

HRVATSKI VOJNIK

BROJ 41. GODINA VIII. STUDENI 1998.

BESPLATNI PRIMJERAK

Izložba DEFENDORY'98

RIJEKA u globalnom povezivanju
Podunavlja i Sredozemlja

Farnborough International'98

Oceanski tegljači
klase Powhatan

**M-84AB, GLAVNI BORBENI TANK, UČINKOVIT ODGOVOR NA
BUDUĆE PRIJETNJE, S POSADOM OD TRI ČLANA I SPOSOBNOŠĆU
OTVARANJA PALJBE IZ POKRETA DANU I NOĆU**

M-84AB IDE DALJE

PALIBENA MOĆ

**TOP KALIBRA 125mm
S GLATKOM CIJEVI**

BORBENA SPOSÖBNOST

KOMPJUTORIZIRANI SUSTAV NADZORA PALJBE

POKRETLJIVOST

MOTOR SNAGE 1000 KS

SPOSOBNOST PREŽIVLJAVANJA

VISOK STUPANJ BALISTIČKE ZAŠTITE SUSTAV ZAŠTITE POSADE

RH-ALAN d.o.o.

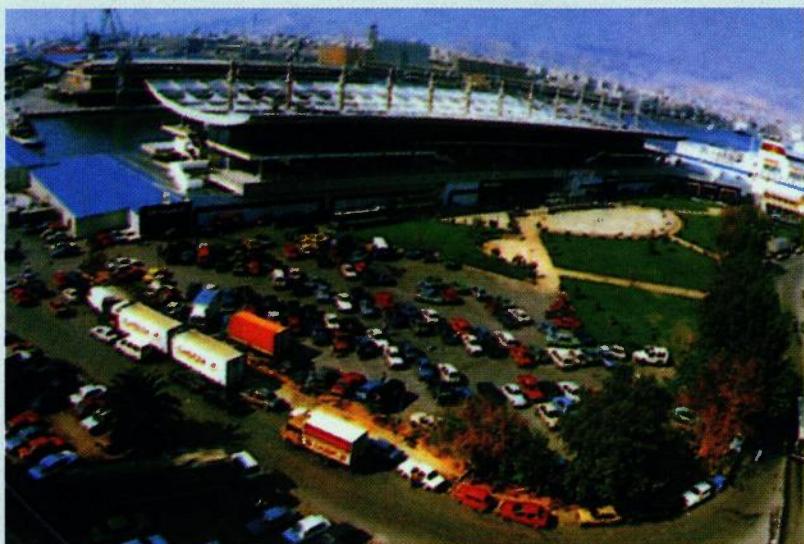
**Stančićeva 4, 10000 Zagreb
tel. 385 1 455 40 22, 456 86 67
fax. 385 1 455 40 24**

REPUBLIKA HRVATSKA

9

IZLOŽBA DEFENDORY'98

Za nas je na ovoj izložbi važno i to da smo se mogli predstaviti zemljama koje nisu bile na našoj prvoj izložbi IDEX'97, kao što su Nizozemska, Iran, Izrael, Poljska, Bugarska itd. Tijekom trajanja izložbe naš je štand posjetio i velik broj stranih izaslanstava što otvara brojne mogućnosti za buduću suradnju. Ona se ne mora ogledati samo u količini i vrijednosti prodanog oružja, već i u kooperaciji pri proizvodnji pojedinih dijelova ili komponenata za ta oružja

48

FARNBOROUGH INTERNATIONAL '98

Ovogodišnja međunarodna zrakoplovna izložba održana u Farnboroughu ne samo da je po obujmu bila najveća do sada, nego je i označila pedesetogodišnjicu održavanja te zrakoplovne manifestacije

64

OCEANSKI TEGLJAČI KLASE POWHATAN

Uz ratne, u službi svih ratnih mornarica važnu ulogu imaju i pomoći brodovi poput tegljača, a jedan od njih američki oceanski tegljač USNS Mohawk, nedavno je posjetio Split

Nakladnik:

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske

Glavni i odgovorni urednik
general vojnik Ivan Tolj

**Zamjenik glavnog i
odgovornog urednika**
brigadir Miro Kokić

Izvršni urednik
satnik Dejan Frigelj

Urednički kolegij:
Vojna tehnika
satnik Tihomir Bajtek
Ratno zrakoplovstvo, Osrvt
natporučnik Robert Barić
Ratna mornarica
poručnik Dario Vuljanić

Vojni suradnici
pukovnik dr. Dinko Mikulić, dipl. ing.
pukovnik J. Martinčević-Mikić, dipl. ing.
vojnik mr. Mirko Kukolj, dipl. ing.
vojnik Damir Galešić, dipl. ing.
vojnik Berislav Šipicki, prof.
poručnik Ivana Arapović, B. of Arts (Ec. i Fr.)
Dr. Vladimir Pašagić, dipl. ing.
Dr. Dubravko Risović, dipl. ing.
Dr. Zvonimir Freivogel
Mislav Brlić, dipl. ing.
Dario Barbalic, dipl. ing.
Josip Pajk, dipl. ing.
Vili Kežić, dipl. ing.
Iva Stipetić, dipl. ing.
Darko Bandula, dipl. ing.
Klaudije Radanović
Boris Švel

Grafička redakcija
Hrvoje Brekalo, dipl. ing.
Zvonimir Frank
Ante Perković
natporučnik Davor Kirin
zastavnik Tomislav Brandt

Marketing
Sanja Juričan, dipl. oecc

Kompjutorski prijelom i priprema
HRVATSKA VOJNA GLASILA
Tisak
Hrvatska tiskara d.d., Zagreb

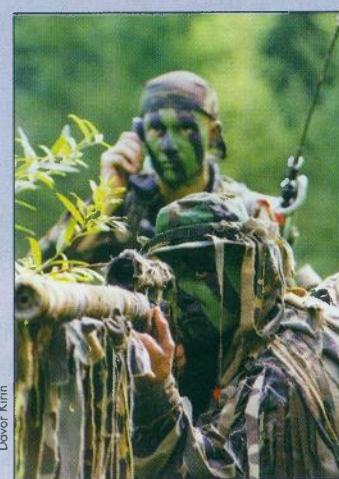
Naslov uredništva
Zvonomirova 12, Zagreb,
Republika Hrvatska

Brzoglas
385 1/456 80 41
Dalekomernoživač (fax)
385 1/455 00 75, 455 18 52

Marketing
tel: 385 1/456 86 99
fax: 385 1/455 18 52
Rukopise, fotografije i ostalo tvarivo ne vraćamo

© Copyright HRVATSKI VOJNIK, 1998.

6	GOJKO ŠUŠAK - Velebni prilog uskrsu domovine (6) <i>OLUJA - Kruna hrvatskih pobjeda</i>
9	Izložba DEFENDORY'98 <i>Mirko Kukolj</i>
14	Geostrategijska važnost Euroazije (IV. dio) <i>Prometni koridori i etnički sukobi u Zakavkazju</i> <i>Dubravko Trstenjak, Darko Bandula</i>
24	Rijeka u globalnom povezivanju Podunavlja i Sredozemlja <i>Darko Bandula</i>
29	U ime njezina veličanstva <i>Matija Ivanić</i>
31	ASIMETRIČNI RATOVI - <i>stvarnost trećeg tisućljeća (III. dio)</i> <i>Petar Jurić</i>
OSVRT	
42	Rusija u krizi (II. dio) <i>Robert Barić</i>
RATNO ZRAKOPLOVSTVO	
50	Farnborough International'98 <i>Ivan Marić</i>
58	Zrakoplovni muzeji Berlina <i>Boris Gregurić</i>
RATNA MORNARICA	
66	Izvanobalna ophodna plovila (OPV) (III. dio) <i>Boris Švel</i>
77	Oceanski tegljači klase Powhatan <i>Dario Vuljanić, Marijan Kumić</i>
VOJNA POVJEST	
82	Hrvatska vojska kroz povijest (XXXIII. dio) <i>Veliki turski rat 1683.-1699.</i> <i>Velimir Vučić</i>
87	Revolucije godine 1848. i Hrvati <i>Vladimir Brnardić</i>

Davor Kirin

OLUJA - KRUNA HRVATSKIH POBJEDA

Oluja je bila i njegova osobna pobjeda, ostvarenje sna. Hrvatska je izašla na svoje granice, odlučna nikad se s njih ni pedlja ne ustuknuti. Za ministra Šuška, Hrvatska je oduvijek bila zemlja pobjednica

Usjećanju Hrvata zauvijek će ostati rečenica ministra obrane Gojka Šuška: "Zadatak izvršen", koji je na njegov način u sebi sadržavala sve napore, sve žrtve, sva postignuća koja su omogućila da Hrvatska vojska oslobodi najveći dio dotad okupiranog državnog teritorija. Bila je to akcija Oluja, pobjeda hrvatske snage i odlučnosti, u koju je ministar obrane Gojko Šušak provodeći odluke Vrhovnika i Predsjednika dr. Franje Tuđmana ugradio samoga sebe.

Na tiskovnoj konferenciji, brojnim je domaćim i stranim novinarima ministar obrane Gojko Šušak govorio o razlozima zbog kojih je Hrvatska poduzela vojno-redarstvenu akciju pod imenom Oluja, te priopćio kako je ta akcija završena. U uvodnom dijelu Šušak je kazao kako su na ovim prostorima u zadnje četiri godine okupacije, hrvatska Vlada i hrvatsko vrhovništvo pod vodstvom Predsjednika dr. Tuđmana, a u suradnji s međunarodnom zajednicom, Europskom unijom, UN i svim drugim relevantnim čimbenicima, pokušali mirnim putem reintegriратi okupirana područja RH u njezin ustavno-pravni perekord. "U interesu spašavanja ljudskih života i izbjegavanja žrtava pokušali smo učiniti sve da pregovorima, uz posredovanje međunarodne zajednice - ranije u sklopu mandata Unprofora, a sada UNCRO-a, postignemo mirnu reintegraciju." Ministar Šušak je istaknuo da duboko vjeruje kako bi ta nastojanja, da se nije dogodila situacija oko Bihaća, još išla u istom smjeru. "Ni strateški ni geopolitički Hrvatska nije mogla dopustiti da se tzv. republika srpska i tzv. republika srpska krajina povežu, jer bi onda bilo deset puta teže osloboditi hrvatski prostor. Ta odluka o akciji donesena je prije deset dana kad više, nakon pada Srebrenice i Žepe, nismo mogli priuštiti da se dogodi ista situacija Bihaću. Krenuli smo u akciju 4. kolovoza u 5 sati, i sa zadovoljstvom mogu ustanoviti da su vojne operacije u bivšem Sjevernom i Južnom sektoru završene. Kontrola hrvatskog područja na ta dva prostora danas u 18 sati u potpunosti je uspostavljena. Hrvatska je vojska u 84 sata, uz pomoć i pratinju hrvatske policije uspjela ostvariti svoju zadaću. U toj operaciji dogodilo se nekoliko incidenta zbog kojih se moramo ispričavati Kraljevini Danskoj. U svezi s tim dogodio se nemio slučaj - jedan od njihovih pripadnika je poginuo. To smatramo incidentom, ali dogodio se još jedan - jedan časnik Hrvatske vojske vodio je nekoliko Danaca kao štit. Na sreću, to je prošlo bez žrtava. Bez obzira na sve poduzeli smo zakonske mjere i pritvorili tu osobu, a javnost će biti pravodobno obaviještena o tome što će Vlada RH učiniti kad završi sudski proces. Također žalimo što su u ovoj operaciji bila dva pripadnika češkog bataljuna, što također smatramo incidentom. Molio bih vas da shvatite kako je u operaciji, što na protivničkoj, a što na našoj strani, sudjelovalo više od 200.000 vojnika. Imajmo to na umu, mislim da su ti incidenti minorni. Hrvatska je pokušala sve da bi se s civilima postupalo u skladu s međunarodnim pravom. Počinjući akciju, već prvi

dan, hrvatske snage pokušale su zaobići sva veća naselja, pružajući još jednom pobunjenim Srbima da se mirno i bez žrtava predaju. Ako se ponovi bombardiranje Dubrovnika, Hrvatska će tada, ne znam kako će se zvati operacija, odgovoriti, sličnim Bljeskom ili Olujom. Zašto NATO ne reagira i zašto nije neutralizirao zrakoplovnu luku pored Banja Luke ili bar pokušao srušiti zrakoplove koji su bombardirali hrvatske civile? Prije nekoliko sati imao sam sastanak s veleposlanikom Galbraithom i pitao sam ga isto pitanje, ali, na žalost, nema suglasnosti za to. Nekoliko zemalja, uključujući i SAD, zasigurno bi intervinale na ovaj akt međunarodnog terorizma, međutim nikako da se onaj najavni ključ okrene. Kad su, umjesto da se predaju, počeli granatirati hrvatske gradove na slobodnim prostorima odlučili smo akciju provesti prema Zakonu i Ustavu RH do kraja te zauzeti sva ta naselja. Danas do 18 sati propali su pregovori o prekidu vatre. General Peters u ime snaga UN-a i načelnik stožera Hrvatske vojske general zbora Zvonimir Červenko potpisali su ono što bi se moglo zvati primirje. Svi koji žele napustiti Republiku Hrvatsku to mogu učiniti, a oni koji žele ostati moraju se registrirati. Poziv na sastanak predsjednika Jeljčina Predsjedniku Tuđmanu da se sastane u Moskvi s Miloševićem još nije služben, a Predsjednik će donijeti odluku hoće li se sastati ili ne. Sukobu Hrvatske sa SRJ i opasnost od većega vojnog sudara Hrvatske i tzv. SRJ zavisi o tome, hoće li ovo eskalirati u širi sukob Hrvatske i

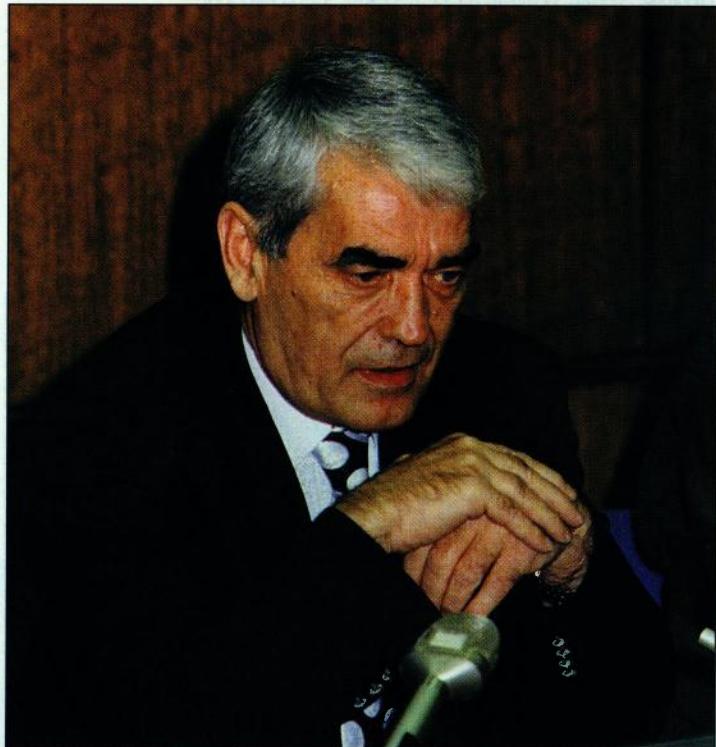
tzv. SRJ i dobrim dijelom o stavu međunarodne zajednice. Vi ste svjesni da je Istočni sektor, koji graniči s Jugoslavijom, još uvijek okupiran, Hrvatska od njega ne odustaje, a naša je procjena da je Hrvatska to u stanju oslobođiti, ako ne može pregovorima i silom. Pred hrvatskom javnošću s punom odgovornošću tvrdim da je Hrvatska onim što danas ima na raspolaganju, i po svom ustroju i po svojoj opremljenosti, spremna izvršiti svaku zadaću i doći na hrvatske granice."

Hrvatske Oružane snage izrasle iz Domovinskog rata

Službeni povod za razgovor s ministrom obrane Republike Hrvatske, Gojkom Šuškom, svakako su Dan

Oružanih snaga Republike Hrvatske (28. svibnja) i šesta obljetnica hrvatske državnosti.

"Za proteklih šest godina i vrijeme stvaranja Hrvatske vojske bili su presudni trenuci i događaji. Presudno je bilo formiranje Zbora narodne garde u tadašnjim zakonskim okvirima koji su nam to dopustili, na Zagrebovu stadionu u Kranjčevićevoj ulici, u svibnju godine 1991. To je bila i poruka iseljenicima da se uključe, ali i ljudima odavde, posebice kao dragovoljci, a koji su nešto znali o vojsci, njezinom ustroju, rukovanju oružjem. Kada govorimo o imenima, valja reći da su to bili timovi ljudi, tako da je doista nezahvalno izdvajati nekoga posebno. No, kada se sve skupa promatra s distanci od pet ili šest godina, uz Predsjednika Tuđmana, mogao bih izdvojiti pojedince koji su cijelo proteklo vrijeme bili u prvome planu - od zapovjednika Filipovića, Kapulara, Krstičevića, Norca, Koradea, Rosu, Dajidžu, Gotovinu, Agotića, Tolja, Bobetka...

Hrvatske Oružane snage razvile su se iz Domovinskog rata. Kadrovski gledano, za ratnu pobjedu zaslužan je kadar koji je stasao u ratu, ali i časnici koji se prešli iz bivše "JNA". Unatoč svemu, u nekim se medijima ponavlja teza o latentnom sukobu tih skupina.

Mediji su stvarali i sukob tzv. ljevice i desnice, što je meni potpuno neshvatljivo. Još dok sam bio u iseljeništvu, tvrdio sam da bih se vratio i borio za Hrvatsku. Ne treba zaboraviti da smo mi jedino Ministarstvo koje je počelo od nule, sva druga ministarstva imala su neku infrastrukturu. Mi smo jedini krenuli ni od čega, a izravno i neizravno utječemo na pedeset posto proračuna. Mi smo u četiri mjeseca demobilizirali 150 tisuća ljudi, a nama mađarski ministar obrane kaže da u sljedeće tri godine treba demobilizirati dvadesetak tisuća ljudi i ne zna hoće li to uspeti. Borio bih se i kad bi komunisti imali vlast u nezavisnoj Hrvatskoj, kada bi oni bili izbor hrvatskog naroda. Nisam došao s nikakvim opterećenjima, ni ljevice ni desnice. A kada kažemo "bivši", moramo lučiti do kojega vremena.

Jer, bivši su i general Janko Bobetko, s kojim sam imao iznimnu profesionalnu i ljudsku relaciju, Davor Domazet, Čuletić, general Basarac i Krstičević, koji je, također, u bivšem sustavu završio vojnu akademiju. Sve su to ljudi s kojima izvrsno suradujem. No, oni koji se nisu htjeli aktivno uključiti, ili pak, oni koji su došli s nekim navikama i pogledima, koji su bili nespovjivi s našim htijenjima, nisu se prilagodili - s njima sam se sukobio, a njih više i nema, otišli su u mirovinu po sili zakona. Umirovljenja su normalan proces u vojsci, uostalom, pogledajte koliko su stari ti ljudi koje smo umirovili. Svi su oni umirovljeni s počastima. Ne vidim tu ništa neobično, to se događa u svakoj vojsci. Izisti smo iz rata i na čelu zapovjednika gardijskih brigada i zbornih područja trebaju ljudi u koje vojska ima povjerenja. Ljudi koji su iznijeli ovaj rat, a ne oni koji su sjedili po uredima. Sve to nema nikakve veze s ovima ili onima. Na početku rata osobno sam preko dvije tisuće bivših vojnika preveo u Hrvatsku vojsku i podnio to Predsjedniku na konačan potpis. Osim tog mog potpisa, nije bilo nikakve ostale selekcije, nije bilo ni provjere tih ljudi, jednostavno, nije bilo vremena. Uzimali smo sve te ljudi uzdajući se samo u milost Božju. Mnogi od njih pokazali su da nisu dorasli trenutku, no to je druga relacija i nije za osudu. U tom kontekstu ja to i ne osuđujem. Naša se vojska po svim bitnim osobinama, po školovanju, kadru, opremljenosti, može usporediti s ostalim vojskama.

Po kondicijskoj spremnosti i uvježbanosti naša se vojska može usporediti sa svim vojskama svijeta, a po dodatnoj, nacionalnoj motiviranosti, s nama se može usporediti samo Izrael.

Bez obzira na profesionaliziranost naše vojske, na potpisane ugovore i sve ostalo to je još uvijek vojska hrvatskih dragovoljaca, barem ovaj naraštaj. Glede školovanja, bivši su časnici tu odigrali pozitivnu ulogu. Oni su osmisili i Dočasničku i Časničku školu i nekoliko je naraštaja već prošlo kroz te škole kako bismo stvorili časničke i dočasničke kadrove. Uz rat koji smo imali, neprestano smo inzistirali i na tome dijelu. Školovanje još nije na istoj razini sa svjetskim akademijama, no za ono što je nama bilo potrebno, a da bi se uspostavila struktura i zapovjedni kadar na svim razinama, mislim da smo odgovorili zahtjevima vremena. Glede specijalne obuke, tu smo ravnopravni sa svima u svijetu, uostalom, to je bio presudni dio svih naših akcija. Na specijalnoj obuci koju imamo u Šepurinama, pozavidjeli su nam i Amerikanci. U svemu tome mogu nam pomoći iskustva stranih zemalja. Imamo čak i uzore po kojima stvaramo vojsku. Onaj koji ne uči na tuđim iskustvima, plaća pogrešku na svojim neiskustvima. Mi smo pokušali surađivati na svim stranama; od Izraela, preko Francuske, od Legije stranaca do redovite vojske Njemačke, Velike Britanije, da ne govorim o SAD-u. Od svih smo pokušali ugraditi sve ono što bi nam moglo koristiti, ali smo svjesni da smo u takvoj situaciji da nismo mogli preslikati ni jedan vojni sustav navedenih zemalja i reći - evo, sada smo jednaki kao i oni. Ovdje smo imali stručnjake iz SAD-a za ustroj vojske, što nam već pokazuje dobre rezultate. Sve to znači da bih mogao otići s ovoga položaja mirne savijesti, jer znam da će Ministarstvo funkcioniратi; da više ne ovisi o osobi koja mu je na čelu, nego cijeli sustav, kao takav, jednostavno funkcioniira.

za nas je na ovoj izložbi važno i to da smo se mogli predstaviti zemljama koje nisu bile na našoj prvoj izložbi IDEX'97, kao što su Nizozemska, Iran, Izrael, Poljska, Bugarska itd. Tijekom trajanja izložbe naš je stand posjetio i velik broj stranih izaslanstava što otvara brojne mogućnosti za buduću suradnju. Ona se ne mora ogledati samo u količini i vrijednosti prodanog oružja, već i u kooperaciji pri proizvodnji pojedinih dijelova ili komponenata za ta oružja. Naime, zbog velike konkurenkcije na svjetskom tržištu i najpoznatiji se proizvođači odlučuju disperzirati proizvodnju naoružanja u zemlje koje, uz zadovoljavanje kakvoće, mogu proizvoditi po nižoj cijeni

Mirko KUKOLJ

10th International
Specialized
Exhibition
of Conventional Systems for
National Defence on
Land • Sea • Air
1998

20th year

DEFENDORY
INTERNATIONAL
PIRAEUS EXHIBITION CENTER (ST. NICHOLAS TERMINAL)
6 - 10 October ATHENS - GREECE

Izložba DEFENDORY'98

O d 6 do 10. listopada ove godine održana je u Ateni deseta međunarodna izložba naoružanja i vojne opreme DEFENDORY'98, na kojoj je po prvi put izlagala i naša zemlja.

Izložba se smatra jednom od najvećih takve vrste u Europi i ima vrlo dugu tradiciju jer je prvi put održana davne godine 1978. Od tada, svake druge godine velik broj proizvođača iznova dolazi u Grčku. Tako se i ovoga jubilarnog, desetog puta skupilo u atenskoj luci Pirej više od 750 izlagača iz 29 zemalja svijeta. Organizator izložbe bio je "Institut za industrijske izložbe", a pokrovitelj grčko Ministarstvo obrane. Izložbi je dan velik publicitet, a otvorio ju je grčki ministar obrane Apostolos - Athanasios Tsohatzopoulos.

DEFENDORY se od ostalih sličnih izložbi razlikuje ponajprije po tome što su svi izlagači raspoređeni na dva kata golemog paviljona, bez dodatnog otvorenog izlož-

benog prostora. Zbog toga se izlagači često odlučuju na nešto drugačiji način predstavljanja što se naročito odnosi na velike borbene sustave koji su preglomazni za takav prostor te se moraju predstaviti u obliku umanjenih modela.

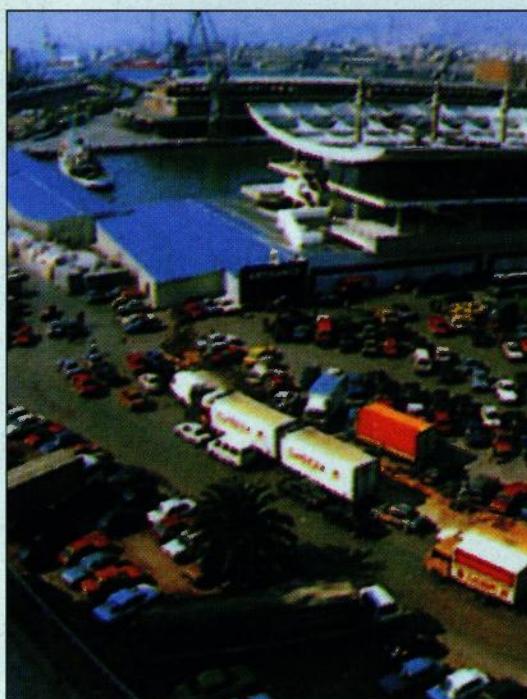
Iako stoji opća konstatacija da u odnosu na predhodni DEFENDORY nema nekakvih revolucionarnih novina, gotovo i nema područja na kojem nisu napravljeni veći ili manji pomaci.

Grčka nastojanja

Grčka je prije godinu dana započela s procesom reorganizacije svojih oružanih snaga. Ta nova struktura je rezultat nužnosti prilagođavanja na novi strategijski scenarij i okruženje u kojem se zemlja nalazi. Proces reorganizacije poglavito uključuje odustajanje od brojčano jakih snaga u prilog brojčano manjih ali zato znatno fleksibilni-

Pogled na izložbeni prostor

Gužva na našem štandu

odobrili za tu namjenu približno 17 milijardi US dolara. To je veliki mamac za strane proizvođače, posebice kad je poznato da se svega 5 posto od tog "kolača" realizira preko domaćih tvrtki.

Trenutačno je u tijeku natječaj oko izbora glavnog borbenog tanka za potrebe grčke vojske. Zbog toga su se na izložbi mogla vidjeti sva četiri glavna takmaca: francuski Leclerc, njemački Leopard, britanski Challenger i američki Abrams. Osim toga, Grčka je potpisala ugovor o kooperaciji s Daimler Benz Aerospace kojim se predviđa nadogradnja (upgrade) 200 zrakoplova Phantom II.

Koliko će grčka vojna industrija profitirati tom izložbom prerano je govoriti, ali sudeći po trudu koji su proizvođači uložili u predstavljanju svojih prozvoda, može se prepostaviti da su im očekivanja vrlo velika. To se ponajprije odnosi na grčku tvrtku za proizvodnju strjeljiva i baruta Pyrkal s.a. (osnovana prije 125 godina), tvrtku

Hellenic Arms Industry s.a. (poznata po protuzrakoplovnom topničkom sustavu Artemis-30), te tvrtku Elbo koja se bavi proizvodnjom oklopnih i transportnih vozila.

Hrvatska prvi puta u Grčkoj

Naša zemlja imala je također svoga predstavnika, tvrtku RH-ALAN d.o.o. koja je ujedinila sve proizvođače naoružanja i vojne opreme iz Hrvatske.

Osim delegacije RH-ALAN-a na čelu s glavnim direktorom RH-ALAN-a i pomoćnikom ministra obrane za opremanje i nabavu general bojnikom Vladimirom Zagorecom, izložbu je posjetilo i izaslanstvo Glavnog stožera Oružanih snaga RH u kojem su bili general pukovnik Imra Agotić, viceadmiral Davorin Kaić i stožerni brigadir Josip Petrović.

Izbor eksponata koje je tvrtka RH-ALAN d.o.o. izložila na DEFENDORY'98 obavljen je prema stupnju zanimanja koji je pokazan za određene vrste oružja na predhodnoj izložbi u Ujedinjenim Arapskim Emiratima IDEX'97. Naime, dok je u Abu Dhabiju izloženo sve što je Hrvatska vojna industrija mogla u tom trenutku ponuditi

Izbor iz proizvodnog programa strjeljačkog oružja. Jurišna puška 5,56 mm APS (na vrhu), samokres 9 mm HS, kratke strojnice 9 mm MINI ERO i ERO (u sredini), te ručni bacač granata 40 mm RGB-6 (na dnu)

na svjetskom tržištu, na DEFENDORY'98 su predstavljeni samo odabrani eksponati (približno četvrtina u odnosu na INDEX'97). Drugim rječima, tada je cilj bio vidjeti za koja oružja postoji interes, a sada izložiti te uspješne izloške. Sudeći po pokazanom zanimanju posjetitelja, takvo razmišljanje bilo je potpuno opravdano.

Za nas je na ovoj izložbi važno i to da smo se mogli predstaviti zemljama koje nisu bile na našoj prvoj izložbi

Modeli borbenih vozila. Na vrhu i dnu su različite inačice tanka M84, a u sredini lako oklopno vozilo LOV T-2

INDEX'97, kao što su Nizozemska, Iran, Izrael, Poljska, Bugarska itd. Tijekom trajanja izložbe naš je štand posjetio velik broj stranih izaslanstava što otvara brojne mogućnosti za buduću suradnju. Ona se ne mora ogledati samo u količini i vrijednosti prodanog oružja, već i u kooperaciji pri proizvodnji pojedinih dijelova ili komponenata za ta oružja. Naime, zbog velike konkurenkcije na svjetskom tržištu i najpoznatiji se proizvođači odlučuju disperzirati proizvodnju naoružanja u zemlje koje, uz zadovoljavanje kakvoće, mogu proizvoditi po nižoj cijeni.

Video prezentacija proizvoda tvrtke RH-ALAN

Oprema za zaštitu vojnika uključuje borbenu kacigu BK-600 i zaštitni prsluk

Jedno od područja na kojem će možda trebati više poraditi tijekom priprema za sljedeću izložbu su sredstva iz područja elektronike. Tu ponajprije mislimo na sustav za upravljanje paljicom topničke bitnice, trenažere za obuku (naročito za protuoklopnu borbu), poboljšani sustav upravljanja za vodene rakete itd. Ta sredstva se sve više

potencijalnih kupaca.

U pogledu tehničkih značajki i pouzdanosti, potencijalnom kupcu je danas vrlo teško odabrat npr. jurišnu pušku jer gotovo svi ponuđeni modeli imaju ergonomski oblik, jednostavno održavanje i rasklapanje, mogućnost izbora vrste paljbe, pouzdanost rada i u ekstremnim uvjetima itd. Stoga vodeći proizvođači idu dalje, pa na temelju standardnih jurišnih pušaka razvijaju oružje za potporu (teža i duža cijev, nožice) ili kompaktne inačice s kraćim cijevima. Takva rješenja imaju cijeli niz prednosti koje se ogledaju u zamjenjivosti dijelova, uporabi istog strjeljiva, smanjivanju logističkih problema te lakšoj obuci. Napomenimo da zamjenjivost dijelova ima važan utjecaj i na proces proizvodnje smanjivanjem cijene krajnjeg proizvoda.

Minski program uključuje mine različitih kalibara. Na slici su prikazane mine povećanog dometa za minobacače kalibra 60 i 82 mm, te mine 120 mm (povećanog dometa, kasetna i aktivno-reaktivna)

traže jer se na tržištu nalazi mnogo klasičnog oružja (naročito ruskog podrijetla) kojemu nedostaje sofistirana elektronika. Budući da su nabrojeni sustavi već razvjeni u našoj zemlji i da su prošli fazu razvoja, potrebno ih je samo predstaviti na odgovarajući način. Ovdje je bitno spomenuti da je u cijeni takvih sustava daleko najveća stavka zapravo softver, odnosno pamet.

Streljačko oružje

Glede streljačkog oružja, izložba je iznova potvrdila nastojanje većine proizvođača za širenjem palete svojih proizvoda te razvojem novih modela ili čak potpuno novih porodica oružja. Nije rijetka ni pojava novih kalibara, ili bar optimizacija postojećeg strjeljiva.

Uočeno je i nastojanje zemalja nekadašnjeg Varšavskog ugovora (na čelu s Rusijom, Ukrajinom, Češkom i Poljskom) da snažno zakorače na svjetsko tržište nudeći oružje s izvrsnim odnosom kakvoće/cijena i golemlim zalihamama kojih se što prije žele riješiti.

Vojni se stručnjaci slažu da je švicarska puška SIG SG-550 zasigurno bolja od ruskog Kalašnjikova, ali ako se ova nudi po cijeni ispod 100 USD po komadu, onda je za mnoge kupce nadmetanje unaprijed završeno. Zato proizvođači nastoje, a to se zorno vidjelo i na ovom sajmu, jasno prepoznati zahtjeve tržišta, njegova ograničenja i prioritete, a iznad svega utvrditi finansijske mogućnosti

Njemački automatski bacač Heckler und Koch u kalibru 40 x 53 mm

Na izložbi je primjećen i veći broj modificiranih jurišnih pušaka koje koriste streljivo (samokreda) u kalibru 9x19 mm. Iako na prvi pogled izgleda da takvo oružje ima najgorje značajke obje te vrste oružja (složenost i visoku cijenu jurišne puške, te ograničene balističke mogućnosti metka kalibra 9 mm) neka su se rješenja pokazala iznimno uspješnim.

U zemlje koje su na DEFENDORY došle s najvećim brojem izlagачa svakako treba ubrojiti Rusiju i SAD. To je razumljivo kada se uzme u obzir snaga njihove vojne industrije te strateška važnost tog područja. Pritom su ruski izlagaci prvi put prikazali i neka oružja i sustave koji bi se ne tako davno smatrali velikom tajnom. Očito je međunarodna konkurenca toliko narasla da više nema mjesta za

DEFENDORY
Sarajevo 1998.

Štand zemlje domaćina grčke tvrtke helenic Arms Industry

Samokres SPP-1M slične namjene. Na dubini od 5 m učinkoviti domet iznosi 17 metara

nikakve kalkulacije. Posjetiteljima su naročito zanimljive bile različite vrste strjeljačkog oružja namijenjenog specijalnim postrojbama. Tako su posjetitelji imali prigodu vidjeti samokrese i puške sa specijalnim strjeljivom za borbu pod vodom, različite vrste prigušenog oružja te metke velike probinosti.

U kategoriji oružja za potporu pozornost je privukao novi njemački automatski bacač granata Heckler Koch u kalibru 40x53 mm čime se broj zemalja koje proizvode takvu vrstu oružja povećao za još jednog člana. Maksimalni domet bacača iznosi 2200 metara, a konstrukcija se temelji na načelu trzanja zatvarača. Budući da je bacač bio izložen na štandu najpoznatijeg grčkog proizvođača strjeljačkog oružja - Hellenic Arms Industry s.a., vjerojatno se razmišlja o mogućnostima licencne proizvodnje. To potvrđuje i podatak da ta grčka tvrtka već više od dvadeset godina licencno proizvodi poznatu njemačku pušku 7,62x51 mm G3, te kratku strojnici 9 mm MP5.

Privatni projekti

Zbog smanjenja vojnih proračuna mnoge su vojske

Lagani COMMANDO bacač kalibra 60 mm kineske proizvodnje

Automatska puška neobična izgleda namijenjena podvodnoj borbi. Ispaljuje metak kalibra 5,56 mm u obliku strjelica. U spremnik stane 26 takvih projektila

Međunarodna suradnja

Čak i letimična šetnja izložbenim prostorima jasno pokazuje da je povezivanje vojnih proizvođača različitih zemalja (i njihov zajednički nastup) postala glavna odrednica budućeg rada. Tako je npr. zamjetna francusko-britansko-talijanska suradnja na brojnim raketnim programima (tvrtke Aerospatiale, Thomson-CSF, GEC-Marconi i Alenia) uključujući i cijelu obitelj budućih raketa zemljazrak. Drugi primjer uspješne suradnje je projekt oklopнog vozila na kotačima na kojem zajednički rade proizvođači iz Njemačke, Francuske i Velike Britanije. Planirane potrebe (oko 5000 komada) samo za zemlje partnerice u ovom projektu velik je zalogaj koji se ne smije propustiti.

Zaglavak

Iako najveći broj proizvođača priznaje da se posljednjih godina broj narudžbi na domaćem i inozemnom tržištu neprestano smanjuje, nitko od njih ne dvoji u to da su izložbe takve vrste nužne. Naime, na taj način proizvođači imaju izravan uvid u trenutačno stanje na određenom području, te mogu lakše određivati buduće smjerove razvoja i stvarati pretpostavke za ugovaranje novih poslova.

Opći je dojam, a to podvrđuju i gotovo svi posjetitelji, da je DEFENDORY jedna vrlo uspješna izložba koju ni u kom slučaju i u buduće ne treba propustiti.

Francuski tank Leclerc, jedan od četiri glavna konkurenta na izboru za novi borbeni tank grčke vojske

Prostor Zakavkazja i srednje Azije kao veliko gradilište - izgradnja spremišta za naftu. Otvaranjem prometnih koridora i izgradnjom naftovoda i plinovoda ostvarit će se pristup zakavkaskim i srednjoazijskim nalazištima naftе i plina čija se vrijednost procjenjuje na tri tisuće milijardi USD

Geostrategijska važnost EUROAZIJE IV. dio

Prometni koridori i etnički sukobi u Zakavkazju

Usprkos tome što se zahvaljujući razvoju i širokoj prihvaćenosti novih informatičkih tehnologija broj klasičnih međudržavnih vojnogospodarskih nastupanja i posezanja smanjio, u slučajevima kad se kao ulog u nastupanju pojavljuju globalni energetski resursi ili prometni tokovi današnje se stanje vrlo malo razlikuje od onoga koje pamtimo ne samo iz bliže već i daljnje prošlosti

Dubravko TRSTENJAK, Darko BANDULA

Većine države najvećima postaju baš zbog svoje racionalne vanjske politike zahvaljujući kojoj se usredotočuju samo na one segmente i područja međunarodnih odnosa koja pridonose povećanju njihova blagostanja. Jedno od najznačajnijih takvih područja predstavlja raspoređivanje i raspoloživosti globalnim energetskim i prometnokomunikacijskim resursima, koji predstavljaju ključni preduvjet opstanka globalnoga gospodarstva u kojem upravo gospodarski najrazvijenije države imaju najveće udjele i najveće probitke. Osiguranje slo-

bodnog prometa za vlastite proizvode, usluge i ideologiju ključni je preduvjet ne samo uspješnosti svakoga globalnog gospodarstva već i stabilnosti postojećeg međunarodnog poretkaa. Zbog tih preduvjeta još u starom Egiptu ili Rimu pokretali su se najveći investicijski radovi koji se po svojoj veličini i povijesnom značenju mogu mjeriti s najvećim sukobima i ratovima koji su vodenii u doba kad su se oni odvijali. Novi načini osvajanja bez rata ili vođenja rata bez "ratnika" koji se svakodnevno vode na finansijskim burzama i diplomatskim kladionicama mnogo su toga promijenili u obliku proširenja tehnika ost-

varenja konačnoga cilja neprekidne povijesne borbe među narodima i državama, koja se oduvijek odvijala prema starom nepisanom pravilu prema kojem pametniji i sposobniji uvijek mogu i nastroje nadvaladati one koji to nisu. Kotač povijesti međunarodnih odnosa pokreće se prema svojevrsnim darvinističkim načelima opstanka kod kojih oni narodi i društvene zajednice koje se u novim povijesnopolitičkim okolnostima nisu sposobne izboriti za stjecanje, očuvanje ili unapređenje svoje samobitnosti, često puta kao slabije ili manje sposobne bivaju za povijest trajno izgubljene.

Otvaranje vrata svjetske povijesti

Veliki povjesni događaji poput nedavnog pada komunizma koji je predstavljao ideološko i vojno-gospodarsko vezivno tkivo za stotine milijuna pučanstva u bivšim komunističkim državama, sa sobom u pravilu nose i velike geopolitičke promjene. Raspad bivšeg SSSR-a koji je Rusima vratio ideološku slobodu brojnim malobrojnijim narodima Euroazije uz tu slobodu vratio je i nekadašnju nezavisnost. Za te "male" narode vrata svjetske povijesti ponovno su se otvorila omogućivši im time ostvarenje nezavisnosti i nacionalne samobitnosti koju su dugo vremena priželjkivali i prihvatali kao svojevrsnu mogućnost za poboljšanje postojeće kakvoće gospodarskog i društvenog standarda. Nakon dugo vremena i velikih nacionalnih odricanja ti su se narodi ponovno popeli na svjetsku pozornicu s koje su nekada slijedom povjesnih okolnosti i propusta svojih predaka bili maknuti. Radost ponovnog međunarodnog uskrsnuća, koju su u tim zemljama imali prigodu doživjeti sadašnji naraštaji, nakon početne euforije vrlo brzo je zamijenjena realnošću u kojoj prevladavaju svakodnevni problemi i zadaće proistekle iz novih međunarodnih uloga koje su im dodijeljene od strane vodećih sila međunarodne zajednice. Ispunjene novih međunarodnih obveza i poštivanje novih pravila svekolikog racionalnog (tržišnog) ponašanja, za većinu euroazijskog pučanstva i njihovih političkih predstavnika pokazala su se ne samo teško ostvariva već i teško razumljiva. Nepoznavanje povjesnih zakonitosti i načela održanja međunarodnog porekta, neke od novo priznatih euroazijskih zemalja u nepuних desetak godina dovelo je na rub njihova sigurnosnog, financijskog i gospodarskog bankrota zahvaljujući kome je njihova suverenost i ravnopravnost u međunarodnoj zajednici ponovno dvojbena. Nova gospodarsko-sigurnosna podjela Euroazije, kao i one prethodne, u sebi krije brojne opasnosti za ponovni gubitak suverenosti i to osobito onih zemalja koje su smještene na glavnim euroazijskim prometnokomunikacijskim smjerovima. Nova preustrojba koja se provodi putem uspostave jedinstvenoga svjetskog tržišta proizvoda i usluga kojemu na putu stope pojedinačna nacionalna tržišta i interesi malih zemalja dovodi do ponovnog oživljavanja sindroma gubitka suverenosti kojem su zasad najizloženije zemlje Euroazije, među kojima prednjače one smještene na raskrižju prometnih tokova i civilizacija koje se susreću na području Balkana i Zakavkazja. Smještene na raskrižju povjesnih putova te se zemlje ponovno nalaze pred povjesnim kušnjama

koje su vrlo slične onima kojima se njihovi pretci često puta nisu znali pravilno oduprijeti zbog čega je dolazio do gubitka njihove nezavisnosti, što je imalo štetne posljedice za njihov svekoliki gospodarski i društveni razvitak. Današnji primjer sukoba u Zakavkazu u kojem se od samog raspada bivšeg SSSR-a vode bespohedne borbe za očuvanje nacionalne samobitnosti malih novopriznatih naroda s jedne strane, te gospodarsku prevlast velikih sila s druge strane, pokazuje kako tradicionalni oblici oružane borbe među narodima i državama ne samo da nisu prevladani već su zahvaljujući razvitku novih tehnologija još i intenzivirani. Spomenuti sukobi i ratovi vode se na području Ruske Federacije, Gruzije, Armenije i Azerbajdžana odnosno između njihovih autonomnih regija ili područja u kojima u pravilu postoji složena etnička struktura pučanstva. Najznačajniji od njih odvijaju se u gruzijskim područjima Abkhazije, Južne Osetije i Džavaketije, području Gorskog Karabakha kojeg dijeli Armenija i Azerbajdžan, te unutar Ruske Federacije u Čečeniji, Dagestanu, Inguşetiji i Sjevernoj Osetiji. Spomenuti sukobi u pravilu izbijaju na područjima kroz koje prolaze postojeći ili budući prometni koridori za promet nafta, plina, cestovnih ili željezničkih vozila. Dinamika i razvoj tih sukoba u uskoj je svezi sa stanjem angažiranosti vanjskih i unutarnjih čimbenika koji su zainteresirani za održavanje ili prekidanje postojećeg ruskog monopola nad prometom nafta i plina iz bogatih kaspiskih nalazišta. Bez otvaranja spomenutih prometnih koridora zakavkasko i srednjoazijsko prirodno bogatstvo nafta i plina čija se vrijednost procjenjuje na otprilike tri tisuće milijardi USD zarobilo je bogate "ulagače" sa zapada koji su tijekom prethodnih nekoliko godina uspjeli od malih zakavkaskih država ishoditi brojne koncesije i povoljne aranžamne glede njegove buduće eksplotacije. Kao takvo to je bogatstvo dostatan razlog za pokretanje opsežnih diplomatskih i vojnih nastupanja koje imaju za cilj ukidanje postojećeg ruskog utjecaja nad prometom kaspiske nafta i plina. Gospodarska ofenziva Zapada, ili još preciznije SAD-a, usmjerena na otvaranje i izrabljivanje potencijalno bogatih zakavkaskih i srednjoazijskih država svijetu, nailazi pritom na otpor Moskve i drugih potencijalno manje bogatih susjednih država koje su solidarne s Moskvom i koje se suprotstavljaju uspostavi novoga regionalnog porekta u kojem bi one bile zaostale od svojih sadašnjih potencijalno bogatih susjeda. U nastaloj situaciji regionalne saveznice Ruske Federacije pristaju na borbu protiv zapadnih interesa koju najvećim dijelom provode putem uporabe etničkih operatora kao glavnih

pokretača sigurnosne destabilizacije. Slično tome i pobune muslimanske manjine u Ruskoj Federaciji koje slabe spomenuti ruski prometni utjecaj na kasijskim nalazištima nafta i plina odvijaju se uz prešutnu suglasnost Zapada (SAD-a) i njegovih bogatih islamskih saveznika.

U skladu sa spomenutom doktrinom značajnije sukobe između Azerbajdžana i Armenije bilježimo nakon što je tadašnji proturski predsjednik Azerbajdžana Abdulfaz Elčibej uspostavio dobre odnose s Turskom i SAD s kojima se namjeravao značajnije gospodarski i sigurnosno povezati. Smjena Elčibaja putem državnog udara izvedena je tako samo nekoliko dana prije predviđenog potpisivanja važnih gospodarskih ugovora koji su zapadnim investitorima trebali omogućiti ulaganja u domaću naftnu industriju. Dinamika spomenutog sukoba kao i onih između Ruske Federacije i Čečenije usko je povezana s etničkim problemima i stanjem gospodarskih pregovora između Ruske Federacije i novopriznatih nezavisnih kasijskih država i autonomnih područja unutar Ruske Federacije koje u njihovoj sadašnjoj borbi za osamostaljenje podržava Zapad. Način na koji se ti sukobi započinju i odvijaju vidljiv je iz primjera sukoba Azerbajdžana i Armenije u Gorskom Karabahu čija je dinamika neprekidno bila podređena stanju gospodarskih pregovora između Ruske Federacije i Azerbajdžana, zbog čega su isti prekinuti neposredno nakon što je Azerbajdžan pristao na uključivanje ruske naftne kompanije Lukoil u sastav najvećeg azerbajdžanskog naftnog konzorcija sastavljenog uglavnom od zapadnih naftnih kompanija.

Slično spomenutom primjeru Azerbajdžana ili širem pučanstvu poznatijeg primjera Čečenije u kojoj je visoka razina sukoba također najvećim dijelom bila određena njezinom prometnom važnošću za Rusku Federaciju (preko Čečenije prolazi glavni kasijski naftovod), i stanje nestabilnosti u Gruziji također je određeno njezinom etničkom složenošću i prometnim značenjem u kojem ona predstavlja glavni prometni koridor za prijevoz kaspiske nafta i plina od kasijskih izvora do turske obale na Sredozemlju. Spomenuti koridor čiju izgradnju podržavaju Azerbajdžan, Turska, Gruzija i njihovi saveznici na Zapadu predstavlja otvorenu prijetnju postojećem ruskom prometnom utjecaju, te mu se Moskva suprotstavlja putem politike održavanja kreativnog kriznog zarišta.

Razmjeri tih sukoba kojima zapadni mediji posvećuju puno manje prostora nego li npr. onima na Bliskom istoku ili Balkanu, jednako su diplomatsko-vojno složeni kao i oni u Bosni i Hercegovini te su samo u slučaju gru-

ziske pokrajine Abhazije, doveli do toga da je više od polovice njezinog predratnog pučanstva ili ubijeno ili preseljeno ostavljajući iza sebe prazne gradove i kuće u kojima danas živi nekoliko desetina tisuća Abhaza.

Uvjerenje diplomacije malih euroazijskih naroda kako će zbog civilizacijskih i kulturnih razloga bar na kraju dvadesetog stoljeća biti poštedene klasičnih imperijalnih osvajanja (koja su prema pisaniu tzv. liberalnog tiska na Zapadu navodno anakrona i povjesno nadmašena) najbolje opovrgavaju upravo primjeri sukoba u Zakavkazu i na Balkanu. Raščlamba njihovih povjesnih okolnosti i motiva nastanka zorno pokazuje kako se neke od diplomacija novopriznatih euroazijskih država ponovno pokazuju nesposobne za određivanje i zaštitu svojih ključnih nacionalnih interesa. Realna svjetska politika usprkos brojnim promidžbenim utopijama i nadalje se vodi u skladu s mogućnostima, interesima i potencijalom koji proizlaze iz klasičnih gospodarskih, vojnih i geopolitičkih potencijala svake pojedinačne članice međunarodne zajednice. Vjera kako će neka zemlja ili narod svoje blagostanje sačuvati zahvaljujući postojanju tzv. humanijih i viših ciljeva kojima navodno teže današnji gospodari međunarodnih odnosa u tom se smislu pokazuje kao opasna utopija. Primjer bogatog i civilizacijski starog područja Zakavkazja na kojem je suvremena naftna industrija svoje prve početke zabilježila još potkraj prošlog stoljeća kad su izvori nafte u arapskom svijetu i na Sjevernom moru, koji posljednjih desetljeća predstavljaju glavne svjetske izvore nafte, još bili nepoznati, u tom je smislu vrlo poučan. Sličnost današnjeg stanja s onim koje je na obalama Kaspijskog mora u okolini Bakua vladalo na priječaju iz 19. u 20. stoljeće kad su svoje velike gospodarske inicijative započinjale tada najbogatije europske obitelji toga vremena kao što su npr. bili Rotschildi i Nobeli, koji su ulagali u gospodarstvo i gradili svoje vile na obalama Kaspijskog jezera u okolini Bakua, u tom je smislu upadljivo podudarna.

Strateški interesi Ruske Federacije u sjevernom Zakavkazju

Tri godine nakon pobjede nad ruskom vojskom i specijalnom policijom Čečenija predstavlja jedno od najpasnijih područja Euroazije. U Čečeniji, u koju stranci više ne zalaze, domaće pučanstvo živi u srednjekovnim uvjetima. Na njezinim granicama s autonomnim republikama sjevernom Osetijom, Ingušetijom i Dagestanom nalaze se brojne postrojbe ruske specijalne policije i vojske, no one premda se Čečenija još uvijek nalazi u

Kaspijska nafta, naftne kompanije i prometni koridori

Poslovne veze između velikih naftnih kompanija i utjecajne poslovno-političke elite u novopriznatim državama Zakavkazja i srednje Azije prva je započela američka naftna kompanija Amoco. Veze između Amoca i političke elite u Azerbajdžanu, koje su se razvijale tijekom posljednjih nekoliko godina, pokazuju slojevitost nove političke stvarnosti kaspijskih država smještenih na osjetljivom georegionskom položaju između Srednjeg istoka i Rusije. Nova politička stvarnost snažno je proglašena utjecajem velikih naftnih kompanija koje za svoje i šire državne interese pokreću mehanizme diplomatskog i vojnog nastupanja svojih matičnih država. U novom strategijskom gospodarskom nastupanju s jedne se strane nalaze ruske naftne kompanije i strategijski ruski ciljevi koji se ogledaju u njegovanim kreativnog političkog okruženja, a s druge strane zapadne naftne i druge multinacionalne kompanije, koje u kaspijskom bazenu vide novo veliko tržište za široku paletu svojih proizvoda od robe široke potrošnje (Coca Cole, Pepsi Cole, hamburgera, čokolada, itd.) do velikih investicijskih projekata najšireg profila (gradnja zračnih luka, rafinerija, cesta, telekomunikacijske infrastrukture, nabava putničkih zrakoplova, kupovina vojne tehnologije i sl.). U uvjetima pomanjkanja novih tržišta i opasnosti od energetskih recesija otvaranje kaspijskih nalazišta, koja u sebi kriju bogatstvo čija se vrijednost procjenjuje na više od tri tisuće milijardi USD, predstavlja jedan od ključnih preduvjeta ne samo za razvijetak današnja siromašnih kaspijskih zemalja već i za stvaranje novog proizvodnog zamaha i otvaranje novih radnih mjesteta u bogatim zemljama Zapada. Gradnja strategijske euroazijske prometne infrastrukture koja će povezati zapadnu Europu i turske sredozemne luke s bogatim kaspijskim nalazištem naftne i plina predstavlja sastavni dio istog diplomatsko-vojnog nastupanja koje u konačnici ima za cilj uspostavu novog euroazijskog robo-finansijskog krovotoka u kojem će u jednom smjeru cirkulirati dostupne i jeftine sirovine, a u drugome najrazličitija roba široke potrošnje i proizvoda zabavne industrije.

U novoj kaspijskoj "igrni" današnji ključni igrači nisu samo obiteljske naftne kompanije poput spomenute Amoco ili Mobil Corp. i Chevron Corp. nego i različite vlade i visoki državni dužnosnici u Washingtonu, Moskvi, Teheranu, Pekingu i drugim političkim središtima diljem svijeta. Činjenica da se u novoj kaspijskoj igri kao ulog pojavljuje naftno bogatstvo, koje prema procjenama i sadašnjim prometnim i proizvodnim kapacitetima od otrilike tri milijuna barela dnevno do godine 2010. omogućuje godišnju proizvodnju od otrilike 14 milijardi USD godišnje, (po svojim potencijalima kaspijska nafta snažno je usporediva s onima koja su prije više od tri desetljeća otkrivena na Sjevernom moru i Aljasci), u svjetskim poslovnim i političkim središtima nikoga ne ostavlja ravnodušnim. Politika SAD u odnosu na Iran, Rusiju i Kinu snažno je proglašena geopolitičkim značenjem Euroazije i spomenutih nalazišta. Slično tome i sukob između SAD i Francuske i drugih zapadnoeuropskih zemalja koje su se sve više počeple poslovno povezivati s Iranom također je proglašen istim gospodarsko-strategijskim motivima. U nastalim okolnostima globalnoga gospodarskog nastupanja male zemlje na čijem su području otkrivena predmetna nalazišta nalaze se pred političkim odlukama u kojima nastoje maksimizirati vlastite interese putem ili vezivanja uz neku od zainteresiranih strana (kao što je to slučaj s npr. Azerbajdžanom) ili zadržavanja prividno neutralnog položaja (kao što je to slučaj s Kazahstanom). Pozitivan primjer oporavljanja gospodarstva u Azerbajdžanu koji je ostvaren zahvaljujući finansijskoj i drugoj potpori iz Turske, odnosno iz SAD u tom je smislu znakovit ne samo kao primjer drugim zemljama koje bi ga mogle slijediti već i kao primjer kojeg bi mogle primjeniti i druge velike sile zainteresirane za ostanak u "velikoj igri", koja se zbog složenosti euroazijskih prilika već danas vodi na širokom području od Jadrana do srednje Azije, tj. do Kineskog zida.

Američke naftne kompanije koje u spomenutom primjeru predstavljaju prethodnicu ostalom američkom gospodarstvu u posljednjih su nekoliko godina uložile u oporavak gospodarstva u Azerbajdžanu, Turkmenistanu i Kazahstanu više od dvije milijarde USD. Zahvaljujući tom novcu nekadašnja gospodarska i politička vezanost spomenutih zemalja za Rusiju bitno je smanjena. Američki poslovni i državni dužnosnici rado su viđeni gosti na brojnim konferencijama, forumima, banketima i domnjencima koji se priređuju u spomenutim državama. Njihov utjecaj na globalne procese u regiji u neprekidnom je porastu, a najjasniji primjer strategijskih promjena ogleda se u sve uspješnijoj suradnji azerbajdžanskog predsjednika Alijeva, koji se od nekadašnjeg člana sovjetskog politbiroa i dužnosnika KGB-a odmetnuo u američkog saveznika. Razlozi koji su doveli do spomenutih preokreta posljedica su dogodovi sustavne politike američkih multinacionalnih kompanija koje su za ostvarenje svoga cilja pokrenule američku administraciju koja se na pitanju kaspijskih nalazišta pokazala konstruktivnim "partnerom" postajeći vladajućih političkih snaga u Azerbajdžanu, Turkmenistanu i Kazahstanu. Zavisnosti i izloženosti američke administracije voljama krupnoga američkog kapitala te njezino sprječavanje pokušaja domaćih naftnih kompanija na ulaganja u Iranu i Iraku pojačava zajedničke interese na pitanju kaspijskih nalazišta. U skladu s tim tzv. demokratska pravila političkog i javnog života koja se kao svojevrsni politički i civilizacijski uvjeti nameću ostalim zemljama Euroazije za spomenute tri zemlje se zaobilaze, a primjeri nedemokratskog i apsolutističkog vladanja u tim zemljama se zanemaruju i prikrivaju pred širom javnošću. Održavanje i učvršćenje novih azijskih vladara, koji su po svom političkom nastupanju najsličniji kubanskom predsjedniku Castro (u spomenutim zemljama ne postoji ni formalna demokracija koja se ogleda u postojanju većeg broja nezavisnih političkih stranaka, prirodna i druga bogatstva nalaze se u vlasništvu ili pod nadzorom uže rodbine političke elite -

sin predsjednika Alijeva ključni je čovjek najveće domaće azerbajdžanske naftne kompanije, politička elita u tim i ostalim srednjoazijskim zemljama živi u posebnim uvjetima u kojima se političke i gospodarske veze učvršćuju putem proširenja rodbinskih veza kao što je to nedavno učinjeno putem ženidbe sina i kćeri predsjednika Kirgistana i Kazahstana (veza kirgistskog zlata i kazahstanske naftne), i sl. izvode se uz diplomatsku i drugu pomoć iz Washingtona, koji u najnovijim kaspijskim bitkama bilježi i najveće pobjede. Rusko suprotstavljanje Washingtonu koje je svoje najdrastičnije posljedice imalo tijekom godine 1993. kad je ruska obavještajna zajednica organizirala svrgavanje dotadašnjeg azerbajdžanskog predsjednika Abulfeza Elchibeya, koji se "opasno" približio Zapadu, i na njegovo mjesto postavila sadašnjeg predsjednika Alijeva, nekadašnjeg člana sovjetskog politbiroa iz doba Brežnjeva i "svog" čovjeka, opasno je narušeno neočekivanim prelaskom Alijeva na stranu Zapada. Američka petrodolarska politika zahvaljujući kojoj je Alijev izveo neočekivani strategijski zaokret gradila se više godina i zahvaljujući sustavnom pristupu na posljeku je urođila plodom u jesen 1995. godine. Ozbiljniji korijeni te politike danas su razvidni kako iz povezanosti savjetnika naftnih kompanija s visokim bivšim i sadašnjim dužnosnicima američkog Vijeća za nacionalnu sigurnost tako i osnutkom ureda Zajednice stranih naftnih kompanija u Washingtonu početkom godine 1995. Spomenuta zajednica u kojoj se nalaze američke, britanske i druge europske naftne kompanije osnovana je s ciljem lobiranja za razvitak naftne industrije u Azerbajdžanu i ostalim kaspijskim nalazištima. Odmah nakon njezinog osnutka njezini su predstavnici uspostavili kontakte i započeli trajnu suradnju s dužnosnicima Vijeća za nacionalnu sigurnost na čijem se čelu nalazi Clintonov glavni savjetnik za nacionalnu sigurnost Samuel "Sandy" Berger, a čiji je glavni savjetnik za energiju Sheila Heslin. Iz objavljenih dokumenata američke vlade razvidno je kako su spomenuto vijeće i naftne kompanije tijekom godine 1995. zajednički radile na promociji zapadnog kaspijskog naftnog koridora od Bakua do Turske preko Armenije, što su ostvarivale putem finacijskog nastupanja libanonskoameričkog naftnog milijunera Rogera Tamraza. Sukobi u Armeniji (u kojima će ponovno do izražaja doći Rusija) i različiti interesi unutar naftnih kompanija dovest će do napuštanja spomenute zamisli o koridoru preko Armenije. Tijekom ljeta godine 1995. Berger će se dva puta sastati s predstvincima velikih zapadnih naftnih kompanija gdje će uspjeti uvjeriti i nagovoriti čelnike britanskog BP-a na odustajanje od zamisli o gradnji i popravku naftovoda od Bakua preko Rusije do Crnog mora u korist koridora od Bakua na zapad preko Gruzije do gruzijske crnomorske luke Supsa, koji je skuplji za 200 milijuna USD. Spomenutom prigodom Berger i izvršni direktori naftnih kompanija usvojili su novu fleksibilniju naftnoprometu kasijsku strategiju koja se oslanja, kako na postojeće od strane Rusije nadzirane prometne koridore, tako i nove koji će se tek izgraditi. Jedina veća nepoznanica koja je tada (u ljetu 1995.) mogla ozbiljnije ugroziti spomenutu novu strategiju bilo je ponašanje novoga azerbajdžanskog predsjednika Alijeva za kojeg se zbog njegovih prijašnjih veza s Moskvom vjerovalo kako nije sklon Zapadu. Nakon spomenutog sastanka kojem su bili nazočni i drugi visoki dužnosnici Vijeća za nacionalnu sigurnost, Berger je zadužio tadašnjeg savjetnika Vijeća Anthony Lakea da u svezi pitanja s "Alijevom" angažira glavnog savjetnika za nacionalnu sigurnost nekadašnjeg predsjednika SAD Cartera i sadašnjeg vodećeg američkog euroazijskog geopolitičara Zbigniewa Brzezinskog. U skladu s planom s kojim se složio predsjednik Clinton, Brzezinski je u svojstvu savjetnika američke naftne kompanije Amoco (ili geopolitičkog marketinškog stručnjaka) potkraj rujna 1995. otpotovao u Azerbajdžan na susret s predsjednikom Alijevom. Susret Brzezinskog i Alijeva organizirat će se tako da će se Brzezinskom osigurati pozivnica za jedan od predsjedničkih domjenaka kakve Alijev često održava i koje uobičajeno koristi za upoznavanje s diplomatima i poslovnim ljudima koji djeluju ili namjeravaju djelovati u Azerbajdžanu. Za spomenuti susret američka administracija će Brzezinskog "naoružati" s Clintonovim pismom u kojem se razlaže značenje Azerbajdžana za američke i druge zapadne interese i za slučaj pozitivnog odgovora nudi zapadna sigurnosna i finacijska pomoć. Domjenak na kojem će Brzezinski stupiti u kontakt s Alijevom u početku će prema prepričavanju Brzezinskog za njega biti prepun teškoća i razočaranja koja će biti prouzrokovana činjenicom s jedne strane nemogućnosti stupanja u izravni kontakt s Alijevom i s druge strane temama razgovora koje će dominirati domjenkom, a u kojima će Alijev prepicavati svoja iskustva i dogodovštine iz doba Brežnjeva i drugih sovjetskih lidera. Dinamika događaja na domjenku dovest će do prvoga osobnog kontakta Brzezinskog i Alijeva pred sam njegov kraj kad će se Alijev nakon što mu Brzezinski objasni razloge svoje nazočnosti i postojanje Clintonova pisma odlučiti pozvati Brzezinskog na razgovor u svoj ured. U razgovoru koji će potom uslijediti Brzezinski će Alijevu objasniti pozicije američke vlade, koje nisu u posvećenju suprotnosti s pozicijama ruske vlade koja inzistira kako se sva azerbajdžanska nafta treba na Zapad izvoziti preko Rusije. U razgovorima koji će potom uslijediti Alijev će se odlučiti na strategijski zaokret i tijekom razgovora s Clintonom, 2. listopada 1995., pristati na otvaranje još jednog novog kaspijskog naftnog koridora koji bi iz Bakua trebao ići preko Gruzije. Stisnuta novim razvojem događaja ruska diplomacija će se spomenutom prijedlogu isprva oštvo protiviti ali će ga kasnije pod pritiskom Washingtona i dobivanjem ustupaka na drugim stranama formalno i prividno zamrznuti. Neformalno, Rusija će putem svojeg diplomatskog nastupanja nastojati sačuvati svoj utjecaj u Zakavkazju, a SAD će putem svoga gospodarskog, diplomatskog i vojnog sustava započeti novo povijesno nastupanje u Euroaziji u okviru kojeg će inicirati regionalno povezivanje zemalja jugoistočne Europe (SECI) i pokrenuti gradnju globalnih prometnih koridora od Europe do srednje Azije.

sastavu Ruske Federacije ne ulaze na područje Čečenije. Nakon dvadesetjednomjesečnog iscrpljujućeg i za Rusku Federaciju poražavajućeg rata s Čečenijom, Rusi više ne žele ratovati s Čečenima i zadovoljavaju se sprječavanjem širenja kriminala i ilegalne trgovine koja se odvija preko granice čečenske republike. Usprkos njihovoj brojnoj nazočnosti, dugu planinsku granicu između Čečenije i okolnog područja teško je učiniti nepropusnom, te se preko nje svakoga dana odvija promet ilegalne robe, droge, oružja, ukradene stoke i ljudi. Vatreni obračuni, ubojstva, otmice i krađe, koje se svakodnevno zbivaju u okolnim krajevima, usko su povezani sa sadašnjim stanjem u Čečeniji u kojoj vlada posvećenje siromaštvo, kriminal i nasilje. Otmice stranaca koje su se posljednjih godina u Čečeniji pokazale osobito unosnim poslom, postale su specijalnost pojedinih čečenskih bandi koje u potrazi za "pljenom" nerijetko kreću duboko u Zakavkazje i središnju Aziju u koju dolaze stranci iz bogatih zapadnih zemalja. Brojni primjeri zamolbe zapadnih vlada upućenih čečenskom vodstvu s ciljem oslobađanja njihovih državljanina koji su zatočeni na području Čečenije među širom zapadnom javnošću uglavnom nisu poznati. Zbog toga oni rijetki primjeri poput nedavne zamolbe britanske kraljice, koja se u svezi oslobađanja britanskih državljanina nedavno obratila predsjedniku Čečenije Mashadovu, u široj javnosti ne izazivaju dovoljnu pozornost.

Barbarski običaj otmice ljudi s ciljem stjecanja materijalne koristi toliko se udomaćio među čečenskim bandama da ga je u sadašnjim uvjetima praktički nemoguće iskorijeniti. Kriminalci i teroristi s područja Zakavkazja, Pakistana, Saudijske Arabije i drugih osobito islamskih država, pronalaze danas utočište u Čečeniji koja je pretvorena u svjetski novovjekot međunarodnog kriminala. Ruske postrojbe na granici Čečenije, koje su brojne i obuhvaćaju one iz sastava policije, vojske, ministarstva unutarnjih poslova, granične policije, ministarstva za hitne situacije, savezne sigurnosne službe i savezne agencije za vladine komunikacije i informacije teško izlaze na kraj s velikom količinom kriminala i zločina koji se svakodnevno zbivaju na čečenskim granicama. Tijekom prva dva tjedna godine 1998. spomenute su postrojbe uhiti 54 osobe koje se nalaze na saveznom popisu kriminalnih osoba, spriječili tri pokušaja otmice, zaplijenili brojne kamione s ukradenom robom, otkrili desetke ukradenih automobila, te zaplijenili velike količine naoružanja i droge. Spomenuti uspjesi tek su kap u moru čečenskog kriminala koji je u neprekidnom porastu. Priče koje dolaze iz Čečenije jezive su i nevjerojatne. Primjer

jednoga ruskog seljaka kojeg su početkom godine 1998. susrele i prihvatile postrojbe ruske granične policije oslikava razmjere srednjovjekovlja koje je zavladalo Čečenijom. Spomenutog seljaka, koji je u trenutku susreta s ruskim postrojbom imao 35 kg (visina 174 cm), otela je jedna čečenska banda na području Stavropola godine 1995. Nakon otmice seljak je prebačen u Čečeniju gdje je tri godine kao rob radio za svog čečenskoga gospodara. Prema njegovim riječima njegov slučaj nije usamljen i na području Čečenije postoji veći broj ruskih robova.

Suprotno dogovoru predsjednika Jeljcina i Mašadova o nesmetanoj uporabi glavnoga kaspiskog naftovoda koji prolazi kroz Čečeniju, lokalne čečenske bande spomenuti su naftovod s ciljem uzimanja nafta na više mjesta probušile. Nafta koju tako prikupe i kasnije u "kućnim rafinerijama" prerade u gorivo, Čečenima predstavlja ne samo glavno pogonsko gorivo već i izvozni proizvod koji se prodaje na crnom tržištu u Rusiji i nekim drugim naftom siromašnim područjima Zakavkazja. Zločini čečenskih bandi u Čečeniji su brojni, a najveći što su ih počinili predstavljaju ubojstvo Vincenta Cochtela čelnika visokog komesara UN za pitanje izbjeglica, ubojstva osobnih izaslanika predsjednika Jeljcina, ubojstva drugih visokih dužnosnika Ruske Federacije zaduženih za normalizaciju stanja u Čečeniji te brojna druga

ubojstva i otmice stranih državljan i brojni teroristički bombaški napadi u susjednim republikama Dagestanu i Ingusetiji. Čečenski teror među lokalnim pučanstvom u sjevernom Zakavkazu dostigao je takve razmjere da u raspletavanju nastalih zločina s ruskim policijom i drugim vladinim institucijama većina lokalnog pučanstva uključujući i Ruse ne želi suradivati. Nedavni primjer pastira iz Dagestanu koji je pomogao policiji u pronalaženju otetog stada krava nakon čega je nekoliko dana nakon toga nađen ubijen predstavljajući poruka koju su Čečeni poslali ostalim

potencijalnim žrtvama. U pograničnim mjestima čečenske bande ne samo da se ne plaže policije već se osobito okomljuju na policiju, poslovne ljude, suce istražitelje, pripadnike službe sigurnosti i sl. Njihovi službeni uredi i kuće česta su meta terorističkih napadaja uporabom eksplozivnih naprava ili ručnih granata.

bojnik Mikhin koji je zadobio tešku ranu od snajperskog metka ili npr. brigadir Saveljev, koji je ubijen u terorističkom napadaju daljinski aktiviranom bombom koja je eksplodirala ispod kamiona u kojem se prevozio zajedno sa svojim suradnicima. Popis visokih vojnih i policijskih dužnosnika Ruske Federacije koji redovito posjećuju granično područje Čečenije obuhvaća najviše ruske vojne i policijske dužnosnike kao što su ministri obrane (samo u prva tri mjeseca ove godine ministar obrane Ruske Federacije dva puta je boravio na graničnom području Čečenije), ministar unutarnjih poslova, koji je na tom području ove godine boravio najmanje tri puta, zapovjednik postrojbi unutarnje sigurnosti, načelnik glavnog stožera Ruske vojske i dr. Sindrom čečenske anarhije i kriminala za Rusiju predstavlja posebnu opasnost i ukoliko se proširi na susjedno područje Dagestana mogao bi sprječiti ruski pristup Kaspijskom moru i presjeći prometne koridore između Rusije i sjevernog Zakavkaza. U tom području, sjeverna Osetija predstavlja jednu većinsku kršćansku republiku koja pokazuje naklonost Moskvi i Ruskoj Federaciji, dok Dagestan koji je naseljen većinskim muslimanskim pučanstvom sve više predstavlja novo područje sukoba između Rusije i Čečena koji u sukobu s Rusijom uživaju potporu islamskih zemalja i Zapada. Premda se formalno nalazi u sastavu Ruske Federacije, Čečenija se već du-

že vremena razvija samostalno i njezino političko rukovodstvo ne pomišlja na ponovnu uspostavu čvršćih veza s Moskvom. Prema mišljenju koje u Čečeniji prevladava, a koje je nedavno u Washingtonu na trodnevnoj konferenciji Međunarodnoga islamskog jedinstva održano pod nazivom "Svjetski mir za 21. stoljeće" izrekao predsjednik Čečenije Aslana Mashadov, "potpuna nezavisnost je pravo čečenskog naroda i kao takva je od njega neotuđiva".

Sudjelovanje na spomenutoj konferenciji na kojoj su sudjelovali politički i vjerski predstavnici iz 25 islamskih zemalja i regija među

Granice autonomnih republika Ruske Federacije u Zakavkazu

Teritorijalna podjela Republike Gruzije na autonomna područja

Usprkos nastojanju i naporima predsjednika Jeljcina, koji je 29. siječnja 1998. predsjedničkim dekretom osnovao Povjerenstvo savjeta sigurnosti čiju glavnu zadaću predstavlja pronalaženje rješenja za normalizaciju stanja u sjevernom Zakavkazu, dosadašnji naporovi Rusije u suzbijanju sindroma čečenske anarhije u susjednim područjima pokazali su se neuspješnima. Intenzitet zločina i upletenost čečenskih vojnih stručnjaka u njihovom izvođenju za sada su životom platili i neki visoki časnici ruske vojske među kojima su general bojnik Prokopenko koji je ubijen iz snajpera, general

kojima i oni iz Bosne i Hercegovine, Kosova i Makedonije, Mashadov je iskoristio za susrete s brojnim američkim kongresmenima, poslovnim ljudima i članovima američke administracije. Zbog neispunjena ruskih obveza spram obnove Čečenije (prema obećanjima predsjednika Jeljcina Ruska Federacija bi u obnovu Čečenije trebala uložiti 250 milijardi preddevalvacijskih rubalja) Mashadov je istaknuo kako je zatražio rusku vladu da ne sprječava njegove napore usmjerene na prikupljanje stranih investicija namijenjenih unapređenju postojećega socijalnog i gospodarskog stanja u Čečeniji. Glede moguće destabilizacije Čečenije i brojnih atentata koji su spram njega počinjeni Mashadov je istaknuo kako je stanje u Čečeniji pod njegovim nadzorom, te ona ne će postati novi Afganistan ili Tadžikistan. Što se tiče atentata Mashadov je istaknuo kako Čečeni kao muslimani preziru terorizam i ekstremizam svake vrste te stoga on među njima nema perspektive.

Osim negativnih psi-holoških i socijanih učinaka gubitak nadzora nad Čećenijom za Rusku Federaciju bio bi nepovoljan zbog nastavka širenja sindroma secessionizma, osobito među ostalim većinski neruskim zakavkaskim republikama među kojima se osobito ističe Dagestan.

Dagestan predstavlja najveću od sjevernokavkaskih autonomnih republika Ruske federacije koja je smještena na geostrategijski vrlo osjetljivom smjeru preko kojega prolaze željezničke pruge i naftovodi od kaspijskih nalazišta do Čečenije. Dagestan graniči s autonomnom pokrajinom Ruske federacije Čečenjom, i nezavisnim državama Gruzijom i Azerbajdžanom. Destabilizacija političkog i vojnog značenja u Dagestanu dovodi do prekida isporuke kaspiske nafte koja se najvećim dijelom transportira naftovoda koji prolaze kroz Zakavkazja. Dagestan (u planina) kao i većina ostalih na Zakavkazju ima mješovitu naseljenu strukturu pučanstva. Upravo dva milijuna stanovnika

od trideset etničkih nacionalnih zajednica u Dagestanu ne predstavlja većinu, a udio ruskog pučanstva u Dagestanu je najmanji od svih republika Ruske Federacije. Najbrojnije nacionalne zajednice u Dagestanu su Avari koji čine 28 posto od ukupnog pučanstva, nakon njih po brojnosti slijede Dargini sa 16 posto, te nakon njih Kumici sa 13 posto. Mjereno gospodarskim kriterijima Dagestan uz Čečeniju predstavlja najsirošiju rusku republiku u kojoj više od 70 posto pučanstva živi ispod prihvatljive granice siromaštva. Stopa nezaposlenosti u Dagestanu je dvostruko veća od one prosječne u Ruskoj Federaciji, zbog čega se dobar dio njegova pučanstva posljednjih godina preseljava u druge dijelove federacije. Osobito nepovoljne utjecave

mašni Dagestan još je više zaoštio borbu za kvalitetnom zemljom i dostupnošću malobrojnih gospodarskih resursa između brojnih nacionalnih skupina. Premda su dosad najznačajniji sukobi na nacionalnoj razini zabilježeni između Kumika i Avara, zbog zahtjeva Čečena za povratak na svoja izvorna ognjišta s kojih su godine 1940. za vrijeme vladavine Staljina pre-seljeni u druge krajeve SSSR-a, Dagestanu, prijeti nova puno veća destabilizacija. Dodamo li tome šire prometno značenje Dagestana za izvoz kaspiske nafte i plina, sadašnje stanje u toj republici Ruske Federacije pogoduje onim velikim i regionalnim silama kojima nije u interesu održavanje postojećeg ruskog utjecaja nad kaspijskim energetskim komunikacijama.

Visoki stupanj siromaštva, porast kriminala i prisutnosti oružja među pučanstvom Dagestana pokazuju kako se za slučaj nastavka takvog stanja vrlo lako mogu očekivati i veće nestabilnosti. Česta ubojstva i atentati na političke protivnike (u razdoblju od 1996.-97. u Dagestanu je izvršen atentat na četrnaest značajnijih političkih vođa i poslovnih ljudi, od čega su sedmorica bili članovi dagestanskog parlamenta) pokazuju kako se politički procesi u Dagestanu ne kreću u smjeru smirivanja i poboljšanja postojećega sigurnosnog stanja već upravo suprotno, na njegovom pogoršanju. Uloga tzv. čečenskog čimbenika u rješenju sigurnosnog stanja u Dagestanu ima odlučujuće značenje. Tijekom borbe Čečena s postrojbama ruske vojske i specijalne policije većina pučanstva Dagestana podržavala je Čečene u njihovoj borbi za nezavisnost, no nakon prekida sukoba u Čečeniji i njihova prenošenja u Dagestan ta je potpora jednim značajnim dijelom izostala, jer se među pučanstvom po-

Glavna željeznička i cestovna mreža Gruzije s istaknutim globalnim željezničkim i cestovnim koridorima

Globalni cestovni i željeznički koridori u Zakavkazju

je na ionako složeno gospodarsko i političko stanje u Dagestanu imao je rat u Čečeniji, koji nije samo doveo do naseljavanja čečenskih izbjeglica nego i do pojave ruske ksenofobije spram Čečena i ostalih zakavkaskih naroda što je često puta rezultiralo njihovim protjerivanjem u Zakavkazje. Nijihov povratak u siro-

javilo protučečensko raspoloženje. Osim spomenutih etničkih podjela pučanstvo Dagestanu podijeljeno je i u svojem odnosu spram Moskve i Ruske Federacije, i to tako da neki podržavaju rješenje koje je slično čečenskom dok drugi podržavaju lojalnost Moskvi. U poticaju zamislji o odvajajućem Dagestanu od Rusije

osobito su glasni Čečeni koji u tome vide mogućnost za pripojenje Dagestana sadašnjoj Čečeniji. Spomenutom mišljenju zasad se najviše suprotstavljaju postojeće vlasti u Dagestanu koje su snažno okrenute prema Moskvi od koje dobivaju gospodarsku, finansijsku i drugu pomoć. Savezništvo s Moskvom za njih je najsigurniji način osiguranja vojne i finansijske pomoći neophodne za vođenje borbe s Čečenima koji javno ističu svoja povijesna prava na ne mali dio današnjeg Dagestana. Ukoliko putem domino učinka dođe do daljnog širenja destabilizacije Dagestana i okolnih područja Moskva bi vrlo lako mogla izgubiti nadzor nad svojim južnim pokrajinama naseljenim muslimanskim pučanstvom. Stanje u tim područjima dodatno je zapetljano i posljedicama finansijske krize u koju je upala Rusija. Izostanak finansijske potpore iz Moskve dodatan je zamah za brojne muslimanske ekstremiste koji upozoravaju kako je sadašnji promoskovski politički sustav u Dagestanu na čijem se čelu nalazi Magomedali Magomedov nenašoran i za muslimane štetan. Promoskovski političari u Dagestanu već više godina ne uspijevaju zaustaviti nagli pad životnog standarda koji je općenito veći nego li u drugim dijelovima Ruske federacije (prosječna plaća u Dagestanu iznosi otrilike trećinu prosječne plaće u Ruskoj federaciji). Premda bogat prirodnim i ljudskim kapitalom Dagestan gotovo 90 posto svojih proračunskih sredstava ostvaruje putem subvencija iz Moskve. Od otrilike dva milijuna stanovnika u Dagestanu, više od 40 posto živi tradicionalnim životom na seoskim gospodarstvima. Svaki četvrti od približno 800 tisuća radno sposobnih stanovnika Dagestana je nezaposlen i traži posao. Usprkos tome što su izvrnuti etničkoj diskriminaciji, koja je osobito uznapredovala nakon rusko-čečenskog sukoba i rata u Čečeniji, brojni stanovnici

Dagestana zbog teškoga gospodarskog i socijalnog položaja rade izvan područja svoje matične republike, i to najčešće u Stavropolu, Rostovu, Volgogradu i drugim okolnim područjima. Za razliku od Čečena za koje je još potkraj osamdesetih godina Ruslan Khasbulatov izjavio kako je "svaki od njih sam svoj predsjednik" većina pripadnika etničkih skupina koje žive na području Dagestana nisu

za pružanje potpore stvaranju značajnijih lokalnih lidera. Spomenute činjenice dobro su znane u političkim krugovima u Moskvi u kojima prevladava mišljenje kako bi daljnje slabljenje središnje vlasti i gubitak autoriteta predsjednika Ruske Federacije Jeljicina moglo imati kobne posljedice na daljnju destabilizaciju osobito Dagestana. Porastu napetosti u Dagestanu osobito pridonose izjave pojedinih čečenskih vođa koje poput proslavljenog čečenskog ratnika Šamila Basajeva izjavljuju kako će za slučaj uporabe sile protiv muslimanskih političkih pravaca i stranaka u Dagestanu istima priskočiti u pomoć. Basajev, koji se u posljednjem rusko-čečenskom ratu najviše proslavio zauzimanjem talaca u ruskoj bolnici, ima pod nadzorom više stotina iskusnih čečenskih boraca koji su svojom odlučnošću i hrabrošću sposobni zadati velike probleme sadašnjoj vlasti u Makhačkali, glavnom gradu Dagestana. Izjave Basajeva i drugih čečenskih utjecajnih vojnih i političkih dužnosnika pogoršavaju stvarno stanje na terenu, koje već danas neodoljivo podsjeća na ono koje je u Čečeniji vladalo tijekom godine 1991. i početkom 1992., neposredno prije izbijanja oružanih sukoba s Moskvom. Gubitak nadzora nad Dagestanom doveo bi Rusku Federaciju u vrlo nezavidan položaj jer osim što bi izgubila nadzor nad glavnim kaspijskim naftovodom izgubila bi i izravnu vezu s naftom bogatim i zapadu okrenutim Azerbajdžanom koji se nalazi u sukobu s Moskvom na klonjenoj vlasti u Armeniji.

Širenju ekstremnog islama među pučanstvom Dagestana osim čečenskog utjecaja najviše pridonosi pokret tzv. wahabista koji podupiru neki utjecajni krugovi iz Saudijske Arabije. Wahabisam koji nije proširen u Čečeniji, Basajev i drugi čečenski utjecajni vođe ne prihvataju i smatraju štetnim uvozom sa Srednjeg istoka (nakon oružanog napadaja na rusko vojno uporište u Dagestanu koje se zabilježilo potkraj prosinca 1997. wahabistički pokret je u Dagestanu zabranjen).

Glavna željeznička i cestovna mreža Armenije s istaknutim globalnim željezničkim i cestovnim koridorima

Glavna željeznička i cestovna mreža Azerbajdžana s istaknutim globalnim željezničkim i cestovnim koridorima

sklona osvajanju i obnašanju vlasti i prihvataju političke i druge autoritete, osobito ukoliko iz njih stoji sila kao što je to u povijesti bio slučaj s autoritetom koji je izvirao iz središnje vlasti u Moskvi. Dagestanci tradicionalno vole moćne i odlučne političke lidere koji su svoju vlast sposobni obnašati na širokom području Ruske Federacije i kao takvi se teško odlučuju

Njihov cilj glede daljnog razvoja stanja u Dagestanu koji je usmijeren na njegovo pripojenje nezavisnoj Čečeniji, odgovara kako pojedinim utjecajnim krugovima na Zapadu, tako i pojedinim političkim krugovima unutar same Ruske Federacije, u kojoj danas postoje snažni autonomaški i separatistički pokreti koji bi izbjeganje novog rata između Moskve i zakavaskih muslimana mogli iskoristiti za svoje secesionističke ciljeve.

Novo gruzijsko krizno žarište u Džavaketiji

Premda u svijesti prosječnih Europljana za sada nije dovoljno poznata gruzijska pokrajina Džavaketija u kojoj živi većinsko armensko pučanstvo uskoro bi to mogla postati. Ta pokrajina smještena u južnom dijelu Gruzije neposredno uz granicu s Turskom nalazi se na zemljopisno najpovoljnijem prometnom koridoru koji spaja azerbajdžansku naftnu prijestolnicu Baku i tursku sredozemnu luku Ceyhan. Od sredine kolovoza 1998. Gruzijci i stranci ne nalaze u Džavaketiju u kojoj većinu pučanstva u području spomenutoga prometnog koridora, koji prolazi jugozapadno od Tbilisija i sjeverno od turske granice, čine Armenci. Na tom području središnja vlast iz Tbilisija ne ostvaruje potpuni suverenitet, a na njegovim granicama česte su pojave njezinog sukobljavanja s različitim paravojnim skupinama. Intenzitet spomenutih sukoba podudara se s dinamikom pregovora o gradnji naftovoda i drugih komunikacija na spomenutom području, čiju gradnju podržavaju Azerbajdžan, Turska i SAD.

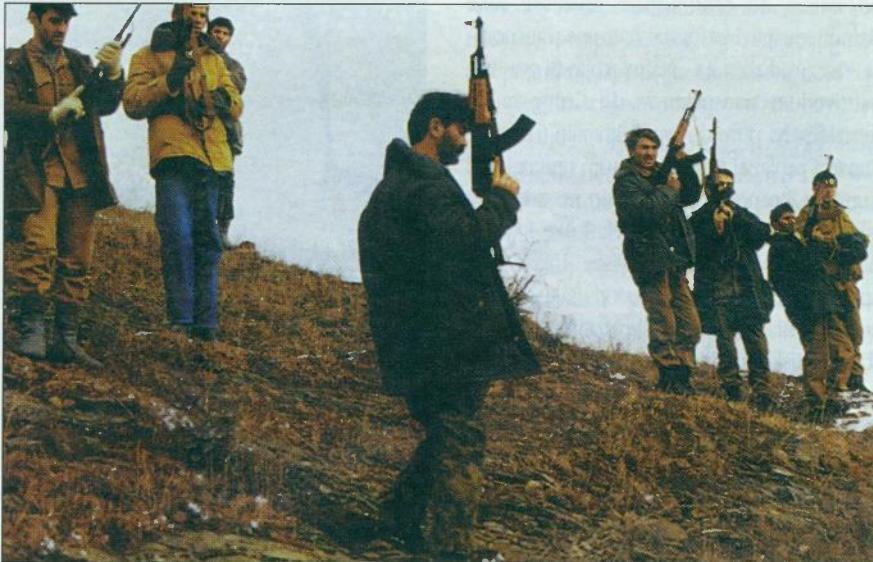
Azerbajdžanski predsjednik Hejdar Alijev više puta je ponovio kako je spomenuti naftovod najpovoljnije rješenje za izvoz azerbajdžanske naftne na Zapad pri čemu nije skrivač činjenicu potpore koju je za gradnju spomenutog naftovoda dobio od američke administracije. U svjetlu toga i činjenice da su lokalni Armenci iz Džavaketije više puta dali do znanja kako neće dopustiti prolaz naftovoda preko područja koje politički i vojno drže pod nadzorom, nije nerealno očekivati kako će u dogleđeno vrijeme Džavaketija postati poznata po većini onoga po čemu su dosad poznati Gorski Karabakh, Abhazija, Južna Osetija ili Kosovo.

Spremnost gruzijske vlade na kompromise po pitanjima visoke autonomije koju je Tbilisi spreman priznati lokalnom armenском pučanstvu u Džavaketiji dosad nije urodila plodom. Slično kao Čečenija u Ruskoj Federaciji tako i Džavaketija u Gruziji se ne nalazi pod nadzorom središnje vlade. Zbog toga Gruzijci izbjegavaju zalaziti u Džavaketiju u kojoj su u posljednje vrijeme učestale pljačke i maltretiranja putnika kojima lokalne

bande naplačuju visoke pristojbe za prolaz preko područja kojeg drže pod nadzorom. Njihovo ponašanje uvjetovano je izostankom autoriteta središnje gruzijske vlasti koja ne raspolaže s odgovarajućim političkim i vojnim sredstvima koja bi mogla iskoristiti za borbu protiv separatizma u Džavaketiji u kojoj su u njezinom glavnom gradu Akhalkalakiju smještene postrojbe ruske vojske. Složena etnička struktura današnje Gruzije i brojni etnički sukobi koji su u Gruziji buknuli za vrijeme vladavine predsjednika Gamzakhurdije omogućili su Moskvi uspostavu sigurnosnih aranžmana s Tbilisijem na temelju kojih je na području Gruzije raspoređeno više tisuća svojih vojnika koji čine strategijsku osnovicu za njezinu daljnje nastupanje u široj regiji. Gubitak rata u Abhaziji kojim je pod nadzor separatista, stavljeni više od 300 kilometara gruzijske crnomorske obale i velika kopnena

snage morale povući, pokazuje stvarni novoustavljeni odnos snaga na terenu.

Prema dogovoru sadržanom u gruzijsko-ruskom sporazumu iz godine 1992. ruske postrojbe granične policije zajedno s gruzijskim postrojbama nadzirale su gruzijske kopnene i morske granice s Turskom. Na temelju novog dogovora postignutog 27. lipnja ove godine u Moskvi, počevši od 16. srpnja ruske postrojbe neće više nadzirati gruzijske morske granice, a od rujna ni kopnene granice između Gruzije i Turske. Na tim granicama rasporedit će se dodatne postrojbe iz sastava gruzijske policije i gruzijskih oružanih snaga bez naznočnosti ruskih postrojbi. Prema predloženom zakonu o nadzoru državnih granica koje je gruzijski parlament usvojio 17. srpnja ove godine, nadzor nad svekolikim državnim granicama Gruzija bi trebala započeti obnášati samostalno u roku od dvije godine od njegov-

Neprekidni oružani sukobi među različitim etničkim skupinama kao svakodnevica Zakavkazja

područja na sjeverozapadu, uključujući i najpoznatija poljoprivredna područja Gruzije (u bivšem SSSR-u Gruzija je proizvodila 97 posto svih agruma i 93 posto čaja proizvedenih u SSSR-a) prisilili su sadašnjeg predsjednika Gruzije Eduarda Ševarnadzea na sklapanje vojnog sporazuma s Moskvom kojim je carinski i sigurnosni nadzor nad gruzijskim granicama prepušten ruskim (rusko-gruzijskim) postrojbama. Osim toga ruske postrojbe zadužene su za održanje unutrašnjeg mira u brojnim sigurnosno nestabilnim područjima Gruzije. Naoružavanje lokalnog pučanstva u Džavaketiji predstavlja nerješivi problem za oružane snage Gruzije kojima pristup u Džavaketiju nije više siguran. Incident koji se zbio 13. kolovoza ove godine kad je naoružana paravojna skupina Džavaka zaustavila bojnu gruzijskih oružanih snaga koje su putovale u Akhalkalaki na prije dogovorenou vojnu vježbu s ruskim postrojbama, u kojem su se gruzijske

og izglasavanja. Spomenuti rok od dvije godine podrazumijeva rješenje međusobnih odnosa između vlade u Tbilisiju i pobunjenih područja koja se ne nalaze pod njezinim nadzorom, a koja za sada odriču bilo kakvu mogućnost priznavanja središnje vlasti u Tbilisiju. Posebno problematičan stav po tom pitanju za Tbilisi vlada u Abhaziji, pokrajini koja graniči s Ruskom Federacijom. Čelnici Abhazije zasada isključuju mogućnost suradnje s gruzijskim vojnim postrojbama, a slično mišljenje zastupaju i politički dužnosnici u pokrajini Adjariji koja je smještena na gruzijskoj crnomorskoj i kopnenoj granici s Turskom. Politički i vojni čelnici na pobunjenim područjima prijete Tbilisiju kako će u slučaju odlaska ruskih postrojbi s područja svoje pokrajine obznaniti proglašenje kojim će pozvati u pomoć svoje sunarodnjake koji se sada nalaze u sastavu oružanih snaga Ruske Federacije, a kojih prema neslužbenim procje-

nama ima između sedam do deset tisuća. Njihovo dosadašnje odbijanje nadzora od strane Tbilisija pokazalo se učinkovitim, što se između ostaloga vidi i iz primjera nedavnog pomorskog incidenta u kojem su se četiri gruzijska ophodna broda koji su 20. srpnja namjeravali pristati u luci Batumi, od toga odustali zbog upućenih prijetnji od strane lokalnih pobunjenika. Ruska vojna nazočnost u Akhalkaliju predmet je posebne pozornosti od strane Turske koja je spomenuti grad držala pod svojim nadzorom gotovo tri stoljeća, koja je zainteresirana za izgradnju spomenutog naftovoda i za željezničko povezivanje Turske i Gruzije očekuje kako će se ostvariti projekt željezničkog povezivanja Karsa i Marabda koji prolazi spornim područje Džavaketije, oko kojega su se složili predsjednici Sulejman Demirel i Eduard Ševarnadze. Jedini izgledniji zamjenski smjer naftovoda Baku-Ceyhan, onaj od Bakua do crnomorske gruzijske luke Batumi, duži je i kaspisku naftu ne transportira do Sredozemlja. Nafta koja bi se tim naftovodom transportirala do Crnog mora, morala bi na putu do svojih krajnjih tržišta na Zapadu prolaziti kroz prometom opterećeni i zagušeni Bosporski tjesnac, što ne odgovara Turskoj koja upozorava na ekološke i druge opasnosti koje iz toga proizlaze. Uvažavajući spomenute činjenice naftovod Baku-Ceyhan trebao bi prolaziti sjevernim dijelom džavaketske kotline kroz grad Akhaltšike u kojem Armenci ne čine absolutnu većinu kao u Akhalkalaku, ali ih također ima u velikom broju (otprilike 42,8 posto).

Kako Rusiji nije u interesu gradnja spomenutog naftovoda ruske postrojbe u Gruziji zanemaruju razvoj opasnog separatizma među džavaketskim Armencima i ne podržavaju vojno posredovanje središnje vlade iz Tbilisija protiv spomenutih separatista. Rusiji iz gospodarskih razloga odgovara sadašnje stanje napetosti između Gruzije i Armenije. Prema odredbama sporazuma između gruzijske i ruske vlade iz godine 1994., na temelju kojega su ruske postrojbe raspoređene na teritoriju Gruzije, rusko vojno posredovanje u Gruziji ima za cilj uspostavu mira u Abhaziji, Južnoj Osetiji, Adjariji i drugim nestabilnim područjima Gruzije. Gruzijski uvjeti za ratificiranje spomenutog sporazuma, koji još uvijek nije ratificiran od strane gruzijskog parlamenta, vezani su na rusko pružanje pomoći Gruziji u osiguranju njezine teritorijalne cjelovitosti i izučavanje njezinih oružanih snaga. Neovisno o tome koliko je od spomenutih uvjeta Rusija ispunila, od godine 1994. ruske postrojbe raspoređene su u Gruziji na četiri ključna područja, i to u Tbilisiju (glavnom gradu), Batumiju (velike luke na Crnom moru), Gudavutu i Akhalkalaku (glavnim

gradu Džavaketije). Spomenuta ruska vojna uporišta nisu izolirana središta već ključne točke između kojih djeluju veći broj manjih pokretljivih postrojbi. Zahvaljujući takvom strategijskom rasporedu rusko vojno zapovjedništvo u Gruziji nadzire puno veći dio područja od onoga u kojem je formalno raspoređeno. U skladu s također neratificiranim drugim vojnim sporazumima postrojbe ruske granične straže nadziru veliki dio gruzijsko-

pogoršanja stanja u Džavaketiji upravo njihovo područje moglo postati ključnim poprištem borbe između Gruzije i Armenije koja bi preko njih pokušala ostvariti prometni koridor s Džavaketijom. Armenci okupljeni oko pokreta "Džavak" prijete kako su spremni uspostaviti vlastitu oružanu silu koja će im omogućiti ostvarenje zadanog cilja uspostave visokog stupnja autonomije unutar Gruzije ili proglašenja nezavisnosti. Oružje s kojim su se opskrbili iz

Mreža postojećih i budućih naftovoda u Zakavkazu i srednjoj Aziji te potencijalnih kriznih žarišta

turske granice na kopnu i na Crnom moru.

Službene odnose Tbilisija i Moskve dodatno komplikiraju i interesi Armenije na čijem se čelu odnedavno nalazi nekadašnji lider Gorskog Karabaka Robert Kočarjan i čiji čelnici održavaju prisne odnose s Armencima iz Džavaketije. Armenija se protivi izgradnji tursko-gruzijske željezničke pruge preko Džavaketije i podupire smjer koji bi prolazio preko Armenije. Njezin prijedlog nije naišao na potporu u Gruziji koja iz strategijskih razloga u svojim trgovinskim odnosima s Turskom ne želi pristati na svojevrsno armensko posredništvo. Okupljeni oko pokreta pod nazivom "Džavak" gruzijski Armenci sve su glasniji u svojim zahtjevima za proglašenjem autonomije. Ukoliko njihovi zahtjevi ne budu zadovoljeni, ideolozi "Džavaka" prijete odcjepljenjem i pripojenjem Republiči Armeniji. Spomenute namjere "Džavaka" sa zebnjom su primljene u Tbilisiju i pokrajini Marneuli koja se nalazi između Armenije i Džavaketije, u kojoj većinsko pučanstvo čine Azeri. Azeri iz Marneulije se plaše kako bi u slučaju

Armenije u samoj Džavaketiji predstavlja ozbiljnu ugrozu koju je vlada u Tbilisiju shvatila, zbog čega je Džavaketiji ponudila visoki stupanj autonomije, koji su ideolozi "Džavak" pokreta odbacili.

Prvi incident u novoj povijesti Gruzije u Džavaketiji započeli su se javljati tijekom godine 1991. kad je tadašnji gruzijski predsjednik Zviad Gamzakurdija zaprijetio ukidanjem nacionalnih prava svom negruzijskom pučanstvu i ukidanjem autonomije u pokrajima Južna Osetija i Abhazija. Nakon njegovog političkog pada koji je dobrim dijelom bio prouzročen spomenutom nepromišljenošću, koja je imala za posljedicu izbijanje brojnih etničkih sukoba, novi predsjednik Gruzije Eduard Ševarnadze obećao je svim nacionalnim manjinama poštivanje nacionalnih i religijskih prava. U skladu s tim pravo na vlastiti jezik i pismo danas u Gruziji koriste Azeri, Armenci, Grci, Rusi, Kurdi, Lazi i ostale manjine koje u ukupnom pučanstvu Gruzije čine više od 40 posto. U takvom nacionalno i religijski opterećenom ozračju kao dodatna otežavajuća

okolnost pojavljuje se i mešketsko pitanje koje sve više podgrijava ionako uzavrele političke i nacionalne strasti u Džavaketiji. Mešketi, pod čijim se nazivom krije sadašnje i bivše pučanstvo Gruzije koje je nakon turskog prodiranja u Gruziju prihvatiло islamsku vjeroispovijest, su prije II. svjetskog rata predstavljali većinski dio pučanstva u Džavaketiji. Doseđivanje Armenaca i drugih kršćana u Džavaketiju uznapredovalo je nakon II. svjetskog rata kad je Štajlin iz strategijskih razloga pokrenuo velika preseljenja muslimanskog i pravoslavnog pučanstva u Zakavkazu i srednjoj Aziji. Spomenutim preseljenjima na granicama između SSSR-a i islamskih država Irana i Turske doseljeno je pravoslavno pučanstvo dok je tamošnje islamsko pučanstvo preseljeno u unutrašnjost. Slijedom takvog plana Mešketi iz Džavaketije preseljeni su u sjeveroistočna područja Kaspijskog mora, a u Džavaketiju su doseljeni Armeni. Nastojanja današnjih naraštaja Mešketa za povratkom na stara ognjišta u Džavaketiji sa simpatijama se prihvaćaju u Tbilisiju, ali i jednak tako odbijaju u današnjoj Džavaketiji u kojoj prevladava armenska većina. U slučaju Mešketa, ruske postrojbe u Gruziji zasad se pokazuju sklone njihovom povratku u Džavaketiju iz čega neki zapadni analitičari zaključuju kako su Rusi u Džavaketiji zainteresirani za održanje stanja kreativnog žarišta.

Zbog svega spomenutog morfološki i zemljopisno povoljna džavaketijska kotlina izgleda da nije najpovoljnije rješenje za predviđene prometne i naftne koridore između Kaspijskog i Sredozemnog mora. Turska, Gruzija i bogate naftne kompanije sa Zapada

koja po predmetnom pitanju djelimice ima iste interese kao i Rusija zasad je potpuno uskladeno s ruskim interesima. Armenija se ne protivi militarizaciji Armenaca u Džavaketiji koji ohrabreni nazočnošću ruskih postrojbi nastoje uspostaviti svoje vlastite oružane snage koje bi bile sposobne za pružanje vojnog otpora ili izvođenje diverzija u slučaju izgradnje predmetnog naftovoda i željezničke pruge. U svjetlu spomenutih činjenica američki i turski analitičari koji su zagovarali izgradnju spomenutih komunikacija sve se više okreću drugim rješenjima i diplomatskim kompromisima. Odbijanje realizacije naizgled progresivnog projekta od kojeg bi lokalna zajednica mogla imati najviše koristi za pragmatičan Zapad je teško razumljivo. Također, Zapad postaje svjestan i povjesnih i izvornih civilizacijskih razloga koji stoje na putu ostvarenju spomenutoga ambicioznog projekta nikako se ne bi smjeli podcijeniti kao ni činjenica da je Rusija u posljednje tri godine isporučila Armeniji vojnog naoružanja i opreme u vrijednosti većo od milijarde USD.

Bez uspostave zadovoljavajućeg autonomnog statusa Džavaketije unutar Gruzije i rješenja sukoba u Abhaziji, Gruzija teško može očekivati uspostavu boljih odnosa s Armenijom koji su svojevrsni preduvjet ruskog povlačenja s njezinog teritorija. Bez rješenja spomenutih problema izgradnja naftovoda koji bi trebao pridonijeti gospodarskom probitku Azerbajdžana, Gruzije i Turske za sada ne samo da nije realna već je i opasna jer pridonosi povećanju nestabilnosti ne samo između Gruzije, Armenije i njezinih susjeda

Moske i Tbilisija dovelo do gubljenja ruskog strategijskog nadzora nad većim dijelom Zakavkazja, što za sadašnju vanjskoj politici naklonjenu vladu u Moskvi nije prihvatljivo. S ciljem dugoročnog poticanja Moske na ostvarenje potpisanih sporazuma, Gruzija u posljednje vrijeme razvija vrlo prisne odnose sa SAD, koje joj odnedavno pružaju značajnu vojnu i gospodarsku pomoć. U sklopu toga sve su češće posjete visokih dužnosnika američke administracije Gruziji kao i američka vojna nazočnost u Gruziji putem posjete ratnih brodova i jačanja vojnotehničke suradnje. Ruski odgovori na spomenutu pojačanu američku nazočnost za sada se ogledaju u nastavku rusko-armenske vojne suradnje putem koje Rusija čak i za slučaj povlačenja svojih postrojbi iz Gruzije zadržava svoju ograničenu nazočnost u Zakavkazu. U svjetlu spomenutih činjenica posjeta ruskog ministra obrane Armeniji, koja je uslijedila dva tjedna nakon nedavne posjete američkog zamjenika vanjskopolitičkog tajnika Stroba Talbota, pokazuje kako Rusija očigledno nije spremna na skoro povlačenje svojih postrojbi iz Zakavkazja. Glasine o tome kako je Rusija pristala isporučiti Armeniji strategijski važan protukretni sustav S-300 također idu u prilog spomenutoj tvrdnji prema kojoj dosadašnji lokalni sukobi u Zakavkazu slično kao i oni na Balkanu sve više postaju globalni i kao takvi sve neizvjesniji.

(nastavak će se)

Literatura:

1. Washington Post, 4. listopad 1998., D. Morgan, D.B. Ottaway, "Azerbaijan Riches Alter the Chessboard"
2. The Heritage Foundation Backgrounder, br. 1222, 25. rujan 1998., A. Cohen, "Ethnic Conflicts Threaten U.S. Interests in the Caucasus"
3. Jane's Intelligence Review - Pointer, rujan 1998., F. Corley, "Diplomacy - Border Troops in Controversy"
4. ISCP, 16. kolovoz 1998., "Editorial Digest - Central Asia"
5. Radio Free Europe, 10. kolovoz 1998., J. Moffett, "Chechen President Says His People Want Independent Muslim State"
6. Washington Post, 7. kolovoza 1998., D. Williams, "Azerbaijan Finds Affluence Elusive"
7. IEWS, Russian Regional Report, 1. kolovoz 1998., Nabi Abdullaev, "Challenges to Dagestan Government Over Corruption"
8. Perspective, travanj-svibanj 1998., G. Khutsishvili, "Georgia: A Country Between Assualts"
9. Perspective, travanj-svibanj 1998., M. Magomedkhannov, "Dagestan: Rents in the Fabric of Government"
10. Silk Road, prosinac 1997., Ugur Aknici, "Javakhetia: The Bottle-Neck of Baku-Ceyhan Pipeline"
11. Daily Telegraph, 25. srpanj 1997., Alan Philips, "Oil Boom Slips From Russia's Grip"
12. Jane's Intelligence Review, kolovoz 1994., M. Orr, "Peacekeeping and Overstretch in the Russian Army"
13. Jane's Intelligence Review, travanj 1994., J. Masih, "Military Strategy in Nagorno-Karabakh"
14. Perspective, veljača-ožujak 1994., Y. Afanaseyev, "A New Russian Imperialism"
15. Survival, jesen 1993., N. MacFarlane, "Russia, the West and European Security"

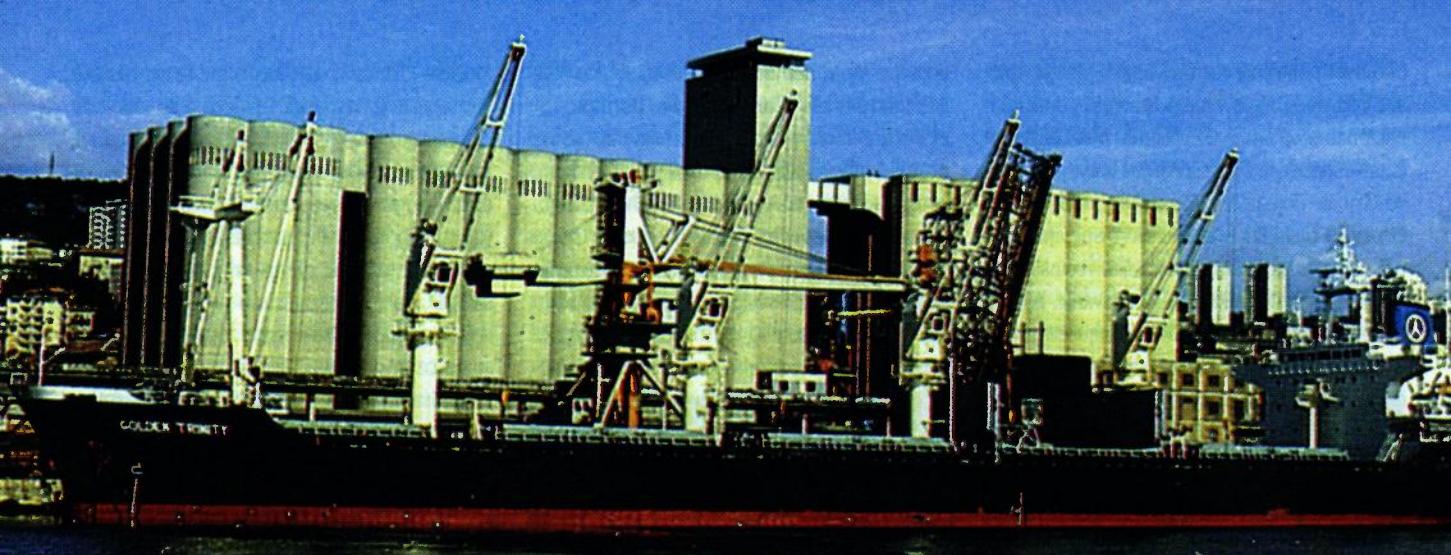

Pripadnici čečenskih postrojbi iz razdoblja dvadesetjednomjesečnog rata

usprkos toga što su zainteresirane za "uspostavu mira i prosperitet" u Džavaketiji u sadašnjim uvjetima nisu sposobne ostvariti svoju namjeru bez privole Rusije kojoj zbog njezinih gospodarskih interesa ne odgovara otvaranje spomenutih koridora. Ponašanje Armenije

već i između Zapada i Rusije.

Stvarno rusko povlačenje s gruzijskih granica koje se prželjkuje u Tbilisiju i Ankari, u SAD se za sada ne smatra realnim, i to prije svega zbog toga što bi ukoliko bi se izvelo u skladu s postojećim sporazumima između

Bitna odrednica smještaja Rijeke je njezin položaj sjevernojadranske luke i dubina mora koja predstavlja veliku prednost pred konkurenčkim sjevernojadranskim lukama. Važnost Rijeke kao ključne hrvatske pomorske luke je činjenica da Sredozemno more upravo na sjevernom Jadranu najdublje prodire u europsko kopno te se tu najviše približava kontinentski zatvorenoj srednjoj Europi.

Rijeka u globalnom povezivanju Podunavlja i Sredozemlja

Darko BANDULA

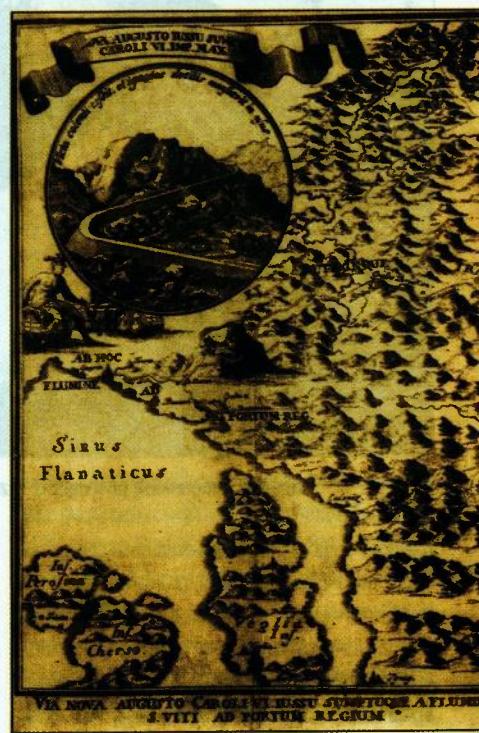
Promotreno s geoprometnog

stanovišta svekoliko

Podunavlje je zajedničko gravitacijsko područje luka u Rijeci, Trstu, Kopru i Pločama.

Usmjeravanje prometa u jednu od spomenutih luka ovisi o nizu čimbenika koji nisu čiste gospodarske naravi

na koje je njezin položaj za neke svjetski značajne luke u Južnoj Americi, Aziji i Africi povoljniji. Odnos sjevernoeukropskih luka i Rijeke posebno je osjetljiv na stvarnu strukturu kod kojih u jednom smjeru prevladavaju sirovine kao što su nafta, rude, drvo ili voće, a u drugom smjeru prevladavaju gotovi industrijski proizvodi. Činjenica da se brodarima ne isplati prevoziti samo sirovine, jer se one najčešće mogu prevoziti samo u jednom smjeru dok u povratku brodski prostor stoji neiskorišten, u

Izgradnjom ravnicaške željeznice i autoceste koja će Rijeku povezati sa svojim sjevernoeukropskim zaleđem ostvarit će se preduvjeti za strategijsku preobrazbu hrvatskog prostora kao najperspektivnijeg prometnog raskrija jugoistočne i srednje Europe. Izgradnja kanala Sava-Dunav dodatno će ojačati

mogućnosti iskorištenja Rijeke u kombiniranom kopneno-riječnom prijevozu putem kojega će Rijeka preko Dunava i kanala Rajna-Majna-Dunav postati važan čimbenik geostrategijske prometne magistrale Baltik-Jadran. U takvom sustavu Rijeka bi mogla postati glavna luka za uvoz afričkih i azijskih sirovina za potrebe ne samo srednje već i sjeverne Europe, odnosno izvoz njihovih gotovih proizvoda. Na taj način hrvatski dijelovi Panonske nizine i Jadrana postali bi ključni čimbenici u prometnom povezivanju Baltika i Sredozemlja. Za takvu uslugu Rijeka osim prednosti nad jadranskim lukama mora imati i prednosti u odnosu na sjevernoeukropske luke u odnosu

dalnjem razvoju Riječke luke u odnosu na npr. luku Ploče koja je udaljenija od srednjeeuropskih industrijskih središta može imati odlučujuće prednosti. Brodari i njihovi agenti obavljaju izbor luke na temelju lučke opreme, sigurnosti, brzine, troškova ovoza i dovoza robe iz zaledja i drugih nekomercijalnih kriterija kao što su npr. strategijski politički ili poslovni razlozi zbog kojih se bar nakratko može odustati i od povoljnijeg rješenja.

Premda i Trst i Kopar u usporedbi s Rijekom imaju povoljniji položaj u odnosu na industrijske kapacitete smještene u svom alpskom zaledju, Rijeka ima povoljniji položaj u odnosu na srednju i sjeveroistočnu Europu s kojom ju povezuje prirodni put kroz Moravsku dolinu koji bez prirodnih prepreka izbjiga na Kupsku dolinu kao najužu prepreku Dinarija prema Jadranu. Jadranska vrata (prijevoji između Alpskog i Dinarskog masiva do morske obale) omogućuju najpovoljnije povezivanje Podunavlja sa sjevernojadranskim lukama. Prirodno postojanje spomenutih vrata omogućilo je vjekovnu uspostavu razmjene proizvodnih dobara između sjevernog Jadranu i Podunavlja duž prirodnih komunikacija riječnih dolina Kupe, Save i Dunava i planinskih prijevoja Gorskog kotara. Spomenute prirodne pogodnosti omogućile su izgradnju cestovnih i željezničkih komunikacija od Jadranu prema Podunavlju kao središtu industrijske proizvodnje.

Geoprometno značenje Rijeke u antičko doba

Premda su najstarije europske globalne prometnice koje su povezivale Baltik s

Jadranom (tzv. jantarske ceste) završavale u okolini današnje Venecije njihovo postojanje odigrat će važnu ulogu u razvoju Rijeke i ostalih manjih hrvatskih luka na Jadranu. Jantarske ceste su povezivale Sjeverno i Baltičko more od ušća Labe s Jadranom i omogućile prvu uspostavu globalnih europskih komunikacija između sjevera i juga Europe. Tim cestama u jednom se smjeru prevozio baltički jantar a u drugom mediteranski bakar. Nakon što su uspostavljene spomenute su se ceste tijekom povijesti uspjele održati na sva svoja tri glavna smjera, te danas predstavljaju okosnicu europskog transverzalnog prometa. Postojanje tih cesta i kasnije gradnje antičkih cesta u hrvatskom zaledju, koje su omogućile slom velikog panonsko-jadranskog ustanka kojeg su protiv Rimljana povela tadašnja barbarska plemena, omogućiti će stvaranje preduvjeta za razvitak trgovine na hrvatskoj obali Jadranu.

uspostaviti rimsku provinciju Dalmaciju na čijem će se čelu nalaziti carski legat. Granica rimske provincije Dalmacije i tadašnje X regije Italije kretala se dolinom rijeke Raše, zatim do Jelšana na modernoj cesti Rijeka-Ilirska Bištrica, odakle je dalje tekla na istok kroz Gorski kotar. Rimska se kolonizacija i romanizacija općenito brže i dublje provodila u priobalnom pojusu, riječnim dolinama i duž prirodnih komunikacija te radikalno iz rimskih vojnih uporišta i naselja. Uzdizanje pojedinih naselja na administrativnu razinu kolonija i municipija predstavljat će također važan poticaj bržoj i sustavnijoj gradnji lokalnih prometnika i njihovom uključivanju u opći cestovni sustav imperija. U to doba prirodna bogatstva spomenutog područja predstavljat će glavni izvor interesa središnjih rimskih vlasti i kao takva će određivati koncentriranost, i međusobnu vezanost naselja. U skladu s tim naselja će se

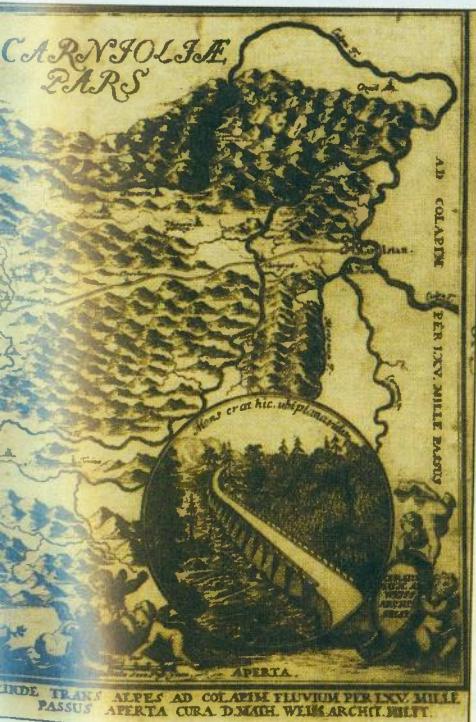
Pogled na rafineriju nafte u Rijeci

Slika lijevo: Razvoj moderne riječke luke može se početi pratiti od 1719. kad je austrijski car Karlo VI. proglašio Rijeku i Trst slobodnim lukama, a prva moderna prometnica koja je Rijeku povezala sa zaledjem bila je Karolinska cesta. Rijeka i Trst su bili logični i jedini mogući izbor budućih luka za prostrano i dotada kontinentalno zatvoreno Carstvo. U drugoj polovici 18. stoljeća habsburška jadranska orijentacija poslijedica je i pojave prvih komercijalnih žitnih viškova u panonskim krajevima. Budući da je tada Đerdap na Dunavu još uvijek bio za plovidbe nasavladiv, najpovoljniji prometni put iz Panonskog bazena vodi s Dunava Savom i Kupom uzvodno, što je moguće bliže Jadranu. Zahvaljujući takvoj orientaciji te zahvatima na regulaciju korita Save, u 18. stoljeću će proraditi podunavsko-sjevernojadranski prijevozni sustav

Slom spomenutog ustanka u prvoj deceniji nove ere označit će početak nove ere na našim prostorima poznate u povijesti pod nazivom PAX ROMANA (mira uspostavljenog prethodnim iscrpljujućim ratovima). Gradnja rimske cesta, koja će osobito uznapredovati nakon osnivanja rimske kolonije Akvileje bit će potaknuta logističkim vojnim potrebama uspostave preduvjeta za izvođenje brzih i sigurnih vojnih manevra i brzih vojnih intervencija te razbijanja kompaktnosti neprijateljskog teritorija. S ciljem poticanja romanizacije i ostvarenja drugih interesa tadašnji rimski stratezi će pod sam kraj Augustove vladavine

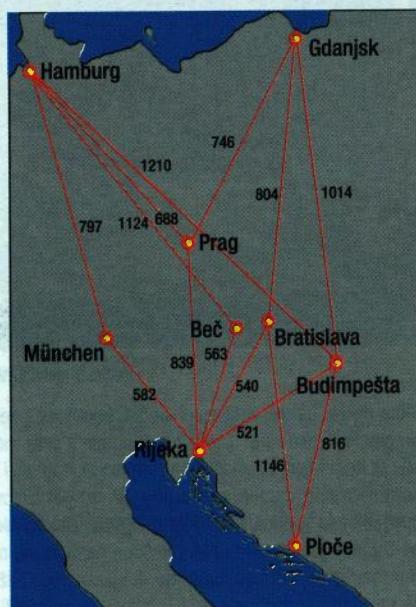
razvijati na onim mjestima i onom brzinom koju će određivati gospodarske i političke potrebe Imperija. Kasnije, proširenjem imperije na istok, spomenuto će područje dobiti i drugo, strategijski puno veće značenje, koje će se ogledati u njegovoj tranzitnoj važnosti.

Kolonija Akvileja je bila ključ antičkih rimske komunikacija u smjeru sjeverna Italija - Podunavlje i sjeverna Italija - istočna obala Jadranu. Od nje su vodila tri glavna magistralna smjera i to prvi prema istoku preko Ljubljane, Celja i Ptuja jednim krakom prema Beču, a drugim dolinom Drave prema Osijeku, uz jedan odvojak od Celja preko Novog mesta do

Siska (Tarsatica-Emona-Siscia), a drugi na sjever prema Alpskim prijevojima. Drugi krak tekao je prema jugoistoku preko Trsta, Rijeke, Senja, jednim krakom prema Sisku, a drugim prema provinciji Dalmaciji, te treći od Trsta preko Pule do Rijeke, zaobilazeći obalni dio Istre. Uspjesi u osvajanjima na istoku potaknuli su Rimljane početkom nove ere na gradnju nove strategijske prometnice preko Senja, Splita i Albanije za Grčku (Tergeste-Tarsatica-Senia-Salona). Spomenute prometne magistrale omogućit će vjekovni prosperitet Rimskog Imperija i privremeno će izgubiti na važnosti nakon njegove propasti. Temeljita obnova ili dodatna izgradnja na spomenutim magistralnim smjerovima poduzet će se tek u 18. i 19. stoljeću. Slabljenje kopnene i razvoj pomorske trgovine koji će se dogoditi u međuvremenu uvjetovat će razvitak hrvatskih luka uspostavom sigurne i slobodne plovidbe Jadranom. Nakon što car Karlo VI. godine 1717. objavi dokument o "Slobodnoj plovidbi Jadranom", Rijeka godine 1719. dobiva status "slobodne luke", a godine 1779. odnosno 1785. isti status dobivaju i Bakar i Senj. Stjecanjem spomenutog statusa, te neprekidnim slabljenjem i na posljeku ukidanjem godine 1797. Mletačke republike, koja je uspješno sprečavala razvitak sjevernojadranskih hrvatskih luka, stvaraju se ključni politički preuvjeti koji će omogućiti značajnije iskorištavanje prirodnih bogatstava i prednosti koje Rijeka ima u odnosu na ostale luke Jadranu. Od tada pa do najnovijih vremena korištenje strategijskoga

Željezničke udaljenosti od luka u kilometrima
(uzeta nova pruga Karlovac-Rijeka)

prometnog potencijala Jadranskih vrata u neprekidnom je porastu.

Moderne cestovne i željezničke veze Rijeke i njezina zaleđa

Prva "tvrd" cesta izgrađena na Jadranskim vratima je ona pod nazivom Karolina. Građena je za vrijeme vladavine Karla VI. u razdoblju od 1726. do 1728. Karolinska cesta je prolazila kroz Gorski kotar smjerom Sušak-Hreljin-Fužine-Mrkopalj-Ravna Gora-Vrbov-

sko-Bosiljevo-Karlovac, s odvojkom do morske obale kod Škrleva. Druga cesta koja Jadran povezuje s hrvatskim zaleđem je tzv. Rudolfova cesta koja se gradi u razdoblju od godine 1770. - 1779. i povezuje Karlovac s Ogulinom, Jasenkom i Novim Vinodolskim. Treća cesta na smjeru Karlovac-Brinje-Senj tzv.

Luka odredišta	Rijeka	Hamburg	Gdansk
Rio de Janeiro	5,808	5,519	5,945
Buenos Aires	5,890	6,001	6,940
Dakar	3,112	2,883	3,299
Lagos	4,759	4,445	4,812
Alžir	1,200	2,035	2,380
Beirut	1,327	3,624	2,380
Aleksandrija (preko Suez)	1,151	3,404	3,743
Mombasa	4,243	6,519	6,858
Bombaj	4,301	6,576	6,906
Singapore	6,289	8,555	9,026
Hong Kong (oko Južne Afrike)	7,732	9,995	10,376
Mombasa	9,115	8,933	9,272
Bombaj	11,210	11,028	11,367
Singapore	12,327	12,055	12,394
Hong Kong	13,504	13,322	13,661

Pomorske udaljenosti navedenih velikih svjetskih luka od Rijeke, Hamburga i Gdanska u morskim milijama

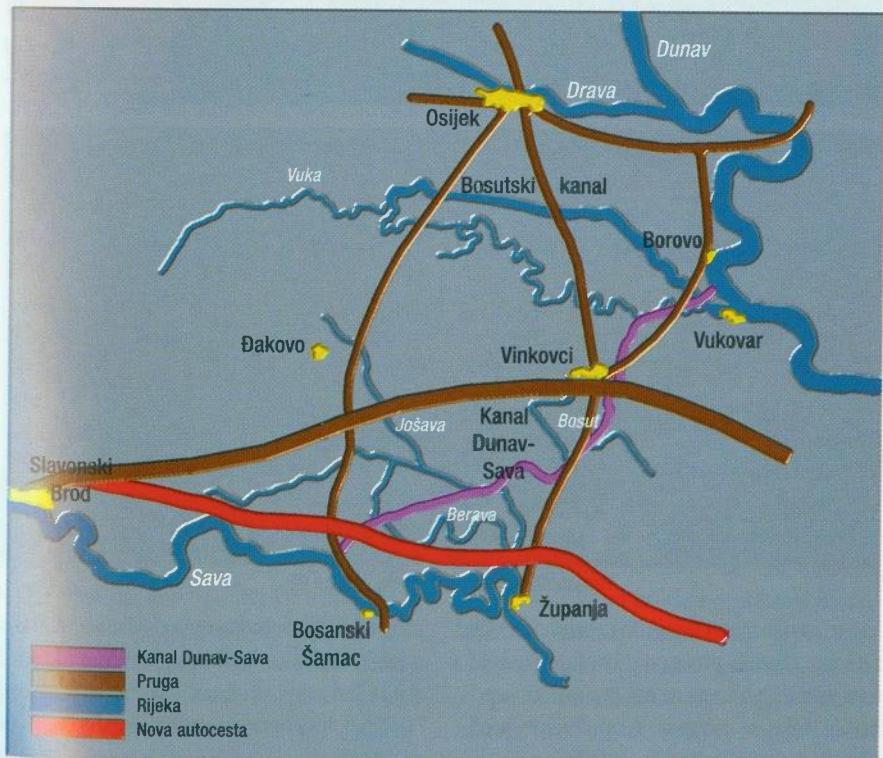
Jozefinska gradi se u razdoblju od godine 1776.-1779.

Najpovoljnije rješenje cestovne veze Jadrana s Karlovcom projektirat će francuski inženjeri, koji će u nepunih pet godina od godine 1804.-1809. izgraditi tzv. Luižijansku cestu. Spomenuta cesta koja će se zbog svojih građevinskih rješenja i ljepote Gorskog kotara tada nazivati i "najljepšom cestom Europe" protezat će se na smjeru Karlovac-Netretić-Bosanci-Severin na Kupi-Vrbovsko-Skrad-Delnice-Mrzle Vodice-Čavle-Sušak.

Gradnja željezničkih veza Rijeke sa svojim zaleđem započinje sredinom druge polovice 19. stoljeća, odnosno ubrzo nakon izgradnje pruge od Beča do Trsta. Premda je ta prva željeznička pruga iz Podunavlja na Jadransko more, izgrađena na potezu Beč-Maribor-Ljubljana-Trst godine 1857., zadovoljavala potrebe za lučkim kapacitetima tadašnjega Austro-ugrarskog carstva zbog specifičnih političkih interesa Madarske i Hrvatske već godine 1873. puštena je u promet druga željeznička veza Podunavlje-Jadran, ona preko Zagreba do Rijeke. Politika Austrije koja je nastojala svu prekomorskiju robnu razmjenu iz Podunavlja učiniti ovisnom o luci Trst time je oslabljena, a dotadašnji sporedni prometni smjerovi iz Mađarske i Hrvatske koji su se spajali na spomenuti glavni smjer preko Ljubljane dobili su posve novo značenje. Pruga od Zagreba do Gyekenyesa završena je 5. siječnja 1870., a pruga od Karlovca do Rijeke 23. listopada 1873. Željeznička veza Zagreb-Karlovac bila je

Trasa Jadranskog naftovoda koji srednju i jugoistočnu Europu spaja s naftnim terminalom u Omišlju koji je sa 27 metara dubine sposoban prihvatići i najveće supertankere (tršćanski naftni terminal ima dubinu od 15 do 18 m)

Buduće prometne značajke u području planiranog višenamjenskog kanala Dunav-Sava duljine 58,9 km čijom će se realizacijom plovidba iz srca Europe do hrvatskog središta skratiti za 417 km

izgrađena godine 1865. Spomenuta pruga preko Gorskog kotara izgrađena je s nepovoljnijim uzdužnim profilom koji u usporedbi sa smjerom preko Slovenije uvjetuje malu brzinu, više troškove vuče i ograničenu propusnu moć što povećava troškove prijevoza i prugu čini neekonomičnom. Osim toga spomenuta je pruga zbog osobnih interesa baruna Thrun-Taxisa tadašnjega velikog vlasnika šuma u Gorskem kotaru skrenuta s optimalne trase tako da usprkos tome što kod Oštarija izbjija na svega 30 km od morske obale sljedećih 43 km ide usporedno s obalom. Dvokolosiječna pruga preko Ljubljane s povoljnijim usponom pokazala se boljim prometnim rješenjem i stoga se stvarni željeznički pravac Rijeke nije mogao ostvariti bez spajanja na spomenuti smjer preko Ljubljane putem izgradnje dodatnog ogranka od Pivke do Rijeke u duljini od 55 km. Gradnja spomenutog ogranka koja je austrijskom dvoru omogućila smanjenje tadašnjega lučkog monopolista Trsta u kojem je jačao talijanski nacionalizam omogućiti će Rijeci dvostruku vezu sa svojim zaledem. Tek nakon izgradnje te druge veze između Rijeke i kontinentalnog zaleda započinje stvarni pravac Rijeke kao druge najvažnije luke Austro-Ugarskog carstva koja će mjereno količinom prekrucane robe godine 1913. tek neznatno zaostajati za Trstom, glavnom lukom carstva (godine 1913. u riječkoj luci se pretovara 2,97 milijuna tona robe, a u tršćanskoj 3,45 milijuna tona).

Zahvaljujući uspostavi cestovnih i željezničkih veza, preko Rijeke se u devetnaestom stoljeću razvija promet izvoza i uvoza različih sirovina i gotovih industrijskih proizvoda među kojima su se kao izvozni isticali drvo, vuna, ugljen, duhan, žitarice i suho meso, a kao uvozni svila, koža, mirodije i razno staklo. Razvitak Rijeke usko će biti povezan s njezinom lukom te će se nakon odvajanja Rijeke od njezinog zaleda godine 1919. i pripojenja Italiji isti gotovo u potpunosti prekinuti. Nakon II. svjetskog rata Rijeka ulazi u razdoblje nove gospodarske ekspanzije koju prati visoki porast pučanstva i razvitak lučkoprometnih djelatnosti. Usprkos tome što je pridonijela gospodarskom preobražaju Rijeke politička elita u bivšoj SFRJ po pitanju strategijskog razvitka Rijeke ispred gospodarskih ciljeva postavit će one političke i odlučiti se za ulaganja u izgradnju novih suvremenih jadranskih luka u Baru, Pločama i Kopru. Nove luke čija se gradnja nerijetko financira sredstvima zarađenim upravo u riječkoj luci konkuriraju Rijeci, a najsjevernija od njih, ona u Kopru, u uvjetima vojnog nastupanja JNA spram Hrvatske, preuzima od nje jedan dio stručnih kadrova i znatan dio njezinih poslovnih partnera. U novim uvjetima većina pomorskog tereta namijenjenog srednjoeuropskim zemljama

ma usmjerava se u Trst i u Kopar, koji se užurano uključuje u sustav globalnih prometnica od Italije do Ukrajine.

Budući izazovi

Nova vlasnička struktura industrijskih kapaciteta u tranzicijskim zemljama srednje i istočne Europe nije više sklona korištenju Rijeke kao svoje gravitacione luke i u uvjetima kad ne prednjače strogi gospodarski interesi sve se više okreće drugim jadranskim i sjevernomorskim lukama. U takvim uvjetima razvitak Rijeke, koja je svoj glavni gospodarski napredak tijekom posljednja dva stoljeća ostvarivala upravo zbog svog povoljnog geoprometnog položaja, potrebno je dodatno osnažiti putem izgradnje suvremenih prometnih komunikacija. Izgradnja autoceste i brze željezničke pruge od Rijeke do Zagreba i dalje do mađarske granice omogućiće stvaranje dodatnih prednosti ne samo za usko područje grada Rijeke već i svekolike Hrvatske. Bez izgradnje spomenutih prometnica Rijeka teško može konkurirati drugim jadranskim i sjevernomorskim lukama zbog gospodarskih i političkih kriterija koji se spram nje kao politički nesvrstane europske luke danas postavljaju. Izgradnjom spomenutih prometnica Rijeka će pojačati svoje gospodarske prednosti što će zbog mogućih gospodarskih ušteda dovesti do preusmjeravanja jednog dijela sadašnjih prometnih tokova koji su sada usmjereni na Trst i Kopar. Da bi se to moglo ostvariti u sadašnjem stanju svojevrsnog prometnog interregnuma (smanjenje industrijske proizvodnje u tranzicijskim zemljama Europe i gradnja prometnica u Hrvatskoj) u kojem vlada dugogodišnje stanje podzaposlenosti riječkih lučkih kapaciteta i svekolikog prometnog lanca do Rijeke odnosno hrvatske obale, potrebno je sustavno zaštititi riječke i šire hrvatske geostrategijske prometne prednosti. Razvitak novih jadranskih luka u Kopru, Pločama i Baru, koje svoj nastanak i budući prosperitet mogu ostvariti zahvaljujući temeljno tzv. političkim prednostima potrebno je promišljati u duhu širih hrvatskih interesa. Današnja globalna izgradnja nove velike europske magistrale koja će ovisno o ishodu sukoba na Kosovu najvjerojatnije prolaziti smjerom Ljubljana-Zagreb-Sisak-zapadna Bosna-Hercegovina-Dubrovnik-Crna Gora-Albanija-Grčka-Turska ili smjerom Ljubljana-Zagreb-Sisak-Sarajevo-Skopje-Grčka-Turska, mogla bi ovisno o svom ishodu presudno utjecati na isplativost nove hrvatske prometne infrastrukture koja se gradi ponajprije u skladu s hrvatskim nacionalnim interesima i kao takva je u suprotnosti s pojedinim globalnim interesima koji širi prostor Hrvatske poput Rimljana vide

Riječne luke Republike Hrvatske s količinama prometa robe iz godine 1990.

Područja s
nadmorskom visinom
većom od 700 metara

Raspored 28 rimskih legija godine 68.

kao usko tranzitno i temeljno uvozno područje za izvoz vlastitih proizvoda. Povijesne zakonitosti razvijta prometa na našim prostorima pokazuju kako se hrvatske geoprometne prednosti nad ostalim hrvatskim susjedima nisu mogle ostvariti bez prethodnog zadovoljenja odgovarajućih političkih preduvjeta. Nacionalna

prometna strategija koja je oduvijek presudno utjecala na živote ljudi i stanje njihova blagoštanja kao takva predstavlja jednu od najznačajnijih poluga hrvatske politike koja ima strateška obilježja i koja utječe na svekolike gospodarske i političke procese u široj regiji.

U IME NJEZINA VELIČANSTVA

Matija IVANIĆ

Mi čemo vladati zračnim valovima kao što je nekoć Britanija vladala morima - geslo je novih gospodara svijeta. Nu kad razgrnemo povijest britanskog vladanja svjetom lako ćemo uočiti što očekuje narode iz privlačnih sloganova umiljatih zavodnika već dobrano hipnotizirane svjetine. Koliko god se to činilo nevjerojatnim postanak britanskog carstva ipak ima vrlo velikih sličnosti s postankom današnje preostale svjetske velevlasti. Obje su, naime nastale stanovitim varijacijama "melting pota". Obje su šireći svoju moć i vlast potpuno očistile svekolike narode na njihovim prostorima. Obje veliku ekspanziju izvan svojeg područja počinju uništavanjem Španjolske. I dok Britanija to čini u trenucima opće španjolske prevlasti nad svjetom, njezin će kasniji anglosaksonski derivat taj ritualni čin napraviti upravo nad umiroćom Španjolskom. Za Britance kažu da ni jedan narod kao oni nije vodio takav niz neprekinutih krvavih borbi u svim dijelovima kugle zemaljske. Od bitke kod Hastingsa, 14. listopada 1066., kad su Normani pod vojvodom Vilimom zauzeli Englesku i kad se francuskonormanski narodnosni element počeo stapatiti s keltskobritanskim počinje bezobzirna pohlepa za osvajanjem, a povijest Engleske od tada nije ništa drugo do jedan

Engleska je znala stalno mijenjati svoje protivnike i saveznike, kao i pozornice svojih prepada i maskirati svoje ratove uvijek mudro iskoristavajući trenutak - kao borbu za vjeru ili kulturu, za slobodu ili napredak, za male narode ili protiv velikih "tlačitelja svijeta", ali uvijek kao borbu za slobodu svijeta ili sveobuhvatne ideale čovječanstva. Ona je to činila dok nije i sam pobijeđeni podlegao primamljivoj snazi tih parola. Tako su prijašnji neprijatelji novim savezima učinjeni prijateljima, dok nisu, upregnuti pred kolonijalna kola zaboravili da su se sami dali uhvatiti u stupicu slatkorječivih ispravnosti

jedini krvavi rat u njezinoj neposrednoj blizini ali i u dalekom svijetu. Stoljećima je ratovala protiv Walesa, Irske i Škotske, Francuske ili one države na europskom kopnu koja bi postajala velika ili bogata. Zadnja pak tri stoljeća slijedio je rat protiv svih naroda i rasa u svim predjelima svijeta. O engleskim nasiljima svjedoče duboke brazde u tijelu gotovo svih civiliziranih naroda, kako onih na zapadu tako i ostalih na istoku, sjeveru i jugu zemljine kugle. Zanimljiva je i psihološka činjenica da je pri tom engleskom nastupanju rijetko koji narod bio svjestan u kakvoj se pogibelji nalazi. Engleska je znala stalno mijenjati svoje protivnike i saveznike, kao i pozornice svojih prepada i maskirati svoje ratove uvijek mudro iskoristavajući trenutak - kao borbu za vjeru ili kulturu, za slobodu ili napredak, za male narode ili protiv velikih "tlačitelja svijeta", ali uvijek kao borbu za slobodu svijeta ili sveobuhvatne ideale čovječanstva. Ona je to činila dok nije i sam pobijeđeni podlegao primamljivoj snazi tih parola. Tako su prijašnji neprijatelji novim savezima učinjeni prijateljima, dok nisu, upregnuti pred kolonijalna kola zaboravili da su se sami dali uhvatiti u stupicu slatkorječivih ispravnosti.

Najtragičniji primjer takvog slabljenja vitalnih instikata koji su doveli do smrtnoga ugrožavanja vlastite životne podloge i čitave

budućnosti je Francuska. Tako je od doba engleskoga kralja Henrika I. (1100.-1135.), koji je Francuskoj iznova oteo Normandiju, sve do kraja stogodišnjega rata na pragu Novoga doba, čitava je francuska povijest jedan jedini očajnički pokušaj, da dođe do svojeg vlastitog nacionalno zaokruženoga životnoga i državnog teritorija protiv stalnih bezobzirnih i krvavih engleskih težnji.

Vladavina engleske kraljevske obitelji Anjou ili Plantagenet, od Henrika II. (1154.-1189.) ispunjena je neobuzdanim nastojanjem Engleske da proračunano očuva prijenjenu veću polovicu Francuske i da je proširi na sveukupnu vlast nad francuskim narodom. Sva je zemlja između Kanala i Pirineja, između Atlantskog oceana i Puy de Domea pripadala tada vladaru Engleske, a njegova je namjera bila i jasno izrečena: posjed čitave Francuske. Pod kraljem Ivanom bez zemlje (1199.-1216.) Engleska je izgubila zemlje sjeverno od Loire: Normandiju, Bretagne, Anjou, Maineu i Touraineu. Ivanovim porazom u krvavoj Bici vitezova kod Bouvinesa 1214. potisnuta su za neko vrijeme neobuzdana nastojanja britanskog imperijalizma. Stotinjak godina kasnije, 1337. počinje nova stogodišnja tragedija za Francusku. Ovo razdoblje ratnih pohoda u kojem je pola Francuske pustošeno kroz četiri pokoljenja i lišeno pučanstva imalo je za cilj

uništenje svih nastojanja francuskog naroda da na svom jedinstvenom jezičnom i državnom prostoru ustroje vlastitu snažnu državu. Pohodi u kojima su pljačkani dvorci, skrnavljene crkve i odnošena imovina probudili su Francuze, a posebice nakon strahovitih poraza kod Crecya, Maupertuisa i Azincourta te poslije pljačkanja Pariza. Nakon toga je u samo jednoj jedinoj godini Djevica Orleanska zajedno s vojskovodom Dunoisom vodila poluiskrvavljeni francuski narod do pobjede nad neprijateljem uspješno potisnuvši Engleze. Tako su Britanci godine 1453. izgubili sve posjede osim Calaisa, a Francuzi su u nezaustavljivom poletu stvorili svoju nacionalnu državu koja je pod Richelieuom i Mazarinom dosegnula vrhunac moći u Europi. No, Engleska ni sljedećih stoljeća nije popuštala napadajima na opasnog protivnika sa suprotne strane Kanala sve dok joj nije u 18. stoljeću za stvaranja svojega svjetskog carstva uspjelo da Francuskoj otme njezine goleme kolonijalne posjede u Aziji i Americi, da joj uništi mornaricu i da još pri istjeku 19. stoljeća kod Fašode razbije zauvijek ostatke afričko-prednje-azijskog carstva. Tek je tada Francuska postala zrela da postane britanskom saveznicom.

Rat protiv Irske

Dok je s onu stranu Kanala pljačkala francuske departmane, dotele je s druge strane Irskoga mora činila krvave zločine želeći potpuno istrijebiti jedan narod. Ti zločini svoj dugi trag vuku kroz groznih osam stoljeća pa sve do naših dana. Među najgroznejše zločine protiv čovječanstva spada ubijanje i gotovo potpuno uništenje irskog naroda. U 5. i 6. stoljeću poslije Krista, dok su na engleskom tlu bjesnile borbe neznačajnih Kelta i Anglosaksa, u Irskoj su Sv. Patrick i Columban širili kršćanstvo otvaranjem samostana i škola iz kojih se širila nova vjera i kultura. Iz Ulstera na irskom otoku donio je Columban Evangeliće u Škotsku, a odan je Englesku. Šest stoljeća kasnije, na početku svoga prvoga imperijalističkog razdoblja, smatrali su svoje moći svjes-

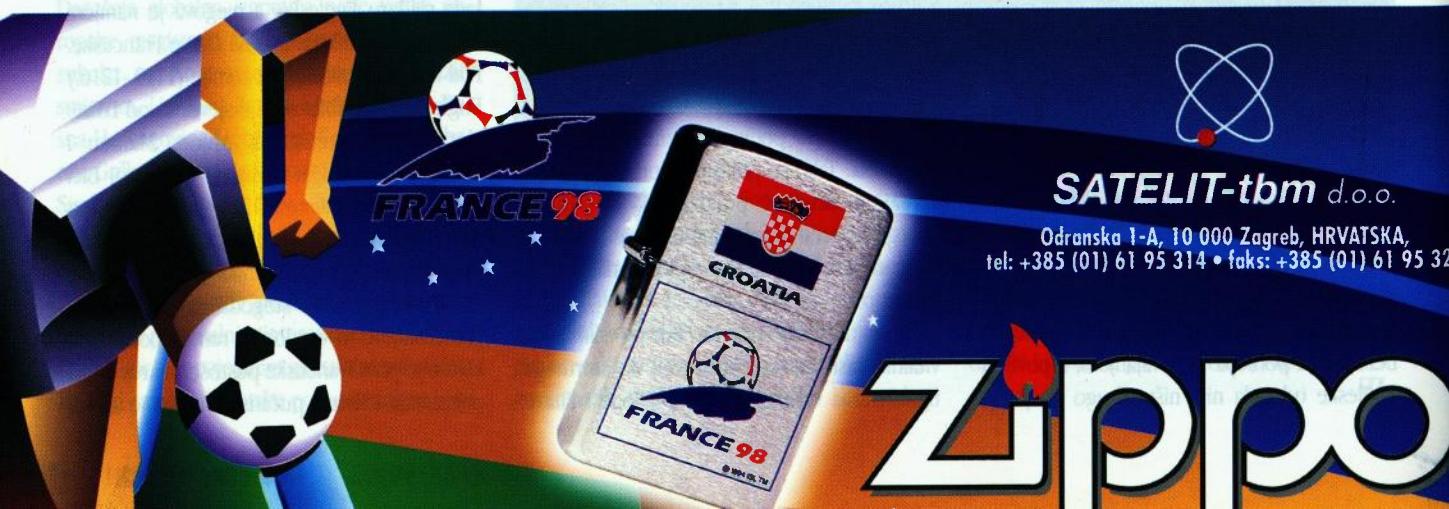
ni Britanci keltske Irce gotovo divljacima, ljudima izvan kršćanstva i odjednom su otkrili svoju svetu zadaču da taj barbarski narod dovedu u ruke papinskog Rima i istodobno pod svoju vlast. Budući da su Irci pružali otpor, primijenilo se već tada majstorsko licemjerstvo kojim su Irci označeni kao "pobunjenci" protiv napuštanog zahtjeva za gospodstvom i civilizacijom. Time je britanski imperijalizam dobio izliku koja čini se još i danas traje. Za vladavine Henrika II. (1169.-1171.) počeo je prvi britanski osvajački rat protiv nesretne Irske, a koji je vodio Richard de Clarea i Erle Pembroški. Nasuprot jako oklopjenih Britanaca s izvršnim strijelcima stajahu irska pleme koja su se borila pješice sjekirama i kopljima. Tako nemoćni bježali su u šume i močvare unutrašnjosti. Britanski su pustolovi isjekli iz tijela Irske svoje barunije - to je podrijetlo velikih latifundija u Irskoj - pljačkajući nemoćni narod. Pljačkaški pohod bez ikakvog smisla za pravednost potrajava je cijelo stoljeće. Međutim prava tragedija Irske počela je tek pod vladavinom kraljice Elizabete (1558. - 1603.). To je kraljica dala da njezine gusarske flote pale i pljačkaju otoke i obale srednje Amerike i da robe bogatu španjolsku trgovacku flotu. "Irska ima vrlo dobrog drva i povoljnih luka i kad bi je se domogli Španjolci, za kratko bi vrijeme postali gospodari mora, na kojima se ipak temelji naša snaga," stoji u hladnjokrvnom obrazloženju genocidnih pohoda engleske vlade. Tako je počela ponovno invazija. Zbog nedovoljnog broja postrojbi, Irska je pružala prevelike opasnosti pa su praktični Englezzi gladu i mačem istrijebili na brzu ruku pučanstvo čitavih predjela pretvorivši zemlju koju nisu mogli držati i zaposjeti u pustinju. Pod Elizabetom, ovaj put pobožni Britanci su istrijebili 1,5 milijuna Iraca, gledajući u Americi i Irskoj dva nova privlačna područja gdje se mogu stjecati bogatstva, a istodobno služiti kraljici i visoko uzdignutom barjaku prave vjere, a protiv pape i Španjolaca. Kao odgovor na irske pobune Cromwell je poveo novi osvajački pohod protiv Irske, a on je kao kaznena ekspedicija počeo krvoprolaćem u Tredahu i

Wexfordu na obali. Da bi se pred britanskom vojskom širio užas, kasnije je uveden termin "spaljena zemlja" poubijano je svo pučanstvo. U jedanaest godina, od 1641. do 1652. Englezi su uništili što mačem, što glađu, a što zarazama jednu trećinu irskog naroda. Službena britanska računica (Petty) pokazuje da je tada životom platilo 660 tisuća Iraca, a 20 tisuća dječaka i djevojčica palih Iraca prodano je prema zaključku parlamenta u zapadnu Indiju koja je žurno tražila svježe robe. Ircima je tada oteto pet milijuna jutara zemlje koja je u bescjenje prodana britanskim vojnicima i trgovcima. Preživjeli pak Irci su potiskivani u neplodna područja unutrašnjosti. Čitava je zemlja postala pustinjom, a nebrojene tisuće djece i žena koji su lutali po zimi bez doma pali su kao žrtve studeni ili divljih zvijeri. Posljednje poglavje irske tragedije odigrava se pred našim očima tijekom cijelog dvadesetog stoljeća.

Osvajanje Walesa i Škotske

Borba Engleske protiv Kelta nije uništila samo Irsku, već se okomila tijekom stoljetnih krvavih bojeva na keltsko prastanovništvo u Walesu i Škotskoj. Prostorno je to srednji zapad i sjeverna polovica britanskog otoka. Kao i Irsku tako su i ove zemlje pod domaćom vlasti za Britance koji su provaljivali ognjem i mačem bile tek kolonije koje treba pokoriti i koje se samo onda moglo potpuno priključiti i učiniti "korisnima" ako bi postale engleske. Svi su britanski vladari od Plantageneta, Tudora, Cromwella do Oranijaca sudionici u tim krvavim osvajanjima koja ni u 18. stoljeću nisu bila završila "pacifikacijom". Tako se britanska vlast nad "tri ujedinjena carstva" što ju je silom stvorio Cromwell, nemilosrdnim pohodima na Irsku i Škotsku, hranila isključivo nasiljem nad malim narodima. Engleski su pisci, poglavito povjesničari u službi svojeg državnog vodstva stoljećima spremno prikrivali taj proces osvajanja diljem svijeta, ponajprije čineći to nevidljivim za radoznale poglede stranaca.

(nastaviti će se)

SATELIT-tbm d.o.o.

Odranska 1-A, 10 000 Zagreb, HRVATSKA,
tel: +385 (01) 61 95 314 • faks: +385 (01) 61 95 32

Zippo

ASIMETRIČNI RATOVI

- stvarnost trećeg tisućljeća

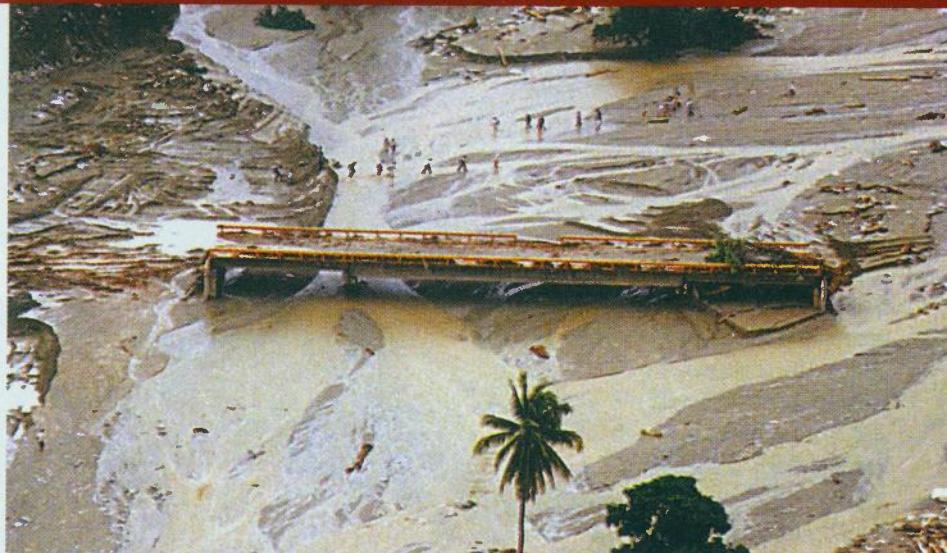
(III. dio)

Neokolonizacija u ime demokracije

Uvremeni neokolonijalizam koji provode SAD ima različite protežnosti (gospodarsku, finansijsku, sigurnosnu, kulturološku, duhovnu, itd.) s tim da svoje najveće probitke ostvaruje upravo u domeni kulture i duha (celuloidnih i digitaliziranih iluzija i snova). Tom pošasti zaražena je cijela Europa, a i ostatak svijeta. Da je doista tako potvrdit će Charles Treheat napisavši u *The Washington Postu*: "Amerikanci u inozemstvu sigurno će biti zapanjeni znakovima globalnog doseg-a američke kulture; športskom opre-mom Nike, markama Gap ili Disney, logom Microsofta ili NBA, slikama Leonarda Di Capria ili Monice Lewinsky."

No, što se događa kad svijet, ili jedan njegov dio pokaže nekooperativnost pred virtualnom stvarnošću i blagodatima celuloidno-digitalnih snova i iluzija i nastupanju njegovih junaka koji nastaju u velikoj globalnoj demokratskoj radionici. Na scenu stupa provjereni instrumentarij - vojna sila i metode djelovanja iz arsenala specijalnog rata. Političke sluge se ako je nužno šalju i na blitz izobrazbu kako bi se demokratski instrumentarij iskoristio za krajne totalitarne ciljeve - osvajanje vlasti po svaku cijenu.

No, prije no što naznačimo današnje međunarodne pritiske koji su usmjereni na Republiku Hrvatsku pokušajmo sagledati u kojim se međunarodno pravnim okvirima oni događaju, ili još preciznije, u budućnosti trebali dogadati, te koje su to geostrategijske odrednice koje svom težinom utječu na našu svakodnevnicu koja se od strane oporbe, ali i niza nevladinih udruga manifestira u otvorenom pozivanju na građanski neposluh. Sagledavajući te aspekte vrlo je lako uočiti uzajamnost unutrašnjo-političkih događanja te međunarodnih - od šireg prostora južne i jugoistočne Europe do one na globalnoj razini. Što više, još od rušenja Berlinskog zida na ovim prostorima se svim silama nastoje uspostaviti politički, diplomatski i sigurnosni presedani kako bi, a u nastavku teksta čemo vidjeti i tko, želi svijet

Petar JURIĆ

Za ustroj "Novog svijeta" borba se vodi između dva koncepta međunarodno-pravnih odnosa - unipolarnog i multipolarnog. Ta asimetrična bitka je nezamisliva ako se prije toga nizom diplomatsko-špekulativnih nastupanja, te svekolikih utjecaja na širokoj skali društveno-političkih događanja metodama specijalnog rata ne obavi prepariranje kriznih područja zbog što lakšeg i bezbolnijeg ostvarenja strategijskih ciljeva postavljenih od nositelja asimetričnog rata

Svijet ulazi u završnu fazu preobrazbe na putu u "novu stvarnost". Činitelji tog preobražaja su mnogi - od ljudi do prirode. Stravične slike priroza nakon prolaska uragana Mitch koji je doslovce opustošio prostore Središnje Amerike načinivši pritom nesagledive ljudske i tvrne žrtve. Ljudska sveprisutnost i njegovo narušavanje ravnoteže - od ekološke do međunarodno pravne je neizbjegljiva. Krizna žarišta koja bukte diljem svijeta suvremenim su društveno-politički laboratoriji koji trebaju omogućiti taj proces

ustrojiti po "svojoj slici i prilici". Također u duhu naprijed rečenog uočavamo da se u svijetu nakon nestanka bipolarne podjele već deset godina vodi ogorčena bitka između dva koncepta Novog svijeta - onog koji teži multipolarnosti i onog koji teži unipolarnosti. Iako ta tvrdnja može biti poprilično smjela također niz sudionika te igre svih ovih deset godina bio je manje-više nesvjestan tih događanja što se na primjer moglo vidjeti i u poprilično konfuznoj vanjskoj politici vezanoj za sukob na prostoru bivše Jugoslavije najvećeg dijela vodećih europskih političara koji su u svoje vrijeme bili u prilici da utječu na te procese.

Sukob načela

Glede pitanja da li se NATO na Kosovu treba vojno upletati, sukobljavaju se dva

načela: s jedne strane važeće međunarodno pravo koje štiti suverenost nacionalnih država, a s druge strane humano načelo da se ne smije nedjelotvorno promatrati kako tisuće ljudi umiru od hladnoće.

Ako problem promotrimo iz tog ugla lako možemo uočiti da SAD svojim zahtjevom za poštivanjem ljudskih prava, slobode medija, transparentnosti itd. u rukama drže možda najrazornije oružje XX. stoljeća kojim nastaje biti u stanju *špekulativnom diplomacijom i širokom lepezom asimetričnog nastupanja te potpisima pera* srušiti postojeći međunarodni pravni sustav. No svakako, odnos međunarodnog prava i morala ostaje i dalje zamršen - tko će biti gore, a tko dolje - međunarodno pravo ili ljudska prava. I dok je svjetska sigurnost konstituirana međunarodno pravno za ljudska prava se to ne bi moglo reći, a njihovo prisvajanje od strane pojedinca ili jedne od država međunarodne zajednice ostaje dvojbeno. Jer ako državna djelovanja, koja se s pravom pozivaju na ljudska prava, dovode do razaranja međunarodnog poretka država i uspostavljanje poretka kaosa, tada potkopavaju uvjete u kojima ljudska prava uopće imaju šansu da budu opće važeća i da ispunjavaju svoju temeljnu ulogu - život čovjeka u društveno-političkoj zajednici. No ideolozi transnacionalnih zajednica to ionako nije cilj.

Svakako problem ostaje i dalje, akademski ali i politički kao i globalno sigurnosno pitanje, kako za pravnike tako i za političare. Ta rasprava, u većoj mjeri, proteklih tjedana, najčešćim dijelom skrivena od očiju javnosti i te kako je bila dramatična. Ono što je javnost vidjela bilo je tek diplomatsko-špekulativno nadmrvanje Holbrooke-Milošević i polijetanje i slijetanje zrakoplova s američkih nosača i iz NATO-ovih baza. I bez obzira što je humanitarna katastrofa na Kosovu, recimo, riješena na prihvatljiv način i dalje krucijalno i za međunarodnu zajednicu ostaje pitanje: "Bi li vojni udari na SRJ zbog kosovske krize i bez manda- ta UN-a bio pokriven međunarodnim pravom?" Za razliku od pravnika, politika u liku američke državne tajnice Madeleine Albright je dala odgovor - "postoji pravni temelj za NATO operaciju". Kriza prerasla u humanitarnu katastrofu američkoj državnoj tajnici daje

za pravo da ostale uvjerava "tko na svojoj strani ima moći i moral, ima i pravo". No, sve članice NATO saveza ne gledaju tako.

Povelja UN-a, svojevrsna vrsta ustava zajednice država, sadrži opću zabranu uporabe sile (članak 2. br. 4). Dakle još vrijedi temeljno pravilo međunarodnog prava. Oni koji ga prekse, počinitelji su protupravnog napadačkog rata. Iznimke zabrane primjene sile određene su zaključno. S jedne je strane dopuštena individualna ili kolektivna samooobraza napadnute zemlje (članak 51). To ipak

Richard Butler šef UNSCOM-a i Tariq Aziz u iscrpljujućoj diplomatskoj igri uklanjanja iračkog programa oružja za masovno uništavanje i skidanje sankcija UN-a nametnutih Iraku nakon Zaljevskog rata

vrijedi samo za međudržavne sukobe. Tako su se npr. Kuvajt i njegovi saveznici u Zaljevskom ratu pozvali na pravo samoobrane. Kosovo naprotiv nije nezavisna država nego dio SRJ i iz tog razloga otpada članak 51. Kao druga iznimka zabrane primjene nasilja, Vijeće sigurnosti može po poglavljju VI. povelje poduzeti vojne mjere "zbog očuvanja ili ponovne uspostave svjetskog mira ili međunarodne sigurnosti".

Također ni konvencija o genocidu ne sadrži dopuštenje za upletanje trećih zemalja. Mjerodavno je opet Vijeće sigurnosti. SAD na primjeru Kosova argumentira da blokada Vijeća sigurnosti (od strane Rusije) ne smije dovesti do nedjelotvornosti glede zločina protiv čovječnosti. Da u takvim slučajevima dopušta "pravo na humanitarnu intervenciju" vojnim mjerama zbog zaštite manjina. No to pravo nije priznato kao ubičajeno međunarodno pravo i svi vojni udari (bilo kad i bilo gdje) bez mandata UN-a bili bi kršenje međunarodnog prava.

Tako što bi nakon uspostavljanja "vajlanog" presedana (nužno se prisjetiti početnih uvjeta koji su prethodili ovogodišnjoj eskalaciji kosovske krize, vidi *Hrvatski vojnik*,

br. 34, Kriza kao kreativno stanje globalne politike, str.20-23) NATO dobio mandat za vojnu intervenciju kojim bi se prema svojoj procjeni mogao upletati u unutrašnje stvari suverenih država, a bez mandata Vijeća sigurnosti UN-a u cilju zaštite npr. ljudskih ili manjinskih prava u dotičnoj državi bio bi dokinut međunarodni pravni sustav, a time i poredak, a sve u cilju krajnje relativiziranih "mirovih inicijativa i politika". One države koje sada tome ne posvete prioritetu pozornost u pitanje dovode cijelu međunarodnu zajednicu pogotovo ako se zna da je za presedan dovoljna jedna kriza poslije koje više ništa ne će biti isto. Razdoblje koje je pred nama ne ostavlja dovoljno vremena za mudovanje pogotovo ako se uzme u obzir da neki od aktera izravno uključenih u ta i slična događanja kroz svjetske medije iznimno agresivno iznose svoje stavove i buduća viđenja međunarodnih odnosa. Taj trenutačni političko-pravni interludi (vezan za kosovsku krizu) uvjetovan smjenom godišnjih doba trebao bi omogućiti dvije stvari: s jedne

strane, obje sukobljene strane trebaju prekinuti vojno djelovanje tijekom zime koja se približava i omogući da se izbjeglice vrati kućama ili nađu bolje utočište i na taj način se maknu s televizijskih zaslona. Za to vrijeme "Zapad" bi trebao razviti politički program za destabilizaciju Miloševića i da s druge strane, u svojim redovima usuglaši nove sigurnosne forme i suodnos međunarodnoga pravnog sustava i ljudskih prava. Ako do tih usuglašavanja ne dođe tijekom kratkih dana i dugih zimskih noći eksperimentalni krizni laboratoriji (političko-pravne radionice) mogli bi ponovno početi s radom već na proljeće. Ali ne samo na jugoistoku Europe već i šire i to poglavito u onim dijelovima gdje je to dosad bilo nezamislivo, zbog kako se kaže, visoke svijesti i iz nje proizašle civilizacijske razine u odnosima između država.

Sraz unipolarnosti i multipolarnosti u međunarodnim odnosima

Druga opcija, nasuprot multipolarnosti, u posthladnoratovskom razdoblju je unipolarnost. Naravno, ponovno se otvara pitanje

novoga međunarodnog poretka. O kakvim je perspektivama tog nastojanja riječ možemo naći na stranicama uglednog *The International Herald Tribunea*: "Međunarodni zakon koji sad postoji komplikacija je pojedinačnih i zajedničkih inicijativa koje su ponekad prihvate dogovorno, a ponekad su ih nametale moćne zemlje."

Problem s međunarodnim zakonom je u tome što on nije zakon, ističe list i dodaje da se obično smatra "da zakon podrazumijeva suverenu međunarodnu vlast koja ga proglašava i nameće." "Ujedinjeni narodi nisu takva vlast," tvrdi *The International Herald Tribune*.

Cijela kampanja protiv međunarodnih zakona "jedan je dio širega suvremenog napadaja na nekažnjivost vrhovne vlasti," piše dalje američki list. Kao nerješivi problemi po dosadašnjim "međunarodnim zakonima" navodi se pitanje čileanskoga generala Augusta Pinocheta i eventualna NATO-ova intervencija na Kosovu. Američki pregovarač Richard Holbrooke nazvao je NATO-ovu akciju na Kosovu presedanom jer bi to bilo "prvi put u povijesti da vojna organizacija uzima pravo vojne intervencije u suverenoj zemlji da bi stanovništvo te zemlje zaštitila od njezinih vlastitih voda."

Kad je riječ o presedanima Kosovo i dalje ostaje nezaobilazni predmet međunarodnog političko-diplomatskog nadmudrivanja, svakako ne bez razloga. Kosovski glaimatijas pojasnit će specijalni američki izaslanik Richard Holbrooke u interviewu danom njemačkom tjedniku *Die Zeit* u kojem je rekao da je djelovanje NATO-a u BiH i Kosovu uspostavilo presedan za buduće akcije tog saveza. "Savez ne može jednostavno odlučiti da ode nekamo i jednostrano započne rat", izjavio je Holbrooke, odgovarajući na pitanje o tome je li humanitarna kriza poput ove na Kosovu daje NATO-u pravo da napadne jednu suverenu zemlju. "No sad je već dvaput pokazao da je kada djevolati na područjima gdje prije nije sudjelovao. To je svakako presedan, iako ga treba promatrati s oprezom". Zračni napadaji u BiH bili su izvedeni pod mandatom UN-a no na Kosovu je NATO bio na nesigurnom tlu, jer su UN osudili srbijske napadaje, ali nisu dali izričit mandat za napadaj, zahvaljujući i gotovo sigurnom vetu koji bi na takvu odluku uložila Rusija. Dalje u interviewu Holbrooke je rekao da Vijeće sigurnosti nije izgubilo svoje značenje zbog činjenice da je NATO bio spremam djelovati i bez njegova dopuštenja. "No onaj tko misli da Vijeće sigurnosti mora imati monopol na moć, taj daje najvećim tiranima na svijetu opravdanje da muče svoj narod." Holbrooke je za *Die Zeit* izjavio da je NATO spremam napasti Srbe ako ne budu poštivali sporazum o Kosovu,

uključujući povlačenje snaga i dolazak međunarodnih promatrača koji će nadgledati primirje. "Pregovorima smo postigli više no što bismo to bili uspjeli bombardiranjem, no ako se Milošević ne će držati svojih obveza, mi možemo promijeniti svoje stajalište i bombardirati", navodi *Die Zeit* njegove riječi, "prijetnja je vrlo ozbiljna i takva će ostati".

Na istoj crti mišljenja nalazi se i američki senator, republikanac William Roth, koji je istodobno i predsjednik Skupštine Sjevernoatlantskog saveza. U svojem izvješću, naslovlenom "NATO u XXI. stoljeću", o kojem će se raspravljati na godišnjoj savjetodavnoj sjednici skupštine ovog mjeseca, on tvrdi da se područje djelovanja NATO-a treba znatno proširiti u budućnosti. Iznoseći tvrdnju koja će vjerojatno užasnuti većinu europskih saveznika, o Rusiji i Kini da se i ne govori, Roth smatra da bi bilo poželjno da NATO dobije mandat Vijeća

Američka državna tajnica Madeleine Albright - jedna od sudionika u globalnoj diplomatskoj arenici i zagovornica novog stila u diplomaciji: "Postoji pravni temelj za NATO operaciju. Tko na svojoj strani ima moć i moral, ima i pravo"

sigurnosti, ali da bi u suprotnom slučaju morao imati mogućnost samostalnog djelovanja. "NATO mora zadržati slobodu djelovanja", navodi se u Rothovu izvješću. "Iako bi sve članice Saveza bez sumnje više voljele djelovati pod mandatom UN, ne smiju se ograničiti samo na slučajevu kad takav mandat može biti postignut", dodaje Roth. Prema njegovim riječima, akcije NATO-a morale bi se temeljiti na "odgovarajućoj zakonodavnoj vlasti", ali ne precizira o kojoj bi vlasti bila riječ.

O "tomahawk diplomaciji" i najzahtjevnijoj krizi trenutačno u svijetu, svoje mišljenje je izrazio i bivši američki državni tajnik Henry

Kissinger: "Cilj napadaja NATO-a na SRJ, u okviru scenarija etničkog sukoba u srcu Balkana (na europskoj periferiji op. a.), nadiči moju sposobnost shvaćanja, osim ako oni ne čine jedan element u okviru šireg plana za rješenje sukoba". Takoder, Kissinger osporava činjenicu da je jugoslavenski predsjednik jedini odgovoran za to stanje: "Etničku krizu usred Balkana ne može prouzročiti samo jedan čovjek. Radi se o tragediji stvorenoj zbog interakcije između islama i kršćanstva, koji se na balkanskoj šahovnici sukobljava već stotinama godina". Ono što izmiče briljantnom umu hladnoratovskog diplomata je proces uspostavljanja presedana o kojima tako jasno govore Richard Holbrooke i američki senator William Roth koji treba poslužiti kao temelj za preobrazbu starog NATO-a u "NATO za XXI. stoljeće". Upravo tu se krije i odgovor na absurdnost neselektivnog i masovnog bombardiranja prostora zahvaćenog etničkim sukobom u kojem su najveće žrtve civili. Ipak Kissinger (da li svjestan i težine i pogubnosti?) nazire modus koji bi mogao nastupiti iz eventualnog raspleta kosovske krize: "Glede dijalektike između dvije različite mogućnosti, autonomije unutar Srbije ili nezavisnosti koju traže kosovski Albanci nema razloga apstraktno razgovarati o autonomiji. Ono što je potrebno je do pojedinosti određen prijedlog o tome kako može biti ostvarena autonomija, od sela do sela". U ovome promišljanju se, uz već navedeni presedan koji bi NATO dopustio djelovanje izvan mandata Vijeća sigurnosti UN-a, krije sljedeća opasnost s kojom, ako se na vrijeme ne preduhitri, bit će suočena cijela međunarodna zajednica - fragmentacija država od regionalne do gradske razine čiji će zajednički nazivnik biti iridentizam. U slučaju Europe, ne više samo njezine periferije.

Nije potrebno ići toliko u globalno jer imamo i naše primjere koji ako se čak uvaže i neke osobitosti koji su minimalne mogu biti i opće važeći. Tako riječki gradonačelnik Slavko Linić u susretu sa svojim makarskim kolegom pokreće inicijativu o utemeljenju udruge koja će "dosljedno braniti njihove interese, jačati ovlasti lokalne samouprave i odupirati se samovolji i bahatosti središnje vlasti". U svom menadžerskom profiliranju za XXI. stoljeće isti se ne mogu oslobođiti komunističke demagogije kad govore o tržištu i funkcioniranju komunalnog sustava u gradovima koji bi "po uzoru na napredne europske zemlje, znatan dio djelatnosti komunalnog sustava trebalo ustrojiti tržišno, ali tako da se profit ostvaruje uz povoljne cijene usluga". Taj način profiliranja tržišta za njega samog ne bi toliko bilo ni opasno jer njegova regulacija ne zavisi od želja pojedinaca ili bilo kakvih interesnih skupina već prije svega o ponudi i potražnji, da nije

PREDVIĐE SLOBODE

Vojni pritisci i stvaranje unutrašnje napetosti (njihova konstrukcija i ubrzavanje) kako bi Republiku Hrvatsku usmjerila putem konačnog pada glavno je preokupacija vanjskih i unutrašnjih neprijatelja. Nakana jedine preostale svjetske "velesile" je osvajanje vlasti u svekolikim državama globalnog sela. Pri tome se koristi posrednim i neposrednim metodama. One prve, obuhvaćajući široki spektar djelovanja upletanja u unutrašnje poslove suverenih zemalja stvaranjem finansijsko-gospodarsko-trgovачke i političke mreže koja bi trebala obuhvatiti svekoliko biće dočne države. Sve to podrazumijeva optimalno iskorištenje zakona dočne države kako bi se te nakone provede legalnim putem. No, ako postojeći zakoni dočne države ne mogu izići u susret tako ambiciozno postavljenim ciljevima tada se u dočnoj zemlji iz redova političke opore angažiraju određene političke strukture koje svojim agenturnim i subverzivno-politickim djelovanjem trebaju izvršiti pritisak na postojeću, na demokratskim izborima izabranu vlast, kako bi ista odstupila i ovima drugima u ime svog kolonijalnog gospodara prepustiti sve ključne poluge za upravljanje svim segmentima države, gospodarstva, društva i duhovnosti. Tako bi Hrvatska trebala postati još jedna kolonija SAD-a u njihovom globalnom viljetu za finansijsku eksploataciju uz prethodni gubitak državnog, nacionalnog, gospodarskog i duhovnog suvereniteta.

Ratne igre NATO-a na jugoistoku Europe

"NATO i slovenska vojska spremaju se za slučaj vojnog udara u Hrvatskoj, te će 4200 pripadnika snaga za brzo djelovanje NATO-a vježbiti uz samu granicu Republike Hrvatske." Na ovaj način jedan "nezavisni tjednik" najavit će vježbu, tj. peace-keeping operaciju NATO-a pod vrlo znakovitim naslovom Cooperative Adventure Exchange '98 (CAE '98) u kojoj će sudjelovati i slovenska vojska s 1200 svojih pripadnika. U simuliranoj situaciji oružanog sukoba između dvije zamisljene susjedne zemlje, s izmišljenim imenima Farmlandia i Fatlandia, na jugoistočnoj granici Slovenije s Republikom Hrvatskom postrojbe NATO-a postavljaju se između sukobljenih strana i nadziru dogovoren prekid vatre.

Jedan drugi "nezavisni tjednik", pozivajući se na neimenovani diplomatski izvor iznosi sažetak vježbe, naglašavajući da: "Zapad zbog situacije u BiH i na Kosovu ne može dopustiti da Hrvatska ostane sigurnosna rupa": "Poslije raspada izmišljene države Utopije (SFRJ op. a.) nastaju četiri, također, imaginarni države - Narnia (Slovenija op. a.), Farmlandia (Hrvatska op. a.) i Fatlanitia (SRJ op. a.), te Xandria (BiH op. a.) Narnia se u tom scenaru smatra stabilnom i naprednom zemljom, Farmlandia i Fatlandia su stabilne ali opterećene određenim unutrašnjim proturječnostima, dok je Xandria u ozbiljnim problemima. Xandria raspisuje demokratske izbore, ali u njoj prijeti ozbiljan sukob između dviju etničkih zajednica koje imaju potporu svojih matičnih država Farmlandije i Fatlandije. U toj atmosferi središnja vlast Xandrie odlučuje tražiti pomoć od Vijeća sigurnosti UN-a kako bi se sprječio potencijalni etnički sukob". "Dakle, ako bi se ta simulacija trebala na nekoga odnositi", tvrdi taj zapadni izvor, a prenosi spomenuti "nezavisni tjednik", "onda bi tu poruku ponajprije trebale ispitati suprotstavljene snage u BiH, uvjetno, i Miloševićeva Srbija, i Tuđmanova Hrvatska".

Načelnik u Slovenskoj vojski i dozapočvendnik u vježbi, brigadir Ladislav Lipič u slovenskom Delu izjavio je da ne želi komentirati pisanje hrvatskih medija da je vježba simulacija vojnog udara u Hrvatskoj istaknuvši da je vježba planirana godine 1996. kao opsežna sanitetska vježba. Zbog promijenjene situacije u svijetu, postala je to vježba mirovnih operacija, a loni je slovenska vlada odlučila da se održi u Dolenjskoj, Posavoj i Kozjanskom.

Upravo zemljopisni lokaliteti i smjerovi pristizanja postrojbi NATO-a i Partnerstva za mir (preko zračnih luka u Mariboru i Cerkliju, vojnotransportnim brodovima preko luke Kopar i cestama iz Italije, Austrije i Mađarske) što najviše govori o stvarnoj prirodi vježbe - jugoistočni smjer koji proti smjer Bechtelove autoceste i rijeke Save kao međunarodnog vodenog prometnog koridora. Također u širem kontekstu europskih sigurnosnih događanja ne možemo ne primijetiti izostanak austrijske neutralnosti kojom je Austria spriječila transport Dunavom nekoliko francuskih tankova koji su trebali sudjelovati u zajedničkoj vojnoj vježbi slovačko-francuske vojske u razdoblju koje je prethodilo slovačkim parlamentarnim izborima.

Na vojnoj vježbi u Sloveniji sudjeluju vojne postrojbe osam država NATO-a (SAD, Velika Britanija, Nizozemska, Njemačka, Italija, Danska, Belgija i Luksemburg) s 4060 vojnika ustrojenih u brigadu za brze reakcije čija jezgra tvori američka padobraska brigada s postrojbama ostalih članica, te deset država Partnerstva za mir s 280 vojnika (Austrija, Češka, Mađarska, Latvija, Moldavija, Poljska, Rumunjska, Makedonija, Finska i Slovenija). Slovenija u vježbi sudjeluje s 1210 vojnika. Diplomatsku nečučnost predstavlja upravo

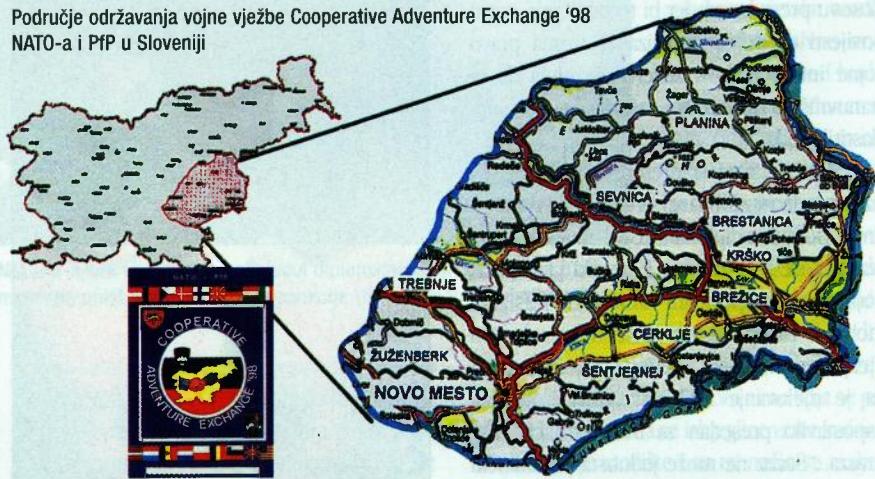
nepozivanje službenih predstavnika iz, prema scenariju bruxelleski strategi, "izmišljenih ili kako kažu "imaginarnih država". Službeni promatrači vježbe bit će vojni ataši država NATO-a i Partnerstva za mir akreditirani kod NATO-a u Bruxellesu.

S teorijskog motrišta pogledajmo prave aspekte raznih sanitetskih i mirovnih operacija. Iz teorije i prakse specijalnog rata psihološko-propagandna djelovanja uz političke i gospodarske obuhvaćaju i vojne pritisci. Vojni pritisci ili demonstracije sile izražavaju se kroz vođljivo i stvarno prisustvo jakih dijelova oružanih snaga strane sile ili vojnog saveza u neposrednoj blizini države prema kojoj se usmjeravaju operacije specijalnog rata. Te snage se, pod vidom manevra ili vježbi na kopnu, moru i zraku, orijentiraju tako da uz odgovarajuće zapovijedi objektivno mogu ugroziti neovisnost i teritorijalni integritet neke države. Kao metode vojnog pritiska na drugu državu mogu poslužiti stvarna ili lažna mobilizacija oružanih snaga, pregrupiranje mirovnoposkih postrojbi, kao i njihovo dovođenje na određene strategijsko-operativne i taktičke smjerove, pokrete jočih snaga flota blizu teritorijalnih voda, državnih granica itd. Vid vojnog pritiska, uz ostalo, može biti da određena strana sila ili vojni savez koji svojim vojnim prisustvom podupire snage unutrašnjeg neprijatelja određene zemlje da odvažnije krene u akcije za ostvarivanje svojih, odnosno političkih ciljeva strane sile. Uočljiva razlika između uloge oružanih snaga određene strane sile ili vojnog saveza u okviru vojnih pritiska i njezinog izravnog upletanja u unutrašnje stvari suverenih država veoma je mala, te je i opasnost od njih uvek neposredna.

Najkraće rečeno: NATO-ova vježba u Sloveniji je ofenzivnog značaja i cilj joj je demonstrirati instrumentar vojnog pritiska na zemlje u regiji koje se nalaze na južnom evropskom krilu širenja NATO-a na Istoč u saglasnom na sljedećem:

- regionalnim pristupom SECI-u i njegova povezanost s jugom i jugoistokom Europe i problemom Sredozemlja (uloga Francuske, Njemačke i Rusije) - Kosova te općenito evropske

Područje održavanja vojne vježbe Cooperative Adventure Exchange '98
NATO-a i PfP u Sloveniji

sigurnosne arhitekture s posebnim naglaskom na ulogu Rusije i Francuske u obuzdavanju kosovske krize.

Dotte, ne želeći artikulirati napred rečeno, bruxelleski su promidžbeni krugovi skloniji tumačenju da su hrvatske reakcije na tu vježbu više namijenjene domaćoj javnosti "jer nije malo onih, koji s pravom postavljaju pitanje, zbog kojih razloga Hrvatska još nije članica Partnerstva za mir".

Kad predstavnici glavnog stožera Slovenske vojske i NATO-a žele odagnati strahove koriste se eufemizmom i kažu da je riječ o slanju "nekakva signala o potrebi da se u državi stvore uvjeti za primanje u članstvo Partnerstva.

Povijesna sjećanja

Bitno je znati da je stvarna ugroza Hrvatske uvek dolazila sa Zapadom, u najširem civilizacijskom smislu - od gospodarskog do vojnog. Paradoks je tim veći jer je Hrvatska kroz svoju dugu povijest krvave ratove vodila na svojim istočnim granicama u zaštitu tog istog civilizacijskog kruga. Njezina duga povijest upravo je obilježena tom neprekidnom borbotom na svojim istočnim granicama i stalnom civilizacijskom a time i vojnom ugrozom sa Zapadom. U interregnumu je pak bilo područje za različite društvene i političke eksperimente kao i donas kad se od strane SAD-a i EU od nje zahtijeva da uvedi zakone koji nigdje ne postoje u svijetu, čak ni u zemljama koje od Hrvatske zahtijevaju ponašanje za treće tisućljeće. No, možda je cilj tih strategija izazivanje kaosa i građanskog neposluha, možda nešto što nadilazi i najsmjeliju maštu, kao npr. na ovim prostorima stvaranje "sigurnosnih rupa" instaliranjem političkih snaga kojima nije u interesu obrana nacionalnih interesa već da u okvirima opće anarhije i bezvlašća stvore komunikacijske koridore kojima bi konačno horde trgovaca drogom i izbjeglice s Istoka konačno, jednom za uvek preplavilo tu obezgavljenju Zapadnu Europu, ako to nisu mogle prijašnje ideologije (od fašizma do

kommunizma) te dva svjetska rata.

Tijekom nedavnog boravka u Hrvatskoj njezine ekselencije barunice Thatcher, članica Velereda podvezice, dobitinica Odličja za zasluge i članica Kraljevske akademije će reći: "Hrvatska je strateški najvažnija zemlja kad se radi o nastojanju osiguranja stabilnosti regije. U kulturnom pogledu, ona je europska, a instinktivno je zapadnačka. Danas ona predstavlja stabilnu demokratsku nacionalnu državu, ima izvrsnu suvremenu vojsku, dobro obrazovanu radnu snagu, nadarene poduzetnike, raznovrsna prirodna bogatstva, a njezina raznolika ljepota, ponajviše njezina obala, pružaju joj goleme turističke potencijale. To, naravno nije prvi put da su širi europski interesi ovisili o uspjehu Hrvatske. U šesnaestom stoljeću, kao što to zna svaki Hrvat, Hrvatska je nazvana predzicem kršćanstva - *antemurale christianitatis*. A budući da je Evropi prijetila ondašnja islamska velesila - Osmanlijsko Carstvo - taj je izraz bio više nego točan. No, predzida nisu samo mjesto iz kojih se uzmiče. Ona su i utvrde od kojih se kreće naprijed. A Hrvatska je ponovno uznapredovala, vraćanjem svojeg teritorija i preoblikovanjem europske granice. U izvjesnom smislu, ponovno vidim Hrvatsku kao predzide. Ne kao predzide protiv vaših turskih prijatelja, a kamoli vaših bošnjačkih saveznika, već kao predzide protiv terora i ugnjetavanja koje još uvijek pratiče, sad ne u Hrvatsku ili Bosnu, već na Kosovo, gdje su etnički čistači ponovno na djelu. Tko zna gdje i kada će se to ludilo okončati? Vjerujem da se hrvatsko poslanje sastoji u tome da bude predzide slobode - *antemurale libertatis*. Aiza toga predzida, ne oružnom silom (ne daj Bože!), već primjerom, pozitivnom pomoći i svakim mogućim načinom utjecaja, Hrvatska mora promicati vladavinu slobode i demokracije diljem čitave regije. To je izazov dosta svakog ponosnog naroda."

Daleko da nije izazov dosta, kako kaže njezina ekselencija - svakog dosta nego naroda, no to je ujedno i geopolitička igra koju prožima interes, (geopolitički) marketing, a samim tim i trgovina, koja uz svoju visoko moralnu protežnost o kojoj recimo ne bi trebali dvojiti ima i svoju cijenu.

Kad demokrati marširaju

Moramo ustvrditi da sva dogadanja u zadnje vrijeme u Republici Hrvatskoj nikako nisu slučajna i da im je cilj također da dogadanja iskoristiti ni manje ni više nego za ustoljeđenje predsedana - izravno medijsko upletanje u unutrašnje poslove jedne suverene zemlje s otvorenim pozivanjem na građanski neposluh. U tom nastupanju ti centri moći, što je do kraja osamdesetih bilo nezamislivo, otvoreno govore o mogućim novim nosiocima gospodarskog i demokratskog napretka u Hrvatskoj i njihovim novim "kvalitetama". U svojoj doktrini polaze od teze da su karizmatski vode i primitivni nacionalizam arhaični ostaci nespovijivi s budućnosti koja je pred nama. Isti će reći: "Menadžerska usmjerenost na ciljeve koji poboljšavaju život ljudi u neposrednoj situaciji, umjesto na ideale kojima se sve žrtvuje, čini politiku manje opasnom, pa možda čak i korisnom za čovjeka". Toliko o "novom nauku" koji nas očekuje u XXI. stoljeću. No pogledajmo kako se operacionalizira u "primitivnim društveno-političkim zajednicama". Za primjer nam može poslužiti veliki washingtonski spor oko uloge Središnje obaveštajne agencije (CIA) u pokušajima svrgavanja predsjednika Sadama Huseina. U središtu spora je šef srednjistočnog odjela CIA-ine Uprave za operacije Steve Richtera, koji je optužen da je podupirao neuspješne pokušaje poticanja vojnih udara u Bagdadu, namjesto da je potporu pružao revolucionarnim ili gerilskim pokretnima. No, kakva je veza između Bagdadskog slučaja i tekućih dogadanja u Hrvatskoj i velikog dijela njezine političke oporbe koja otvoreno poziva na građanski neposluh, zahtjeva prijevremene izbore i na kraju smjenju demokratski izabrane vlasti svim sredstvima. U bagdadskom slučaju CIA se ne proziva zbog kršenja međunarodnog prava i pokušaja nasilne smjene vlasti u jednoj suverenoj državi već zbog pogriješno izabrane metode i momčadi koja je trebala obaviti taj prijavljiv posao.

Kad zmija ne skriva noge

Demokratska maska tih zavjereničkih scenarija na primjeru Hrvatske je nešto sofistiranja, ali cilj je isti - izazivanje sveopćeg društvenog, a time i političkog kaosa. Gledano geopolitički, namjera je sljedeća: Hrvatsku je nužno vojno oslabiti, oduzeti joj jadransku obalu i stvoriti nešto što će se zvati velika BiH. Identistička nastojanja u Istri i Rijeci te operacionalizacija projekta Ivana Paulette "Zemlja Istra" javno promoviranih tijekom ovo-godišnjeg rimske skupke "Italija pred vratima Istoka" (vidi *Hrvatski vojnik*, br. 34, Muslimansko pitanje i geopolitička slika središnje Azije, str. 14-16) kao i izjava Predsjedništva BiH Alije Izetbegovića da Parlament Federacije BiH najvjerojatnije ne će prihvati Sporazum o posebnim odnosima s Republikom Hrvatskom u obliku u kojem je parafiran, samo potvrđuje prethodnu tvrdnju o započetom procesu stvaranja velike BiH. "U situaciji kakva je sada ja bih na njegovom mjestu (Eupa Ganić op. a.) potpisao sporazum, a onda prepustio parlamentu da ga odbije", rekao je Izetbegović dodavši kako bi se na taj način "spasio kredibilitet zemlje i Ganića". Izetbegovićev prijedlog je tim zanimljiv jer istim načinom u duhu reciprocite treba tada odgovoriti i na sporazum Plöce-Neum. Izetbegović će sam sporazum bez aneksu ocijeniti kao "dosta prazan", rekavši da predstavlja "opstrakciju". Izetbegovićeve opstrukcije su tim opasnije i provokativnije ako se zna

da bi to u pitanje dovelo i sam Daytonski sporazum. Pitanje je koliko je to slučajno ako se zna scenarij NATO-ove vojne vježbe u Sloveniji. Na žalost, u svim tim procesima, svjesna toga ili ne, manje je bitno, ali nakon "washingtonske izobrazbe" (vidi *Hrvatski vojnik*, br. 37. Kako se to radi u praksi, str. 30-31) svakako "oboržana" raznim vještinama svojim obavještajno-subverzivnim nastupanjem sudjeluje i "hrvatska oporbena šestarica".

Instituti za stvaranje kaosa

Tako je stanoviti Američki Institut za mir u srpnju ove godine (razdoblje kad je dio oporbenih stranaka posjetilo Washington) iza zatvorenih vrata održao raspravu na temu "Hrvatska nakon Tuđmana", na kojem su nastupili ugledni američki stručnjaci koji se bave problematikom jugoistočne Europe. Nazočni su bili američki diplomati, predstavnici Centralne obaveštajne agencije CIA-e, ministarstva obrane, državnog tajništva, raznih humanitarnih organizacija, te trustova mozgova, zapravo nezavisni analitičari političkih zbiljanja.

Američki Institut za mir je neovisna, nestrančka institucija vlade Sjedinjenih Država, osnovana od strane Kongresa sa zadataćem da promiče ispitivanja, naobrazbu i usavršavanje u mirovnom rješavanju međunarodnih studija.

Ne tako davno, u jeku sve snažnije psihološko-propagandne ofenzive na središnje državne institucije, Institut za mir hrvatskoj javnosti će predočiti sažetak diskusije koja se odigrala tog srušnog dana.

Uz kurtoazno priznanje važnosti predsjednika dr. Franje Tuđmana i HDZ u ustrojavanju samostalne, snažne i jedinstvene nove hrvatske države koja je nastala u burnim političkim i ratnim događanjima na jugoistoku Europe koji su uslijedili raspadom bivše Jugoslavije prema spomenutom izvješću stručnjaci okupljeni na spomenutoj raspravi složili su se da će se Hrvatska najvjerojatnije razvijati kao demokratska država, čije će društvo biti otvoreno. No to "hrvatsko blagostanje" prema američkom Institutu za mir, ili slijedeća faza kako oni kažu će "nastupiti tek nakon režima Franje Tuđmana". Dok se to ne dogodi "Hrvatska ostaje hibridna država", stoji u izvješću Instituta za mir.

Izvješće američkog Instituta za mir je svojevrsna "mapa kaosa" koju vanjski neprijatelji uz pomoć unutrašnjeg neprijatelja želi provesti u djelu. Praktički to znači sljedeće: dokidanje suvereniteta i fragmentaciju državnog teritorija prije svega po regionalnom principu sa tendencijom stvaranja novih hibridnih državnih entiteta kao npr. velike Slovenije, velike BiH ..., a sve u sklopu SECI inicijative. Korijeni tih nastojanja sežu u već daleku 1918. Razdoblje Versajske, Rapaljske granice. Dodatni operator koji te procese uz već standardnu srpsku manjinu koja se pod pritiskom SAD-a i Bruxellesa u sve većem broju vraća (i već postaje izvor nestabilnosti naročito u Vukovaru, a ne bez razloga jer je to važno geopoliticko čvorište koje će to naročito postati nakon izgradnje kanala Duna-Sava te je iz tog područja, kad to nije postignuto ratom sada u miru drugim metodama potrebno potpisnuti hrvatsku vlast kako ne bi tražila dobit od tog i te kako važnog geopolitickog čvora za srednju Europu i Europu u cjelini) nastoji instrumentalizirati i talijanska manjina u Istri kroz već ranije pokrenut Paulettin program "Zemlja Istra" što nije ništa drugo da uspostava (ozivljavanje) Rapaljskog ugovora primjereno novim uvjetima. No sklop događanja je mnogo širi i ne možemo se oteti dojmu da se na ovom prostoru vodi ogorčena borba između anglosaksonskog s jedne i mitteleuropskog koncepta Europe s druge strane.

U tom svjetlu trud američkog Instituta za mir dobiva novu protežnost kad pokušava odgovoriti na pitanje "Što će biti nakon Tuđmana?"

"Sudionici rasprave očekuju da će doći do rascjepa u vladajućoj stranci, i to ubrzo po održavanju parlamentarnih izbora, a svakako prije sljedećih predsjedničkih izbora. Neki su američki stručnjaci čak iznijeli tezu da će se liberalno krilo HDZ-a, na neki način, priključiti demokratski raspolaženju oporbi. Procjenjuje se da će takva politička udruga biti jača i od umjerenijih nacionalista iz redova HDZ-a. A s druge strane, tvrdokorni nacionalisti iz redova HDZ-a, dokle oni koji priželjuju aneksiju dijelova Bosne i Hercegovine kako bi formirali veću hrvatsku državu, oni će postati tek minorna frakcija u posttdumanovskoj Hrvatskoj, predviđaju stručnjaci okupljeni na raspravi Instituta za mir. Tom je prigodom HDZ okarakteriziran kao vrlo uspiješan pokret jer je "za kratko vrijeme svojeg postojanja ostvario iznimno velike uspjehe - samostalni i priznati hrvatsku državu, kontrolu nad čitavim hrvatskim teritorijem, uspjeh u ratu u Bosni i Hercegovini, te politički utjecaj u Bosni i Hercegovini koji i dalje traje (što očito predstavlja najveći grijeh vladajuće stranke u onoj kojoj je tek iz pragmatičnih razloga oprošten - uspiješan otpor agresiji JNA na Hrvatsku, a time i uspiješno suprotstavljanje novoj jugoslavenskoj ideji koja je pod dirigentskom palicom Ante Markovića trebalo zaživjeti početkom 90-te op.a)".

Ostvarenjem navedenih ciljeva, potreba za HDZ-om, pa tako i njegova popularnost opada, zaključak je američkih stručnjaka okupljenih na spomenutoj raspravi. No u ovom slučaju tzv. Institut za mir zamogluje stvari jer HDZ-ova politika poslije Dayton-a za taj institut i njegove financijere postaje kontraproduktivan iz jednostavnog razloga što se bori za hrvatske nacionalne interese koji nisu u skladu s koncepcijom Otvorenog društva, neoliberálizma koji bi trebao olakšati prodor transnacionalnih korporacija. No prije toga trebalo je provesti masovnu političko-integracijsku histeriju u kojem je kao fiktivni cilj postavljen, koje

li ironije, "ulazak u Europu". I kao što se na rock historiji "gubi nadzor nad tjelesnim funkcijama i nastupa stanje zanosa koje prate trzaj udova kao kod epilepsije, urlanje, ugrižanje, smijeh, mokrenje i trganje odjeće doživljava kao sreća i zadovoljstvo", tako i mas mediji pod nadzorom istih tih središta moći u naroda srednje i istočne Europe izaziva "euroatlantsku integracijsku histeriju" koja će na kraju u galopirajućem epileptičkom transu nedosegnutog raja uvjetovati raspadom suvereniteta niza nacionalnih država koje će time postati nepregledni prostor izrabljivanja transnacionalnih korporacija. Taj obećani "euroatlantski raj" svojevrsni nadomjestak prijašnjem komunističkom opijumu toliko je relativiziran i umrežen u cijelu jednu subkulturnu današnjice da će jedan oporebni čelnik, valjda po uzoru na svojeg prekoatlantskog uzora" javno izjaviti da je uživo drogu. Što na to mogu reći roditelji djece koja su već zaražena tim zlom, a i europske institucije koje u promišljanju sigurnosnih konceptata XXI. stoljeća na prvo mjesto stavljaju opasnosti koje proizlaze iz ilegalne trgovine drogom. Taj hrvatski oporebni čelnik pretendira da osvoji vlast i bude čelnici čovjek države. No nesavršenstvo hrvatskoga kaznenog zakona ogleda se baš u tome da nema pravnu podlogu za sankcioniranje takvih javnih ispada koji se npr. u Francuskoj kažnjavaju, bez obzira dolazili od javnih osoba ili medija. No u Hrvatskoj, zemlji demokratskih sloboda Sorosova mreža Sorosovog Otvorenog društva javno promovira legalizaciju uporabe lakoć droga i legalizaciju marihuane.

Prave namjere i očekivanja te skrbi dotičnog Instituta za mir za budućnost Hrvatske poslije Tuđmana vide se u geopolitičkom viđenju budućnosti ovih prostora.

"U prvom redu, njegov će odlazak imati golem utjecaj na budućnost Bosne i Hercegovine jer će oslabiti osovina Mostar - Zagreb, a umjereni će političari, poput, recimo, Krešimira Zubaka, predstavljati ozbiljnu alternativu onima koji u Bosni i Hercegovini zagovaraju tvrdi hrvatski nacionalizam. Uz to, zbog već navedenih razloga, Tuđmanovi će naslijednici biti manje skloni pružanju političke i ekonomskih pomoći Herceg-Bosni. Jednom izolirana od Zagreba, Hercegovina će se, gospodarski nazadna i nejaka, i s malobrojnim stanovništvom, morati početi orijentirati prema Sarajevu i integrirati u federaciju". Diskutanti su dali posebu težinu ovoj točki rasprave ustvrdivši da Tuđmonov odlazak s položaja političkog vođe će imati veći utjecaj na budućnost Bosne i Hercegovine, no odlazak ma kojeg drugog političara, s iznimkom Slobodana Miloševića.

Poruka diskutanata, kao standardna procedura s ovakvog i sličnih skupova upućena američkim političarima je sljedeća: "Sjedinjene Američke Države bi trebale pomoguti pri nizu pozitivnih pojava u Hrvatskoj kao što je, inzistiranje na repatrijaciji srpskih izbjeglica, inzistiranje na uspostavi otvorenih i neovisnih medija, i neometanje njihova rada. Inzistiranje na poboljšanju izbornog procesa koji bi bio pod višestračkim nadzorom. Dokončanju osovine Mostar - Zagreb, uključujući eliminaciju glasanja dijaspore, te njezine zastupljenosti u Hrvatskom saboru. SAD bi također trebale inzistirati na prihvatanju mjera koje slabe predsjedničku, a jačaju parlamentarnu i sudska granu vlasti, te podupiru transparentni i pravedni program privatizacije".

riječ o demagoško-predizbornom obmanjivanju građanstva. Kako izgleda "tržišno poslovanje" pokazuje primjer diskriminacije četrdeset postotnog invalida Domovinskog rata i oca dvoje djece kojem je gradsko poglavarstvo Makarske, nakon povećanja pristoje od 300 posto na kiosk za prodaju brze hrane lociran na makarskoj plaži, uklonilo iako su uredno plaćane pristoje za korištenje javne površine. Ipak, gradonačelnik Makarske Zlatko Gareljić Slavka Linića nazvat će "lučonošom novih promjena". Iako nimalo bezazleno, opasnije je nešto drugo, nastojanje gradonačelnika Linića da Rijeka dobije zastavu koju nose talijanski iridentisti. Ministarstvo pravosuđa prihvati je ponuđeni grb grada uz određene korekcije (službeni grb ne smije sadržavati natpis "indeficiente" ni krunu iznad dvoglavnog riječkog orla), a prijedlog zastave je u cijelosti odbijen. Prijedlog zastave je odbijen jer Pravilnik nalaže da zastava bude jednobojna i jer identičnu zastavu koristi tzv. Udruga slobodne riječke općine u izbjeglištu ili, preciznije, iridentistička organizacija u Italiji.

Navedeni primjeri iako su lokalnog obilježja ni malo nisu za podcjeniti. Globalni primjeri fragmentacije suvereniteta i integracije nacionalnih država za sada za te i ostale destabilizirajuće procese "energiju" crpe iz etničkih netrpeljivosti, ali uz daljnju eskalaciju socijalnih nezadovoljstava izazvanih globalnom finansijskom krizom, orkestracijom oporbe od strane vanjskih čimbenika te sve češćih i razornijih elementarnih nepogoda za očekivati je sve snažniji pritisak kako bi se oslabio utjecaj središnjih vlasti i u nizu dosad relativno stabilnih država, i to upravo metodama koje su navedene u riječko-makarskim primjerima.

Jugoistočna Europa kao poligon za uspostavu novog međunarodnog pravnog poretku

U Holbrookeovim i Rothovim izjavama danim njemačkom tjedniku *Die Zeit* očituje se duboka podijeljenost SAD-a i većeg dijela evropskih saveznica o pitanju savezničkih (NATO-ovih) ovlasti, a samim tim i pitanja juga Europe - preciznije važnosti Sredozemlja u euroazijskoj, a sve više i euroafričkoj geostrategijskoj konstelaciji koja sve više dobiva na važnosti općom nestabilnosti i ratnim sukobima u središnjoj Africi.

Ako je ustoličenjem Daytonskog sporazuma taj ambis i bio premoščen, kosovskom krizom on je iznova otvoren iz jednostavnog razloga što Daytonom ipak nije ostvaren strateški cilj NATO saveza - dublji prodor na Istok. Pred sam vrhunac prošlomjesečne kosovske krize glavni tajnik NATO saveza

Javier Solana posjetio je crnomorski bazen i Zakavkazje (Moldaviju, Gruziju, Azerbajdžan i Armeniju), a u zapadnim medijima zapovednik savezničkih snaga za Europu, Wesley Clark proglašen je nositeljem "novog evandela" koje će zapadnu civilizaciju i kulturu proširiti na Istok.

Takvo stanje Rusiju, pogotovo događanja na jugoistoku Europe, a i šire ni malo ne ostavlja ravnodušnom. To geopolitičko područje za Rusiju je bitno iz više razloga. Prvi, i svakako temeljni, je da na njemu Moskva u posthladnoratovskom razdoblju jača svoj image svjetske sile (što drugim riječima znači - ojačavanje svoje pozicije u jugoistočnoj Europi u odnosu na NATO) koji je ujedno i jamstvo multipolarnog ustroja svijeta. "Rusija poduzima sve kako bi pitanje Kosova rješila političkim sredstvima, bez primjene sile", izjavio je predsjednik Boris Jelčin u telefonском razgovoru u početku prošlog mjeseca s francuskim predsjednikom Jacquesom Chiracom. Koji su dosezi te prošlomjesečne Jelčinove izjave, uz onu već standardnu da Moskva ne isključuje mogućnost otkazivanja potpisivanja sporazuma o suradnji NATO-a i Rusije, može se vidjeti i iz izjave Moskve da je u slučaju NATO intervencije u SRJ spremna poslati vojnu pomoć u ljudstvu i tehnicu.

Da se tu ne smije imati iluzija treba se poći od jednostavne činjenice - kao i u sukobu između SAD-a i Iraka, Rusija pokušava preuzeti ulogu mirovnog posrednika, jer na kocki je ugled Rusije kao svjetske sile. Kriza na Kosovu ima status ispita koji bi trebao pokazati može li se Rusija, uzdrmana na unutarnjopolitičkoj razini, još usprotiviti SAD na međunarodnom parketu. U tu se sliku uklapa opetovan zahtjev Kremlja za multipolarnim svijetom - za razliku od američkog polaganja prava na status jedine preostale svjetske sile.

Drugi razlog zainteresiranosti Rusije za jugoistočnu Europu je pokušaj zaustavljanja NATO-a u njegovom pozicioniranju na Balkanu gdje SRJ svojim zemljopisnim položajem blokira inicijativu SECI u njezinoj (posrednoj) geostrategijskoj protežnosti. Da problem i ubuduće nema svoju konačnu završnicu mora se uzeti u obzir i status ostalih država na ovim prostorima. Mnoge od njih su već članice Partnerstva za mir, a jedan manji dio njih nalazi se u prvom valu pristupa euroatlantskim integracijama (NATO-u i EU) gdje je kod ovog drugog taj svekoliki proces kojem je prethodila snažna euroatlantska promidžbena kampanja doveden u pitanje tzv. pomicanje tog roka u iduće desetljeće. Nestrpljivost širokih masa čiji se strategijski interesi ogledaju upravo u nekritičkom iščekivanju tog čina (gdje su želje jedno, a geostrategijski procesi nešto savim drugo) imaju tendenciju da uskrate povjerenje

središnjoj vlasti (za što je ova najmanje kriva ako se zna da je niz zemalja u proteklom razdoblju proveo upravo niz strukturalnih promjena u vojski, gospodarstvu i financijskim institucijama) kako bi se prilagodio tom procesu. Primjer Češke i recesije u koju ta zemlja sve više tone nije ostao bez refleksije na najšire slojeve pučanstva koje sve više postavlja pitanje pravog razloga i opravdanosti pristupanja, npr. EU. Ne treba posebno govoriti da upravo navodna želja pristupa tim integracijama bruxelleska administracija koristi za seriju pritisaka i stalno novih zahtjeva za novim standardima koje dotična administracija ne primjenjuje ni u svojim zemljama.

Prema pisanju lista Komersant jasno je izražen izazov s kojim se suočava ruska vanjska politika: "Umaršira li na Kosovo, NATO će potom moći nesmetano voditi računa o južnom dijelu postsovjetskog područja", ustvrđujući da je prošlomjesečni posjet glavnoga tajnika NATO-a Javiera Solane Moldaviji, Gruziji, Azerbajdžanu i Armeniji zatratio smjer tog kretanja.

Globalni strah

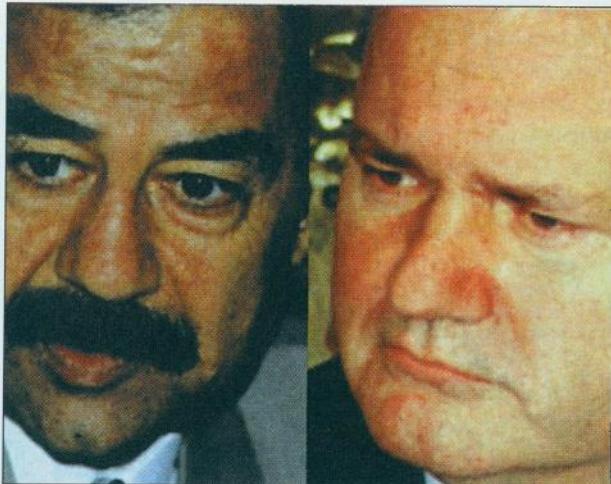
No zadržimo se još na kosovskoj krizi koja će još većom žestinom pokazati duboku podijeljenost unutar tog istog Zapada - SAD-a s jedne i istinske Europe s druge strane. U kojoj mjeri će ta podijeljenost biti nadmašena u trenutcima dok NATO istražuje novi strateški pristup sigurnosti za XXI. stoljeće nije potrebno previše nagađati, ako se uzme u obzir putanja interesa dvije vodeće zemlje zapadne Europe (Francuske i Njemačke) te Rusije kao trećeg čimbenika sigurnosti europskog kontinenta. Za prve dvije spomenute zemlje interesne putanje su narušene SECI inicijativom koja se uklinjuje u njihovo presječište na južnom krilu Europe i koja ima tendenciju (naročito nakon izbora u Slovačkoj) da se spoji sa sjeverno-europskim krilom koje svoju ishodišnu točku ima na Baltiku i koja se u okomici spušta na Jadran obuhvaćajući ključne kopnene i pomorske geostrategijske koridore Europe koji čine izvorište njezine stabilizacije ili destabilizacije. Također to stanje moramo promatrati i u kontekstu srednjoeuropskog prostora čija varijabilna geometrija predstavlja također ključ stabilnosti europskog prostora. Za geometriju srednje Europe hladnootovskog razdoblja trenutačno su na pomolu izvori napetosti koji se očituju u svojevrsnoj najavi priključenja tih država u EU koji se prolongira za polovicu sljedećeg desetljeća. Ne treba biti previše maštovit da se stvari slika nezadovoljstva u tim zemljama koje su u proteklim godinama provele niz strukturalnih promjena koje su graničile doslovce s poniža-

vanjem i rasprodajom ključnih nacionalnih resursa međunarodnom kapitalu ustrojavajući novu diplomatsko-financijsko-trgovačku infrastrukturu po mjeri transnacionalnih korporacija.

Geopolitički prostor srednje Europe rušenjem Berlinskog zida konačno svoju crtu pomicje s rubnih dijelova Alpi i Panonske nizine na prostor Dinarida i jadransku obalu izlazeći na taj način iz kontinentalne izoliranosti omogućujući Europi izlaz preko Crnog mora i Jadrana u "središte" svijeta - Sredozemlje - geopolitičku spojnici Euroazije i Euroafrike.

Upravo prostor bivše Jugoslavije globalno će omogućiti eskalaciju "mirovnih" zadaća NATO-a i stvaranje svjetskog koncepta sigurnosti za unipolarni ili multipolarni svijet. Uz već standardni stav Rusije i Kine koji je postao svojevrsna konstanta i Francuska i Njemačka tvrde da je UN-ova ovlast nužna za buduće NATO operacije izvan teritorija njegovih članica. No da li je žestina tih tvrdnji ipak stigla malo prekasno uskoro će pokazati neki budući događaji jer je poznato da su i Francuska i Njemačka od početka godine sve do unazad nekoliko mjeseci pokazale veliki stupanj nesnalaženja u kosovskoj krizi. Tim više ako se zna da je ona poslužila kao izvorište kreativnog političko-diplomatskog nastupanja SAD-a i njihovog zaokruživanja inicijative SECI kao posredne strategije NATO-ovog nastupanja na Istok južnim krilom Europe. Eskalacija sukoba na Kosovu između regularnih postrojbi vlade u Beogradu i paravojno/terorističkim postrojbi OVK i preraštajne tog sukoba u humanitarnu katastrofu ako ništa drugo načeti će presedan koji Holbrooke svim silama nastoji utržiti u svom diplomatsko-spekulativnom nastupanju kako bi on bio primjenjiv i na ostatak svijeta u kojem prema washingtonskoj političkoj eliti "ima još naroda koji pate". Holbrooke u skladu sa svojim diplomatskim kalibrom i ovlastima koje je dobio od američkog predsjednika Bill Clintonu hladnokrvno će izjaviti: "Pokoravanje Vijeću sigurnosti UN-a i njegovom monopolu na uporabu sile, najgorim svjetskim tiranima omogućilo bi daljnje nekažnjeno tlačenje svojih naroda." No zašto se kontinentalna Europa ipak konačno trgnula i pokrenula strahove zbog proširenja uloge NATO-a koju uporno guraju SAD. Razloga je nekoliko. Među prvim

je i prijetnja etničkog separatizma koji oživljava i sve više ispoljava na površinu i nekim članica saveza - Kanade, Francuske (separatistički problemi s Korzikom), Italije, Španjolske (problem sa separatističkim težnjama Baskijacima), Turske, dok Njemačkoj nakon parlamentarnih izbora prijete još zahtjevniji procesi. Turski primjer je posebno znakovit ako se zna da je ona gotovo zaprijetila vetom na savezničku odluku o Kosovu, ako je ne uvjere da kosovski primjer nikada neće primjeniti na Ankarin tretman Kurda. Da problem nimalo nije bezazlen potvrđuje i izjava jednog višeg europskog diplomata u sjedištu NATO-a koji kaže: "Nikome se ne sviđa zamisao da se protiv suverene zemlje može uporabiti sila zbog načina na koji se ona ponaša prema svojim građanima. Prema tom standardu, mogli biste

Irački predsjednik Saddam Husein i jugoslavenski, Slobodan Milošević nezaobilazni sudionici vrućih globalnih diplomatskih igara

opravdati vojnu intervenciju protiv mnogih zemalja, uključujući i neke članice saveza." Izjavu ovog diplomata neprekidno treba imati na umu u dalnjem promišljanju vlastitih nacionalnih interesa i zaštite nacionalne zajednice od najezde celuloidno-digitalnih iluzija kojima je jedini cilj da izazovu kaos i preparaju nacionalno biće za završnu fazu neokolonizacije. Upozorenje nije nimalo bezazленo ako se zna da jedina preostala svjetska velesila zbog totalnog nadzora nad "elektromagnetskim valovima" i najvećeg dijela nadzora nad financijskim tokovima kapitala je u poziciji da utječe na društveno-politička zbivanja diljem svijeta stvarajući kaotično stanje koje ne samo države, već cijele regije (jugoistočna Azija) i kontinent (Južna Amerika) dovode na rub ponora. Tim više postaju upozoravajuće slike nasilnih uličnih obraćuna u Džakarti koje pokazuju da se indonezijska politička praznina, nastala svibanjskim rušenjem Suharta s vlasti, pretvara u dugoročnu nestabilnost. U svibanjskom kaosu u Indoneziji je najmanje 1200 ljudi ubijeno i spaljeno je na tisuće prodavaonica i vozila. Sadašnji studentski nemiri

koji sve više eskaliraju odvijaju se već po ustaljenom obrascu - traže se krivični progoni Suharta za povrede ljudskih prava i podmitljivost, a ako se ne ispune ti zahtjevi "kriza će ići dalje". Znakovitost "indonezijskog slučaja" poučna je jer pokazuje krajnju dezorientiranost političke elite i javnosti (Indonezija i Malezija imaju veoma bitan geostrategijski položaj) u procesima koji su mnogo složeniji - imaju globalno obilježje, i nalaze se u njezinoj umreženoj strukturi čime se nadilaze nacionalne granice. Pogubnost i sva tragičnost za te ljude je lokalna. "Ljudi su frustrirani žrtvama koje su u svibnju podnijeli i koje nisu donijele nikakva poboljšanja", najnovija indonezijska

ovlasti (djelovanje izvan članica saveza i bez mandata Vijeća sigurnosti) prijeći zapadnoeuropske okvire i postati globalno? Rusko suprotstavljanje zračnim napadajima NATO zrakoplovstva po srpskim ciljevima na Kosovu potaknuto je sličnošću kosovske krize s ruskim problemima u Čečeniji. Da budući događaji neće biti tek diplomatsko nadmudrivanje upućuje i povjerljivo izvješće njemačke vlade Odboru za obranu Bundestaga, na koje se poziva njemački dnevnik *Bild*, da je Rusija u slučaju sukoba spremna "za nekoliko sati" poduprijeti jugoslavenske vojne snage "opremom i osobljem". Drugim riječima - Bonn strahuje da bi NATO-ovi zračni udari na srpske

Nova europska sigurnost i sredozemno pitanje

Drugi razlog što kontinentalna Europa u zadnje vrijeme sve više pozornosti posvećuje izgradnji svoje samosvojnosti i vlastitog sigurnosnog koncepta te sve jasnije pruža otpor "tomahawk diplomaciji" koju kao novi standard nameće Richard Holbrooke je temeljna spoznaja da novi NATO proširuje spektar svojih prijetnji koji u budućnosti ne bi zaobišao ni neke članice saveza. Parlamentarna skupština NATO-a, tijekom svog zasjedanja u Edinburghu, izglasat će s velikom većinom odluku i ključni amandman da NATO ne treba mandat UN-a ili OEES-a za izvođenje vojnih akcija izvan granica zemalja potpisnica Sjevernoatlantskog sporazuma. U toj igri profiliranja novog NATO-a Francuska je jedina smatrala da je dopuštenje Vijeća sigurnosti UN-a nužno za uporabu sile, izuzevši slučajeva samoobrane.

Francuska glasnost nadilazi šutnju ostatka Europe. Za sada taj ostatak Europa uviđa tek problematičnost simbioze u kojoj ona daje ljude, novac i krizna žarišta u svom "dvorištu", a SAD svoju najsvremeniju tehnologiju i diplomaciju kako bi se kreiralo novo međunarodno političko okruženje kojeg ni ona ne će biti poštedena. Ipak prisutno je sljedeće stanje europske sigurnosne svijesti: posthlađnaratovsko razdoblje i posebno pitanje Sredozemlja pogotovo u novom ozračju koje karakterizira prestanak sukoba između Istoka i Zapada koji je svoju glavnu bojišnicu, od ideološke do vojne temeljio upravo na Europi. BiH (proces stvaranja /virtualne/ velike BiH), Kosovska kriza, Irak, a u bližoj budućnosti središnja Afrika (DR Kongo) te Zakavkazje i središnja Azija (no nije isključena ni Južna Amerika) predstavljat će nepremostive sigurnosne probleme i djelotvoran odgovor na te sukobe. Već prva tri krizna žarišta (BiH, Kosovo, Irak) kao svojevrsni *sigurnosni pilot* jasno pokazuju da stavove transatlantske zajednice obilježavaju različite procjene relevantnih sigurnosnopolitičkih prijetnji. Izlazna strategija dodatno se komplicira uključivanjem Rusije i Kine. U zadnje vrijeme Europa pitanje svoje sigurnosti počinje promišljati mnogo šire, smatrajući da NATO kao zaostavština iz hladnog rata ne nudi odgovore na niz sigurnosnih pitanja s kojima se ona neprekidno suočava. I tu je u pravu. Iako se kroz medije i obrazovno-odgojne ustanove u širokom spektru nameće ideja globalizma svi na prvo mjesto stavljaju vlastitu nacionalnu sigurnost što je mnogo šire od klasične vojne ugroze. Ono što vidimo kao raslojavanje zajedništva u transatlantskoj zajednici koje je bilo neupitno u uvjetima sukoba Istoka i Zapada je spoznaja

Područje Bliskog istoka kao trajni izvor nestabilnosti i područje asimetričnog rata te diplomatskog suočavanja Izraelaca i Palestinaca

događanja ocjenjuje jedan zapadni diplomat. O zabludama, ali i svojevršnom modelu čiji potpis nije teško dešifrirati svjedoči jedan dužnosnik indonezijskog Instituta za slobodni protok informacija kad kaže da bi se srednje rješenje moglo pronaći ako parlament postigne kompromisni dogovor s tri popularna oporbena političara o programu reformi.

Da li će strah od NATO-ovih širokih

ciljeve zbog kosovskog sukoba mogli dovesti do izravnog vojnog sukoba s Rusijom. U izvješću se navodi da se radi o protuzrakoplovnim raketama "s poslugom" i zrakoplovima lovcima "s posadom", a gubitke Srba Rusi bi nadoknadiли vlastitim osobljem. List piše da NATO posebno strahuje od ruskih raketa zemlja-zrak S-300 i lovaca MiG-29.

da je pitanje nacionalne sigurnosti, tj. opasnosti koje joj prijete mnogo šire (pitanja kriminala i trgovine drogom, imigracijske politike, finansijske krize, kulturna slojevitost /primjer Sredozemlja/, itd.) i mnogo zamršenije budući da se sukobi izbjaju uglavnom unutar država i da su ti sukobi socijalne, kulturne i gospodarske prirode. Svekolika slojevitost Europe (kulturnoška, gospodarska) te različiti zemljopisni položaji i otklon u geostrateškim prioritetima utječu na različite procjene prijeteljih protežnosti, sadržanih u regionalnim krizama i sukobima na rubovima Europe. Poglavitno ove posljednje ima obilježe elementarne nepogode i vrlo je teško odrediti uzroke, a još teže tko iza njih stoji i u čijem je sve interesu eskalacija eventualnog sukoba. Promatraljući iz europskog ugla postizanje sigurnosnog konzusa za zajedničko djelovanje u i među europskim sigurnosnopolitičkim ustanovama. Kad je riječ o Sredozemlju samo dio članica Sjevernoatlantskog saveza smatra moguće opasnosti u toj regiji prijetnjom vlastitoj sigurnosti. Geostrateški konsenzus iz razdoblja hladnog rata je nestao dok Sredozemlje upravo zbog svoje geostrategijske vrijednosti, a time i složene sigurnosne problematike upravo predstavlja sigurnosni izazov na kojem se Europa mora potvrditi kao član multipolarnog svijeta kojeg najveći dio europskih država iskreno podržava.

Sve do nedavno, sa sigurnosnog aspekta i zbog kooperativnosti Rusije prostor srednje i istočne Europe nazirao je političku i gospodarsku stabilizaciju ponajprije činjenicom zbog prvog vala proširenja EU na Istok. Najava pomicanja tih termina ne jamči političku i gospodarsku sigurnost tog prostora koji također nije pošteđen etničke slojevitosti. Zbroj komplikiranosti zemljopisnih, gospodarskih, društvenih odnosa te iz njih proizašlih kriza koje već godinama (šire gledano može se mjeriti desetljećima i stoljećima) Sredozemlje kao zemljopisno čvršće tri kontinenta (u komunikacijskom smislu i mnogo šire) za Europe predstavlja problem kojem će se ona morati posvetiti svom pažnjom. Svijest prisutna na tom prostoru isključuje svaki manipulativno diplomatski pristup i uočava da je izlaz iz problema kojeg čine sukobljeni interesi i rizici, tj. nastojanje da se riješe sukobi u suradnji. Trenutačno ta suradnja je obilježena stvaranjem subregionalnih sigurnosnih struktura koje su izvan dosadašnjih savezničkih struktura. Početkom godine 1995. Francuska, Španjolska, Portugal i Italija donijele su odluku o stvaranju zajedničkih kopnenih i pomorskih oružanih snaga (EUROFOR i EUROMARFOR), koje su, po svemu sudeći, usmjerene protiv potencijalnih sigurnosnih prijetnji s juga. Za sada je sigurno

jedno - bio on transnacionalne ili subregionalne razine on nadilazi aspekt nacionalne sigurnosti pojedinih država. U tom kaotičnom stanju prožetom krizama koje jedna drugu sustižu, vodeća pozicija neke države ili interesne skupine određuje se njezinom sposobnošću da upravlja tim kriznim stanjima. To je tek prvi korak prema vodećoj poziciji. Vodeća velesila postaje se maksimizacijom prostora zahvaćenog krizama i sposobnošću da se njima upravlja ili drži pod nadzorom.

Bitka za "središte" svijeta

Kad je riječ o novim aspektima sigurnosti poseban problem za države predstavlja cijela mreža nevladinih organizacija, međunarodnih ustanova te raznih tvrtki bez ikakvog

globalne sigurnosti. Kako se očekuje, do prvog vala proširenja NATO-a s Poljskom, Mađarskom i Češkom doći će na washingtonskom summitu iduće godine do kada bi trebao biti jasan (transparentan) i njegov strateški pristup sigurnosti za XXI. stoljeće. Ta, nova saveznička povjala trebala bi ujedno biti i ukras summita u povodu njegove pedesetogodišnjice. No što je s ostalim kandidatima koji nestrpljivo očekuju ulazak u taj "ekskluzivni klub sigurnosti" može se tek špekulirati. Recimo da do daljnog primanja članica ne će doći što je vrlo vjerojatno i to iz sljedećeg razloga. Proširenjem na Poljsku, Češku i Mađarsku ostvareni su sljedeći strategijski ciljevi: ovladano je baltičkim geostrategijskim pomorskim smjerom te njemačko-poljsko-bjeloruskom nizinom čime je osnažen NATO-ov istočni bok prema Rusiji. S primitkom Mađarske NATO nadzire Panonsku nizinu, tj. geostrategijski smjer koji se preko Ukrajine i Mađarske proteže na sjevernu Italiju i Jadran što očito otvara pitanje statusa (primitka u NATO) Slovenije na tom geostrategijskom smjeru. Tvrdnja da se jedino Slovenija (u odnosu na Rumunsku, Slovačku i Bugarsku) jedino kon-

Da li će europska politika i osovina Pariz-Bonn-Moskva nadzivjeti odlazak s europske političke scene njemačkog kancelara Helmuta Kohla

demokratskog nadzora. Umreženost takve strukture govori samo po sebi - sve je uzajamno umreženo i svojim interaktivnim djelovanjem djeluje na međunarodne odnose. Dok s druge strane realnost prijetnje ogleda se u nedostatku iskustva kako se nositi s tim problemima. Gledano problemski nevladine organizacije predstavljaju tek jedan od instrumentarija asimetričnog vojno-političko-diplomatskog nastupanja za konačno ostvarenje teze o "kraju povijesti", svejedno gledano Marxovom ili Fukuyaminom dioptrijom. Dručice rečeno, ustoličenju Novoga svjetskog porekta i jedinstvene svjetske vlade.

No do tog trenutka, poslužit ćemo se Holbrookeovom frazeologijom, ostalo je za obaviti još mnogo "prljavog posla". Druga točka intenziviranja zaštite europskog interesa protezat će se, kako je naprijed rečeno, sredozemnim bazenom koji će biti i istinska provjera europske odlučnosti za vlastitim putem u budućem multipolarnom svijetu. Zahvaljujući kosovskoj krizi jasno se može uočiti nastojanje NATO-a da evoluira iz sustava kolektivne obrane zapadnog saveza prema instrumentu

zistentno razvijala u političkom i gospodarskom smislu služi tek za prikrivanje pravih namjera. Slovenija se nalazi na završetku bitnoga geostrategijskog smjera koji izbija na sjeverni Jadran, tj. na "točku" zahvaljujući kojoj Sredozemlje preko Jadranskog mora najdublje zalaže u europski kontinent. Taj geostrategijski završetak (od Ukrajine do sjeverne Italije) treba promatrati u kontekstu njemačke i francuske putanje interesa koje su u tom području sukladne, a i šire na prostoru srednje i istočne Europe - tj. uspostavljanja sigurnosno konzistentnog prostora od Baltika do Jadrana. U takvoj geostrategijskoj konstellaciji, te dinamici događanja (vježba NATO-a i Partnerstva za mir u Sloveniji uz hrvatsku granicu) za očekivati je sve snažnije zaoštivanje pitanja Istre i narančavog Rijeke za koje je karakteristično sve snažnije izražavanje iridentističkih težnji podržanih nekim unutrašnjim političkim oporbenim subjektima. Slučaj višejezičnosti i multietničnosti u Istri, te iridentističkog ispada sa zastavom i grbom u Rijeci od strane riječkoga gradonačelnika Slavka Linića, ne smije nas ni malo ostaviti ravnodušnim. U uskoj svezi s tim

događanjem je i potpisivanje sporazuma Ploče-Neum te neizvjesnost potpisivanja Sporazuma o posebnim odnosima Republike Hrvatske i Federacije BiH koji neprekidno inicira bošnjački element.

Za ostale zemlje srednje i istočne Europe odgađanje pristupanja NATO-u i EU predstavlja dotatni izvor nestabilnosti. Nova demokratska i prozapadna vlast u tim zemljama sve više je u panici jer se boji razočarenja javnosti zbog odgađanja pristupanja članstvu u "elitnom europskom klubu - EU". Nagovještaj tih strujanja je oštro upozorenje koje je bruxellesko povjerenstvo u prvim izvješćima o napretku u približavanju Europskoj uniji naslovilo Sloveniji i Češkoj. Riječ je o zemljama koje su do tog trenutka slovile kao favoriti među zemljama prve kategorije. To postaje alarmantnije i problematičnije ako se uzme u obzir da se celuloidno-digitalnom invazijom (holivudskih filmova i TV sapunica, učinak "Santa Barbara") već izvršila duhovna neokolonizacija. Čitava ta neokolonizacija predstavlja svojevrsni reket. Kako se kaže, nudi se značajna mjera političke i gospodarske sigurnosti što znači - imat ćete teritorijalnu zaštitu, ali pod uvjetom da pristanete na ograničeni politički te gospodarsko-finansijski suverenitet do njegovoga konačnog gubitka. Ako je tome tako tada tlapnje o demokraciji, ljudskim pravima, slobodi medija, pluralizmu postaje ništa drugo do mafijaški instrument u neokolonijalnom nastupanju europskim prostorom u rukama transnacionalnih kompanija i nevladinih udruža kao najelitnijih "postrojbi" neformalnog središta svjetske moći.

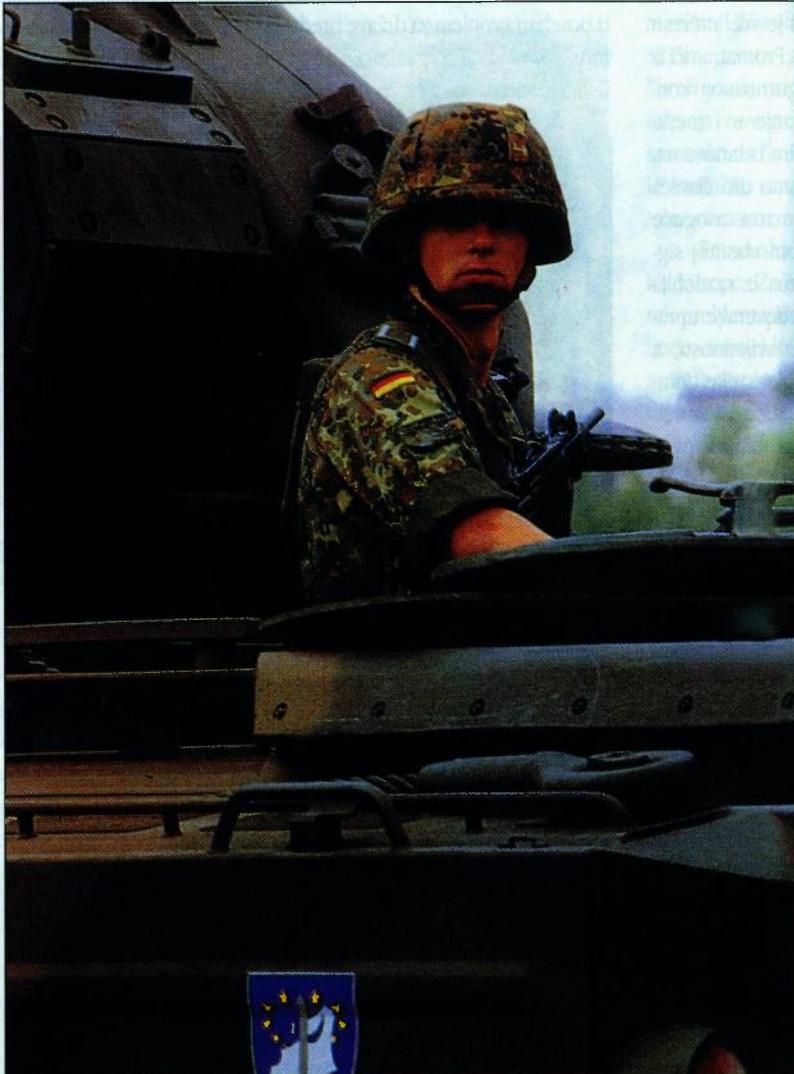
Pitanje Slovačke, "smjena diktatora Mečiara" na svojevrsni način je riješeno nedavnim parlamentarnim izborima što su euroatlantski krugovi dočekali s neskrivenim oduševljenjem čineći pritom pravi diplomatski presedan. Predsjednik Slovačke demokratske koalicije još nije bio ni izabran, a već je bio

dobio poziv iz Bruxellesa za seriju sastanaka u sjedištu NATO-a i EU-a. Dotle pitanje Rumunske i Bugarske i njihove uloge s jedne strane ostaje u programu SECI koji svojom izravnom komponentom (gospodarskom) i posrednom, Program partnerstva za mir te kosovskom krizom omogućuje strateško ostvarenje proširenja NATO-a na Istok. Već spomenuta humanitarna katastrofa proizašla iz kosovske krize te nedavni izbori u Makedoniji i pobeda bloka makedonske političke oporbe - koalicije VMRO-DPMNE (Demokratske stranke za makedonsko nacionalno jedinstvo) Ljupča Georgijevskog i DA (Demokratske

jena je nastupila" s povećanim čimbenicima unutarnje nesigurnosti tako nužne za pozicioniranje NATO-a u kosovskom predvorju. U slovačkom slučaju, također s potencijalnim etničkim napetostima, ni gospodarska budućnost nije ni malo vesela u očekivanju boljštika koji bi trebao nastupiti tek za deset godina.

Još bitnije, u smislu lakoće tog nastupanja, JUŽNI smjer za razliku od ISTOČNOG koji ide već spomenutim sjevernim krakom europskog kontinenta izravno na Rusiju predstavlja iznimno turbulentno područje koje karakteriziraju etničke napetosti i koje se uvi-

jej mogu iskoristiti kao kreativna žarišta za strategiska pozicioniranja sva-ke vrste. U zadnje vrijeme, na primjeru Republike Hrvatske je to sve očitije. Kroz "nezavisne medije" podgrijavaju se razni katastrofni scenariji kolapsa gospodarskog i bankarskog sustava te navodne opće krize morala koja je zavladala hrvatskim društvom. Kao kreatori sveopće krize i kaosa su "washingtonske uzdanice" - šest oporbenih stranaka (SDP, IDS, HSLS, LS, HNS i HSS) koji promišljenim, planiranim i izvana orkestriranim vođenjem namjeravaju izazivati parlamentarnu krizu po uzoru na slična događanja iz godine 1994. Cilj je simulirati krizu funkciranja vlasti, poticati podjele u HDZ-u i dovesti do prijevremenih izbora pod cijenu poziva građanima da izadu na ulicu. No obavještajno-subverzivno djelovanje hrvatske "oporbene" šestorke nije samo hrvatska unutrašnja stvar. Ona je samo jedan

Europa u zadnje vrijeme sve više pozornosti posvećuje izgradnji svoje samosvojnosti i vlastitog sigurnosnog koncepta

alternative) Vasilja Tupurkovskog, otvara neslućene mogućnosti za daljnje nastupanje. "U drugom krugu izbora u Makedoniji birači su se odlučili za promjenu, potvrđujući pobedu oporbe. Novo političko stanje pogoršat će međuetničke odnose, ali će očuvati proces povezivanja i suradnje sa Zapadom te približavanje NATO-u", riječi su vode Socijaldemokratske lige, dosadašnjeg premijera Branka Crvenkovskog. Da, "tako željna prom-

segment širih europskih događanja o kojima bi Europa iz sigurnosnog ugla trebala posvetiti nužnu pozornost.

Stratezi kaosa polaze od pretpostavke da sjeverni dio središnje Europe je civilizacijski nadvladao etničku netrpeljivost za razliku od južnog pojasa oslonjenog na Sredozemlje. Status Rumunske kao završnice podunavske komponente koja srednju Europu svojim krakom izvodi na Crno more (crnomorsko-

egejski geostrategijski pomorski smjer koji srednju Europu izvodi na Sredozemlje) također dobiva na važnosti.

Činjenica je da južni krak, naročito na prostoru bivše Jugoslavije pokazuje visok stupanj žilavosti koju u cijelosti treba iskorijeniti. Složenije ofenzivno nastupanje uslijedilo je već sredinom ove godine pozivom jednom dijelu oporbenih čelnika na edukaciju i upoznavanje s tajnama političkog inženjeringu (čitaj kako srušti demokratski izabranu vlast) u Washington.

Zemlje "središta svijeta"

Važnost Sredozemlja i pitanje buduće Europske vojske i sigurnosti ili jednostavno pitanje političke Europe postaje sve značajnije. Iz tog razloga zanimljivo je promotriti neke od ključnih zemalja članica Sredozemlja.

Promatrajući Italiju i njezinu vanjsku politiku kao uporišnu točku možemo uzeti rujansku konferenciju 125 talijanskih veleposlanika u Farnesini u kontekstu prispitivanja i određivanja daljnje strategije talijanske vanjske politike. To razdoblje u unutrašnjepolitičkom smislu činila je vlada lijevog centra, a probitke njezine vanjske politike bilo je moguće zahvaliti upravo toj "složenoj unutrašnjoj stabilnosti i određenoj diplomatskoj fleksibilnosti koja je postala moguća dovršenjem hladnog rata i sukoba između blokova". U skladu s tim, dodatne probitke talijanske vanjske politike će učiniti ulazak u EMU, političko-diplomske i "vojne", tj. mirovne operacije i inicijative na području Balkana i Sredozemlja (operacija Alba u Albaniji i sudjelovanje u SFOR-u u BiH), te ostale inicijative u svijetu.

Na konferenciji u Farnesini raspravljalo se o unutrašnjim teškoćama, organizaciji ministarstva i o tome kako na najbolji način promicati talijanske gospodarske i kulturne interese te o glavnim vanjskopolitičkim smjernicama. U praksi to znači sljedeće - talijanska vlada je preuzela niz inicijativa regionalnog i područnog tipa i kako je istaknuto "poštujući ponovno otkrivena pravila geopolitike i nacionalnog interesa na Sredozemlju, Bliskom istoku i Balkanu. Tako u *Corriere Della Sera* od 2. IX. 1998. pod naslovom "Scalfaro diplomata: više politike, manje gospodarskih poslova" piše sljedeće: "Nacrti su ambiciozni. Stoga što Italija smjera ojačati svoju ulogu 'predstraže' Europe na Sredozemlju, što traži i ministar Lamberto Dini. I radi toga što bi predsjednik Republike Oscar Luigi Scalfaro želio da naši veleposlanici obavljaju više političku, a manje gospodarsku funkciju. No diplomacija uoči trećeg tisućljeća ima svoje 'strukturalno' ograničenje, ozbiljne teškoće s proračunom,

kako priznaje glavni tajnik Farnesine Umberto Vattani, koji od države traži da se na raspolažanje stavi veći proračun ako se želi postići utvrđene ciljeve... Na skupu kojega je prožimala snažna zabrinutost radi 'nevremena' koje je pogodilo Rusiju, Scalfaro je veleposlanike pozvao da vode politiku: 'Danas u svijetu izgleda da je svugdje prevladalo gospodarstvo, no ključno djelovanje je ono političko.' Od poslovnih pogodba važnija je uloga koju naša zemlja može obaviti. O tome je govorio Lamberto Dini. S obzirom na izmijenjeni svijet, sve globalizirani, ministar vanjskih poslova istaknuo je potrebu da europsko jedinstvo, nakon jedinstvene monete, postane sve više političko. Ne zaboravljujući pritom na atlantsku orientaciju 'koja se ponovno otkriva', što djeluje poput poruke SAD-u nakon mlaće potpore američkim napadima u Sudanu i Afganistanu. Ciljat će se, ponajprije, na Sredozemlje, područje na kojemu naša zemlja treba pojačati svoju nazočnost: 'Nije dovoljno ponovno pridobiti zemlje koja su dosad bile na rubu međunarodne zajednice, poput Libije. Potrebno je igrati vodeću ulogu u regionalnom okupljanju'. Treba djelovati u svojstvu 'predstraže' Europe, no i 'ostvarujući samostalne nacrte'. Što znači da će Italija nastaviti dijalog sa sjevernom Afrikom i Bliskim istokom..."

Završnica konferencije u Farnesini u kojoj se istaknuo govor, sad već bivšeg predsjednika vlade Romana Prodića jasno je naznačila "tri temeljna smjera i stupa" talijanske vanjske politike.

Što to konkretno znači sadržano je u sažetku govora tadašnjeg predsjednika vlade Romana Prodića: "Italija je zaslужila svoje mjesto u geopolitičkoj ravnoteži poslijehladnoratovskog razdoblja, i sad naša vanjska politika treba nove instrumente i veća sredstva kako bi naše diplomatsko djelovanje učinila prodornijim", uz obećanje "brze odluke" u tri smjera: organizacijska reforma ministarstva vanjskih poslova, jačanje upravnih tijela i povećanje državnih izdvajanja.

Ministar vanjskih poslova Lamberto Dini najavio je široku artikulaciju diplomacije kroz preustroj prema zemljopisnim područjima, integrirana prema sadržajima i međunarodnim organizacijama; jačanje uloge ureda glavnog tajnika "za kojega nije bilo slučajno da ga je Mussolini ukinuo"; stvaranje ad hoc skupine za planiranje diplomacije; izobrazba kroz diplomatski institut.

U svom govoru u dvorani za međunarodne odnose Prodi je naveo "tri stupa" talijanske vanjske politike "u Europi, strateški odnos sa SAD-om i regionalna uloga na Sredozemlju i Balkanu". "Europska integracija je od ključne važnosti, ali ju nije lako ostvariti,

a širenje EU-a donijet će velike teškoće u unutarnjoj politici", istaknuo je. "Spram SAD-a imamo slobodan odnos jer glede nekih pitanja, kao što su Bliski istok, Iran i Libija, donijeli smo naša izvorna rješenja", doda je.

No, Italija nije usamljeni slučaj u promišljanju prioriteta svoje politike u Sredozemlju. Njemačka također nije imuna na potencijalne opasnosti i rizike koji izviru iz Sredozemlja. Diplomatskim rječnikom to se može svesti pod sljedeće - suočavanje s pitanjem o ciljevima i prioritetima svoje vanjske politike na Sredozemlju i to ponajprije u sferi sigurnosti. Važnost tih pitanja posebno dolazi do izražaja ako se zna da Njemačka u prvom polugodištu sljedeće godine preuzima dužnost predsjedatelja Vijeća Europske unije te počinje pripreme za treći euromediterski sastanak na vrhu. Dinamika tog angažiranja treba se sagledati i u svjetlu nove njemačke vlade koju čini crveno-zelena koalicija pred kojom su ni malo lake zadaće ako se zna da je i prijašnja vlada i službeni Bonn već nekoliko godina naglašavali kako Njemačka ni u kom slučaju nije imuna na potencijalne opasnosti i rizike koji izviru iz Sredozemlja.

Posebno je dosadašnji ministar obrane Volker Rühe opetovanio govorio da rizicima i nestabilnosti Sredozemlja valja poklanjati veću pozornost. Na kraju je njegovo stajalište podupro i savezni stručni odbor CDU-a za vanjsku i sigurnosnu politiku. Usprkos tome, u njemačkoj sigurnosnoj politici još uvijek prevladava procjena da Njemačka, zbog svojega zemljopisnog položaja i činjenice da su zemlje na jugu Europe osjetno jače "pogodene" zbijanjima u toj regiji, nije predodređena za aktivniju politiku prema južnom rubu Europe. Umjesto toga, prioritet je i dalje stabilizacija srednjoeuropskih i istočnjoeuropskih država, daljnji razvoj Europske unije, preustrojavanje transatlantskih odnosa i uključivanje Rusije u europsku sigurnosnu arhitekturu.

Dosadašnji prioriteti sukladni su neposrednim sigurnosnopolitičkim interesima, koji proizlaze iz geoproteškog položaja Njemačke. No, oni nedovoljno uzimaju u obzir činjenicu da sve važnija sigurnosnopolitička uloga Sredozemlja može snažno utjecati, odnosno da već utječe na strukture i ustanove europske sigurnosne politike. Ignoriranje te činjenice moglo bi dugotrajno oslabiti položaj Njemačke u sigurnosnopolitičkim savezima i ustanovama Zapada, poput NATO-a i Zapadnjoeuropske unije (WEU). Njemačka politika prema Sredozemlju i - kao njezin temelj - razvoj njemačkog koncepta za Sredozemlje - bili bi važni početni koraci za sprječavanje takvog razvoja događaja.

(nastavit će se)

Rusija u krizi (II. dio)

Vožno obilježe svakog demokratskog političkog poretku je i sloboda komunikacijskih medija. Sadašnja situacija u Rusiji ipak predstavlja napredak u odnosu na razdoblje Sovjetskog Saveza; međutim, iako država više nema monopol na mediji, mediji (tisk i TV/radio) nipošto nisu nezavisni već su u najvećem broju slučajeva (uz rijetke iznimke) pod kontrolom bilo vlade, bilo finansijskih oligarha. Pritom većina časopisa i TV/radijskih mreža nisu profitabilni, već je njihova glavna zadaća širiti promidžbu političkih i ekonomskih interesa njihovih vlasnika. Na taj način iako je proklamirana sloboda medija, stvarna je situacija (paradoksalno!) zapravo više slična situaciji za vrijeme komunističke vladavine - masovni mediji svedeni su primarno na sredstvo političke promidžbe, a ne na sredstvo informiranja javnosti.

Medijski prostor

Kad je u drugoj polovini osamdesetih Gorbacov otpočeo s političkim reformama, na području bivšeg Sovjetskog Saveza došlo je do nagle pojave nezavisnog tiska. U kratkom roku pojavile su se stotine listova i časopisa koji su se kritički bavili svim aspektima života, pišući o temama koje su donedavno bile absolutni tabu. Činilo se da je sovjetski pristup masovnim medijima (sredstvo političke promidžbe u službi održavanja režimske vlasti) napokon počeo nestajati. Ta prva faza slobodnog novinarstva trajala je približno do raspada SSSR-a 1991. godine. U postkomunističkoj Rusiji većina tih publikacija je ubrzo prestala s izlaženjem. Glavni razlog nije bio pritisak države, već jednostavno nemogućnost ostvarivanja profita u uvjetima tržišnog poslovanja (državne dotacije listovima su se ukidale, a nakon 1992. cijena papira naglo se povećala; paralelno s tim, novine i TV/radio mreže nisu uspjevale ostvariti prihode od reklame dovoljne za preživljavanje) - tako je u siječnju 1992. godine 20 novina objavilo da će zbog finansijskih problema prestati s izlaženjem. Usprkos tome, mediji

Jedan od najozbiljnijih problema Rusije je i rampantni kriminal koji je prožeо cjelokupno rusko društvo

Robert BARIĆ

su još neko vrijeme i dalje uživali velike slobode, a sukob u Čečeniji posebno je potaknuo razvoj istraživačkog novinarstva. Međutim, u razdoblju prije 1996. već je počelo povezivanje medija s političkim i finansijskim krugovima - glavni razlog bio je u većine listova nemogućnost ostvarivanja profita potrebnog za opstanak.

Ključna prekretnica za medije u Rusiji bili su predsjednički izbori održani 1996., nakon čega se definitivno može reći da su ruski mediji izgubili autonomiju koju su stekli u proteklih desetak godina. Jednostavno, mogućnost izbora Genadija Zjukanova za ruskog predsjednika (i strah za budućnost Rusije) potaknula je novinare i izdavače da prekinu s kritičkim izvještavanjem o ruskoj vladi i pruže Jelcincu punu potporu.²⁵ To su iskoristili i finansijski krugovi, koji su u Jelcincov rezibor uložili golema sredstva, tijekom izborne kampanje praktički "kupivši" medije. Tako je jedna od posljedica Jelcincovog izbornog trijumfa bilo gubljenje autonomnosti tiskanih i elektroničkih medija koji su naprsto gurnuti u ruke finansijskih oligarha. Prema rječima voditelja studija novinarstva na Moskovskom univerzitetu Jasena Zasurskog: "Nakon izbora vlasnici (medija) počeli su ponovo gledati na novine kao na instrument. To je, na jedan način, bio povratak sovjetskom modelu".²⁶

Što je ruske medije gurnulo u ruke tajnuka? To nije bio samo strah od moguće pobjede Zjukanova; glavni razlog postao je i prije predsjedničkih izbora. Poznato je kako je u svijetu primarno sredstvo financiranja tiskanih i elektro-

troničkih medija reklama. Ali, u Rusiji se u proteklom razdoblju nije stvorio sloj malih i srednjih poduzetnika koji bi stalnim oglašavanjem medijima predstavljali pouzdani izvor prihoda. Umjesto toga, pojavio se uski krug političke i finansijske elite koja je raspolagla potrebnim finansijskim sredstvima i kupila medije. Posljedice su se vidjele vrlo brzo po Jelcincovom osvajanju novog predsjedničkog mandata.

Na udaru se odmah našla autonomost redakcija, koja je ubrzo nestajala pred zahtjevima novih vlasnika medija: tko se nije složio s novom politikom bivao je jednostavno otpuštan.²⁷ Na taj način rad uredništva se usmjerava u željenom smjeru, pri čemu se "sugerala" izbjegavanje određenih osjetljivih tema (poznato je npr. kako je Boris Berezovski u listu Ogonjok postavio osobnog predstavnika koji pregledava sve članke prije objavljivanja). Rad novinara strogo je kontroliran: na primjer, u listu Ogonjok većina uposlenih nema stalni ugovor, već potpisuje dvomjesečne ugovore koji se obnavljaju - na taj način vlasnik lista može bez problema otpustiti neposlušnog novinara.²⁸ Posljedica takve prakse je ponovno neslužbeno uvođenje cenzure, kroz samocenzuru novinara kombiniranu s ekonomskim pritiscima na redakcije i izravnim miješanjem vlasnika u uredištu politiku.

U posljednje dvije godine uslijedila je kao posljedica navedenog trenda i velika fragmentizacija medija: otpuštene članove redakcija često odmah unajmljuje protivnička strana, koja odmah osniva novi list (događa se da novi list preuzeće ime starog), kojih predstavlja isključivo pogled po pojedinog njegovog financijera.

Uzmu li se u obzir nabrojane pojave, nije čudo da je utjecaj tiskanih medija u zadnjih nekoliko godina značajno opao. Početkom devedesetih ukupna naklada ruskih listova i časopisa bila je oko 220 milijuna primjeraka godišnje, a 1997. pala je na 20,8 milijuna primjeraka u samom centru zemlje (veliki gradovi poput St. Petersburga i Moskve), te 20 milijuna primjeraka u provinciji (samo u Moskvi u prvih šest mjeseci prošle godine naklada svih listova i časopisa pala je na 8,6 milijuna primjeraka).

Usprkos ovakvim slikama uhićenja kriminalaca, ruske vlasti gube bitku s organiziranim kriminalom

Provjeda istraživanja javnog mnijenja u Moskvi pokazuju da 15 posto stanovnika ne čita novine, a 53 posto stanovnika ne čita časopise i revije.²⁹

Argument kojim kaže da ovakvo stanje zapravo omogućava veću slobodu koljanja informacija (u svojim međusobnim sukobima ruski tajkuni jedan o drugom objavljivaju detaljne prljave informacije) lako je pobiti. Istina, na taj način javnost dobiva informacije, ali to su fragmentarne i nepotpune informacije određene izvorom iz kojeg su došle - da bi se stekla potpuna slika o nekom događaju potrebno je pročitati nekoliko novina i časopisa, te pratiti raznovrsne TV i radio mreže: većina populacije nema ni volje ni vremena, a ni sredstava za tako nešto. Tim trendom pogodeni su i oni malobrojni listovi koji nastoje zadržati kvalitetu izvještavanja: rezultati ispitivanja javnog mnijenja pokazuju kako i ozbiljne novine i časopisi, te

analitičke TV i radijske emisije imaju vrlo ograničenu publiku u Rusiji.³⁰

Kako opada značenje tiskanih medija, tako se povećava značenje televizije: procjenjuje se da se za 80 posto ruske populacije u praćenju novosti oslanja primarno na televiziju. U skladu s tim moskovski gradonačelnik Jurij Lužkov (koji predstavlja jednog od glavnih kandidatana na predstojećim predsjedničkim izborima 2000.) prošle godine osnovao je novu moskovsku TV mrežu (Center TV) koju financiraju gradske vlasti (koje imaju 67 posto udjela u novoj TV mreži³¹); Lužkov planira pretvoriti Center TV u nacionalnu TV mrežu, kako bi ju iskoristio za vlastitu promociju u sklopu predstojeće izborne kampanje.³² Bolja situacija nije ni kod drugih "nezavisnih" TV mreža. Takvo oslanjanje na televiziju kao glavni izvor informacija pridonijelo je i pasivizaciji javnog mnijenja, ponajprije zbog

činjenice da televizija pruža jednostranu informaciju na koju se ne može reagirati, već se samo usvaja. Pritom se skidaju s programa emisije koje bi mogle biti "neodgovarajuće" za ukus publike: na primjer, prošle godine je u srpnju s državne mreže RTR skinuta je planirana serija emisija o ruskom žurnalizmu pod nazivom *Četvrtaja vlast*, napravljena uz novčanu potporu američke nedržavne organizacije Interview koja se bavi promicanjem nezavisnosti elektroničkih medija; to je urađeno usprkos tome što su autori serije na zahtjev predstavnika RTR-a uklonili neke dijelove.³³

S obzirom na opisano stanje stvari, može se cinično konstatirati kako (kao i za razdoblja Sovjetskog Saveza) prosječni građanin može dobiti potpunu informaciju o nekom događaju slušajući isključivo strane radio i TV postaje.

Ruska vlada nastoji otežati rad medijima

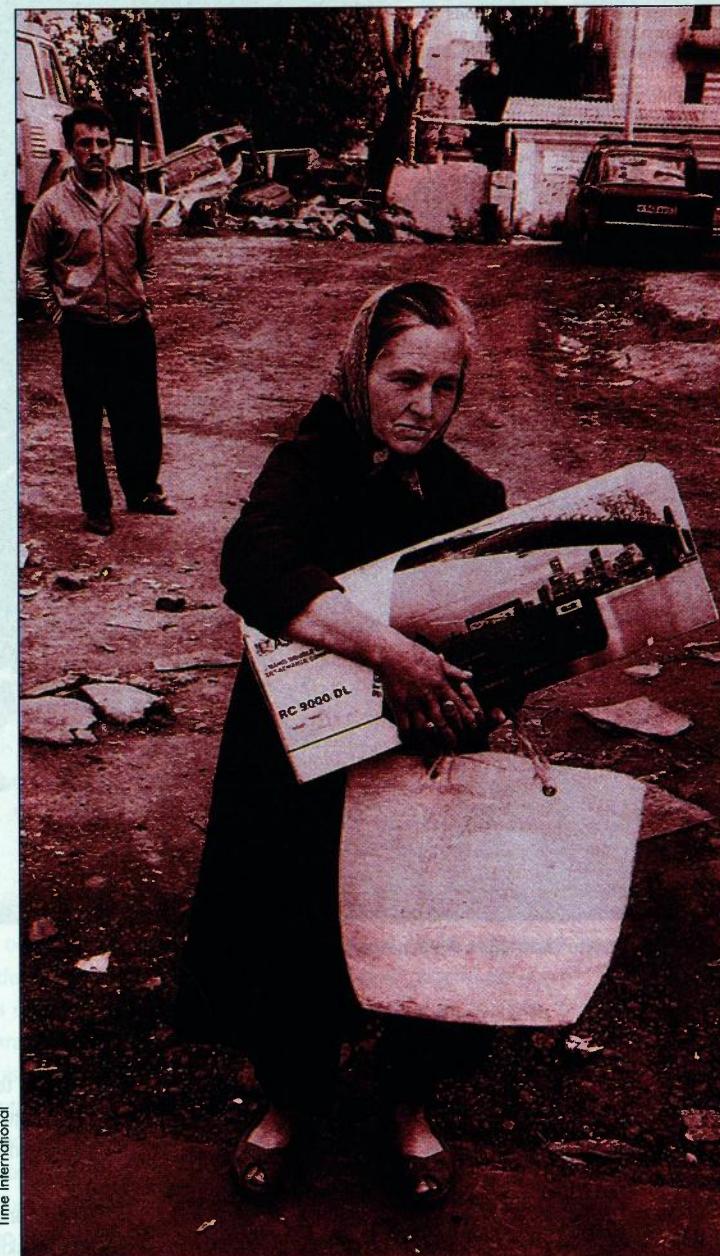
što je više moguće: dokumenti, statistički podatci i druge informacije skrivaju se od novinara. Osim tih pasivnih mjera, poduzimaju se i otvoreni pritisci prema novinarima. Godine 1996. novinarka Jevgenija Ablatz dobila je otkaz zato što je u novinama Izvestija objavila veliki članak o ilegalnim aktivnostima ruske službe sigurnosti FSB; prema tvrdnjama ruskih aktivista za ljudska prava to je učinjeno nakon pritiska FSK-a na redakciju Izvestie. Godinu dana ranije, novinarka Valerija Novodvorskaja optužena je zbog kritičkih članaka o ruskim gradanima u Estoniji i Latviji za "izazivanje međuetničkih napetosti". Iako je kasnije Vrhovni sud odbacio optužbu, izneseno je mišljenje da je proces pokrenut također pod pritiskom FSK-a. U rujnu 1995., Valerij Jerofejev, novinar tjednika Vremja-Iks iz Samare uhapšen je nakon što je njegov list objavio nekoliko članaka o tome da policajci primaju mito od vlasnika javnih kuća (prethodno ga je, prema rječima Jerofejeva, u lipnju 1995. policija privela; pritom je u policijskoj postaji pretučen i zatim upozoren da prestane s pisanjem). U zatvoru je bez osude zadržan do srpnja 1996., nakon čega je formalno osuđen na kaznu od deset mjeseci (točno toliko vremena koliko je proveo u zatvoru) i pušten.

U progonu novinara posebno su aktivne lokalne vlasti pojedinih federalnih jedinica: npr. kada je u Baškortosanu u novinama Večernij Neftekamsk objavljen niz članaka o korupciji u organima lokalnih vlasti i o preuzimanju kontrole nad lokalnom naftnom industrijom od članova obitelji predsjednika Rahimova, tiskara je prestala s tiskanjem tih novina, a u kolovozu 1996. lokalni tužitelj je pokrenuo pos-

tupak protiv glavnog urednika Eduarda Husnutinova. U rujnu je u Republici Komi zbog članaka o zlouporabi javnih fondova od visokih dužnosnika organa vlasti pokrenut nezakonit postupak protiv novina Krasnoye Zamja; iako je idući mjesec na temelju odluke više sudske instance postupak obustavljen kao nezakonit, nitko zbog toga nije kažnjen.³⁴ Mogao bih navesti još dosta primjera (posebice o problemima pri izvještavanju za vrijeme rusko-čečenskog sukoba),

ali vjerujem da i ovih nekoliko primjera iz 1996. godine dokazuju činjenicu da ruski državni organi sprječavaju djelovanje novinara. Da se stanje nije popravilo dokazuju brojni novi primjeri u posljednje dvije godine; kako mi prostor ne dopušta njihovo nabranjanje,³⁵ spomenut će samo slučaj Aleksandra Nikitina koji je u proteklo tri godine postao svjetski poznat.³⁶

Vrlo djelotvorno sredstvo pritiska na novi-

Srožavanje životnog standarda mnoge je Ruse prisililo na suradnju s organiziranim kriminalom

inare su i prijetnje smrću, koje najviše dolaze iz kriminalnih krugova. Da se ne radi o praznim prijetnjama, pokazuju i činjenica da je u proteklom nekoliko godina ubijen veći broj ruskih novinara.³⁷ Prema godišnjem izvještaju međunarodne organizacije Committee to Protect Journalists za prošlu godinu,³⁸ u Rusiji je od 1992. do 1997. ubijeno 29 novinara.

Dominaciju ruske vlade i finansijskih oligarha na medijskom području Rusije pokazuju i

podatci o kontroli najutjecajnijih novina, časopisa, TV i radijskih mreža.³⁹ Pod kontrolom ruske federalne vlade nalaze se sljedeći mediji:

- 1. TV mreže:** mreža Kanal 1 (ORT; ruska vlada posjeduje 51 posto dionica nacionalne Ruske javne TV mreže (ORT), dok se preostalo 49 posto dionica nalazi pod kontrolom tri privatna ulagača (najveći dio dionica, 38 posto, nalazi se u posjedu konzorcija četiri banki - Obedinionny, Menatep, Alfa i SBS AGRO); mreža Kanal 2 (Nacionalna ruska televizija, RTR).

2. Radijske mreže: Radio Rossija, Radio Majak, Radio 1.

3. Novine i časopisi: Rossiyskaya Gazeta (službene dnevne novine vlade), Rossijskie Vesti (službene dnevne novine vladine administracije), Rossija (mjesečnik).

4. Novinske agencije: ITAR-TASS, RIA Novosti.

Pod kontrolom moskovskih organa vlasti nalaze se:

- 1. TV mreže:** Center TV (67 posto dionica je u posjedu konzorcija Center TV; moskovski gradonačelnik Jurij Lužkov planira prerastanje ove TV mreže iz lokalne u nacionalnu), TV6 (manjinski udio u toj privatnoj TV mreži), TeleExpo (kompanija koja proizvodi program za državne TV mreže), REN TV (pružanje potpore privatnoj TV mreži).

- 2. Novine i časopisi:** tjednik Kuranti, tjednik Obščaja Gazeta (posjeduje udio), novine Moskovski Komsomolec (nije u vlasništvu, ali su mu se u prošlosti davale dotacije), novine Komsomolskaja Pravda (isto što i za prethodne novine), novine Večernaja Moskva (kontrolni udio posjeduje Moskovska banka).

Pregled ruskih kompanija koje kontroliraju tiskovne i elektroničke medije:

- 1. Industrijsko-finansijska skupina Logovaz** (vlasnik Boris Berezovski). Berezovski ima 8 posto udjela u ORT-u (a kroz banku Obedinionny dio je konzorcija koji ima 38 posto dionica ORT-a), 37 posto dionica TV6. Od novina, potpuna kontrola postoji nad Nezavisnayom Gazetom (isto kroz banku Obedinionny), dok u listovima Ogonjok, Večernji Klub i moskovska Pravda ima udio. Posjeduje zabavni magazin Matador.
- 2. Most Media** (holding kompanija, dio Skupine

Most čiji je vlasnik Vladimir Gusinski). Ima oko 70 posto dionica privatne TV mreže NTV koja emitira program na nacionalnoj razini (NTV je najpopularnija TV mreža u Rusiji), kontrolni paket dionica radiopostaje Echo Moskvi, puna kontrola nad izdavačkom kućom Sedam dana (dnevni listovi Segodnja, tjednik Itogi, zabavni tjednik Sjem dnje), investiranje u tjednike Obščaja Gazeta i Novaja Gazeta, subvencioniranje petrogradskog dnevnog lista Smena.

3. **Banka Oneximbank** (vlasnik Vladimir Potatin). Banka potpuno kontrolira dnevne novine Russkiy Telegraf, ima kontrolni paket dionica u dnevnim novinama Izvestia, ima udio u dnevnim novinama Komsomolskaja Pravda (nepoznat postotak) i tjedniku Ekspert (34 posto dionica).

4. **SBS-AGRO** (Stolichny Savings Bank-Agroprombank) banka (vlasnik Aleksandar Smolenski). Banka je kroz kredite investirala u izdavačku kuću Kommersant (koja izdaje dnevne novine Kommersant Daily, tjednike Kommersant Weekly i Dengi, zabavne magazine Domovoi i Avtopilot).

5. **Banka Menatep**, dio financijsko-industrijske skupine Rosprom (vlasnik Mihail Hodorkovski). Banka je dio konzorcija koji ima 38 posto udjela u TV mreži ORT, punu kontrolu nad tjednikom Literaturnaja Gazeta, udio u izdavačkoj kući Indepedent Media (koja izdaje tjednik na engleskom jeziku Moscow Weekly, tjednik Kapital, različite zabavne tjednike).

6. **Kompanija za eksplataciju plina Gazprom** (država ima oko 40 posto dionica u kompanije). Udio u TV mrežama NTV (30 posto) i ORT (3 posto), razvijanje mreže Prometei koja bi se trebala sastojati od 29 manjih regionalnih TV postaja (procjenjuje se da se taj projekt odvija u suradnji s LUKoilom). Ima kontrolni paket dionica u dnevnom listu Rabočaja Tribuna, ima udjela u dnevnim listovima Selskaja éisn i Delo, daje subvencije dnevnom listu Trud (do ožujka 1997. subvencije su davane dnevnom listu Komsomolskaja Pravda), a banka Imperial (za koju se navodi da je povezana s Gazpromom) ima udio u tjedniku Profil.

7. **Naftna kompanija LUKoil** (država je najveći dioničar). Financiranje moskovske TV mreže REN TV, kooperacija s Gazpromom u projektu Prometei, dnevni list Izvestia (49 posto dionica).

8. Banka Alfa. Dio konzorcija banaka koji posjeduje 38 posto dionica TV mreže ORT.

Iz navedenih činjenica proizlazi zaključak da ruskim medijima sada dominiraju isključivo ruska vlada, odnosno finansijska oligarhija. U takvim uvjetima osnovna zadaća medija je ista kao i za vrijeme komunističke vladavine - ne informiranje javnosti već sredstvo za promicanje političkih interesa nove ruske elite i njezinih saveznika u borbi za političku moć. Dobar primjer koji ilustrira navedenu tvrdnju je prošlogodišnji medijski rat koji je izbio oko privatizacije Svjazinvesta (državne telekomunikacijske kompanije), kad su se oko preuzimanja kompanije sukobili s jedne strane Berezovski i Gusinski, a s druge Potatin: u publikacijama pod kontrolom suparnika pojavile su se međusobne optužbe o korupciji, pronevjeri finansijskih sredstava, kradama. Berezovski i Gusinski su kroz medije pod svojom kontrolom pokrenuli otvoreni napadaj na Potatina i Oneximbank, ali i Anatolia Čubaisa, prisilivši predsjedavajućeg Državnog komiteta za privatizaciju Alfreda Koha. Usprkos tome, Oneximbank je uspio dobiti 25 posto udjela u Svjazinvestu.

U navedenom slučaju potpno su prevladali politički i ekonomski interesi sukobljenih strana koji su se plasirali putem medija, a ne potreba za objektivnim i istinitim izvještavanjem javnosti. Ovaj primjer (zajedno s drugim nabrojanim primjerima u tekstu) pokazuje da je u novinarstvu u Rusiji danas svedeno (u najvećem broju slučajeva) na sredstvo političke promidžbe, a ne na "autonomni faktor stvaranja političkog jedinstva u modernoj parlamentarnoj državi".⁴⁰ Time je novinarstvo u Rusiji stavljeno u službu izgradnje ne demokratske parlamentarne države (što bi se trebalo postići kroz razvijanje javnog mnenja, sposobnog putem diskusije konstituirati istinsko i trajno političko jedinstvo kao temeljnu pretpostavku za parlamentarni život uopće), već totalitarne demokracije (u kojoj nema međusobnog priznanja između vlasti i građana, već traženja bespogovornog sljeđenja političke volje koju određuje vladajuća politička elita).

Kriminalizacija političkog sustava

Pregled ruskog političkog sustava ne može biti potpun bez osvrta na taj problem ne samo državne vlasti već i ruskog društva u cijelini. Iako sam se na problematiku kriminaliteta već prije kratko osvrnuo⁴¹, nisam do sada govorio o odnosu kriminala i političkog sustava. Kada se govori o toj problematici, može se na žalost vidjeti činjenica da je u proteklih osam godina došlo ne samo do strahovitog povećanja kriminala⁴² koje je izazvalo korupciju u svim sferama ruskog društva (posebno je rampantna korumpiranost organa sigurnosti, koji bi se morali boriti protiv kriminala: navest ču komični primjer iz 1995. - jedan od savjetnika u Dumi je moskovskoj lokalnoj policijskoj postaji prijavio kradu svog upravo kupljenog automobila; u postaji su mu predložili da svoj automobil otkupi od kriminalaca u pola cijene, ponudivši se za posrednike u sklapanju ugovora;⁴³ ta praksa postala je uobičajena) nego (što je još opasnije) i do kriminalizacije političkog sustava Rusije: kriminal nije prijetnja političkom sustavu, on je postao njegov sastavni dio. U biti, to ne predstavlja iznenadenje jer je to bilo nastavljanje uhodane prakse iz raz-

doblja Sovjetskog Saveza. Mogu se navesti sljedeći razlozi koji su doveli do kriminalizacije ruskog političkog sustava.⁴⁴

a) Zbog slabosti državne vlasti, vladavina zakona ozbiljno je narušena. Tome je pridonijela i Jelcinova vladavina dekretima, kojima se nije obazirao na odluke sudskih organa ili na odredbe Ustava. Provodenje zakona je nekonistentno i neučinkovito do te mjere da su se pojatile tisuće privatnih poduzeća i skupina koje se bave poslovima osiguranja, a pojedine od tih organizacija predstavljaju čak i minivojske.

b) Patrimonijalni stil vladanja potpomaže širenje korupcije, a posebno korištenje javnih resursa u privatne svrhe.

c) Stil upravljanja zemljom (oslanjanje na traženje usluga i povlastica od "cara" tj. predsjednika, umjesto vladavine zakona) potiče kriminal i korupciju.

U samoj Rusiji, iako i najviši dužnosnici navode problem kriminala,⁴⁵ još uvijek se teško priznaje realnost sadašnjeg stanja kriminaliteta na području Rusije. Na primjer, u travnju 1995. godine predstavnici ministarstva unutarnjih poslova (MVD) u jednoj izjavi za tisak zatražili su da domaći i strani novinari ne upotrebljavaju u svojim izvještajima riječ "mafija", jer mafija (tj. organizirani kriminal) ne postoji u Rusiji. Ruski kriminalci (prema Juriju Melnikovu, tadašnjem šefu ruskog Nacionalnog središnjeg biroa za Interpol) nisu organizirani u toj mjeri da bi se u njihovom opisivanju opravdavao taj termin.⁴⁶

Umjesto priznavanja realnosti, traže se drukčja objašnjenja, npr. najčešće u usporedbi situacije između kriminala u Chicagu tijekom dvadesetih godina ovog stoljeća i sadašnje situacije u Rusiji (što je, čini se, postao jedan od mitova sada prisutnih u Rusiji), uz tumačenje da se (isto kao i u američkom slučaju) radi samo o prolaznoj fazi.⁴⁷ Takva usporedba teško da je primjerena, jer usprkos sličnosti u obrascima djelovanja organizacija kriminalaca zanemaruje se činjenica da su se one u Chichagu bavile isključivo ilegalnim aktivnostima (krijumčarenje alkohola, kockanje, prostitucija, droge) a nisu dominirale cjelokupnom legalnom ekonomskom aktivnošću; usprkos slučajevima korupcije pojedinaca iz sastava lokalne vlasti, nikada nije došlo do korupcije cijelog političkog sustava što dokazuje činjenica da je Al Capone uhvaćen i optužen 1931. zahvaljujući djelovanju policijskih snaga. Za razliku od političara, obični Rusi su realniji u ocjenjivanju situacije: u istraživanju javnog mnenja provedenom u kolovozu 1997. godine, na pitanje "po vašem mišljenju, tko vlada Rusijom", 52 posto ispitanika odabralo je prvu ponudenu opciju "mafija, organizirani kriminal" (21 posto se izjasnio za državni aparat, 14 posto za predsjednika, 11 posto za regionalne vlasti, 10 posto za vladu).⁴⁸

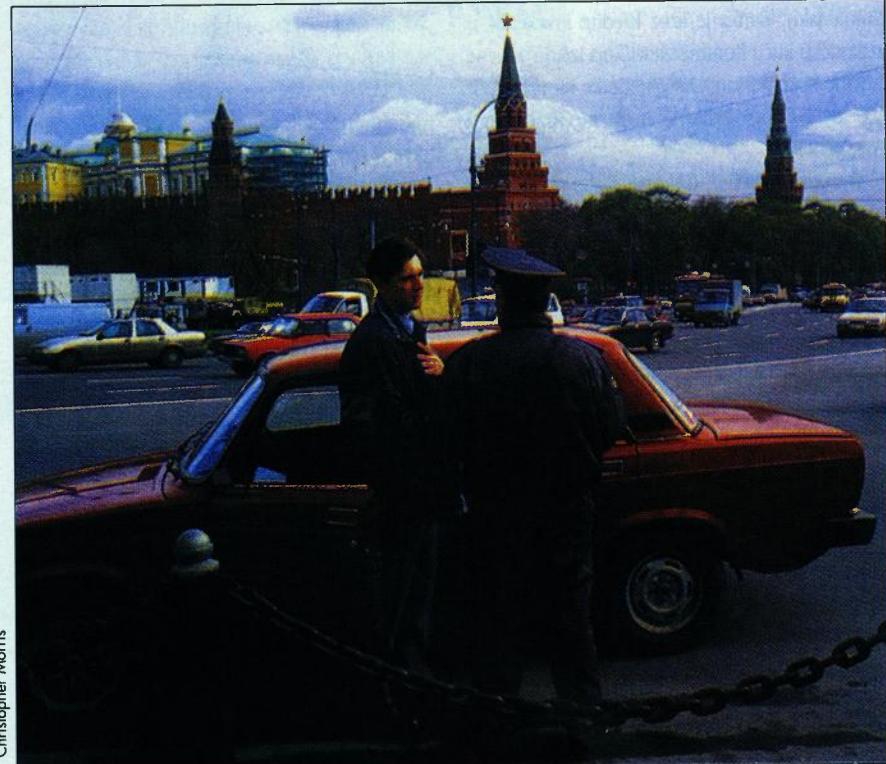
Kao i drugi problemi koji pogadaju Rusiju,

i kriminal predstavlja naslijede sovjetske vladavine. U jednom interviewu 1994., voda gruzijske mafije Otari Kvantišvili iskreno je rekao: "Pišu da sam ja mafijaški kum. Stvarni organizator mafije bio je Vladimir Ilič Lenjin, koji je i stvorio kriminalnu državu".⁴⁹ Osnova ruskih organizacija kriminalaca su mreže koje vode vode koji su dobili naziv *vori v zakone*, lopovi unutar koda⁵⁰. Razvoj događaja koji je doveo do stvaranja tih organizacija otpočeо je u drugoj polovini XIX. stoljeća u carskoj Rusiji, a nakon revolucije 1917. godine pojavljuju se skupine kriminalaca (*žigani*), iz kojih se krajem dvadesetih godina pojavljuju prvi *vori v zakone* (nakon krize vodstva dotadašnjih organizacija kriminalaca, koja je rezultirala stvaranjem koda ponašanja i djelovanja vođa tih skupina); kriminalne skupine pod njihovim zapovjedništvom razvijaju se u sovjetskim gulazima i radnim logorima (kriminalci u logorima birali su vođe koji su s administracijom logora dogovarali bolje uvjete života, a za uzrat su špijunirali političke zatvorenicke i obavljali druge poslove za logorsku administraciju, što je uključivalo po potrebi i ubojstva; tako su formirane organizirane skupine kriminalaca, koje će svoje djelovanje proširiti i izvan gulaga). U trenutku izbijanja II. svjetskog rata u Sovjetskom Savezu postojala je u logorima mreža kriminalnih organizacija; samo razdoblje rata postavilo je daljnje osnove razvoja sustava organiziranog kriminala. Naime, unutar podzemlja došlo je do rascjepa na skupine kriminalaca koje su se odazvale na poziv sovjetskog režima i sudjelovale u ratu (*suki*), te na tradicionalne kriminalce koji su odbili poziv i ostali u logorima (*blatnoi*), koji su smatrali da su oni drugi izdajnici koji su izdali tradicionalni ruski kod ponašanja kriminalaca, koji među ostalim izričito zabranjuje bilo kakvu suradnju s državnim vlastima). Nastalu podvojenost poslije rata iskoristile su sovjetske vlasti potičući otvoreni rat između *blatnoia* i *sukia* u logorima. Kao rezultat nastalog sukoba i pobjede sukia, vođe skupina kriminalaca počeli su napuštati dotadašnje tradicije (odbacivanje dotadašnjeg koda ponašanja i stvaranje novog koji je omogućavao suradnju s vlastima) i povezivati se s predstavnicima komunističke elite. Smanjivanje broja kriminalnih skupina u kombinaciji s odbacivanjem tradicionalnog koda djelovanja i drakonskih postupaka sovjetskih vlasti protiv kriminalaca, u sovjetskim se je državnim organima tijekom šezdesetih stvorilo utisak nestanka kriminalne opasnosti, te je gotovo potpuno zamrla svaka aktivnost u borbi protiv kriminala. Ali, novi vode organiziranog kriminala su se u međuvremenu povezivali s partijskim i državnim organima, a organizirali su i međusobne povremene sastanke radi koordinacije djelatnosti.⁵¹ Tako se za vrijeme Brežnjevljeve vladavine (1964.-1982.), koja je bila obilježena općom stagnacijom, kriminal u

Sovjetskom Savezu snažno razvio nasuprot službenim uvjeravanjima o njegovom nestanku. Razvijena je suradnja čak i s KGB-om (tako su *fartovčiki*, preprodavači stranih konvertibilnih valuta na crnom tržištu ponekad suradivali s KGB-om koji je na taj način prikupljao sredstva za financiranje obavještajnih operacija izvan SSSR-a, a KGB je s kriminalnim podzemljem suradiuo i na prodaji ukradenih i falsificiranih antikviteta)⁵², koji je po definiciji trebao biti glavni protivnik organizacija kriminalaca. Moć organiziranog kriminala u Sovjetskom Savezu ojačala je nakon sastanka održanog 1979. godine u Kislovodsku, kad je postignut sporazum između voda pojedinih bandi i krijumčara (krijumčari su se obvezali da će 10 posto od svoje zarade davati organiziranom kriminalu radi plaćanja zaštite).

jeve politike glasnosti. Tome je pripomogla i Gorbačovljeva kampanja protiv alkoholizma, koja je predstavnike organiziranog kriminala povezala s novim klijentima, i zapravo dovela do učinka istog kao kod američke prohibicije u dvadesetim, potičući razvoj kriminala. Organizacije kriminalaca raširile su svoju djelatnost, no podatci o razini kriminaliteta u drugoj polovini osamdesetih ni danas nisu precizni, zbog različitih razloga (nemogućnost preciznog prebrojavanja tih skupina, uporaba različite metodologije i drugi uzroci).⁵³

U trenutku nestanka Sovjetskog Saveza, povezanost većeg dijela elite KPSS-a s tradicionalnim kriminalom bila je takva da se više nije mogao naći nikakav način razlikovanja te dvije skupine.⁵⁴ Politički sustav Sovjetskog Saveza sam je postao "mafija", a tradicionalni kriminal

Jedan od najvidljivijih primjera korupcije u ruskom društvu je prometna policija. No, to je samo vrh korupcionaške ledene sante - u pozadini se krije mnogo ozbiljnija korupcija u državnom aparatu

Navedenom razvoju kriminaliteta u Sovjetskom Savezu pridonijelo je uz nabrojene, još nekoliko činilaca:

- postojanje ekonomije u sjeni;
- podmićivanje i iznudjivanje kao osobina ekonomskih transakcija;
- kontrola svih ekonomskih aktivnosti od partijske birokracije;
- prešutno odobravanje postojanja navedenih problema od vlasti, povezano sa selektivnim korištenjem zakona i drugih mjera, kojima je vlast utjecala na aktivnosti podzemne ekonomije radi ostvarivanja vlastitih ciljeva.

Veliki procvat kriminala uslijedio je u drugoj polovini osamdesetih, za vrijeme Gorbačovljeve vladavine (1964.-1982.), koja je bila obilježena općom stagnacijom, kriminal u

(povezan s političkom vlašću) bio je jedna od njegovih komponenti; model odnosa različitih segmenata sovjetskog društva koji je ponudio ruski novinar Jurij Ščekotihin sastoji se od tri razine: prve koja se sastojala od partijske nomenklature i birokrata koji su imali kompletну političku i ekonomsku moć u svojim rukama; druge koja se sastojala od poslovnih ljudi zainteresiranih za bogaćenje; i treće razine koja se sastojala od kriminalaca koji su pružali "zaštitu" i formirali vlastite skupine.⁵⁵

Raspad Sovjetskog Saveza omogućio je razmahivanje kriminalnih aktivnosti zbog krize koja konstantno potresa novonastale državne institucije (npr. vladine institucije nisu sposobne

prikupiti više od 60 posto poreza od poreznih obveznika), osipanja policijskog i zatvorskog aparata, pojave "mekih" granica Rusije, ekonomske privatizacije i socijalne nesigurnosti izazvane svim promjenama u posthladnortovskoj Rusiji. Ruski organizirani kriminal spremno je dočekao navedene promjene: na sastanku predstavnika najvećih skupina održanom u siječnju 1991. godine dogovorena je strategija odgovora planovima ruske vlade o denominaciji rublje; u ožujku u Varšavi održan je prvi sastanak s predstvincima talijanskih kriminalnih sindikata, a u prosincu 30 najutjecajnijih *vori v zakone* sastalo se u Vendencevu pokraj Moskve kako bi planirali djelovanje u postsovjetskom razdoblju.

Prema službenim ruskim statistikama, u sastavu ruskog organiziranog kriminala sada se nalazi oko 20.000-25.000 ljudi, međutim po mnogim mišljenjima to je premali broj a stvarni brojčani sastav procjenjuje se na oko 100.000 ljudi.⁶⁵ Treba istaknuti da se ipak ne radi o jednoj monolitnoj organizaciji, već o širokoj grupi skupina i organizacija kriminalaca. No, to je tek "kriminalna jezgra", s kojom silom okolnosti moraju surađivati milijuni Rusa kako bi uopće preživjeli - bilo plaćanjem zaštite (*kriša*), bilo vraćanjem usluga, ili poslovanjem s poduzećima kojima upravlja organizirani kriminal.

Glavne aktivnosti ruskog organiziranog kriminala sada su krijumčarenje i distribucija narkotika, ilegalna prodaja oružja, krijumčarenje, krivotvorene, izvođenje plaćenih ubojstava, pranje novca, ekonomski kriminal. Ovdje je jedna od najunosnijih djelatnosti krijumčarenje i distribucija narkotika: tijekom prošle godine naglo je porastao broj kriminalnih djela povezanih s drogama (pri čemu rusko ministarstvo procjenjuje da je organizirani kriminal ostvario profit veći od milijardu USD; neke procjene navode znatno veće iznose: tako je sredinom 1997. ministar unutarnjih poslova Anatolij Kulikov naveo iznos od 7 milijardi USD⁶⁷), a da među populacijom sada već postoji oko dva milijuna ovisnika (najveće povećanje je zabilježeno među ženama i mladima).⁶⁸ Uz to, ruski organizirani kriminal danas kontrolira mnoge banke i poduzeća kroz koje pere novac zarađen kriminalnim aktivnostima i dalje ga ulaze u legitimne poslove.

Organizirani kriminal iznimno je aktivan u ekonomskom kriminalu, gdje uz uobičajene djelatnosti (financijske prijevare) čak postaje nužan u omogućivanju normalne poslovne aktivnosti: plaćanje zaštite (procjenjuje se da oko 80 posto ruskih poduzeća daje 20-30 posto od svoje zarade za plaćanje zaštite⁶⁹) omogućava ne samo poslovanje bez problema, već prikupljanje dugova od kooperanata ili prisiljavanje suradnika na poštivanje odredbi ugovora, uvodeći time red u ekonomskoj sferi (što bi normalno trebali obav-

ljati sudovi). Takvo prožimanje ilegalnih i legalnih poslova (prema procjenama iz 1996. godine organizirani kriminal kontrolira 35.000 poduzeća, uključujući 400 banaka i 47 burzi;⁷⁰ procjene iz kraja 1997. još su gore - rusko ministarstvo vanjskih poslova iznijelo je podatak da organizirani kriminal kontrolira 60 posto državnih poduzeća, 40 posto privatnih poslova, te polovicu od 1747 ruskih banki⁷¹) uklanja svaku granicu među njima, legitimirajući time organizirani kriminal.

Radi zaštite svojih profita, organizirani kriminal zainteresiran je za uvođenje reda i stabilnosti na području ekonomije, ali i prava. Stoga, on u Rusiji (pružanjem usluga i službi koje bi trebala osiguravati država) postaje alternativa legalnom poretku, i to alternativa koja zapravo sama postaje legalni poredak. Navest će dva objašnjenja procesa takvog jačanja organiziranog kriminala.⁷² Prvo je objašnjenje dano u "supply and demand" modelu djelovanja zaštitnih službi D. Gambette i F. Varesea. U uvjetima kada slaba država više ne može zadržati monopol legitimne primjene sile, dok se zahtjevi za zaštitom (posebno privatne imovine) neprestano povećavaju, privatna zaštita pojavljuje se na tržištu (autori povezuju privatne organizacije koje se bave zaštitom s nasiljem, kriminalnim korijenima i suprotstavljanjem državi). Drugo objašnjenje povezuje porast organiziranog kriminala s korumpiranim prirodom državnih institucija i prodom kriminala u državnu sferu: država se ne može uspješno boriti protiv organiziranog kriminala jer je isti penetrirao u državu (kao potvrda takvog stava navode se nedosljednosti u radu državnih institucija - nesposobnost Dume da usvoji antikorupcijski zakon, korištenje prljavog novca u izbornim kampanjama, namještene privatizacijske aukcije 1995. itd.). Iz tih razloga ne postoji legalni način borbe protiv organiziranog kriminala, posebno kada su kriminalci povezani (ili čak drže položaje) s državnim institucijama.⁷³

Oba modela (koji se zapravo i međusobno nadopunjaju) ukazuju na zabrinjavajuću činjenicu: nastavi li se sadašnji trend povezivanja organiziranog kriminala s političkom i ekonomskom elitom, samo je pitanje vremena kad će doći i do službene legalizacije *vori v zakone* tj. legitimizacije političkog utjecaja i ekonomske moći stecene kriminalnim sredstvima.

Uz tradicionalni kriminal, zabrinjavajuć je i porast kriminala među mlađima. Prema pisajućem lista Trud,⁷⁴ u moskovskoj oblasti je početkom prošle godine zabilježen brži rast kriminala među mlađima nego među odraslim populacijom: 68 posto kriminalnih djela otpada na mlađe, a više od 120.000 kriminalnih djela napravile su osobe mlađe od 14 godina. Takva okolina predstavlja idealno područje za regrutiranje novih članova skupina organiziranog kriminala; uz to, pokazala

su se pogrešnim predviđanja da će adolescentske bande predstavljati izazov autoritetu *vori v zakona* - usprkos postojanju buntovnika, većina ih prihvata kriminalni kod,⁷⁵ čime je utjecaj voda kriminalnih organizacija samo ojačan.

Posljedica svega je korupcija u Rusiji usporediva s korupcijom u Latinskoj Americi tijekom sedamdesetih i početkom osamdesetih. Prema procjenama Europske banke za rekonstrukciju i razvoj (ERBD), Rusija ima najkorumpiraniju ekonomiju na svijetu koja zahvaća cijelokupno društvo - od uličnog kriminala do dogovora o privatizaciji ruskih poduzeća na najvišoj razini.⁷⁶ Istraživanje javnog mnijenja koje je provela ruskna Fundacija za istraživanje javnog mnijenja (Public Opinion Foundation), Rusi vjeruju da su najbolji način za uspjeh u životu privatni kontakti i korupcija.⁷⁷ Prema navodima ruskog tiska iz prošle godine (citirane su službene procjene), minimalno 4000 dužnosnika u državnoj administraciji prima mito ili se bavi krijumčarenjem/finansijskim malverzacijama, a iznosi se kreću u pojedinim slučajevima i do 140 milijuna USD.⁷⁸

Kako poraziti val kriminala koji je zahvatio Rusiju? Pozitivni rezultati sigurno se ne mogu postići povremenim antikriminalnim i antikorupcijskim kampanjama koje je Jelcin pokretao nekoliko puta u posljednjih nekoliko godina, i koje su ponajprije imale promidžbene (tj. političke ciljeve), a ne stvarno rješavanje situacije. Borba protiv organiziranog kriminala u Rusiji nije nemoguća zadaća, međutim zbog činjenice da je kriminal postao sastavni dio političkog sustava, bez korjenitih promjena unutar političkog sustava (te posebno uvođenja reda u ekonomski život zemlje) bilo koja druga mjera donijet će samo kratkotrajne učinke, ili nikakve učinke uopće.

Ekonomija u kolapsu

Drugi razlog sadašnje krize u Rusiji je stanje njezine ekonomije. Kratko rano reformsko razdoblje (1992.-1994.) ipak je, usprkos nastalim problemima, stvorilo privid uspješnog početka prijelaza sa socijalističke planske na tržišnu ekonomiju koji su naizgled potvrđivali podatci o smanjenju inflacije tijekom 1996. godine, i prvi nagovještaji mogućeg ekonomskog rasta potkraj prošle godine (na osnovi tih podataka prijedlog proračuna za 1998. godinu baziran je na prognozi ekonomskog rasta od 2 posto, a procjene za stopu inflacije kretale su se između 5 i 8 posto⁷⁹). U sjeni tih optimističkih najava krila se međutim činjenica, koja je izbila na vidjelo u posljednjih nekoliko mjeseci, da se ruska ekonomija ne kreće prema tržišnim reformama već zatvarajući uske granice, te da su navedeni parametri bazični na netočnim pretpostavkama. Osobine ekonomskog modela Rusije su zapravo precjenjivanje gotovo svih ključnih parametara (cijene,

prodaja, nadnlice, porezi, proračuni) koje dovodi do pretjeranog trošenja sredstava od prevelikog državnog aparata - najbolji naziv za taj sustav je "virovitalna ekonomija" koja se može održavati samo tiskanjem novca (što vodi u inflaciju i brzi ekonomski krah) ili stalnom financijskom pomoći iz inozemstva,⁷⁰ što međutim predstavlja samo odlaganje suočavanja s istinom, i u konačnici samo daljnje pogoršavanje ekonomskog stanja koje će prouzročiti iznimno teške političke posljedice.

Kao i većina sadašnjih problema Rusije, i ekonomski teškoće su rezultat sovjetskog naslijeda, odnosno neuspjeha u napuštanju planske ekonomije. Gorbačovljeve reforme nisu bile prvi pokušaj odbacivanja planske ekonomije, međutim, kao ni prijašnji pokušaji nisu postigle uspjeha.

Razdoblje od 1945. do 1958. u Sovjetskom Savezu bilo je obilježeno neupitnim primatom planske ekonomije, koja je (usprkos svojim nedostatcima) za navedeno razdoblje predstavljala zadovoljavajuće rješenje - ona je omogućavala centraliziranje i alokaciju resursa potrebnih za obnovu zemlje teško pogodene posljedicama II. svjetskog rata. Ali, 1958. godina predstavljala je prekretnicu - godišnji ekonomski rast naglo je pao.⁷¹ Nedostaci planske ekonomije postali su očiti: problemi u opskrbi redovito su izazivali prekide u proizvodnji u mnogim industrijskim postrojenjima a time i nemogućnost ispunjavanja zadanih planova; preoptimistički planovi ekspanzije u pojedinim industrijskim granama izazivali su zastoje u drugima; učinkovitu alokaciju sredstava onemogućavala je nefleksibilnost centraliziranog određivanja cijena koje nisu odražavale stvarne proizvodne troškove, i koje se nisu mijenjale godinama (bez obzira na promjenu stope inflacije, uvođenje novih tehnologija i sl.); niska produktivnost radne snage (prema službenim sovjetskim izvorima, stopa produktivnosti je između 1951. i 1954., iznosila 7,6 posto, da bi između 1961. i 1965. pala na 4,8 posto⁷²). Tome treba pridodati i goleme troškove izdvajanja sredstava za vojnoindustrijski kompleksi i naoružanje (a posebno za raketnosvemirski program).

Kako bi ublažio negativne posljedice planske ekonomije, Hruščov je 1957. pokrenuo program ekonomске decentralizacije koji bi se najbolje opisao kao "horizontalna centralizacija na lokalnoj razini".⁷³ Bit predloženog plana bila je u tome da na lokalnoj razini stručni (tj. tehnički dobro obrazovani) partijski ljudi daju savjete upraviteljima industrijskih postrojenja i koriste objektivne kriterije za procjenu ekonomski učinkovitosti tih postrojenja. U srpnju 1957. zato je osnovano 105 regionalnih savjeta nacionalne ekonomije (sovnarbozi, kratica SNH), od kojih je svaki bio odgovoran za većinu industrijskih pogona na svom području. Ekonomска min-

istarstva su postupno raspуштана, a Gosplan (glavna agencija za ekonomsko planiranje) je dobio proširene nadležnosti radi koordiniranja djelovanja SNH-a (prihvaćanjem ili odbijanjem podnesenih planova) i kontrole nad cijenama, plaćama i opskrbom sirovinama. Ubrzo se pokazalo kako je lijek bio gori od bolesti. Vodstva SNH-a su veću pozornost posvećivala lokalnim ekonomskim interesima (i naravno interesima lokalnih partijskih šefova) nego interesima nacionalne ekonomije, a korupcija je postala ozbiljni problem. Između 1960. i 1963. pokušalo se reformirati novi sustav smanjivanjem broja SNH-a i osnivanjem agencija za koordinaciju⁷⁴ ali nisu postignuti nikakvi pozitivni rezultati već samo povećanje birokratskog aparata. S padom Hruščova cijela reforma doživjela je konačni slom, a SNH-ovi su postupno rasformirani.

Osamnaestogodišnje razdoblje Brežnevijeve vladavine bilo je obilježeno isključivim popravljanjem modela planske ekonomije kroz pokušaje povećavanja djelotvornosti centraliziranog sustava ekonomskog planiranja i raspodjele resursa. Godine 1965. provedena je tzv. Kosiginova reforma, koja je trebala racionalizirati administraciju kroz "novi sustav planiranja i ekonomski stimulacije", ali u biti osim nekih sitnih promjena nije napravljeno ništa; zapravo sve je vraćeno na stanje koje je postojalo prije Hruščovljevog pokušaja reformi, s tim da je birokracija još više narasla.⁷⁵ Kako bi se poboljšalo vođenje privrede, uvedeno je "znanstveno upravljanje" koje je trebalo na temelju znanstveno određenih procjena dugoročnih ciljeva i dostupnih resursa stvoriti sustav optimalnog ekonomskog planiranja, u čemu je centralnu ulogu trebale imati računalne projekcije. Na kraju i to se pokazalo neuspješnim - sustav nikada nije zaživjeo u predviđenom obliku (gigantska računska mreža koja se trebala sastojati od 15 republičkih, 200 regionalnih računalskih središta, zajedno s oko 25.000 automatiziranih sustava upravljanja nikada nije bila ostvarena), a usprkos stvorenom prividu primjene novih tehnika planiranja, ispod površine sve je ostalo po starom.

(nastavak će se)

Napomena: Ocjene i stavovi izneseni u ovom i prošlom nastavku članka predstavljaju isključivo osobno mišljenje autora, i ne mogu se poistovjetiti ili uzeti kao politika i procjene Ministarstva obrane RH ili vlade RH.

Bilješke

25. Anne Nivat: His Master's Voice; Transitions, lipanj 1998.
26. Isto.

27. Tipičan primjer je sudbina lista Izvestia, donedavno najuglednijeg ruskog dnevнog lista. Potkraj 1996. godine donedavno vlasnik je zbog financijskih problema prodao dio dionica Izvestie kompaniji LUKoil (41 posto dionica, pri čemu je LUKoil platio za jednu dionicu 7 USD, a ne 1

USD koliko je bila njegina nominalna vrijednost). Kad je list prošle godine prenio priču iz francuskog dnevнog lista Le Monde o tome kako je tadašnji premjer Viktor Černomirdin za vrijeme obavljanja premjerske dužnosti uspio prikupiti 5 milijardi USD, LUKoil je počeo s velikim pritiskom na redakciju da promjeni način pisanja. Da bi se odupri tom pritisku, u novinama su glavninu dionica prodali Oneksimbanku. No, i LUKoil i Oneksimbank su održavali bliske veze s Jeljinovom vladom te su dobivši u ruke većinu dionica jednostavno otpustili glavnog urednika i odredili novu izdačku politiku koja je isključivo sledila interesu oba nova vlasnika.

28. Vitaly Korotich: The High Costs of a "Free" Press; Institute for the Study of Conflict, Ideology, and Policy Perspective Volume VIII, Number 1; rujan-listopad 1997.
29. Isto.

30. Floriana Fossato: Media, Money And Power - An Analysis; RFE/RL, 26. rujna 1997.

31. Kommersant, 10. srpnja 1997.

32. Floriana Fossato: Media, Money And Power - An Analysis; RFE/RL, 26. rujna 1997.

33. RFE/RL Newsline Vol 1, No. 69, Part I, 9. srpnja 1997.

34. Navedeni slučajevi su opisana u publikaciji američkog ministarstva vanjskih poslova o ljudskim pravima u Rusiji za 1996. (U.S. Department of State, Russia Country Report on Human Rights Practices for 1996; Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 30. siječnja 1997.; poglavje 2 - Respect for Civil Liberties).

35. Detaljni podaci mogu se naći u raznim publikacijama organizacija Amnesty International i Committee to Protect Journalists.

36. Aleksandar Nikitin (inače bivši kapetan ruske ratne mornarice) jedan je od koautora izvještaja "The Russian Northern Fleet: Sources of Radioactive Contamination", koji je 1995. objavila norveška ekološka organizacija Bellona (izvještaj se bavi opasnošću nuklearnog zagadjenja u Rusiji koje može izazvati ruska Sjevernomorska flota). Nikitin je optužen da je u poglavljiju 8 izvještaja (Catastrophes and Accidents on Nuclear Submarines) iznio podatke koji predstavljaju državnu tajnu. Državni tužilac je pokrenuo proces s optužnicom za izdaju, iako Predsjednički dekret br.1203 koji je u studenom 1995. godine potpisao Boris Jeljin među 22 točke u kojima se nabavaju podatci koji predstavljaju državnu tajnu, nije naveden ni jedan podatak koji bi spadao u navedene kategorije a koji je objavljen u izvještaju (obrana tvrdi da je tužilac pokrenuo proces na temelju sada već odbačene odredbe ministarstva obrane u kojoj je čak 700 vrsta podataka bilo klasificirano kao vojna tajna). Nikitin je uhapšen 6. veljače 1996. godine i u pritvoru držan do 14. prosinca iste godine, kad mu je dopušteno da se brani sa slobode. Proces Niktinu počeo je više od dvije godine nakon hapšenja (20. listopada 1998.), a mnogi su izrazili dvojbu u regularnosti cijelog postupka (FSB-u je trebalo čak tri godine za prikupljanje podataka za optužnicu - kad su odvjetnici optuženog na početku sudskog procesa napokon dobili uvid u tajne dekrete na osnovi kojih je zasnovana optužnica, ocjenili su kako je FSB u istrazi neodgovarajuće upotrebljio te dokumente); Nikitin je dobio odvjetnika po vlastitom izboru tek nakon što je Ustavni sud u travnju 1996. donio presudu kojom mu je to dopušteno; sudski proces zatvoren je za javnost, što postavlja pitanje vjerodostojnosti sudskog procesa). Najveća zamjera upućena je činjenici da po odredbama ruskog Ustava nitko ne može biti optužen na bazi neobjavljenih normativnih akata (tj. u ovom slučaju tajnih dekreta). Početkom studenog sudac je obustavio proces zbog nedovoljnih dokaza optužbe, dok je tužioc je najavio žalbu Vrhovnom судu.

37. Navest će nekoliko primjera ubojstava novinara u razdoblju od 1994. do 1998. godine: 17. listopada 1994. podmetnutom bomboom je ubijen novinar Dimitrij Holodov koji je otkrio dokaze o ilegalnoj prodaji oružja pri povlačenju ruskih oružanih snaga iz Njemačke (ubojica nikada nije pronađen, a Moskovski Komsomolec optužio je za ubojstvo tadašnjeg ministra obrane P. Gračeva); 2.

- ožujka 1995. ubijen je jedan od najpoznatijih ruskih TV voditelja Vladislav Listjev nakon što je počeo izvještavati o problemu korupcije (navedeno ubojstvo potreslo je cijelog ruskog javnog, a tek četiri godine kasnije pokrenut je krivični postupak protiv potencijalnog ubojice, umirovljenog časnika Pavela Popovskog). U Primorskem Kraju 3. ožujka 1995. pronađeno je tijelo reportera radiopostajke Free Nakhodka Igora Kaverina (to je bio drugi slučaj ubojstva novinara u tom kraju u roku od šest mjeseci). Dana 26. veljače 1996. ubijen je u Moskvi fotograf Feliks Solovlev koji je radio za ruske i zapadne novinske agencije (pretpostavlja se da su njegovo ubojstvo izveli pripadnici organiziranog kriminala zbog sudjelovanja u izradbi reportaža o kriminalnim aktivnostima). Vlasnik izdavačke kuće Drofa Publishers Aleksandar Krutik ubijen je 26. kolovoza 1997. (način ubojstva ukazuje da se radi o naručenom ubojstvu). Dopisnik dnevnog lista Komsomolskaja Pravda iz Lipetska Valerij Krivošćev pronađen je mrtav 6. rujna 1997. (vjeruje se da je ubijen pri istraživanju lokalnih vlastodržaca). U Saratovu je 2. svibnja 1998. ubijen bivši pripadnik milicije Igor Likov, koji je u nizu članaka razotkrio korupciju i nezakonite postupke sigurnosnih organa (prethodno je protiv njega bio pokrenut postupak zbog odavanja državnih tajni). Dana 31. ožujka 1998. ubijen je novinar lokalnog lista Brzanske Izvestia Ivan Fedjunin. Zamjenik glavnog urednika petrogradskog lista Juridičeski Peterburg Segodnja, Anatolij Levkin-Utkin ubijen je 20. kolovoza 1998. godine.
38. Attacks on the Press in 1997, A Worldwide Survey by the Committee to Protect Journalists; New York, 1998. Elektronička verzija tog izvještaja može se naći na Internetu (<http://www.cpj.org/>).
39. Izneseni podaci uzeti su iz izvještaja RFE/RL (Floriana Fossato, Anna Kachkaeva: Russian Media Empires III; RFE/RL, 26. rujna 1997.) dopunjene podacima iz drugih izvora.
40. Zvonko Posavec: Sloboda i politika; Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1995., str. 217.
41. Robert Barić: Nova neizvjesnost u Rusiji; Hrvatski vojnik br. 32, veljača 1998., str. 46.
42. Izvještaj agencije AFP iz 1996. (Two out of three crimes in Russia go unrecorded; 12. travnja 1996.) navodi izjavu tadašnjeg državnog tužioca Jurija Skuratova da od tri počinjena zločina u Rusiji dva ne će biti ni prijavljena, i da će se do 2000. godine stopa kriminaliteta uduvostručiti. Skuratov je istom prigodom u Dumi izjavio da se u Rusiji godišnje počini oko deset milijuna kriminalnih djela, te da službeni podatak o 2,7 milijuna kriminalnih djela ne odgovara stvarnom stanju.
43. Barbara von der Heydt: Corruption in Russia, No Democracy Without Morality; Heritage Committee Brief No. 13, 21. srpnja 1995.
44. V. Coulloudon: The Criminalization of Russia's Political Elite; East European Constitutional Review, jesen 1997., str. 74.
45. Nakon ubojstva Vladislava Listjeva, na sjednici Sigurnosnog savjetu Boris Jelčić je priznao kako su organizirani kriminal i korupcija proželi politički i ekonomski život zemlje (OMRI Daily Digest No. 46, Part I, 6. ožujak 1995.). Za vrijeme obraćanja Vijeću federacije 24. rujna 1997. godine, Boris Jelčić je izjavio kako kriminalni val prijeti i samoj strukturi državne vlasti kroz nastojanje kriminalaca za sudjelovanjem u političkoj vlasti (Itar-Tass, 24. rujan 1997.). U izjavi danoj 25. studenog 1997. godine na tiskovnoj konferenciji prvi zamjenik ministra unutarnjih poslova Vladimir Vasilev naveo je da se od 1991. godine kriminal u Rusiji povećao za pet puta, te da unutar ruskih granica djeluje više od 400 kriminalnih skupina (RFE/RL Newsline Vol.1, No. 168, Part I, 26. prosinac 1997.). Samo nekoliko mjeseci kasnije, 8. lipnja 1998., ministar unutarnjih poslova Sergej Stepašin izjavio je njemačkom listu Die Welt da je u proteklih sedam godina kriminal porastao za 8,5 puta (RFE/RL Newsline Vol. 2, No. 108, Part I, 8. lipnja 1998.).
46. Press Briefing by the Interior Ministry Regarding the Activities of Russian Mafia Abroad; Moskva, travanj 1995.
47. The Jamestown Foundation Commentary, Volume 2, Issue 1, 7. siječnja 1998.
48. Moskovski Komsomolec, 5. rujan 1997. Treba napomenuti da je među ruskom populacijom značenje riječi "mafija" znatno šire od označke za organizirani kriminal. Za vrijeme Brežnevjeve vladavine, kao jedan od oblika nezadovoljstva općom korupcijom partijskih i državnih organa, ta je riječ bila primjenjivana na svakoga tko je imao neku vrstu utjecaja, veza ili prednosti nad običnim građanima - od prodavača, liječnika, službenika pa do visokih partijskih i državnih rukovodilaca (Joseph Serio: Names and Numbers: Counting the "Mafia" in the Former Soviet Union; IASOC, Volume 11, No 1-2, 1997., str. 7).
49. Steven Erlanger: In Moscow, the High Life Flowers at Gangland Funeral; International Herald Tribune, 15. travanj 1994.
50. Značajke tih kriminalnih skupina su sljedeće: 1) imaju vodu koji upravlja organizacijom na temelju određenih pravila; 2) posjeduju poluformalnu organizacijsku strukturu; 3) djeluju prema formalnom kodu pravila, što stvara koheziju skupine (serijom ritualnih postupaka i specifičnim govornim žargonom, *fenga*) i sposobnost zajedničkog djelovanja; 4) drže monopol nad različitim kriminalnim aktivnostima; 5) povezanost s ruskom političkom i ekonomskom elitom. Organizacijska struktura je slijedeća: vodi skupine (*vori*) su izravno podređeni savjetnici (*sovjetnik*), zatim na hijerarhijskoj ljestvici dolaze poručnici (*smotrijašči/brigadir*) koji prenose odluke vrha, izvršitelji dnevnih kriminalnih aktivnosti (*boevik/obranik*), te na dnu ljestvice suradnici (*šestorka*). Članovi skupina obavezno se tetoviraju, proklamirajući time pripadnost pojedinoj bandi.
51. Prvi takav sastanak (*šodka*) održan je u Moskvi 1947., zatim u Kazanu (1955.), te u Krasnodaru (1956., kada su podijeljena područja djelovanja skupina na području SSSR-a).
52. John Keep: Last of the Empires, A History of the Soviet Union 1945-1991; Oxford University Press, 1996., str. 218. Pregled povezanosti sigurnosnih službi i organizacija s kriminalom u Sovjetskom Savezu, ali i u današnjoj Rusiji, može se naći u sljedećem izvoru - J. Michael Waller and Victor J. Yasmann: Russia's Great Criminal Revolution: The Role of the Security Services; Journal of Contemporary Criminal Justice, Vol. 11, No. 4, prosinac 1995.
53. Joseph D. Serio: Names and Numbers: Counting the "Mafia" in the Former Soviet Union; IASOC, Volume 11, No 1-2, 1997., str.20-22.
54. Isto, str. 10.
55. Isto, str. 11. (prema članku 'Roots of the Russian Mafia', objavljenom u The Moscow Times, 1. rujna 1993., str. 8).
56. Mark Galeotti: Mafija: organized crime in Russia; Jane's Intelligence Review Special Report No 10, lipanj 1996., str. 4.
57. Gareth Jones: Russia's Organized Crime Tightens Grip, Imperils Reforms; Reuter, 13. lipnja 1997.
58. Itar-TASS, 6. siječnja 1998.
59. Mark Galeotti: Mafija: organized crime in Russia; Jane's Intelligence Review Special Report No 10, lipanj 1996., str. 9.
60. Isto, str. 9-10.
61. Arnauld de Borchgrave: Ignoring Russia's Crisis of Crime; The Washington Times, 25. srpnja 1997.
62. Alena D. Ledeneva: Organized Crime in Russia; The Jamestown Foundation Prism: A Biweekly on the Post-Soviet States; Volume 4, Issue 8; 17. travnja 1998.
63. Prema pisanju lista Izvestia (18.-19. rujan 1997.) u uralском gradu Leninsk-Kuznečki gradonačelnik je postao Genadij Konjahin, koji je osuđeni kriminalac (i koji je organizirao kriminalne aktivnosti poput usurpiranja moći, kriminalizacije i korumpiranja gradske administracije, ograničavanja plaćenih ubojstva) i to, kako navodi list, zahvaljujući rupama u ruskom zakonu koje omogućavaju da osobe s kriminalnim dosjeom imaju mogućnosti dolaska na bilo koje upravno mjesto u sklopu državnog aparata; prema izvještaju agencije AFP od 22. rujna 1997. godine,
- Boris Jelčić je izjavio kako treba postojati snažno zakonodavstvo koje bi sprječilo da mentalno zaostali ljudi ili kriminalci dođu na položaje u državnoj vlasti.
64. Trud, 6. ožujka 1997.
65. Joseph D. Serio and Vyacheslav Stephanovic Razinkin: Thieves Professing the Code: The Traditional Role of Vory v Zakone in Russia's Criminal World and Adaptions to a New Social Reality; CJ Europe, Volume 5, Number 4, srpanj-kolovoza 1995.
66. Grigory Javlinsky: Russia's Phony Capitalism; Foreign Affairs, Volume 77 No. 3, svibanj-lipanj 1998., str. 71.
67. U upitu o mjerilima za sticanje bogatstva, 88 posto navelo je veze, 76 posto ispitanih navelo je nepoštenje, a samo 39 posto pošteni rad (Isto, str. 71).
68. Za ilegalni izvoz dijamantata u navedenoj vrijednosti optužen je tadašnji predsjedavajući Roskomdragmeta (Državnog komiteta Ruske Federacije za dragocjene metale i drago kamenje) Jevgenij Bičkov. Još ekstremniji je primjer prvog zamjenika guvernera Sahalina Nikolaja Dolgiha koji je optužen za falsificiranje i pokušaj prodaje obveznica u vrijednosti čak sedam milijardi USD. Navedeni podaci (zajedno s prikazom još nekih karakterističnih slučajeva u kojima su pronevjereni iznosi varirali od 6000 USD pa do tri milijuna u USD, odnosno i do 50 milijardi rubala) dani su u članku objavljenom u listu Obščaja Gazeta br. 46, 3. veljače 1997.
69. Chrystia Freeland: Russia: new signs of hope appear; Financial Times, 17. rujna 1997.
70. Clifford G. Gaddy and Barry W. Ickes: Russia's Virtual Economy; Foreign Affairs Volume 77 No. 5, rujan-listopad 1998., str. 53-54.
71. Prema navodima jednog sovjetskog ekonomista disidenta, godišnji rast je između 1950. i 1960. godine iznosio 7,2 posto, a između 1960. i 1965. iznosio je 4,4 posto. Neke američke procjene govore o rastu u prvom navedenom razdoblju od 5,2 posto, odnosno 4,8 posto u drugom razdoblju (J. Keep, str. 84).
72. Isto, str. 88.
73. Isto, str. 91.
74. Kao vrhovno koordinacijsko tijelo je osnovan Vrhovni ekonomski savjet, ispod kojeg su se nalazila četiri koordinacijska tijela te oko tridesetak državnih komiteta (koja su imala ekvivalent ministarstava) za pojedine industrijske grane.
75. Gosplan je povećan (dobio je oko 40 odjela koji su bili zaduženi za različite grane ekonomije), broj ekonomskih ministarstava se između 1966. i 1975. godine povećao sa 16 na 27, a ispod ministarstva je osnovano 30 administrativnih tijela (glavki) zaduženih za određene vrste proizvoda ali ipak nisu kontrolirali sva industrijska postrojenja iz područja svoje nadležnosti (dio je bio pod kontrolom industrijskih asocijacija, tzv. firmi i kombinatima, a dio pod lokalnim organima vlasti). Takva organizacija naravno da nije postigla željeni cilj, već je dovela samo do jačanja birokracije, stvaranja industrijskih monopola (spajanjem tvrtki) koji se uskoro nisu mogli razlikovati od glavki ali koji nisu bili ekonomski eficijentni. Usprkos problemima s monopolima, oni su se tijekom sedamdesetih nastavili širiti, da bi 1985. postojalo oko 4400 firmi u čijem sastavu je bilo 8600 poduzeća i 10.200 "proizvodnih jedinica", a svi su zajedno davali preko polovine industrijske proizvodnje zemlje (J. Keep, str. 236).

Ispravak

U prethodnom nastavku u rečenici "Opisani "superpredsjednički" sustav je jedinstven, ni u jednoj zemlji ne postoji ništa slično - to nije čisti parlamentarni sustav kao u SAD-u, a niti predsjedničko-parlamentarni sustav kao u Francuskoj, već čudna mješavina oba sustava." (str. 43-44), omaškom je u prvom dijelu rečenice riječ predsjednički zamjenjena s riječi parlamentarni (Ispravna verzija rečenice je: Opisani "superpredsjednički" sustav je jedinstven, ni u jednoj zemlji ne postoji ništa slično - to nije čisti predsjednički sustav kao u SAD-u, a niti predsjedničko-parlamentarni sustav kao u Francuskoj, već čudna mješavina oba sustava.).

FARNBOROUGH International'98

Ovogodišnjom međunarodnom zrakoplovnom izložba Farnborough International'98, održanom od 7. do 13. rujna obilježena je pedesetogodišnjica te manifestacije, ali je ujedno bila zadnja izložba koja se održava u tradicionalnom rujanskom terminu - sve veća konkurenčija berlinske zrakoplovne izložbe ILA (koja se održava iste godine kad i izložba na Farnboroughu, ali četiri mjeseca ranije) očito je potaknula organizatore na pomicanje izložbe s rujna na srpanj, čime će izložbe postati izravnii konkurenti.

Na ovogodišnjoj izložbi sudjelovalo je preko 1100 izlagača iz 31 zemlje, a svoje prvo javno međunarodno predstavljanje su doživjele mnoge

Pripremio Ivan MARIĆ

Ovogodišnja međunarodna zrakoplovna izložba održana u Farnboroughu ne samo da je po obujmu bila najveća do sada, nego je i označila pedesetogodišnjicu održavanja te zrakoplovne manifestacije

vojne letjelice, dok je na području civilnih putničkih zrakoplova i dalje vidljiva sve žešća bitka za dominaciju između Boeinga i Aribusa.

Iako je službeno proslavljenio pedeset godina postojanja te manifestacije, Farnborough je s razvojem zrakoplovstva povezan još od početka stoljeća. Na mjestu današnjeg održavanja izložbe još 1905. godine osnovana je tvornica balona, gdje se tri godine kasnije počelo s proizvodnjom prvih borbenih zrakoplova u Velikoj Britaniji (tvornica je dobila ime Army Aircraft Factory, koje je uskoro promijenjeno u Royal Aircraft Factory, a 1918. u Royal Aircraft Establishment). Potkraj četrdesetih najveći britanski proizvođači zrakoplova u sklopu udruženja SBAC odlučili su iz Radletta u Farnborough preseliti izložbu svojih zrakoplova (od

1926. do 1937. ta se izložba održavala u Hendonu, nakon čega je preseljena u Hartfield gdje je održana samo jedna izložba do početka II. svjetskog rata; poslije rata prva izložba je 1946. održana u Radlettu, ali se prostor pokazao nedovoljnim), i tako 1948. nastaje sadašnja zrakoplovna izložba. Na prvoj zrakoplovnoj izložbi u Farnboroughu predstavljen je mlazni jednosjedni hidrozrakoplov Saunders Roe SR.A/1 i prototip putničkog zrakoplova Vickers Viscount. Do 1962. izložba se održavala svake godine, a nakon toga prešlo se na sadašnji dvogodišnji razmak. Tijekom godina na Farnboroughu je prvi puta javno predstavljen niz letjelica: npr. Hawker P.1127 (1962.), Concorde (1970.), C-5 Galaxy (1974.), An-124 i MiG-29 (1986.), prvo izvođenje manevra kobra s Su-27 (1990.), B-2 (1996.).

Predstavljanje novog MiG-29

Jedan od najzapaženijih novih borbenih zrakoplova je bila posljednja modernizirana verzija ruskog lovca MiG-29, nazvana MiG-29SMT.

Nakon izvedenih poboljšanja, MiG-29 je u najnovijoj verziji postao istinskim višenamenskim borbenim zrakoplovom. MAPO-MiG navodi da je novi MiG-29 u zračnoj borbi 6,5 puta bolji od osnovne verzije MiG-29, a u izvođenju jurišnih misija osam puta bolji. MiG-29SMT dobio je poboljšani radar N-019 (na MPE standard), a od vodenih oružja može nositi projektili i LGB-e zrak-zemlja H-25T/ML, H-29L, H-31A, H-31P, Kab-500L/KR, te projektil zrak-zrak R-77 (ukupna nosivost ubojnih sredstava je 5000 kg). Uz MiG-29SMT je bila prikazana i poboljšana dvosjedna dalekodometna višenamenska verzija MiG-29UBT, koja može nositi isto naoružanje kao i MiG-29SMT. Zanimljivo je da je dvosjedna verzija MiG-29UBT opremljena s dva radara, jednim koji radi u milimetarskom valnom području i drugim koji radi u centimetarskom valnom području. Jedan radar se rabiti u ulozi SLAR radara za izviđanje. Prednji kokpit je identičan onome na MiG-29SMT, ali je stražnji opremljen s tri 15x20 cm LCD displaya koji će se koristiti u izvidničkim i jurišnim misijama. Podaci proizvodača dati o doletu MiG-29UBT u preletu (dolet od 2200 km s gorivom u unutarnjim spremnicima, koji se penje na 6500 km kada se nose dodatni spremnici goriva) potvrđeni su praktičnom demonstracijom: zrakoplov je udaljenost od ispitnog centra Žukovski pored Moskeve do Farnborougha (2907 nm) preletio bez popune gorivom, a u spremnicima goriva je ostalo još 990 kg goriva. Ispitivanje MiG-29UBT u letu biti će gotovo do travnja iduće godine. Ovime je OKB MiG stvorio rivalski zrakoplov Su-30MK; biti će zanimljivo vidjeti međusobnu borbu oba ruska modela na svjetskom tržištu.

Na izložbi je objavljeno kako će prvih 20 MiG-29 ruskih zračnih snaga biti modernizirano na novi SMT standard i predano korisniku već iduće godine (za sada se predviđa modernizacija oko 150-180 ruskih MiG-29 na standard MiG-29SMT, i 120 na standard MiG-29UBT). Prema procjenama MAPO-MiG, ukupna zarada na modernizaciji MiG-29 mogla bi iznositi do 500 milijuna američkih dolara: jedan od mogućih poslova je modernizacija mađarskih i poljskih lovaca MiG-29 radi ostvarivanja kompatibilnosti s drugim zrakoplovima iz sastava zračnih snaga zemalja NATO-a. Tu bi modernizaciju izvela njemačko-ruska kompanija MiG Aircraft Product Support GmbH u suradnji s Rosvooruženjem (kompanija je do sada modernizirala MiG-29 koji se nalaze u sastavu njemačke Luftwaffe početkom devetdesetih; vjerojatno bi zajedno s mađarskim i poljskim bili modernizirani i njemački MiG-29). Drugi potencijalni kandidat za nabavu najnovijih MiG-29 je Kina, pa će zbog toga u studenom ove godine na kineskoj zrakoplovnoj izložbi u Zhuiu sudjelovati ovdje prikazani primjerici.

Za daljnju modernizaciju MiG-29 zainteresirani su i predstavnici francuske kompanije

Sextant Avionique, koji uostalom već sudjeluju u kooperaciji s ruskim proizvođačem. Na izložbi je prikazan navigacijski sustav Totem, HUD i LCD display (ti sustavi su ugrađeni na oba prikazana MiG-29), a u suradnji s Thomson-CSF Sextant namjerava za MiG-29SMT/UBK ponuditi kompletan zapadni borbeno-navigacijski sustav (radar za kontrolu paljbe, elektroničke protumjere, IFF/komunikacijsku opremu u skladu sa standardom NATO-a, podyjesne spremnike s navigacijsko-borbenim elektroničkim sustavima). Predviđa se da bi se mogao ugraditi višefunkcionalni radar Thomson RC-400 (koji ima domet u modovima zračne borbe od 55 nm) kompatibilan s ruskim i zapadnim oružanim sustavima i laserski označivač ciljeva PDLCT (oba su sustava bila izložena). Osim francuske opreme, za modernizaciju se razmatraju i drugi sustavi (npr. LCD displayi američke kompanije Optical Imaging Systems).

Suhoj se ove godine nije službeno pojavio na izložbi. Umjesto toga, Istraživački institut Gromov je na izložbu poslao Su-27PD 598 kojim je upravljao pilot Anatolij Kvočur (dolazak su sponzorirale različite ruske kompanije). Suhoj je svoj potez objasnio nedostatkom novčanih sredstava, što ga prisiljava na sudjelovanje na onim zrakoplovnim izložbama gdje postoji mogućnost prodaje. U međuvremenu, Suhoj s Kinom pregovara o mogućoj isporuci 50 primjeraka Su-30MK. Kina je dosad naručila više od 200 primjeraka Su-27 (dio njih će se praviti licencno u Kini). Nedavno je Indija naručila dodatnih 10 primjeraka Su-30MKI (prva serija od 8 Su-30MKI je isporučena Indiji, ali s isporukom 12 zrakoplova druge serije se stalo dok se dvije zemlje ne dogovore o opremi koja će se ugraditi u te zrakoplove).

Na izložbi je predstavljen i MiG-21 bis Lancer III. Prikazan je primjerak nove verzije što nije bio modificirani rumunjski MiG-21, već zrakoplov nabavljen za tu svrhu od nespecificirane zemlje). Za potrebe rumunjskih zračnih snaga izvodi se modernizacija lovaca MiG-21M/MF (na standard Lancer II), te treningovih MiG-21UM (na standard Lancer I); dosad je u službu uvedeno 60 od ukupno 100 primjeraka koji se moderniziraju. Novi standard Lancer III predstavlja daljnji razvoj prethodno navedenih poboljšanja koji su zajedno razvili Aerostar i Elbit Systems, a namjenjen je ne za modernizaciju rumunjskih zrakoplova već za međunarodno tržište. Prema riječima ispitnog pilota izraelske kompanije Elbit Systems Mody Rosoffa, ova partnera se nadaju kako bi do kraja godine za Lancer III mogli pronaći dva ili tri kupca. Osnova standarda Lancer III je ugradnja višemodnog radara IAI Elta EL/M2032, sustava Elbit DASH te višemodnih kolor displaya. Od naoružanja nositi će projektili zrak-zrak R-60 i R-73 te nespecificirane zapadne projektili zrak-zrak (vjerojatno AIM-9 i izraelske projektili), podyjesni spremnik s laserskim

označivačem ciljeva Rafale Lightning, bombe Mk 82 i Mk 83. Očito se radi o objedinjavanju uloge jurišnika i lovca u jedan zrakoplov (dio rumunjskih MiG-21 je modificiran za jurišna a dio za lovačka djelovanja). Prikazani zrakoplov još nije izveo svoj prvi let, koji je predviđen za kraj godine (i koji će označiti početak dvomjesečnog programa letnog testiranja).

Rumunji su prikazali i još dvije modernizirane letjelice: školsko-borbeni mlazni zrakoplov IAR 99 Soim, i vrtlolet Puma SOCAT. Najnovija modernizacija Soima predstavlja još jedan pokušaj oživljavanja tog zrakoplova. Modernizaciju je izvela rumunska kompanija Craiova SA u kooperaciji s izraelskim Elbitom (modernizacija se sastoji u ugradnji nove avionike i trebačnih sustava (iako Soim nema ugrađen višefunkcionalni radar, dobio je opremu za njegovo simuliranje; zrakoplov se podatkovnom vezom povezuje s tri druga zrakoplova istodobno a njihove pozicije se pokazuju na višefunkcionalnom displayu), sustava za električno ratovanje i novog uređenja pilotske kabine). IAR-99 će od naoružanja moći nositi projektili zrak-zrak Rafael Python 3 ili AIM-9 Sidewinder. Prvi primjerak (prikazan na Farnboroughu još prije dvije godine) ima Elbitov HUD, višefunkcionalni kolor display i GPS navigacijski sustav. Potkraj godine bi trebala početi isporuka prvih primjeraka. Rumunska namjerava nabaviti 40 tih zrakoplova, od toga 24 do 2001. godine. Osnovna namjena Soima će biti uvježbavanje pilota za prelazak na moderne lovce (F-16, F/A-18 i sl.). Proizvođač se nuda da bi mogao ostvariti izvoz na područje Afrike (u Gangu, čije je izaslanstvo nedavno razgledalo zrakoplov) i Južne Amerike (gdje je Soim nedavno izgubio bitku s talijanskim MBB-339FD za narudžbu venezuelskih zračnih snaga; Venezuela je odlučila kupiti 24 MB-339FD, te 18-28 jurišnih zrakoplova AMX), a interes je pokazala i Grčka koja je zatražila informacije o zrakoplovu.

Vrtlolet Puma SOCAT predstavlja modernizaciju rumunske verzije francuskog vrtoleta SA 330 Puma (koja je pravljena licencno u Rumunjskoj). Modernizaciju rade rumunjski IAR Brasov u suradnji s Elbitom. Zasnovana je na ugradnji digitalne sabirnice podataka MIL std 1553B čime je omogućena integracija oružanih sustava (top, elektrooptički senzori, PO pro-

jektil GIAT G-3). Kokpit je moderniziran ugradnjom dva višefunkcijska monokromatska displaya, jednog kolor višefunkcijskog displaya i HOTAS

Ovogodišnja izložba u Farnboroughu ne samo da je (po riječima organizatora) bila najveća, već je to ujedno bila i pedesetgodišnjica te zrakoplovne manifestacije

Izraelsko-rumunjska modernizacija lovca MiG-21 bis, MiG-21 bis Lancer III

Na izložbi je prvi put javno predstavljen američki borbeno-izvidnički vrtoljet RAH-66 Comanche, prema mnogim ocjenama u ovom trenutku tehnološki najsvršeniji borbeni vrtoljet na svijetu

sustava upravljanja. Rumunske zračne snage planiraju nabaviti 24 tako opremljena vrtoljeta (ukupna vrijednost posla je 100 milijuna američkih dolara).

Typhoon i Rafale

Jedna od novina objavljenih na Farnboroughu je i ime izvozne verzije višenamjenskog borbenog zrakoplova Eurofighter 2000. To je Typhoon, zbog čega Njemci baš i nisu bili pretni ali su na kraju pristali na kompromis (zbog činjenice što su drugi predloženi nazivi bili imena britanskih borbenih zrakoplova iz II. svjetskog rata koji su se borili protiv njemačkih; na kraju je pronađen kompromis - navedeno ime imao je britanski lovac Hawker Typhoon, ali i njemački trebačni zrakoplov Messerschmitt Bf 108 Taifun koji je poslužio kao osnova za izradbu lovca Bf 109). Cinično se može primjetiti da i prvotni Hawker Typhoon sa sadašnjim ima jednu zajedničku osobinu - brojne razvojne tehničke probleme.

Za sada je za četiri europske zemlje predviđena proizvodnja 620 primjeraka, a u proizvodni program je uključeno oko 400 dobavljača opreme i komponenti (kad se proizvodnja uhoda, u četiri europske države bit će na proizvodnji EF2000 zaposleno 150.000 ljudi). Očekuje se potpisivanje ugovora o isporuci prve serije od 148 zrakoplova, koji će u naoružanje početi ulaziti 2002. godine. Prema posljednjim procjenama, cijena jednog EF2000 bi mogla biti oko 58 milijuna američkih dolara, a ukupna cijena cijelog programa 21 milijardu američkih dolara. U međuvremenu se nastavlja ispitni program u kojem sudjeluje sedam razvojnih primjeraka EF2000: dosad je izvedeno 650 ispitnih letova u trajanju većem od 800 sati. Na izložbi je prikazana i vektorska mlaznica motora EJ200; mlaznica je prvi put isprobana u srpnju ove godine, a očekuje se nastavak programa ispitivanja. Predstavnici konzorcija su naveli kako bi prvi kupac Typhona mogla biti Norveška (s obzirom na zadnje vijesti o smanjenju norveškog vojnog proračuna, to dolazi u pitanje) a postoji i šansa za prodaju Australiji (kao zamjena za F-111C). Neuspjeh u prodaji Typhona UAE i tamošnja pobjeda F-16 objašnjeni su nemogućnošću isporuke u traženom vremenskom roku. Do 2025. predviđa se mogućnost prodaje do 400 Typhona.

Francuska kompanija Dassault Aviation je objavila kako je s britanskom BAe osnovala zajed-

P. Hoeveler

ničku organizaciju European Aerosystems, koja će razvijati tehnologije za potrebe projekata sadašnjih i budućih europskih borbenih zrakoplova. To je samo nastavak uspješne suradnje dviju kompanija formalizirane u studenom 1995. na temelju medusobnog sporazuma o zajedničkom razvoju budućih oružanih sustava (suradnja započela je još 1992.). Obije kompanije već rade na projektu zamjene jurišnih zrakoplova Tornado GR.Mk.4 (Future Offensive Air Systems; nasljednik bi se trebao pojaviti između 2015. i 2018.), usprkos tome što su na svjetskom tržištu rivali (Dassault nudi Rafale, a BAe u suradnji sa švedskim SAAB-om JAS 39 Gripen). Od ostalih novosti Dassault je objavio kako je lovac Mirage 2000-5 sada spreman za izvoz u različitim konfiguracijama opreme i naoružanja, no postavlja se pitanje pronalaženja kupaca zbog ekonomskih problema mnogih zemalja. Iz tog razloga će vjerojatno biti odgodena isporuka Miragea 2000-5 Ujedinjenim Arapskim Emiratima, a u pitanje su dovedeni i planovi nabave novih lovaca na području Latinske Amerike, gdje se Dassault nadobio postići daljnje izvozne uspjehe s Mirageom 2000 (Čile je privremeno obustavio kupnju novog lovca, a Brazil će zbog novčanih problema možda prihvati američku ponudu za isporuku rabljenih lovaca) i istočne Europe (zemlje istočne Europe će vjerojatno pričekati još nekoliko godina s kupnjom novih lovaca, do poboljšavanja ekonomske situacije). U Dassaultu je misle da postoji mogućnost da bi Južnoafrička Republika mogla radi zamjene starih lovaca Dassault Mirage F1 kupiti Mirage 2000.

Glede Dassault Rafalea, predstavnici kompanije očekuju kako bi se uskoro mogao biti potpisani ugovor o dugogodišnjoj isporuci Rafalea francuskim oružanim snagama (za sada su naručena 280 Rafalea za zračne snage i mornaričko zrakoplovstvo). Isporuka prvog Rafalea očekuje se u studenom ove godine. No u sjeni svih Dassaultovih koraka i dalje lebdi mogućnost spajanja s kompanijom Aerospatiale koju forsira francuska vlada a kojoj se Dassault protivi na sve načine. Dosad se Dassault uspješno odupirao navedenoj integraciji, ali pitanje je hoće li to moći i u budućnosti s obzirom na planiranu integraciju BAe i njemačke kompanije Daimler Benz Aerospace.

Američki Lockheed Martin je uobičajeno predstavio lovac F-16 Fighting Falcon, koji su početkom godine UAE odabrali u izvedbi F-16C Block 60 na natječaju za kupnju 80 novih lovaca (ukupna vrijednost ugovora je oko 8 milijardi američkih dolara, a Lockheed Martin upravo privodi kraju pregovore s UAE oko formuliranja završne verzije ugovora koji će biti potpisana do kraja godine. Prema izjavama predstavnika kompanije, lovac F-22 Raptor će uspjeti do prosinca ove godine završiti program letnih ispitivanja (do kraja studenog trebala bi se izvesti letna ispi-

MiG-29SMT, najnovija verzija MiG-29

Dvosjedni MiG-29UBT

Uzlet Eurofightera 2000: izvozna verzija tog zrakoplova imat će naziv Typhoon

Uzlet transportnog zrakoplova Lockheed Martin C-130J

Dosada Dassault za novi lovac Rafale nije uspio dobiti ni jednu stranu narudžbu

vanja u trajanju od 183 sata; do početka rujna dva prototipa F-22 izvela su 63 sata leta). Taj rok je postavio američki Kongres, koji će (ukoliko budu zadovoljeni postavljeni zahtjevi) do kraja ove ili početkom sljedeće godine sredstva za izradbu prva dva primjerka serijskih F-22.

Izložba je bila prigoda i za pokazivanje uspeha transportnog zrakoplova Lockheed Martin C-130J Hercules II: prikazan je drugi primjerak koji je 3. rujna doletio izravno na Farnborough (prije je primjerak 26. kolovoza službeno isporučen britanskom RAF-u u bazu Boscombe Down). Američka Federalna administracija za zrakoplovstvo (FAA) je 9. rujna izdala i certifikat FAR Part 25 za transportne zrakoplove, čime je napokon otvoren put daljnje prodaje C-130J. Prvi primjerici uskoro će biti isporučeni i USAF-u i RAAF-u (Kraljevske australske zračne snage); zbog tehničkih problema cijeli program C-130J je kasnio gotovo dvije godine. Lockheed Martin je na izložbi pokazao i interes za uključivanje u europski program razvoja zrakoplova tankera koji bi se vjerojatno temeljio na transportnom zrakoplovu FLA, ako se razvoj FLA uopće dalje pokrene. Sudjelovanje Lockheed Martina u FLA programu je stoga upitno, ali kompanija ne mora brinuti da će doći do zastoja njezina rada na području vojnih transportnih zrakoplova. Uz osigurane narudžbe C-130J, Lockheed Martin je zajedno s Honeywellom i General Electricom predložio USAF-u program modernizacije 126 strateških transportnih zrakoplova Lockheed C-5 Galaxy. Predloženi AMP (Avionics Modernisation Programme) predstavlja bi prvi korak u modernizaciji (ugradnja digitalne avionike), nakon čega bi posle 2003. sljedio program modernizacije pogonske skupine zrakoplova PMP (Propulsion Modernisation Programme) u sklopu kojega bi se ugradili novi turboventilatorski motori GE CF6-80C2. Prema navodima predstavnika Lockheed Martina, modernizacijom

bi se za 34 posto smanjili troškovi po satu leta, a za 44 posto cijena prenesene tone tereta po prednjem milji. S obzirom na to da USAF-u krunično nedostaju sposobnosti strateškog zračnog transporta (i da će se stanje samo pogoršati predviđenim povlačenjem C-141 Starliftera), ponuda će vjerojatno biti prihvaćena.

oživjeti svoj transportni zrakoplov C-2A Greyhound u obliku inačice opremljene turbopropelerskim motorima nazvane Greyhound 21, kao prijedlog za natječaj američke mornarice za CSA (Common Support Airplane) zrakoplov koji bi zamjenio C-2A, E-2C i S-3B na nosačima zrakoplova. Nova predložena varijanta mogla bi ponijeti

Lockheed Martin F-16 za vrijeme demonstracijskog leta. Uspješna ovogodišnja prodaja F-16 UAE predstavlja još jedan u nizu uspjeha Lockheed Martina

Saab i BAe su na izložbi prvi put prikazali dvosjednu inačicu Gripena, Saab JAS 39B, zajedno s podyjesnim izvidničkim spremnikom Vinten Vicon 70 Series 72 koji će se nuditi s izvoznom inačicom Gripena. Predstavnici Saaba su izjavili da, usprkos odluci Čilea o odgađanju kupnje novog lovca, Gripen i dalje ima veliki izvozni potencijal, navodeći mogućnosti na istočnoeuropskom tržištu (gdje bi Gripenova prednost bila kompatibilnost sa sustavima za prijenos podataka NATO-a, što bi se koristilo za prijenos radarskih podataka o zračnim ciljevima između Gripena u formaciji i radara na zemlji ili drugim letjelicama; tako bi se omogućilo neprimjetno približavanje Gripena cilju, bez potrebe aktiviranja radara što bi protivnika upozorilo na opasnost).

Northrop Grumman pokušava ponovno

jeti do 4536 kg tereta u transportnoj verziji. Northrop Grummann je predstavio prvi put novu konfiguraciju AWAC zrakoplova Hawkeye, nazvanu Hawkeye 2000. Američka ratna mornarica će od 2001. početi primati novoproizvedene Hawkeye 2000, a i drugim korisnicima će se ponuditi modernizacija na novi standard. Prvi strani korisnik Hawkeye 2000 bi mogla biti Grčka, koja je izrazila želju za kupnju tog zrakoplova.

Predstavljanje Comanchea

Farnborough'98 bio je označen i prvim javnim predstavljanjem američkog lakoletnog borbeno-izvidničkog vrtoleta Boeing Sikorsky RAH-66 Comanche. Prikazan je drugi prototip 95-0001 koji će prvi let izvesti u travnju iduće godine (prije prototipa, čije je ispitivanje u tijeku, je dosad

izveo 105 sati leta, postigavši brzinu od 320 km/h u horizontalnom letu i 380 km/h u poniranju). Comanche je prvi borbeni stealth vrtlojet: podaci o njegovoj radarskoj i IC zamjetljivosti su i dalje strogo čuvana tajna, ali procjenjuje se da će tu letjelicu u borbenim uvjetima na bojištu biti čak 200 puta teže zapaziti nego AH-64 Apache. Nakon 2003. treba se izraditi još šest predserijskih primjeraka Comanchea, koji bi se godinu dana kasnije rabiti u prvim vježbama američke kopnene vojske za provjeru novog koncepta Force XXI. Prvi serijski proizvedeni primjerici bi se isporučili između 2004. i 2005. godine, a Comanche bi u operativnu uporabu trebao ući 2006. (u prvoj seriji je predviđena proizvodnja 14 vrtoleta, a cijena svakog bi trebala biti 14,8 milijuna američkih dolara). Iako je prvotno bilo predviđeno da Comanche dobije isti milimetarski radar kao i AH-64D Apache Longbow, odlučeno je raspisati natječaj za novi radar koji će se ugraditi već na prvu seriju Comanchea (prethodni planovi su predviđali ugradnju tek na petu seriju letjelica). Na natječaj su se prijavili Boeing, Northrop Grumman i Raytheon.

Kompanija Sikorsky je objavila kako je Čile preuzeo prve vrtolете S-70A Black Hawk, čime je započeo program zamjene starih čileanskih vrtoleta Bell UH-1 Huey. Čile namjerava u idućih nekoliko godina nabaviti nespecificirani broj tih vrtoleta. Sikorsky je Čileu isporučio i šest vrtoleta za misije traženja i spašavanja S-70C-6 Super Blue Hawk. Sikorsky je reklamirao i protupožarnu verziju vrtoleta UH-60L, nazvanu Firehawk, opremljenog spremnikom za vodu zapremine 3785 l koji se može ponovno napuniti u roku od jedne minute. Vrtoljet je ovog ljeta izveo 23 pokušna leta, a prvi korisnik će biti američka Nacionalna garda.

Južnoafrički Denel je predstavio model nove mornaričke verzije borbenog vrtoleta CSH-2 Rooivalk. U odnosu na standardnu verziju, dodan je motrilački radar postavljen na donji prednji dio letjelice (zbog čega bi trebao biti uklonjen top kalibra 20 mm, a predviđeno je i postavljanje novog FLIR senzora. Razmatra se postavljanje pilota na prednje sjedalo, a operatora oružanih sustava i komunikacijske/EW opreme na stražnje sjedalo u tandemskom kokpitu (zahtjevi djelovanja bili bi drugaciji nego u protutankovskoj

Ruski lovac Su-37 izveo je uobičajeno atraktivan letački program

Maketa predložene mornaričke verzije južnoafričkog borbenog vrtoleta Rooivalk

Britanska kompanija Avpro Ltd prikazala je podvjesni spremnik EXINT (Extraction/Insertion) namjenjen za BAe Harrier, namijenjen za ubacivanje pripadnika specijalnih postrojbi na neprijateljsko područje

Model vođenog projektila zrak-zrak Meteor, prikazan postavljen na EF2000

Rumunjska i dalje nastavlja, uz izraelsku pomoć, razvijati školsko-borbeni zrakoplov IAR-99 Soim (dolje)

Andrea Nativi STUDENI 1998.

borbi - kod vrtoleta namijenjenih za PO borbu operator oružanih sustava sjedi na prvom sjedalu kako bi imao bolju vidljivost pri vođenju PO projektila). Vrtoljet bi nosio protubrodske projektilne Penguin ili Exocet. Preostale modifikacije bi uključivale postavljanje sustava za plutanje u slučaju prisilnog sruštanja na morsku površinu, modificiranje malih krila za nošenje naoružanja kako bi se omogućilo postavljanje dodatnih spremnika za gorivo, pomicanje repnog kotača za dva metra unazad, preklapanje krakova glavnog rotora. U međuvremenu dvanaest naoruženih standardnih Rooivalka za južnoafričke oružane snage je u različitim stupnjevima dovršenja, a prvi će biti predan zračnim snagama početkom iduće godine.

Među svjetskim proizvođačima borbenih vrtoleta upravo vlada borba za dobivanje nekoliko vrijednih ugovora: Turska namjerava kupiti 150 borbenih vrtoleta (ukupna vrijednost posla procjenjuje se na tri milijarde američkih dolara), Australija 30 borbeno-izvidničkih vrtoleta (za 613 milijuna američkih dolara), a Singapur 8 borbenih vrtoleta. Najveću pozornost izaziva turski natječaj: ovdje su glavni konkurenți AH-64 Apache, AH-1W Zulu Cobra (inačica s četverokrakim rotorom), Ka-50, A129 Mangusta i Eurocopter Tiger. U najnepovoljnijem je položaju Tiger s obzirom na činjenicu da proizvođač još ne zna koji će PO projekt ponuditi s vrtolatom. Odluka o odabiru jednog od pet ponuđenih vrtoleta očekuje se sredinom iduće godine.

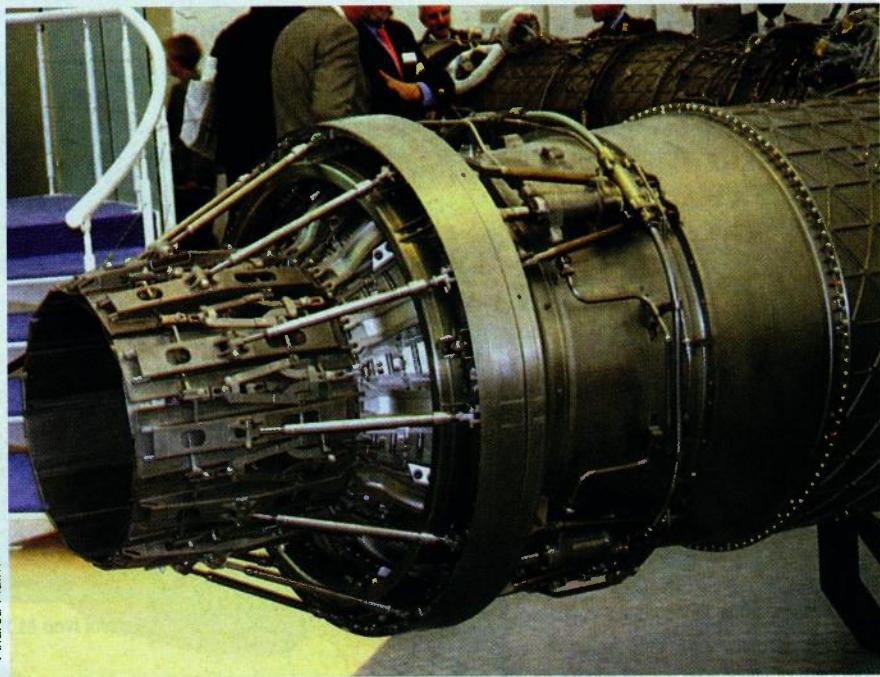
Američka kompanija Kaman je upravo prije otvaranja izložbe doživjela težak udarac - njezin transportni vrtoljet K-MAX koji je rabila švicarska kompanija Helog srušio se 7. rujna u Njemačkoj, 20 km od Kemptena. Kaman inače rabi taj vrtoljet za dokazivanje koncepta vrtoletskih UAV-a pri zračnom transportu tereta: u dvije vježbe američke ratne mornarice i Marinskog korpusa modificirani K-MAX (s ugradenim GPS navigacijskim sustavom) uspješno je simulirao UAV operacije koje su uključivale prijenose tereta (težine od 160 kg do 3200 kg, uključujući i vozilo HMMWV težine 2400 kg) s broda do označenih lokacija 27 km u unutrašnjosti Havaja. Pokus je uspješno izveden usprkos činjenici da je u određenim trenucima brzina vjetra

dostizala 52 km/h. Kaman je objavio i završetak isporuke mornaričkih vrtoleta SH-2G Super Seasprite Egiptu: zadnja dva od ukupno 10 naručenih primjeraka isporučit će se potkraj listopada (preostalih osam već je smješteno u zrakoplovnoj bazi Borg Al-Arab pokraj Aleksandrije, a izobrazba egipatskih posada je u tijeku). Kaman nastavlja s inženjerijskim razvojem SH-2G namjenjenih za Australiju: 11 primjeraka počet će se isporučivati 2001., a djelovat će s fregata klase ANZAC.

Bell Boeing je na izložbi agresivno reklamirao V-22 Osprey, letjelicu sa zakretnim rotorima. Od 2001. V-22 će biti dostupan za izvoz, a proizvodač ga namjerava ponuditi za zadovoljavanje britanskog zahtjeva za vrtoletom za pružanje potpore amfibijskom desantu (FASH, Future Amphibious Support Helicopter) i letjelicom radarskom postajom (FOAEW, Future Organic Airborne Early Warning). FASH specifikacija traži vrtolet koji može nositi 24 vojnika ili 6800 kg tereta na udaljenost od 90 km pri izvođenju desanta s ratnih brodova; novi vrtolet će zamijeniti 37 vrtoleta Westland Sea King (odлуka o odabiru se očekuje 2004., a uvođenje u službu 2006. godine. Program FOAEW se još uvijek definira, a britansko ministarstvo obrane će 2002. izdati proizvođačima službeni zahtjev za informacije (očekuje se da će se 12 proizvođača odazvati pozivu). Američka narudžba V-22 je trenutačno 360 MV-22 za potrebe Marinskog korpusa, 50 CV-22 za USAF, a očekuje se da će američka mornarica dati narudžbu za 48 HV-22 (doguročno USAF bi mogao nabaviti V-22 kao letjelicu za misije traženja i spašavanja).

Glavni protivnik V-22 u FASH programu je GKN Westland EH 101. Nakon brojnih problema s tim vrtoletom, čini se da se EH 101 napokon smješti sreća. Odluka Kanade da ga izabere kao vrtolet za akcije traženja i spašavanja predstavlja prvu uspješnu izvoznu prodaju (pri jednoj demonstraciji EH 101 u ovoj ulozi, vrtolet je u jednom navratu ponjedio čak 55 putnika). Britanska verzija Mk3 će u ulozi vrtoleta za potporu od 2000. zamijeniti u sastavu RAF-a stare Westland Wessex, a eventualna pobjeda u FASH programu mogla bi potaknuti nove izvozne narudžbe. Dosad su četiri zemlje (Italija, Japan, Kanada, Velika Britanija) naručile 98 EH 101.

Talijanska kompanija Agusta predstavila je projekti novog srednjeg transportnog vrtoleta AB139 (za čiju konstrukciju su uporabljene neke komponente razvijene za borbeni vrtolet A129), te objavila sklapanje sporazuma o suradnji s američkom kompanijom Bell Textron Helicopters. Kompanije će surađivati na proizvodnji i prodaji AB 139, ali i Bellove civilne letjelice sa zakretnim rotorima Bell 609 (koja je preimenovana u BA609). AB139 će biti namijenjen za medicinsku evakuaciju, prijevoz putnika te misije traženja i spašavanja. Moći će ponijeti 12-15 put-

Vektorska mlaznica turboventilatorskog motora EJ200

nika, najveća brzina leta će biti 290 km/h, a imat će istu pogonsku skupinu kao i BA609 (dva turboosovinska motora Pratt & Whitney PT6-67C). Početak isporuka se očekuje nakon 2002. godine.

Letjelici BA609 se također smješi komercijalni uspjeh: iako će prvi primjerak biti isporučen 2002., do sad je 68 budućih korisnika naručilo 40 primjeraka BA609.

Ovogodišnja izložba na Farnboroughu predstavljala je i novi pokušaj japanskog prodora na europsko tržište komercijalnih vrtoletova. Japanska kompanija Mitsubishi Heavy Industries objavila je prvu prodaju svog dvomotornog vrtoleta MH2000 (koji je ujedno i prvi komercijalni vrtolet u potpunosti razvijen u Japanu). Dosad su napravljena dva prototipa MH2000 (jedan se rabi za letna i drugi za zemaljska ispitivanja), za koji se nuda da će postići komercijalni uspjeh i u Europi. Isporuka prvim korisnicima će uslijediti iduće godine.

Britanska kompanija Intora Firebird je predstavila tri mala vrtoleta-jednosjeda ATLAS, koje je nedavno nabavila od švicarske kompanije Liteco Helicopter Systems i nastavila razvijati. Ideja o lakovoj vojnom helikopteru-jednosjedu rođena je još 1954. u SAD-u, ali dosad nije bila ostvarena usprkos nekoliko pokušaja, od kojih je Litecov bio zadnji (a prekinut je 1993. zbog nedostatka sredstava). Ti mali vrtoleti (svaki je težine samo 110 kg, bez goriva) mogli bi biti idealni za razne uloge (veza, komunikacije, laki transport, ubacivanje pripadnika specijalnih snaga u pozadinu, mogućnost pravljenja besplotonke verzije za izviđanje) zbog iznimno malog radarskog i IC odraza, niske razine buke motora, činjenice da je na udaljenosti od 2,5 km vrtolet vizuelno gotovo neprimjetljiv, te jednostavne letne izobrazbe.

Vojni sustavi

Osim raznovrsnih borbenih letjelica, na izložbi su objavljene novine i o različitim borbenim sustavima koji su upravo u razvoju. Bitka za pobjednika natjecaja ASTOR (vrijednog 1.1 miliarda dolara) i dalje traje. Raytheon i Northrop Grummann intenziviraju borbu za dobivanje ugovora. Raytheon nudi verziju radara ARAS-2 (koji je ugrađen na U-2), dok Northrop Grummann nudi poboljšanje tehnologije Joint STARS (sustav ugrađen na E-8). Raytheon nudi ugradnju radara na modificirani poslovni zrakoplov Bombardier Global Express, dok Northrop Grummann nudi ugradnju radara na modificirani Gulfstream V zrakoplov. Na izložbi oba konkurenta su napala suprotnu stranu, a kako se vrijeme odluke približava, može se očekivati samo još intenzivnija konfrontacija.

Kod projektila zrak-zrak najveću pozornost privlači natječaj za naoružavanje lovca Eurofighter 2000 BVR projektilom srednjeg dometa. Raytheon je za predstavljanje projektila Future Medium-Range Air-to-Air Missile (FMRAAM) angažirao i britanske parlamentarne zastupnike. Glavni protivnik je britanska kompanija Matra BAe Dynamics s projektilom Meteor. Britanski odabir (koji se očekuje u travnju ili svibnju iduće godine) mogao bi presudno utjecati i na odluke ostalih europskih zemalja (u prvom redu Njemačke, Italije, Španjolske te Švedske za naoružavanje Gripena), a ako bude odabran Meteor, suradnja na njegovoj proizvodnji bi mogla predstavljati katalizator za ujedinjavanje europskih proizvođača projektila. RAF namjerava 2004. uvesti u operativnu službu pobjednika natjecaja, približno u isto vrijeme kada bi Eurofighter trebao ući u naoružanje. Raytheon nastoji pridobiti europske zemlje davanjem proc-

jena da bi se 80 posto komponenti FMRAAM-a razvilo i proizvodilo u Evropi (a od toga većina, oko 72 posto, u Velikoj Britaniji).

Na području protuzrakoplovnih zemaljskih raketnih sustava najznačajnija je bila novina o tome da je britanska vlada odobrila izvoz nove verzije projektila Starstreak, koja je tehnološki naprednija od verzije koja je u naoružanju britanskih oružanih snaga. Proizvodač kompanija Shorts Brothers nudi najnoviju verziju nazvanu Armoured Starstreak u varijanti za smještanje na teža i laka vozila. U međuvremenu se u SAD nastavlja testiranje verzije zrak-zrak namijenjene za naoružanje borbenih vrtoleta.

Švedska administracija za nabavu vojne opreme je objavila kako je vođeni projektil zrak-zemlja KEPD 150 uspješno završio niz ispitivanja lovcem JAS 39 Gripen do kraja kolovoza, a procjenjuje se da bi u uporabu mogao ući u roku od pet godina (po svojim osobinama je u mnogočemu nalik projektu KEPD 350, koji je također u razvoju).

Komercijalni zrakoplovi

Na području putničkih komercijalnih

izložbi objaviti znatno veće narudžbe ali do toga nije došlo stoga što je dio budućih kupaca zbog vlasitih problema odgodio planove o kupnji Boeingovih zrakoplova (Boeing se nuda da će te narudžbe ipak biti primljene do kraja godine).

Airbus je na izložbi objavio kako je spreman s pokretanjem proizvodnje novog putničkog zrakoplova sa 100 sjedala Airbus A318, koji predstavlja skraćenu verziju zrakoplova A319. Airbus navodi da će A318 ući u uporabu 2002., a imat će pogonsku skupinu od dva turboventilatorska motora nove generacije Pratt & Whitney PW6000. Airbus s tim zrakoplovom namjerava osvojiti više od 50 posto svjetskog tržista putničkih zrakoplova do 100 mjesta (koje procjenjuje da bi u sljedećih 20-ak godina mogao prodati oko 1000 A318), usprkos tome što je A318 za 3 milijuna američkih dolara skuplji od Boeingovog 717-200 (Boeingova cijena je 33 milijuna američkih dolara). Proizvodač kao prednost A318 navodi 28,6 posto veću učinkovitost i 4 posto manje operativne troškove od Boeinga 717-200. Osnovna verzija A318 ima dolet od 2700 km i nudi se u dvije izvedbe; sa 107 mjesta (8 mjesta u prvoj klasi i ostala u ekonomskoj klasi) i

američkih dolara, dok Boeing taj iznos smatra preniskim.

Boeing je na izložbi objavio prvi let novog putničkog zrakoplova Boeing 717-200 (bivši McDonnell Douglas MD-95) ali usprkos Boeingovim očekivanjima na Farnboroughu nisu objavljene nove narudžbe za 717-200 (trenutačno je naručeno 55 primjeraka) iako se očekivala mogućnost da će američki prijevoznik Northwest Airlines objaviti svoju odluku o kupnji 717. Ulazak Boeinga 717-200 u operativnu upotrebu očekuje se 2000. godine. Usprkos trenutačnim Boeingovim problemima, očito je da se borba s Airbusom (koji je znatno ojačao svoj položaj na tržištu) nastavlja - sada svaka kompanija drži približno 50 posto svjetskog tržista putničkih zrakoplova, što ukazuje na još jaču konkurenčku borbu.

Na području poslovnih zrakoplova, najzanimljivija je bila objava kompanije Gulfstream Aerospace o zajedničkom razvoju nadzvučnog poslovnog zrakoplova s Lockheed Martinom (koji treba razvijati čuveno postrojenje Skunk Works u kojem su nastali takvi zrakoplovi poput U-2, SR-71 i F-117). Prema danoj objavi novi SBJ

Prvi let Boeinga 717-200 izveden je 2. rujna

zrakoplova i dalje traje bitka između američkog Boeinga i europskog Airbusa, u kojoj Airbus zasad ima vodstvo. Posljedica Airbusovog vodstva je dobrom dijelom proistekla iz problema koje Boeing ima s restrukturiranjem nakon preuzimanja McDonnell-Douglas-a prije dvije godine. Uz to, Boeing je pogoden i ostavkom dosadašnjeg šefa skupine za komercijalne zrakoplove te problemima s dijoničarima koji su pred američkim sudom podigli optužbu da su viši Boeingovi upravitelji davali lažne izjave o proizvodnim problemima kompanije. Obje kompanije su na izložbi objavile niz narudžbi, a na kraju Airbus je izbio ispred Boeinga - dok je Boeing objavio narudžbe u vrijednosti 6,7 milijardi američkih dolara, Airbus je objavio narudžbe u iznosu od čak 12 milijardi. Boeing je, prema izjavama predstavnika kompanije, trebao na

117 mjesta (sve ekonomска klasa).

Airbus nastavlja i rad na kontroverznom A3XX, koji bi u službu trebao ući 2004.: najnovije

Airbus je najavio kako će novi putnički zrakoplov A318 ući u uporabu 2002.

Airbusove procjene govore o mogućnosti prodaje do 1300 velikih putničkih zrakoplova (s više od 600 putničkih mjesto) na svjetskom tržištu, ukupne vrijednosti 300 milijardi američkih dolara. Prema navodima Airbusa, ukupna razvojna cijena A3XX ne bi trebala prijeći 10 milijardi

(Supersonic Business Jet) zrakoplov trebao bi postizati najveću brzinu od 1,6 Macha, dolet veći od 7420 km, mogućnost prijevoza do osam putnika. Razvojni program bi trajao između osam i deset godina. Na području poslovnih zrakoplova Gulfstream i dalje promovira najnoviju verziju poslovnog mlađnog zrakoplova Gulfstream V, kojem je izravni protivnik Dassault Falcon 2000.

Na kraju, ovogodišnji Farnborough najavio je i mogućnost povratka nizozemske kompanije Fokker, odnosno njezinog dijela koji je proizvodio putničke zrakoplove. Kompanija Forward Aviation u suradnji sa skupinom nizozemskih investitora pokušava pokrenuti proizvodnju putničkih zrakoplova F50 (i vojne transportne verzije F60), a Rekkof Aviation želi nastaviti s proizvodnjom mlađih putničkih zrakoplova Fokker 70 i 100.

DB-127 je drugi (i posljednji) F-104G ZELL. Pod stražnjim dijelom trupa letjelice jasno se vidi dodatni raketni motor. Pod trbuhom zrakoplova je nuklearna bomba B-43. Prikazana letjelica izložena je u Muzeju Luftwaffe

Zrakoplovni muzeji BERLINA

Boris GREGURIĆ

U osamdesetgodišnjoj povijesti razvoja, borbeno i civilno zrakoplovstvo je napredovalo izuzetno brzim koracima: za manje od četiri desetljeća od prvog povjesnog leta braće Wright poletjeli su i prvi mlazni zrakoplovi, a nakon II. svjetskog rata tehnološki napredak još više se ubrzao. Kao posljedica toga, u mnogim zemljama svijeta stvorene su stotine tipova borbenih i civilnih letjelica, od kojih su neke napravljene u velikom broju, a neke samo u jednom prototipskom primjerku. Mnogi od tih svjedoka razvoja zrakoplovstva danas su sačuvani u brojnim zrakoplovnim muzejima svijeta, često samo u jednom ili dva primjera. Kako te letjelice privlače interes ne samo ljubitelja zrakoplovstva već i šire, ovaj članak o berlinskim zrakoplovnim muzejima bit će prvi u nizu prikaza najpoznatijih svjetskih muzeja zrakoplovstva, koji će se povremeno pojavljivati na stranicama Hrvatskog vojnika.

Europske su prijestolnice oduvijek bile središnjim mjestima najvažnijih zbivanja. Tu je cvoa društveni život, a nove se zamisli radale podjednako i istodobno u modi, znanosti i političkoj svijesti. I samo se po sebi razumije da se tu moralo naći mjesta i za najnoviju i najatraktivniju granu tehnike, to jest zrakoplovstvo.

Tako ne iznenađuje što su i u Njemačkoj početci zrakoplovstva vezani upravo uz njenu prijestolnicu. U okolini Berlina je profesor Jungius još u prusko doba, 1806. godine, izveo niz pokusa s uzdizanjem balona na velike visine, dosegnuvši visinu od 6000 m. Tu je izveden i prvi let upravljivog aerostata ("dirižabla") u Njemačkoj: Georg Baumgarten i Hermann Wölfert napravili su krug nad carskim posjedom Charlottenburg. Posjed se tada protezao

uskoro je došlo do pogreške u motornom prijenosu. Letjelica je neplanirano prizemljena; legla je na tlo, a preko noći su je snažni naleti vjetra većim dijelom uništili. Schwarzova udovica prodala je potom ostatke i nacrte grofu Ferdinandu von Zeppelinu. Grof je nastavio s razvojem Schwarzeve "zračne lade". Usavršio je sustav prijenosa i kopirao aerodinamički savršeniji oblik drvenih zračnih brodova prof. Schuttea. Ubrzo je počeo i s proizvodnjom letjelica, a potvrda grofovog uspjeha je to što je njegovo ime i danas sinonim za letjelice te vrste.

Muzej Zeppelina

Godine 1900. Luftschiffertruppe je pre seljena na dotad neizgrađeno područje kraj sela Tegel. No Tempelhof je i dalje ostao

m. S Tempelhofa su polijetali i drugi pokušni zrakoplovi, a i Armand Zipfel je upravo na tom polju 1909. izveo pokazne letove dvokrilcem Voisin.

Iste je godine Berlin postao i središtem njemačke zrakoplovne industrije. U Biesendorfu je izgrađena nova, 135 m duga hala za izradbu zračnih brodova, dok Albatros-Werke u Johannistalu započinje izradbu zrakoplova, a u nedaleki se Bork (danasa Borkheide) iz Magdeburga doseljava Hans Grade sa svojom tvornicom zrakoplova. Prvenstvo ipak pripada Rumpler Flugzeugbau GmbH, osnovanom godinu dana ranije u predgrađu Reinickendorf.

Godine 1910. nastaje uzletište Teltow, na kojem 1912. Gustav Witte izvodi prvi službeni noćni let u Njemačkoj. U proljeće 1912. održana je i prva njemačka Savezna zrakoplovna izložba u parku uz berlinski zoološki vrt, a u listopadu je u predgrađu Doberitz stvoren i prva vojna zrakoplovna baza u Njemačkoj.

Ni grof Zeppelin nije želio biti daleko od prijestolnice. Nakon dugih pregovora uspio je postići dogovor s gradskim magistratom Potsdamom, i već je u studenom 1912. godine uz jezero na rubu tog grada izrasla nova Zeppelinova hala za proizvodnju zračnih brodova. U Potsdamu je za stalno stacioniran LZ 13 Hansa, a uskoro je osnovano i Njemačko dioničko društvo za zračni promet, DELAG (Deutsche Luftschiffahrtsgesellschaft), čija četiri zračna broda - Schwaben, Hansa, Sachsen i Viktoria-Luise - prometuju s potsdamskog uzletišta. Gradić time prerasta u središte zračnog prometa. Godine 1914. dovršen je i prvi "potsdamski" vojni cepelin, LZ30. No doba zračnih brodova u Potsdamu nije dugo trajalo. Proizvodnja je zamrla 1920., a dvije godine kasnije poduzeće se i službeno ugasilo i proizvodna hala je rastavljena i odnešena.

Godine 1994. na mjestu Zeppelinove hale podignut je moderni kongresni centar. U njegovom je predvorju postavljena omađna izložba koja, fotografijama i maketama, predstavlja povijest izgradnje zračnih brodova u Potsdamu. Glavna povjesne grade sada je u procesu preseljenja iz potsdamskog gradskog arhiva u Friedrichshafen, gdje je upravo u nastajanju Muzej Zeppelina.

Poput ostalih izloženih tipova letjelica iz razdoblja do 30-ih godina, i Fokker E.III 603/15 je replika. Kružno poliranje metalne oplate nosa letjelice naslikano je sivom bojom, i ne djeluje baš uvjerljivo.

na zapadnom rubu Berlina, koji je sad njime već odavno obuhvaćen; jednako kao i Derwitz i Licherfelde, mesta s kojih je svojim jedrilicama-klizačima polijetao Otto Lilienthal.

Još u prošlom stoljeću određeno je u Berlinu i stalno mjesto za letenje. Bilo je to 1883., kad je na rubu grada, na zapadnom kraju vojnog paradvog zemljista Tempelhof smještena novoosnovana pruska Luftschiffertruppe (postrojba zračnih brodova). Nedugo zatim tu je podignut i hangar za balone (Ballonhalle), u kojem je od 1895. do 1897. godine zagrebački trgovac drvetom David Schwarz gradio svoju "zračnu lađu". Tu vrlo naprednu letjelicu - krutu, potpuno metalne konstrukcije i cijelu obloženu 0,2 mm debelom aluminijskom folijom - dovršila je, nakon Schwarzeve smrti, njegova udovica. Prvi i jedini let izveo je Schwarzov pomoćnik. Let je počeo dobro, no

Zbirka autora
Potkraj postojanja LSK/LV neki su njegovi zrakoplovi bljesnuli novim, jarkim shemama. Najšareniji od njih nedvojbeno je Su-22 "798" koji danas pripada zbirci muzeja

najpopularnijim mjestom za pokazno letenje. Otuda je već iduće godine (1901.) balonom Preussen dosegnuta rekordna visina od 10.500

Osnivanje berlinskog muzeja

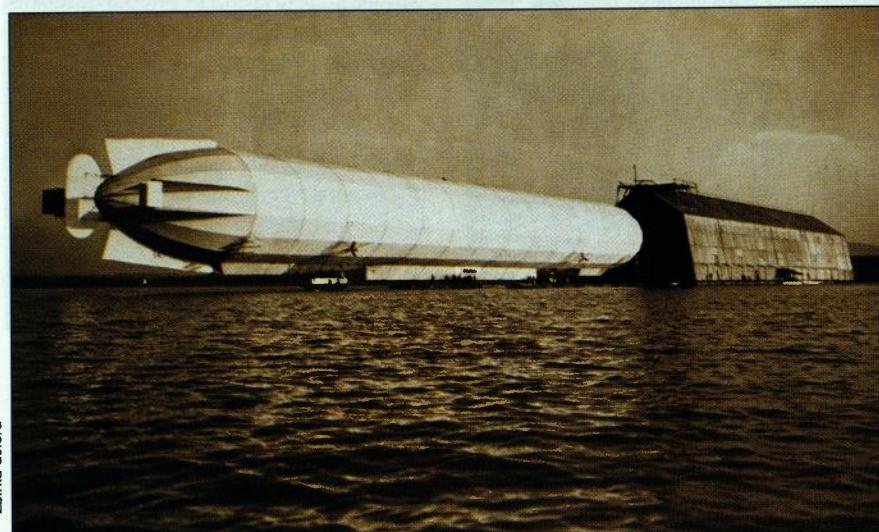
Kao i drugdje u svijetu, i u Njemačkoj je svjetski rat doveo do naglog razvoja zrakoplovne tehnike. No onda je uslijedio prekid - mirovnim ugovorom u Versaillesu, 28. lipnja 1919., Njemačka je razoružana. Dana 8. svibnja 1920. godine izdana je zapovijed o raspuštanju svih zrakoplovnih postrojbi.

Godine 1922. saveznički Komitet za zrakoplovstvo - zadužen za nadzor njemačkog zrakoplovstva i provedbu obveza iz mirovnog ugovora - dao je nove uvjete za proizvodnju zrakoplova u Njemačkoj: najveća brzina do 170 km/h, nosivost tereta do 600 kg, dolet do 300 km, visina leta do 4000 m,... Tim je uvjetima praktički spriječen razvoj vlastite zrakoplovne tehnike u Njemačkoj. Vojni zrakoplovi -

Zrakoplovna zbirka na Gatow je premještena na odgovarajući način - zračnim putem. Prijenos letjelica obavljen je transportnim vrtoljetima CH-53

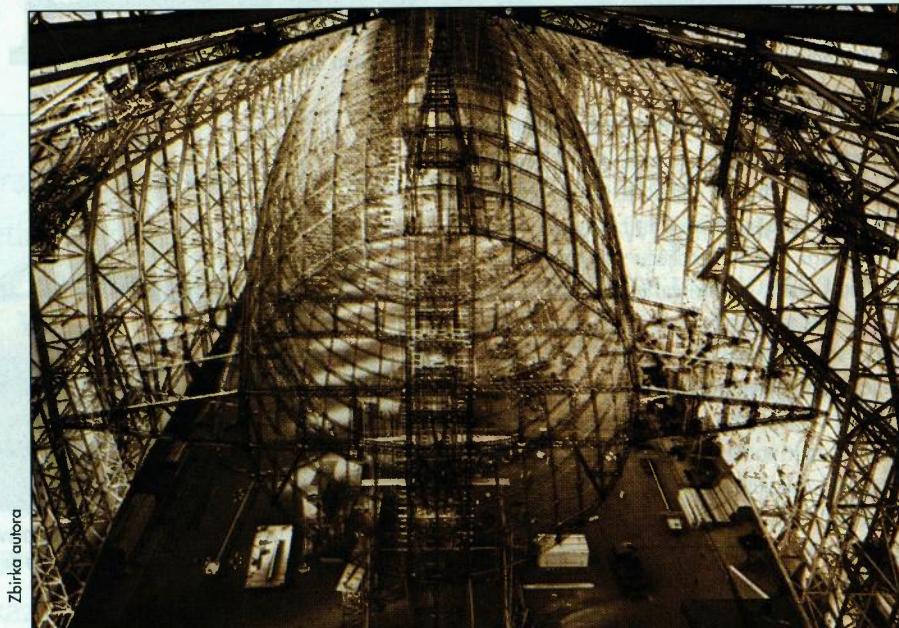
letio Manfred Freiherr von Richthofen, slavni "Crveni barun".

Fotografije Zeppelinovih zračnih brodova iz Potsdama nažalost nisu dostupne, no duh tog razdoblja vrlo dobro dočaravaju i ove dvije slike. Fotografija LZ4 ispred plivajuće hale u mjestu Manzell snimljena je 1908.

mahom iznad dozvoljenih granica - zaplijenjeni su i uništeni; tek je Fokker, dramatičnim bijegom vlakom u Nizozemsku, uspio spasiti dio svojih zrakoplova. Tvornice su propadale ili selile u inozemstvo: Dornier i Bücker nastavili su proizvodnju u Švicarskoj, Junkers u Švedskoj i SSSR-u, Rohrbach u Danskoj. U Njemačkoj se nastavilo razvijati samo još jedriličarstvo.

I upravo tada započelo je čuvanje i izlaganje njemačke zrakoplovne baštine. U Berlinu je 1923. godine, osnovan Muzej zrakoplovstva (Deutsches Luftfahrtmuseum). Pojava novog muzeja nije bila ništa neobično - u Berlinu je, kao i u ostalim značajnim evropskim prijestolnicama, tradicija muzeja i javnih zbirki tada bila već vrlo duga i jaka - no sad se radilo o nacionalnoj svijesti: taj je muzej predstavljao i svojevrsni apel za očuvanje vlastite tehničke povijesti. Nije slučajno prvi, a sigurno i najslavniji izložak nove zbirke bio Fokker Dr.I broj 152/17 - jedan od zrakoplova na kojima je

Druga fotografija snimljena je dvadeset sedam godina kasnije u Zeppelinovoj tvornici u Friedrichshafenu, a prikazuje izgradnju zlosretnog LZ129 Hindenburg. Katastrofa LZ129 značila je kraj putničkih zračnih brodova.

U međuratnom se razdoblju ponovo uzdigla i Njemačka, i njezino zrakoplovstvo. Onovremena zbivanja (naročito 1934. i kasnije) su nam svima uglavnom poznata, pa nema smisla na njih trošiti prostor u listu. Glede Muzeja zrakoplovstva, njegova je zbirka postupno rasla, a u rujnu 1939. godine doživjela nagli procvat.

U vrijeme njemačkog napredovanja uobičajeno je bilo izlaganje zaplijenjene zrakoplovne i druge tehnike u gradovima diljem zemlje, a ponajprije - naravno - u Berlinu; jedan dio toga dospio je i u Muzej zrakoplovstva. Nagli uspon praćen je i naglim padom: višekratna bombardiranja grada nisu poštedjela ni muzeje. Richthofenov Fokker izgorio je u požaru 1944. godine. Kraj rata dočekao je tek manji broj izložaka, a potom su, i neki od njih bili otpremljeni iz Njemačke - tako su, na primjer, PWS-16 i PZL-11c, zaplijenjeni 1939. u Poljskoj, morali biti tamo vraćeni (danas se nalaze u muzeju u Krakowu).

Podjelom Berlina na zone, Muzej zrakoplovstva našao se u zapadnom dijelu grada. Bilo je potrebno obnoviti i zgradu muzeja, i zbirku. Zbivanja oko Berlina (politički sukob SSSR-a i Zapada, Berlinski zračni most,...) dodatno su otežavala rad - no, s druge strane, i dodala nekoliko izložaka zbirci koja se obnavljala. Muzej zrakoplovstva je 1982.

Luftwaffenmuseum, Berlin-Gatow

LETJELICE IZLOŽENE NA OTVORENOM

A - DOSTUPNE POSJETITELJIMA

TIP LETJELICE	PROIZV. BROJ	OZNAKA	POSTROJBA	NAPOMENA
Aero L-39V	630705	28+48	ZDK 33, Peenemünde	
Albatros				oznaka u LSK/LV: 170
WSK An-2TP				bez oznaka i ikavkih podataka
An-14A	601005	995	VS 14, Strausberg	1.11.1980. povučen iz uporabe i izložen na uletištu Bautzen
WSK An-26	11402 SBL	52+09		oznaka u LSK/LV: 369; letio u RZ ujedinjene Njemačke do 1994.
AW Sea Hawk		WV 865		Royal Navy
BAC Canberra B.2	66	99+35		od 1966. do 1993. u Erprobungsstelle Manching
BAC Lightning F.2A	95107	XN 730 / J		RAF
BAC Harrier				RAF
Bell UH-1D	8433	73+13	HFR 10	
Fairey Gannet				prethodno F9131, Royal Navy
AS Mk IV		UA + 106		
FIAT G.91/T3		99+41		VIP transport
HFB 320	1048	16+06	Flugbereitschafts-staffel, Köln-Wahn	zrakoplov za protuelektroničko djelovanje
HFB 320M	1063	16+06	JaBoG 32, Lechfeld	rabiljen od 1954. do 1964.; sačuvan kao izložbeni primjerak
Il-28	55006448	208		
Lockheed				izložen s nuklearnom bomboom B-43
F-104G ZELL	9015	DB + 127	(isprobavan u Lechfeldu)	Brandenburg-Briest rabiljen od 1963. do prosinca 1979.
Mi-4	13146	569	HG 1 / THG 34,	
Mi-8S	105104	93+51		oznaka u LSK/LV: 398
Mi-8TB	031233	93+01		oznaka u LSK/LV: 411
Mi-9	340006	93+92		prvotno "521" u KHG-3, Cottbus; nakon nezgode u lipnju 1982. predan vojno-tehničkoj školi
Mi-24D	110171	5211	Militärtechnische Schule, Bad Düben	prvotno "615" u JG 9, Peenemünde; nakon povlačenja iz uporabe sačuvan kao izložbeni primjerak s brojem "091"
MiG-17PF	0208	091		od srpnja 1962. do 1965. u JG-8; potom, do povlačenja iz uporabe 1980., u JAG-15
MiG-21F-13	741924	645	JAG-15	od isporuke 1979. do 1990. bio "105" u sastavu JBG 37, Drewitz
MiG-23UB	A1037902	20+63		od isporuke 1983. do 1990. bio "333" u sastavu JG 9
MiG-23ML	324624	20+13		prvotno "DE-377" u JaBoG 36
NA F-86F	526804	BF-106	Technische Schule der Luftwaffe, Kaufbeuren	
NA F-86K	64158	JD-249	TGrp 31, Leipheim	
Fw / Piaggio P.149D	124	91+03		
Republic F-84F	526804	DD-313	JaBoG 36, Laage	
Republic F-84K				prvotno 58-691 (USAFE), pa "AB-813" u FFS B, Fürstenfeldbrück
Republic RF-84F	527346	EB-344	Aufkl.G 52, Leck	prvotno "58-691" u JBG 77
Republic RF-84F	9257	EB-339	Aufkl.G 52, Leck	
Republic T-33A	367001	25+52		
Su-22UM3K				

B - NEDOSTUPNE POSJETITELJIMA

TIP LETJELICE	PROIZV. BROJ	OZNAKA	POSTROJBA	NAPOMENA
Aero L-29 Delfin		338		
WSK An-2				
Boeing-Vertol				
CH-47 Chinook				
Bristol B.171 Sycamore	13442	NF + IR		iako nosi oznake Luftwaffe, rabilo ga je u stvari RZ Švedske; bio D-EGUF
Bü 181 Bestmann	25017			
Dassault-Breguet				nosi oznake 10.Esc. de Chasse, Creil
Super Mystere B.2				bio YA904
Do 27A4	467	10-SA	Tehnička škola, Perpignan	
FIAT G.91R3	D483	57+38		
FIAT G.91R3	D554	32+15		
FIAT G.91T1	D621	99+12		
Fokker Spinne		99+40		
Fouga CM.170 Magister				
Hawker Hunter				
Lilienthal Gleiter				
Lockheed F-104G Starfighter	7311	X6152		
Mi-24P	340333	26+51		
MiG-21bis		96+43		
MiG-21bis	75035841	596		
MiG-21UM	02695156	24+53		
MiG-23		23+77		
MiG-23MF	3090213299	30+51		
Su-22		20+02		
		613		prvotno "577" u JG 9, Peenemünde

C - DIO ZBIRKE KOJI PRIKAZUJE POVIJESNI RAZVOJ LUFT WAFFE

TIP LETJELICE	PROIZV. BROJ	OZNAKA	POSTROJBA	NAPOMENA
Rumpler Taube				
Fokker E.III	603/15			
Fokker D.I	152/17			
Fokker D.VII (F)				
Avro 504K				
Junkers D.I	PL6832	E.3349		
SG 38				
Grunau Baby IIb		9-554		
DFS 230A		WL + VII-ZI		
Fl 156C		KA + I-52		
Bf 109F		7A + WN		
Me 262		4	FAGr 121	
Me 163B Komet	191904		II / JG 27	
Piper L-18C	18-3443	AS-525	JG 400	
Jak-11				
CCF Harvard Mk.IV (T-6)		AA + 615	FFS "S", Uetersen	
Canadair CL-13A				
Sabre Mk.5				
MIG-15UTI		BB-150	FAGr 121	
DBD Alpha-Jet	150	163	Waffenschule 10, Oldenburg	
Lockheed F-104G		41+50	JBG 37, Dreiwitz	
Lockheed TF-104		20+37	JaBoG 49, Fürstenfeldbrück	
MIG-21PFM	1402	950		
MIG-21SPS				

D - OSTALI IZLOŠCI

SREDSTVO	NAPOMENA
8.8 cm Flak 36/37	protuzrakoplovni top
150 cm Flakscheinwerfer 34	reflektor protuzrakoplovne bitnice
NSU Kettenkrad Typ 101 D Sd.Kfz.2	registracija: WL 1549
(neidentificirana trokolica)	vozilo korišteno za prijevoz tereta dopremljenog Berlinskim zračnim mostom
motor Clerget-Humber BR 1	
motor Zündapp 9-092	
Motor BMW IIIa	
Motor Jumo 211B/D	
Motor Jumo 21B	
pilotsko sjedalo Lockheed C-2	dva primjerka, od toga jedan izvaden iz vode i izložen u stanju u kojem je nadan
pilotsko sjedalo Martin Baker GQ-7A	
pilotsko sjedalo KM-1	iz Mig-21SPS

godine stopljen s još nekoliko muzeja i zbirki u jedinstveni Muzej prometa i tehnike (Museum fur Verkehr und Technik) i useljen u novu zgradu južno od središta Berlina. Zrakoplovnu zbirku trenutačno čine 34 letjelice, među kojima su četiri kopije Lilienthalovih jedrilica, Halberstadt CL.IV i CLS.I iz I. svjetskog rata, četiri jedrilice i tri sportska zrakoplova iz 30-ih godina, nekoliko letjelica iz razdoblja II. svjetskog rata (Ar 79, Fi 156 Storch, B, 181 Bestmann, Bf 109E, vrtoljet Focke-Achgelis FA 330 Bachstelze, Ju 52, Me 262A-1a). Ne nalaze se svi izlošci u zgradama muzeja: u zrakoplovnoj bazi Tempelhof nalaze se C-47B Skytrain i C-54 Skymaster, kao podsjetnik na Berlinski zračni most, dok je pred ulazom u zračni luku Tegel postavljen najnoviji izložak, jedan Boeing 707-300.

Boris Gregurić

Iako muzej posjeduje nekoliko zapadnih tipova vrtoleta, trenutačno su izloženi pretežno oni sovjetskog podrijetla. Najstariji od njih je Mi-4A "569", proizveden 1963. godine. Izložen je u svojoj izvornoj, istočnonjemačkoj maskirnoj shemi (tamno maslinasto / svijetlo maslinasto / svijetlo plavo). Iza njega vidi se Mi-8 koji je, sudeći po tamnozelenoj i svjetlosmeđoj boji gornjih površina, bio na remontu i prebojavanju u Mađarskoj

Boris Gregurić

Iako na prvi pogled djeluje poput "običnog" Mi-8, antene na trbuhi ovog vrtoleta otkrivaju da se radi o letećem zapovjednom mjestu, Mi-9

Muzej ratnog zrakoplovstva

Nakon II. svjetskog rata Njemačka je podijeljena - isprva savezničkim okupacijskim zonama, a potom i službenim stvaranjem dviju država 1949. godine. Zapadni su saveznici nastojali svoj dio Njemačke (Saveznu Republiku Njemačku) što čvršće vezati uz sebe. Nova

država je uključena u obrambenu zajednicu Zapada, a točno deset godina nakon poraza, 9. svibnja 1955., primljena je u NATO. Time je počela ponovna izgradnja vojske dotad razoružane Njemačke.

U tom početnom razdoblju stvaranja zapadnonjemačkog zrakoplovstva postavljeni

su i temelji najznačajnijeg njemačkog zrakoplovnog muzeja. Budući muzej nastao je zalažanjem izvjesnog dužnosnika uprave uzletišta Uetersen. Gospodin Jaeckel, koji se u slobodno vrijeme zanimalo povješću zrakoplovstva, predložio je stvaranje zbirke koja bi prikazivala povijesni razvoj njemačkog vojnog zrakoplovstva. Bio je to vrlo visoko postavljen cilj, posebice uvezši u obzir činjenicu da se tek godinu dana ranije pojavio prvi stvarni zametak novog njemačkog zrakoplovstva - pilotske škole u Fürstenfeldbrucku, Memmingenu i Uetersenu. Unatoč tome Jaeckel je naišao na razumijevanje i službenu potporu, i 1957. je započelo organizirano prikupljanje stare vojne zrakoplovne gradi.

Prostor za novu zbirku nađen je u sportskoj dvorani u Appenu, gradiću sjeverno od Hamburga. Među prvim su izlošcima bile vojne odore, tehnički uređaji i oprema, te odličja iz razdoblja II. svjetskog rata. Početkom šezdesetih godina zbirka je uzdignuta na razinu muzeja. Dolaskom novog upravitelja, 1967., težište zbirke pomiciće se s odora na

Boris Gregurić

Ovaj vrlo uočljivo obojeni zrakoplov je posljednji korišteni primjerak Canberrre B.2 u Njemačkoj. Zrakoplov je pripadao Erprobungsstelle (ispitnom središtu) u Manchingu. Letio je još od 1966., pa sve do 1993. godine, a posljednje mu je slijetanje bilo u muzej

vojnu tehniku. Kao dar španjolske vlade stižu CASA 2111 i HA.1112 (po licenci proizvedeni He 111H-16 i Bf 109G) - prethodno rabljeni pri snimanju filma "Bitka za Britaniju".

Do tada se već javio i problem smještaja zbirke. U Appenu ni izdaleka nije bilo dovoljno prostora za sve izloške, pa je veći broj letjelica izlagan po zračnim lukama i muzejima diljem Njemačke. Troškovi obnove i održavanja

Ujedinjenjem Istočne i Zapadne Njemačke, 3.studenog 1990. godine, Luftwaffe iznenada dobiva veliki broj letjelica koje nikad ne će upotrebjavati. Dio toga odmah je završio po muzejima i zbirkama, a ponajprije, naravno, u Muzeju ratnog zrakoplovstva. Ponovno se nametnulo pitanje stalnog smještaja muzeja. Ponovnim proglašenjem Berlina glavnim gradom Njemačke, 1991., i

tičkog "grabljenja moći". Od 1934. do 1936. godine tu su bile izgradene Zrakoplovno-tehnička i Zrakoplovna ratna akademija, kao i Škola zračnog ratovanja s uzletištem. Bilo je to jedno od četiri najpoznatija zrakoplovna časnička učilišta u zemlji. Tijekom II. svjetskog rata Gatow je višekratno bombardiran. Dana 26. travnja 1945. pao je nakon teških borbi u ruke Crvene armije (a još noć prije, 25. na 26. travnja, tu su pod paljbom sletjela dva Ju 352 dovožeći nekoliko stotina mornara za ojačanje obrane grada). Prigodom podjele grada na sektore, uzletište i sklop učilišta dopali su u britansku zonu. Sovjetske snage Gatow su službeno predale britanskom zrakoplovstvu 2. srpnja 1945. godine.

U vrijeme blokade Berlina, 1948.-1949., i Gatow je bio jednom od vitalnih točaka održanja zapadnog dijela grada. Tada je privremeno služio i kao vodena zračna luka - budući da nije bio ni 500 m udaljen od jezera Havel u ovlasti RAF Gatow pripadali su i britanski hidrozrakoplovi koji su slijetali na jezero.

Tijekom idućih 45 godina RAF Gatow bio je jednom od najznačajnijih britanskih baza u Njemačkoj. To je trajalo sve do povlačenja stranih zrakoplovnih snaga s područja Berlina. Dana 7.rujna 1994. baza je predana Luftwaffe. U izgrađenom dijelu baze (s terenom za golf koji su si bili uredili Britanci) smješteno je zapovjedništvo 3. Luftwaffendivision (3. zrakoplovne divizije); prostor hangara i poletno-sletnih staza određen je za muzej.

Preseljenje izložaka obavljeno je u prol-

Najstariji tip u muzeju je ovaj Rumpler Taube. Izloženi primjerak nije star - radi se o nedavno izrađenoj replici

zbirke na kraju su natjerali upravu da zbirku ponudi na dar Muzeju oružanih snaga (Museum der Bundeswehr). Dogovor je ubrzo

Ministarstvo obrane okrenulo se traženju mesta za muzej negdje u tom području. Na kraju se odlučilo za dotadašnju zrakoplovnu

Od dva muzejska HFB320, jedan je standardni putnički zrakoplov iz sastava Flugbereitschaftsstaffel (eskadrile u stalnoj pripravnosti) zrakoplovne baze Köln-Wahn

postignut. Godine 1987. njemačke oružane snage službeno prihvaćaju zbirku, koja odmah prerasta u Muzej ratnog zrakoplovstva (Luftwaffenmuseum).

bazu britanskih zračnih snaga u Njemačkoj, u predgrađu Gatow na zapadnom rubu Berlina.

Novo sjedište muzeja, uzletište Gatow, bilo je jedno od onih nastalih u doba nacis-

jeće 1995. godine. Preko stotinu letjelica na novu su lokaciju zrakom prebacili transportni vrtoleti CH-53 15. Heeresfliegerregiment (15. zrakoplovni puk vojske). Muzej je ponovno

otvoren u rujnu iste godine.

Zbirka muzeja Luftwaffe

Muzej Luftwaffe još uvijek ima status "muzeja u izgradnji". Zasad je uređen tek jedan od četiri hangara predviđenih za smještaj izložaka. Trenutačno je posjetiteljima dostupna tek zbirka odora i dio zrakoplovne zbirke.

Zrakoplovna zbirka podijeljena je u dva dijela. Manjim (po broju izložaka) no šarolikijim dijelom u hangaru dan je povijesni presjek razvoja njemačkog ratnog zrakoplovstva, od zrakoplova Rumpler Taube do mlaznih lovaca Lockheed F-104G i MiG-21PFM. Najstariji prikazani tipovi su, na žalost, replike - vjerne kopije izradene tijekom nekoliko posljednjih godina. Tako je, na primjer, izloženi Fokker D.VII izrađen 1993. (po izvornim tvorničkim nacrtima, dobivenim iz Nizozemske). Tu i tamo je ugrađen i poneki originalni dio opreme, dok je u repliku Fokkera Dr.I 152/17 ugrađen pravi rotacijski motor Uberursel UR-2 (navodno s originalnog 152/17).

Razdoblje odmah nakon I. svjetskog rata predstavljeno je samo jednim, no vrlo zanimljivim izloškom. Radi se o replici Junkersa

prodora iz Sovjetske Rusije - rabljen pretežno za borbu protiv komunista unutar Njemačke.

Prvom takvom bojišnicom i opet je bio Berlin. Prvi je ustank, socijaldemokratski od 9. studenog 1918. godine, doveo do abdikacije cara i prijenosa vlasti na novu vladu u Weimar; to je proteklo gotovo bez žrtava i bez djelovanja zrakoplovstva. Već dva mjeseca kasnije situacija se iz korijena promjenila: udarom od 5. siječnja 1919. vlast je u Berlinu preuzeo komunistički Spartakusbund. Devet dana kasnije vlast je na Berlin poslala Reichswehr (vojsku) i Freikorps; tom je prigodom i Freikorps počeo rabiti vojne zrakoplove, iako još uvijek samo za izviđanje. Već

Kappov puč, trajao vrlo kratko i završio je bez žrtava, ali je zbog njega završio i Freikorps. Veći dio njegovih članova uključen je iduće godine u redovitu vojsku, a jedna je skupina postala jezgrom budućih "smedih košulja" (SA).

Idući dio izložbe bavi se zrakoplovstvom u doba nacizma. Uz nekoliko jedrilica i zrakoplova, izložena je i pozemna tehnika: protuzrakoplovni top kalibra 88 mm s reflektorom za osvjetljavanje neba noću, te motocikl-polugusjeničar Sd.Kfz.2 s registarskim pločicama Luftwaffe. U posebnoj je prostoriji

izložen jedan Messerschmitt Me 163B Komet iz sastava JG400. Taj su zrakoplov 1945. zaplijenili Britanci, ai u svibnju 1988. godine vraćen je iz muzeja St. Athan.

Jedna je soba posvećena i Berlinskom zračnom mostu. Uz dokumente i brojne makete, tu je izložena i motorna trokolica kakvom je od obale Havela prevožen materijal koji su dopremali hidrozrakoplovi.

Izlošcima je najbogatije poratno razdoblje. Ukratko su predstavljena oba njemačka zrakoplovstva. Ono zapadno je zastupljeno zrakoplovima Piper L-18C Super Cub, Harvard Mk.IV (T-6J), Canadair CL-13A Sabre, F-104 i Alpha Jet. Od pet navedenih tipova, prva tri simboliziraju rađanje poslijeratne Luftwaffe. Još je 1952. SR Njemačka postala bazom snaga "masivne odmazde" (odlučnog nuklearnog protuudara u slučaju sovjetskog napadaja), i u tu su svrhu na njezinom tlu bile razmještene postrojbe iz sastava 2. i 4. Allied Tactical Air Force (ATAF). Tijekom druge polovine pedesetih godina u ATAF je uključeno i novo njemačko ratno zrakoplovstvo, čijom je zadaćom određeno taktičko djelovanje u obrani zračnog prostora i u napadaju. Nova Luftwaffe odmah je opremljena borbenim zrakoplovima F-84 Thunderstreak (jurišnik), RF-84 Thunderflash (za izviđanje), CL-13/F-86 Sabre (lovac) i FIAT G-91 (za obuku), a Super Cub i T-6 služili su za osnovnu izobrazbu i vježbu. Idućih su desetljeća, naravno, pristizali noviji borbeni tipovi: F-104 Starfighter, pa F-4 Phantom II, Alpha Jet,... da bi posljednjim korakom u tome smislu prije njemačkog ujedinjenja bio Tornado.

Istočnonjemački LSK/IV (Luftstreitkräfte / Luftverteidigung, to jest RZ i PZO) predstavljaju samo tri letjelice: Jak-11, MiG-15UTI i MiG-21PFM. Izloženi MiG-15UTI povučen je iz uporabe 1985., nakon što je niz godina služio kao Wetterflugzeug, "meteorološki zrakoplov". Svaki je zrakoplovni puk imao svoj

U skladu s odredbama mirovnog ugovora, u Njemačkoj je 1919. počelo uništavanje vojnih zrakoplova

Postojao je samo jedan primjerak aviona Junkers D.I. Dovršen ljeti 1918., zrakoplov je letio u sastavu zrakoplovne postrojbe Freikorpsa do njegova raspuštanja 1920., a potom je uništen. U muzeju je izložena replika

D.I u bojama tzv. Freikorps - dobrovoljačkih poluvojnih snaga, stvorenih na poticaj Weimarske vlade u prosincu 1918. godine. Freikorps je nastao za obranu istočne granice, ali je - kako na kraju nije došlo ni do kakvog

15. siječnja ustank spartakovaca ugušen je u krvi.

Idući državni udar izveo je upravo berlinski Freikorps 12. ožujka 1920. godine. Taj je događaj, po svom vodi poznat kao

Wetterflugzeug, obvezno dvosjed, koji je služio za provjeru vremenskih uvjeta nad uzletištem na dan određen za letenje. Nisu, naime, mogle sve postrojbe letjeti svaki dan, već je svaka od njih smjela letjeti samo na odredene dane u tjednu - tako su, na primjer, za JG-8 "letni dani" bili ponедјeljak, srijeda i petak. Ostali dani bili su namijenjeni letnoj pripremi (osim dva dana "crvenog svjetla" - političke obuke - mjesечно). Priprema bi počinjala raščlambom letova od prethodnog dana, nakon čega bi uslijedio susret cijelog puka i davanje zadaća za sljedeći dan od zapovjednika i na kraju, pripreme u eskadrili.

Boris Gregurić

Istočni i zapadni zrakoplovi pomiješani su na stajanci Gatowa. U prvom planu T-33A "EB-399" iz sastava Aufklärungsgeschwader 52; oznaka postrojbe naslikana je na repu. Iza njega su F-84F "DD-313" i MiG-21F-13 "645"

Pilot koji ne bi zadovoljio na provjeri pripravnosti svog zapovjednika eskadrile, sljedećeg dana ne bi smio letjeti. Isto je vrijedilo za zapovjednike eskadrile u odnosu na časnika za letačku obuku.

Jutrom "letnog dana" zapovjednik puka i još jedan visoki časnik sjedali bi u Wetterflugzeug i poljetali na provjeru vremenske situacije, dok bi piloti provodili uobičajenu provjeru pred let. Zapovjednik bi po slijetanju izvjestio o vremenu i u skladu s tim odabrao jedan od nekoliko za taj dan planiranih načina djelovanja. Na "letne dane" puk bi letio po 6-8 sati. Istočnonjemački piloti u prosjeku su godišnje imali po 100 sati naleta.

da i naše HRZ posjeduje Mi-8, nama može biti zanimljiva njegova inačica Mi-9 - leteće zapovjedno mjesto divizije. Mi-9 je serijski proizvođen od 1978. do 1986. godine. Stvoren je na osnovi "civilnog" Mi-8P, pa ne nosi naoružanje ni dizalicu za teret. Vanjskim se izgledom Mi-9 od Mi-8 razlikuje jedino dodatnim antenama na trbuhi, no razlike u unutrašnjosti letjelice su mnogo veće. Mi-9 je opremljen s nekoliko radiouređaja (R-111, R-405MPB, R-802VJa, R-832M) s pripadajućim antenama. U putničkoj kabini uređeno je šest radnih mjesta (tri zapovjedna i tri za operatere veze), a u njezinom stražnjem dijelu izdvojen je prostor za

da poljeću poput raketa. To bi se postiglo dodatnim raketnim motorom pod trupom. Bila je to američka zamisao, ali su pokusi provedeni s dva njemačka F-104G. Ispitivanja su započela u travnju 1963. u Kaliforniji na zrakoplovu označenom DA-102 s pokusnim pilotom tvornice Lockheed. Ispitivanja su nastavljena u svibnju 1966. godine na njemačkom tlu - u Lechfeldu s izloženim DB-127; pilotirali su prvo američki, a potom i njemački piloti. Na kraju se pokazalo da se cijela stvar ne isplati, jer su poljetanja bila vrlo skupa (po 115.000 DEM svako) i projekt je napušten.

Treća " rijetka ptica" predstavljena je s čak dva primjerka. Radi se o zrakoplovu Hamburger Flugzeugbau 320 Hansa-jet. Bio je to prvi mlazni zrakoplov razvijen u SR Njemačkoj nakon drugog svjetskog rata (DR Njemačka je bila nešto brža; prototip Baade 152 poletio je 1958.). Projektiranje tog malog zrakoplova započelo je 1962. godine. Prototip je poletio 21. travnja 1964., a serijska proizvodnja pokrenuta je tri godine kasnije. Ukupno je proizvedeno svega 45 HFB 320, od kojih je većina bila u sastavu Flugbereitschaftstaffel u zrakoplovnoj bazi Köln-Wahn. Sedam ih je pretvoreno u zrakoplove za protuelektroničku borbu HFB 320M i dodjeljeno Flugvermessungsstaffel / JaBoG32 na zrakoplovnoj bazi Lechfeld. Posljednji HFB 320M povučen je iz uporabe u travnju 1994.

Konačno dovršenje uređenja Muzeja Luftwaffe planirano je za kraj 1999. godine. Tada bi trebali biti izloženi svi zrakoplovi i ostal-

MiG-23ML "488" iz sastava JG-9 obojan je nešto manje napadno od Su-22 "798". Shema je zadržana i kad je zrakoplov postao 20+26

dodatane antene i za prijenosni turbogenerator AI-8. Istočnonjemačkom zrakoplovstvu 1984. godine isporučeno je ukupno osam Mi-9.

Vrlo je poseban i F-104G izložen na postolju. To je jedan od svega dva F-104 korištena u programu ZELL (ZEro-Lenght Launch - prevodivo s "lansiranje s PSS duljine nula"). Radi se o jednoj ne previše uspješnoj zamisli iz razdoblja hladnog rata: u slučaju uništenja poletno-sletnih staza, zrakoplove bi se osposobilo

la tehnika. Sudeći po dosadašnjem radu, nema mjesta dvojbi u to da će muzej biti uređen na vrijeme. No i prije toga - ako vas put naneše u Berlin, i ako vas zanima zrakoplovstvo - vrijedi ga posjetiti. U nadi da ćemo, jednog lijepog dana, biti u mogućnosti nešto slično posjetiti i u Hrvatskoj.

Izložene letjelice

Već se broj letjelica može vidjeti vani, na nekadašnjoj stajanci. Zasad su izložena 32 zrakoplova i vrtoleta, dok ih se još dvadesetak vidiiza ograda i na nedostupnom kraju baze. Izložene letjelice predstavljaju zanimljivu mješavini istočnih i zapadnih tipova.

Uz "obične" zrakoplove ovdje se mogu vidjeti i rijetki tipovi i inačice. S obzirom na to

Izvanobalna ophodna plovila (OPV)

(III. dio)

Nakon što smo se u prvim nastavcima ovog teksta osvrnuli na pravne režime na moru, tehnička pitanja njegovog nadzora, moguće ustroje snaga potrebnih za nadzor mora i tražene značajke za tu svrhu građenih izvanobalnih ophodnih plovila (OPV) te započeli opisivanjem pojedinih OPV-ova, ovdje ćemo prikazati brodove izgrađene u ostalim europskim zemaljama te zemaljama Sjeverne i Južne Amerike, dok će u posljednjem nastavku uslijediti plovila zemalja Azije te Australije i Oceanije, kao i neki od planova i programa gradnje OPV-a.

Radi potrebe za djelotvornim nadzorom gospodarskog pojasa nastala je nova vrsta ratnog ili javnog broda - izvanobalno ophodno plovilo (Offshore Patrol Vessel, OPV)

Boris ŠVEL

Talijanski OPV *Spica* razreda *Cassiopea* opremljen je ne samo za ubičajene zadaće ophodne i nadzora, već i za gašenje požara, potragu i spašavanje, opskrbu te suzbijanje zagadenja

Italija

Talijanska ratna mornarica (**Marina Militare**) rješila je pitanje ophodne na sličan način kao Francuska, premda su plovila manja, razmjerno zahtjevima ophodne u Sredozemlju. Tako je umjesto brojnog homogenog razreda (klase) OPV-ova izgrađeno osam korveta s jedne, odnosno četiri OPV-a s druge strane, a ophodne snage su između 1994. i 1996. pojačane s četiri jedinice razreda **Artigliere (Soldati)**, koje su klasificirane kao flotni ophodni brodovi, no radi se o fregatama građenim za Irak kao razred **Hittin** prema projektu talijanskog razreda **Lupo** (sa skromnijom električnom opremom i bez pro-

tupomorničkog naoružanja). Nikada nisu isporučene Iraku, te ih je na posljeku kupila talijanska ratna mornarica. Kako se ne radi o OPV-ovima, ne ćemo ih opisivati, kao ni spomenute korvete razreda **Minerva**.

Usredotočit ćemo se na izvanobalna ophodna plovila (Pattugliatori Marittimi) razreda **Cassiopea**, koje se ponekad spominje i kao razred **Costellazioni**. Četiri jedinice je financiralo Ministarstvo trgovачke mornarice, dok je gradnja pete ponijesta radi manjka novca. Ti su brodovi izgrađeni u brodogradilištu Fincantieri u Muggianu, a ušli su u službu 1989. i 1990. Namijenjeni su za zadaće ophodne, potragu i spašavanje, borbu protiv

zagadjenja (mogu usisati 500 m³ zagađene vode), gašenje požara te opskrbne zadaće. Visokih su bokova, a na krmi je hangar uključen u kompaktno nadgrađe i letna paluba izmjera 22 x 8 m. Puni istiskuju 1475 tona, dugi su 79,8 m, a pokreću ih dva motora Fincantieri/GMT BL 230.16 snage 5840 kW (7490 KS) na dvije osovine s vijcima prekretnih krila. Naoružani su topom Bofors Mk 3 kalibra 40/60 mm, a imaju navigacijski radar MM/SPN 703.

su 52,7 m, a pogon čine dva Dieselova motora GM 8-278 ANW snage 1310 kW (1760 KS) na dvije osovine s vijcima prekretnih krila. Naoružani su topom Bofors Mk 3 kalibra 40/60 mm, a imaju navigacijski radar MM/SPN 703.

Treba spomenuti kako talijanske pomorske ophodne snage uključuju i niz plovila Obalne straže (**Guardia Costiera-Corpo delle Capitanerie di Porto**) podređene Ministarstvu trgovачke mornarice i karabinjera (**Comando Generale dell'Arma del Carabinieri, Servizio Navale**), no radi se

ponajčešće o malim plovilima. S druge strane, pomorska služba finansijske straže (**Comando Generale della Guardia di Finanza, Servizio Navale**) raspolaže brojnim plovilima, među kojima bi se razred **Antonio Zara**, pune istisnine 320 tona, mogao možda smatrati malim OPV-ovima (Hrvatski vojnik br. 5, studeni 1995.).

Norveška

Zadaćama pomorske ophodnje u Norveškoj zadužena je Obalna straža (**Kystvakt**) osnovana 1976. Za razliku od rješenja primjenjenog u mnogim drugim zemljama, ona je sastavni dio ratne mornarice i raspolaže flotom OPV-ova koji su - slično kao i danski - prilagođeni teškim uvjetima Sjevernog mora. Tri broda razreda **Nordkapp** ušla su u službu 1981. i 1982., a po jednog su izgradila brodogradilišta Bergens Mek Verksteder, Horten Verft i Haugesund Mek Versted, no gradnja još četiri jedinice otkazana je zbog smanjenja proračuna. Puni istiskuju 3240 tona, dugi su 105,5 m, a četiri Dieselova motora Wichmann 9AXAG snage 11.900 kW (16.163 KS) na dvije osovine pokreću ih brzinama do 23 čv, dok je doplov 7500 Nm pri 15 čv. Posada broji 52 člana, od čega 6 pripada letačkom osoblju, dok u slučaju dodatnog opremanja (u ratu) broj raste na 76 članova, a ukupno je moguće smjestiti 103 osobe; spomenimo kako svaki brod ima dvije posade koje se izmjenjuju. Trupovi su pojačani radi plovidbe morem koje se ledi, na krmi su hangar i letna paluba za vrtlolet Westland Lynx Mk 86. Brodovi imaju pramčani propulzor, opremljeni su za gašenje požara i borbu protiv zagađenja, a nose i dvije pomoćne brodice te jednu brzu brodicu.

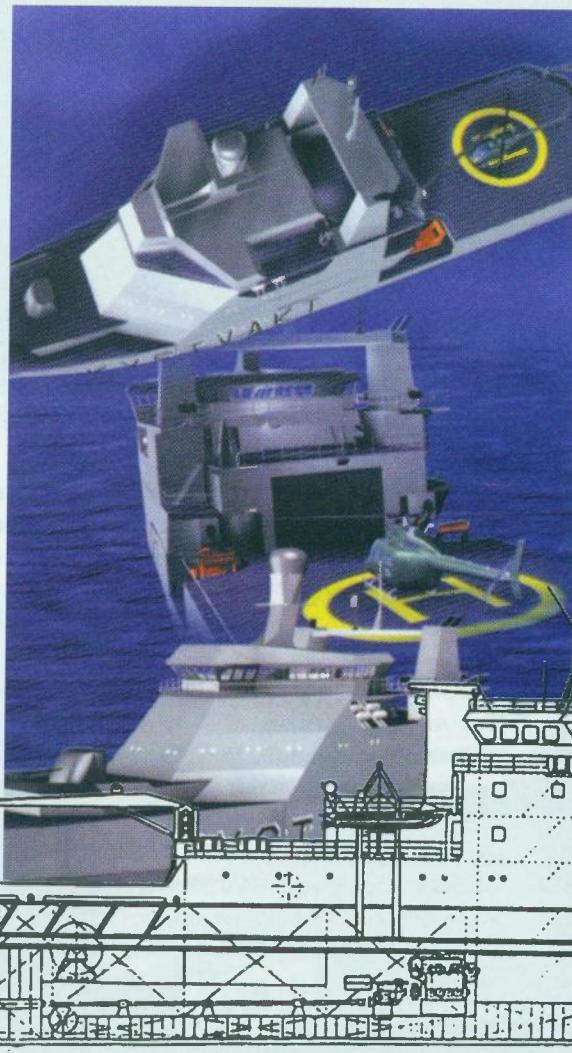
Jane's

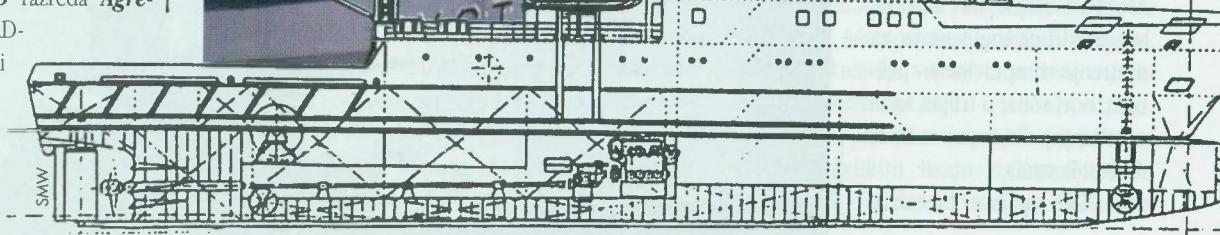
KNM *Senja* je drugi od tri broda norveškog razreda *Nordkapp*

Naoružani su pramčanim topom OTO Melara tipa MMI (poznat i kao model Allargato) kalibra 76/62 mm, koji je s pripadajućim sustavom za upravljanje paljbom Argo NA 10 i radarom Selenia MM/SPG 70 (RTN 10X) skinut s otpisanih fregata razreda **Bergamini**, kao i s dva topa Oerlikon kalibra 20 mm (ili dvije strojnice kalibra 12,7 mm), a ukrcavaju vrtoljet Agusta-Bell AB 212 ASW. Električna oprema uključuje i motrilski radar SMA MM/SPS 702(V)2 i navigacijski SMA MM/SPN 748(V).

Četiri OPV-a razreda **Bambu** građeni su između 1956. i 1957. kao minolovci razreda **Agave** u brodogradilištu CRDA u Monfalconeu, a prepravljeni su u ophodna plovila radi sudjelovanja u mirovnim operacijama UN-a u Crvenom moru tijekom osamdesetih, no kako su pred otpisom, ne ćemo ih potanko opisivati. Još uvijek su međutim u službi bivši minolovci **Storione** i **Squalo** razreda **Aggressive** izgrađeni u SAD-u godine 1956., koji su pregrađeni u OPV-ove 1992. i 1993. Puni istiskuju 750 tona, dugi

Novi norveški izvanobalni ophodni brod KNM *Svalbard* izgrađen je u Poljskoj

Brod njemačke službe Zaštite ribarenja (Fischereischutz) *Meerkatze* postiže brzinu 15 čvorova

Naoružani su topom Bofors SAK Mk 1 kalibra 57/70 mm na povišenoj pramčanoj palubi, četiri topa Rheinmetall kalibra 20 mm, a za protupodmorničku borbu nose dva trocijevna uređaja Mk 32 za torpeda Mk 46 kalibra 324 mm, dok je na krmi klizač dubinskih bombi. Ostavljeno je mjesto za šest protubrodske projektila Penguin Mk 2, premda se oni normalno ne postavljaju. Opremljeni su motričkim radarem Plessey AWS 5, dva navigacijska radara Racal Decca 1226 kao i radarem za upravljanje paljicom Philips 9LV 218 Mk 2, zapovjednim sustavom Navkis te sonarom Simrad SS 105. Mogu se postaviti lanseri mamac i chaffova, a KNM *An-denes* je tijekom operacija u Zaljevu 1990. i 1991. dobio sustav za satelitsku komunikaciju.

Nedavno je s kompanijom EDO Combat Systems ugovoren program osvremenjivanja elektroničke opreme razreda *Nordkapp* vrijedan oko 25,5 milijuna dolara (uz još 6,7 milijuna ukoliko se ista oprema ugraditi na novi OPV *Svalbard*), koji uključuje ugradnju novog radara za motrenje površine AN/SPS-67(V)3, IFF sustava, optoelektroničkog sustava za motrenje i upravljanje paljicom, novi sonar u trupu, kao i novi zapovjedni sustav sa četiri do šest konzola.

Kao zamjena za razred

Farm, koji je pred otpisom, onedavno su u floti Obalne straže dva nova broda izgrađena 1996. KNM *Tromsø* građen je u brodogradilištu Troms Fylkes, istiskuje 2800 tona i

Pomorski odjel poljske Pogranične straže za nadzor gospodarskog pojasa rabi brod *Kaper* /

dug je 70 m, ima top kalibra 40 mm, a može nositi i vrtolet. KNM *Ølesund* je gradnjom brodogradilišta Myklebust, pun istiskuje 2400

tona, dug je 63 m, postiže brzine do 18 čv, a naoružan je topom kalibra 40 mm. U službi je još i po jedan brod razreda *Noren* i *Farm*, no kako su stari preko 35 godina i ubrzo im predstoji otpis, ne ćemo ih opisivati. Novi OPV, KNM *Svalbard*, izgrađen u poljskom brodogradilištu Stocznia Marynarki Wojennej u Gdinji, dovršit će se ove godine u Norveškoj. Dug je 51,4 m, a Dieselov pogon ga pokreće brzinama do 22 čv. Ima 33 člana posade, a vjerojatno će se izmjenjivati dvije posade, kao kod razreda *Nordkapp*. Naoružanje čini top kalibra 57 mm, četiri topa kalibra 20 mm, ukcava se vrtolet, a zapovjedni sustav će biti kompatibilan onome na razredu *Nordkapp* nakon osvremenjivanja. Služba zaštite ribarenja (Bruksvakt) integralni je dio Obalne straže, a raspolaže s desetak iznajmljenih brodova različite istisnine, odnosno nosivosti, koji su naoružani jednim topom kalibra 40 mm.

Njemačka

U Njemačkoj pod brodove Obalne straže (**Küstenwache**, ustvorene 1. srpnja 1994.) ulaze plovila pomorskog dijela Savezne službe za zaštitu granica (**Bundesgrenzschutz - See, BGS**), službe Zaštite ribarenja (**Fischereischutz**), Pomorske policije (**Schiffahrtspolizei**), kao i neki brodovi Carine (**Zoll**) i Policije za nadzor pomorskih puteva (**Wasserschutzpolizei**).

BGS ima nekoliko ovećih ophodnih plovila koje bismo doduše mogli smatrati OPV-ovima, no zbog namjene oni ne ulaze u tu kategoriju: ophodni brod *Bredstedt* (istisnine 673 brt), tri plovila razreda *Neusteritz* (bijeg

Španjolski OPV *Serviola* istoimenog razreda

istočnonjemačkog **Projekta 151** razreda *Sassnitz*¹⁹). Brodovi Zaštite ribarenja, *Seefalke* (1790 brt), *Meerkatze* (2386 brt), *Friethjof* (2140 brt), *Warnemünde* (399 brt) i *Walter Herwig III* (337 brt), služe za nadzor nad ribarenjem u sjevernom Atlantiku, dok se u brodogradilištu Peenewerft u Wolfgastu grade još dva broda duljine 72 m. Njemačka brodogradilišta nude međutim projekte OPV-ova za izvoz, od koji će neki biti spomenuti zasebno.

Poljska

Pomorski odjel poljske pogranične straže (**Morski Oddział Straży Granicznej, MOSG**) raspolaže s dva broda projekta **SKS-40**, koji se rabe za zaštitu ribarenja. Oba su građena u brodogradilištu Stocznia Wisła u Gdinji, *Kaper I* dovršen je u siječnju 1991., a *Kaper II* tijekom listopada 1994. Puni istisku-

ječaju **B215** (modificirani projekt tipa **Halcon** građenog za Argentinu) u brodogradilištu Empresa Nacional Bazán u El Ferrolu (La Coruña). Puna istisnina razreda *Serviola*²⁰ je 1106 tona, a duljina 68,7 m. Pogon čine dva motora MTU-Bazán 16 V 956 TB91 snage 5500 kW (7500 KS) na dvije osovine, vršna brzina je 19 čv, a doplov 8000 Nm pri 12 čv. Posada broji 42 člana, od čega je 8 časnika. Postoji i dodatni smještaj za šest ljudi, a redovito ukrcavaju i žensko osoblje. Brodovi imaju neuvlaciće aktivne stabilizatore, kao i tri crpke za gašenje požara.

Naoružanje čini američki top Mk 27 kalibra 76/50 mm, iz starih zaliha ali generalno remontiran, kao i dvije strojnica kalibra 12,7 mm. Ovisno o zadataći, naoružanje je moguće različito konfigurirati: pramčani top može se zamjeniti Boforsovim Modelom 600 kalibra 40/70 mm ili Compactom kalibra 76/62 mm, a mogu se postaviti lanseri četiri protubrodska

12,7 mm, a ima navigacijski radar Racal Decca i sustav INMARSAT.

Deset jedinica razreda **Anaga** koje su ušle u službu između 1980. i 1982. imaju punu istisninu 350 tona i duljinu 44,4 m. Jedan motor MTU-Bazán 16 V 956 SB90 snage 2940 kW (4000 KS) na jednoj osovini s vijkom prekretnih krila daje im brzinu do 22 čv uz doplov 4000 Nm pri 13 čv, dok posada broji 25 članova (tri časnika). Naoružani su američkim pramčanim topom FMC Mk 22 kalibra 76/50 mm, jednim krmenim topom Oerlikon kalibra 20 mm te s dvije strojnice kalibra 7,62 mm. Ugrađen je radar Racal Decca 1226 i navigacijski radar Sperry, a brodovi su opremljeni i za gašenje požara i spašavanje.

Empresa Nacional Bazán izgradila je i pet jedinica razreda **Mantilla** spomenutog tipa Halcon za **argentinsku** obalnu stražu (**Prefectura Naval Argentina**) u čiju su uporabu

U Španjolskoj za argentinsku obalnu stražu izgrađeni brodovi *Thompson* i *Perfecto Fique* dio su razreda *Mantilla* (tip Halcon B 119)

ju 376 tona, dugi su 42,5 m, a pokreću ih dva Dieselova motora Sulzer 8 ATL 25/30 snage 3470 kW (4720 KS) na dvije osovine. Vršna brzina je 17 čv, a doplov 2800 Nm pri 14 čv. Posada broji 11 članova, uz mogućnost smještanja još 7 osoba, a imaju i motrilački radar SRN, kao i navigacijski Racal Decca. Moguća je izgradnja još jedinica istog tipa.

U službu pogranične straže 1990. ušla je i fregata *Kaszub*, no ona je već sljedeće godine predana ratnoj mornarici.

Španjolska

U sastavu španjolske ratne mornarice (**Armada Española**) od 1991. odnosno 1992. su četiri OPV razreda *Serviola*, građeni prema pro-

jeektu Harpoon, CIWS sustav Meroka kalibra 20 mm, PZ sustav Sea Sparrow ili dvocijevni protupodmornički lanser Bofors kalibra 375 mm. Na krmi je hangar i letna paluba za vrtolet Agusta-Bell AB 212, čije su operacije s broda moguće sve do stanja mora 4. Elektroničku opremu razreda *Serviola* čine radari Racal Decca, motrilački 2459 i navigacijski ARPA 2690 BT, zapovjedni sustav Hispano te optoelektronički direktori Bazán Alcor.

Španjolska ratna mornarica od 1992. raspolaže i OPV-om *Chilreu*, bivšim koćarom, čiju je kupnju 1988. financiralo ministarstvo ribarenja. Pun istiskuje 1157 tona, dug je 67,8 m, Dieselov motor MaK 6M-453K snage 1810 kW pokreće ga brzinama do 13 čv, uz doplov 1500 Nm pri 12 čv. Naoružan je strojnicom

ušle 1982. i 1983. Izgrađene su prema projektu **B119**, pune istiskuju 1084 tona, duge su 67 m, a imaju iste motore kao španjolski razred *Serviola*. Razvijaju brzine do 20 čv, doplov je 5000 Nm pri 18 čv, a posada broji 33 člana, od čega 10 časnika. Brodovi imaju bolnicu s četiri ležaja, hangar i letnu palubu, a nose i tri brodice - jednu spasilačku i dvije pneumatske. Naoružani su pramčanim topom Breda kalibra 40/70 mm te s dvije strojnice kalibra 12,7 mm, za navigaciju služi radar Decca 1226. Nakon što su vrtoleti Aérospatiale Alouette III otpisani, više ne ukrcavaju vrtolet, a nabava vrtoleta Esquilo otkazana je 1992.

Prema preinačenom projektu tipa Halcon u brodogradilištu Bazán u San Fernandu izgrađeno je 1982. šest OPV-ova tipa **B120** razre-

da **Uribe** za meksičku ratnu mornaricu (**Armada de Mexico**). Puni istiskuju 910 tona, dugi su 67 m, a dva Dieselova motora MTU-Bazán 16 V 956 TB91 snage 5520 kW (7402 KS) na dvije osovine pokreću ih brzinama do 22 čv, uz doplov 5000 Nm pri 18 čv. Posada broji 46 članova (sedam časnika). Naoružani su topom Bofors kalibra 40/70 mm, a ukrcavaju vrtlojet MBB Bö 105CB. Opremljeni su motričkim (Decca AC 1226) i navigacijskim radarem te sustavom TACAN (SRN-15), kao i optoelektričkim direktorom Naja. Gradnja brodova bila je iznimno kratka zahvaljujući razmjerno jednostavnoj konstrukciji; gradnja daljnjih osam jedinica je međutim otkazana jer se meksička mornarica odlučila za gradnju poboljšanog tipa (razred **Holtzinger**) u domaćim brodogradilištima.

Švedska

Švedska Obalna straža (**Kustbevakning**) ima iznimno dugu tradiciju - utemeljena je 1638. - no uglavnom raspolaže brojnim obalnim plovilima. Uz već spomenuti **KBV 181** građen u Finskoj, u službi je donedavno bio još jedan brod (**KBV 171**) koji bismo mogli smatrati OPV-om. Brodogradilište Karlskronavarvet dovršilo ga je 1980. Izgrađen je od stakloplastike, pun istiskuje 375 tona, dug je 50 m, a pokreću ga dva Dieselova motora Hedemora V16A snage 3300 kW (4500 KS) na dvije osovine. Vršna brzina je 18 čv, doplov 3000 Nm pri 12 čv, a posada broji svega 8 članova. Na brod se može postaviti jedan top Oerlikon kalibra 20 mm (plovila švedske Obalne straže normalno nisu naoružana), odnosno ukrcati mine, a opremljen je s dva navigacijska radara Racal Decca i sonarom Simrad Subsea. **KBV 171** je kao **Stern** 13. listopada 1998. preuzeila **belgijska** ratna mornarica koja planira nabavu još tri slična broda za zaštitu ribarenja i spašavanje. Drugi brod istog razreda, **KBV 172**, prodan je švedskoj ratnoj mornarici gdje služi kao brod za potoru ronilaca.

Velika Britanija

Temeljem iskustava stečenih tijekom prijepora s Islandom, britanska Kraljevska mornarica (**Royal Navy**) pristupila je polovicom sedamdesetih godina izgradnji OPV-ova projektiranih za Sjeverno more koji sada čine squadron za zaštitu ribarenja (**Fishery Protection**

Meksičkom razredu **Uribe** pripada i brod **Vicealmirante Othon P Blanco Nunez de Caceres**; na letnoj palubi je vrtlojet MBB Bö 105CB

U sastavu squadrona za zaštitu ribarenja britanske Kraljevske mornarice nalazi se i izvanobalni ophodni brod **HMS Shetland** razreda **Island**

HMS Leeds Castle britanskog tipa OPV Mk 2

Kuter američke Obalne straže USCGS Dallas razreda **Hamilton (Hero)**

squadron). Sedam brodova razreda Island (tip **Offshore Patrol Vessel Mk 1**) izgradilo je brodogradilište Hall Russel & Co u škotskom gradu Aberdeenu, a ušli su u službu od 1977. do 1979., a jedan (**HMS Jersey**) je otpisan 1993. i prodan Bangladešu³. Puna istisnina im je 1260 tona, duljina 59,5 m, a dva Dieselova motora Ruston 12RKCM snage 3265 kW (4380 KS) na jednoj osovine daju im brzine do 16,5 čv, uz doplov 7000 Nm pri 12 čv. Posada ima 39 članova. Opremljeni su ljljnim kobilicama, aktivnim stabilizatorima i balastnim tankovima, mogu ukrcati omanji odred mornaričkog pješaštva, a nose brzu brodicu krutog dna Avon Sea Rider. Naoružani su pramčanim topom Bofors Mk 3 ili DS Mk 1 kalibra 30 mm i dvjema strojnicama kalibra 7,62 mm. Električna oprema je razmjerno skromna i sastoje se od navigacijskog radara Kelvin Hughes Type 1006 i sustava za elektroničku potporu Orange Crop, a naknadno je ugrađen zapovjedni sustav Racal CANE-1.

Isto brodogradilište je izgradilo i dva veća OPV-a razreda **Castle** (tip **Offshore Patrol Vessel Mk 2**) koji su otvoreni kao privatni projekt. Puna istisnina je 1427 tona, duljina 81 m, a dva Dieselova motora Ruston 12RKCM snage 4205 kW (5640 KS) na dvije osovine s vijcima prekretnih krila daju im vršne brzine do 19,5 čv. Doplov je 10.000 Nm pri 12 čv. Imaju 50 članova posade (7 časnika), a mogu ukrcati do 25 marinaca, premda je njihov smještaj ponešto skručen. Naoružani su pramčanim topom DS Mk 1 kalibra 30 mm (izvorno je bio postavljen Bofors Mk 3), mogu polagati mine, a na krmi je prostora letna paluba za vrtlolet poput Westland Sea Kinga, no ne postoji hangar. Opremljeni su motrilačkim radarom Plessey Type 944 i navigacijskim Type 1006 te s dva lansera mamaca Plessey Shield, optoelektričkim direktorom, kao i sustavom INMARSAT, a ukrcavaju i dvije brodice Sea Rider. Brodovi su naizmjence dodijeljeni ophodnjama u Sjevernom moru i oko Falklandskega (Malvinskog) otočja.

Škotsko brodogradilište Hall Russel izgradilo je 1984. i 1985. pet ophodnih plovila razreda **Peacock** za službu u Hong Kongu; hongkonška vlada je podmirila tri četvrte troškova gradnje. Dva su prodana Irskoj, dok

su preostala tri nakon povlačenja Britanaca iz Hong Konga prodana Filipinima. Puni istiskuju 690 tona, dugi su 62,6 m, dva motora Crossley Pielstick 18 PA6V snage 13.419 kW (18.000 KS) na dvije osovine pokreću ih brzinama do 25 čv, a ugrađen je i pomoći propulzor Schottel snage 135 kW (181 KS). Doplov je 2500 Nm pri 17 čv, a posada broji 31 člana (6 časnika), uz dodatni smještaj za 7 ljudi. Naoružani su pramčanim topom OTO Melara (današnji OTO Breda) Compact kalibra 76/62 mm i četiri strojnice kalibra 7,62 mm, opremljeni su radarsima Kelvin Hughes Type 1006 (motrenje)

vojni nauk čvrsto stoji na načelu slobode mora, koje se opire uspostavi isključivih prava obalnih država nad dijelovima oceanskih i morskih prostranstava, pa SAD imaju teritorijalno more široko svega tri nautičke milje i nemaju gospodarskog pojasa. Unatoč tome, američka Obalna straža (**US Coast Guard, USCG**) raspolaže velikim brojem ophodnih plovila dimenzioniranih za nadzor dijelova otvorenog mora. Iako obalna straža obavlja mirnodopske zadaće⁴, prema potrebi njezina plovila dolaze pod zapovjedništvo mornarice, kao u slučaju I. i II. svjetskog rata, rata u

Vijetnamu ili pak tijekom operacija u Perzijskom (Arapskom) zaljevu, kao što je bila Desert Storm. Premda su sva ta plovila klasificirana kao kuteri (**Cutter**), neke razrede možemo držati gotovo školskim primjerima OPV-ova.

Tijekom šezdesetih godina bila je planirana izgradnja čak 36 kutera (High Endurance Cutters, **WHEC**), no zbog smanjivanja proračuna izgrađeno je 12 jedinica razreda koji je dobio ime **Hamilton**, odnosno **Hero**, već prema tome jesu li brodovi dobili imena prema ministrima financija (Obalna straža bila je u sastavu tog ministarstva do 1967.) ili junacima Obalne straže (posljednja tri broda). Brodovi su stupili u službu između 1967. i 1972., a izgradilo ih je brodogradilište Avondale u New Orleansu. Pri punoj istisnini 3050 tona i duljini 115,2 m, svojom su veličinom blizu fregatama, a prvi su američki ratni ili javni brodovi s pogonom na plinske turbine. Obilježava ih kliperski pramac i usporedni dimnjaci između kojih je hangar za vrtlolet (prije osvremenjivanja u njega je smještana oprema za aerostate), a veliko nadgrade izrađeno je od

aluminijskih slitina. Pogon u konfiguraciji CODOG čine dva Dieselova motora Fairbanks-Morse 38TD8-1/8-12 snage 5218 kW (7000 KS) i dvije plinske turbine Pratt & Whitney FT4A-6 snage 26.838 kW (36.000 KS), koji pokreću dvije osovine s vijcima prekretnih krila. Plinske turbine daju brodovima brzine do 29 čv, doplov je 14.000 Nm pri vožnji Dieselovim motorima brzinom 11 čv, odnosno 2400 Nm pri 29 čv, a brodovi imaju i pramčani propulzor. Posada broji 179 članova, od čega 21 časnika, a spomenimo kako su **USCGS Gallatin** i **Morgenthau** bili prve jedinice Obalne straže

Ophodni brodovi razreda **Peacock** imali su funkciju OPV-a

i Sea Archer (upravljanje paljborom), ukrcavaju brodice Sea Rider, kao i jednu veću brzu brodicu, a osposobljeni su za nadopunu zaliha tijekom plovidbe. Spomenimo još kako britanska kolonija **Falklandske otočje** (Malvinski otočje) ima vlastitu službu zaštite ribarenja, koja raspolaže s nekoliko brodova.

Sjeverna Amerika

Sjedinjene Američke Države

SAD nisu pristupile Konvenciji UN o pravu mora, a njezin politički i pravni, pa i

na koje su u jesen 1977. ukrcane žene kao stalni članovi posade.

Kuteri razreda *Hamilton/Hero* su osvremenjeni prema programu **FRAM** (Fleet Rehabilitation And Modernization) koji je otpočeo 1985., a dovršen je do 1992. Tim programom je poboljšan sustav propulzije, zapovjedno središte broda premješteno je iz nadgrada u trup, hangar je povećan teleskopskim produljenjem za vrtloet Aérospatiale (sadašnji Eurocopter) HH-65A Dolphin ili Sikorsky HH-60J Jayhawk, a krmeni je jarbol pojačan radi smještanja dodatnih antena. Prema istom programu zamijenjen je pramčani top (prvotno je to bio Mk 30 kalibra 127/38 mm) i njegov sustav za upravljanje paljbom, tako da sada brodovi imaju top Mk 75 kalibra 76/62 mm sa sustavom Sperry Mk 92 Mod 1 i CIWS sustav Mk 15 Phalanx, a prema potrebi se mogu ukrcati i protubrodski projektili Harpoon. Protupodmorničko naoružanje i oprema su iskrncani, dok je bliska obrana dopunjena s dva baca granata Mk 19 kalibra 40 mm, dva topa Mk 38 kalibra 25 mm i četiri strojnica kalibra 12,7 mm, a uklonjeni su i minobacači te sonar.

Elektronička oprema uključuje motrilačke radare Lockheed AN/SPS-40B i Raytheon AN/SPS-64(V)6, zapovjedni sustav SCCS, sustav za taktičku navigaciju AN/URN-25 te sonarne sustave AN/SQR-4 (prijam sa sonarnih plutača) i AN/SQR-17 (raščlamba signala). Postavljeni su lanseri mamaca i chaffova SRBOC, dok je na krimi ostavljeno mjesto za tegljeni sonarni niz. Na brodove je stalno ukrcana i oceanografska te meteoroška oprema. Prema sadašnjoj konfiguraciji naoružanja i opreme, posve su prilagođeni mirnodopskim zadatacima, premda su u prošlosti nerijetko upućivani u krizna žarišta, a ponekad preuzimaju zadaće "pokazivanja zastave".

Trinaest kutera razreda **Bear** (Medium Endurance Cutter, **WMEC**) namijenjeno je za ophodnje u trajanju do dva tjedna na udaljenostima do 400 Nm od baze, a njihovim naručivanjem napokon se odustalo od moguće gradnje dalnjih brodova razreda *Hamilton/Hero*. Prva četiri broda razreda **Bear** (znani i kao razred **Famous**) izgradilo je

brodogradilište Tacoma Boatbuilding, a preostale brodogradilište Robert E. Derector, a ušli su u službu od 1983. do 1990. Puni istiskuju 1780 tona (po nekim izvorima 1825 tona), dugi su 82,3 m, a dva Dieselsa motora Alco 18V-251 snage 5218 kW (7000 KS) na dvije osovine s vijcima prekretnih krila daju im brzine do 19,5 čv uz doplov od 9500 Nm pri 13 čv. Dieselov pogon izabran je umjesto plinskih turbina radi zahtjeva za dugim ophodnjama

CIWS-a. Opremljeni su radarom AN/SPS-64(V), sustavom za upravljanje paljbom Mk 92 Mod 1, sustavom za električnu potporu AN/SLQ-32(V)2, zapovjednim sustavom COMDAC i lanserima SRBOC. Ugrađeni su i aktivni stabilizatori te oprema za prihvatanje vrtloeta pri sljetanju (sustav RAST). Konstrukcija razreda **Bear** doživjela je kritike zbog nedostatne brzine i razmjerno slabe pomorstvenosti brodova.

U službi je i 16 kutera razreda **Reliance**

(također klasificiranih kao Medium Endurance Cutters), građenih u brodogradilištu Todd Shipyards, Christy Corp, American Shipbuilding te Coast Guard Shipyard, koji su ušli u uporabu između 1964. i 1969. Odlikuju se dobrom vidljivošću sa zapovjednog mesta (gotovo u punom krugu), mogućnošću prihvata vrtloeta, premda nemaju hangar, kao i - za doba kada su građeni - visokom razinom udobnosti smještaja posade. Nakon nedavnih preinaka puna istisnina im je 1129 tona, duljina 64,2 m, a pogon čine dva Dieselsa motora Alco 16V-251C ili -251E snage 4830 kW (6480 KS) na dvije osovine s vijcima prekretnih krila (prvih pet imalo je i dvije plinske turbine snage 1470 kW (2000 KS), no ubrzo su uklonjene jer nisu pridonosile brzini brodova). Razvijaju vršnu brzinu 18 čv, uz doplov 6100 Nm pri brzini 14 čv, a mogu tegliti brodove istisnine do 10.000 tona. Posada broji 75 članova (12 časnika).

Naoružani su pramčanim topom Mk 38 kalibra 25/87 mm, dva baca granata Mk 19 kalibra 40 mm i četiri strojnica kalibra 12,7 mm. Na krimi je prostrana letna paluba za vrtloet HH-65A, a opremljeni su radarom AN/SPS-64(V). Svi brodovi podvrgnuti su opsežnom programu remonta **MMA** (Major Maintenance Availability), kojim im je donekle izmijenjen izgled, dogradnjom nadgrađa te dimnjaka umjesto krmnih ispupa, autonomija je poboljšana povećanjem skladišnih prostora.

Kanada

Zaštitu ribarenja u Kanadi provodi ministarstvo ribarenja i oceana (**Department of Fisheries And Oceans**), u čiji djelokrug

USCGS *Mohawk* je trinaesta i posljednja jedinica razreda **Bear** koji se rabi kao OPV

pri malim brzinama, dok se mogućnost razvijanja velikih brzina držala suvišnom. Autonomija je 21 dan, a posada broji 100 članova (14 časnika), uz 16 članova letačkog osoblja.

Kuteri razreda **Bear** naoružani su pramčanim topom Mk 75, a na krimi je teleskopski hangar i prostrana letna paluba za vrtloet HH-65A ili HH-60J. Radi ušteda odustalo se od planova za ugradnju protubrodskih projektila i

također spadaju i oceanografske te hidrografske djelatnosti. Za zaštitu ribarenja služi nekoliko brodova koji su svi naoružani s po dvije strojnice kalibra 12,7 mm i imaju po dvije posade koje se izmjenjuju. Najveći i najsvremeniji, **Leonard J Cowley** (2244 brt) izgrađen je u brodogradilištu Manly Shipyard RivTow Ind., a u službi je od 1985. Dug je 72 m, dva Dieselova motora Nohab snage 1710 kW (2325 KS) na jednoj osovini pokreću ga brzinama do 14 čv, uz doplov 12.000 Nm pri 14 čv. Posada broji samo 19 članova, a na krmi su teleskopski hangar i letna paluba.

Cape Roger i Cygnus (1255 brt) ušli su u službu 1977., odnosno 1981. Dugi su 62,5 m, a značajke (osim doplova) su nalik značajkama broda **Leonard J Cowley**. Dva Dieselova motora Nohab snage 1760 kW (2400 KS) na jednoj osovini pokreću ih brzinama do 16 čv, uz doplov 2450 Nm pri 10 čv. Također imaju po 19 članova posade i mogu primiti omanjiti vrtoljet.

U službi su još tri broda iste namjene: **James Sinclair** (323 brt) izgrađen je 1981., postiže brzine do 16,5 čv, a posadu čini 14 ljudi; **Tanu** (746 brt) u službi je od 1968., razvija brzine do 12 čv, a posada broji 18 članova; **Chebucto** (751 brt) se rabi od 1966., generalno je remontiran 1987., vršna brzina je oko 14 čv, a posade imaju po 21 člana.

Meksiko

Ratna mornarica Meksika (**Armada de Mexico**) raspolaže velikim brojem plovila namijenjenih ophodnjama gospodarskim pojasom koji ugrožavaju upadi stranih ribara i kriumčari droge, a treba zaštiti i brojne naftne platforme. Meksika plovila za zaštitu gospodarskog pojasa mogli bismo podijeliti u namjenski građene OPV-ove s jedne, odnosno prilagodene stare jedinice s druge strane. Osim spomenutog razreda **Uribe** tipa Halcon, građenog u Španjolskoj, u službi su i četiri jedinice razreda **Holtzinger**, znanog i kao tip **Aguilla**. Radi se o poboljšanom tipu Halcon, građenom u domaćim brodogradilištima: po dvije jedinice su izgradili arsenali u Sallina Cruzu i Tampicu, a ušle su u službu od 1991. do 1994., premda se gradnja ponešto rasstegla. Brodovi su naime naručeni još 1983., a izvorno se namjeravalo graditi devet jedinica, za što međutim nije bilo novca. Puni istiskuju 1290 tona, dugi su 74,4 m, a pogon

Prije modernizacije (program MMA) snimljen kuter USCGS *Resolute* američkog razreda *Reliance*

čine dva Dieselova motora MTU 20V 956 TB92 snage 9790 kW (13.320 KS) na dvije osovine koji im daju brzine do 22 čv. Doplov je 3800 Nm pri 18 čv, a posada broji 75 ljudi, od čega 11 časnika, uz mogućnost smještanja još 16. Naoružani su pramčanim topom Bofors kalibra 40/60 mm ili SAK Mk 2 kalibra 57/70 mm, dok je na krmi hangar i letna paluba za vrtoljet MBB Bö 105CB. Elektroničku opremu čini radar Raytheon AN/SPS-64(V)6A te navigacijs-

svjetskog rata. Puni istiskuju 1250 tona, duljina je 67,5 m, a dizel-električni pogon ih pokreće brzinama do 18 čv, uz doplov 4300 Nm pri 10 čv. Brodovi se međusobno ponešto razlikuju izgledom, ugradnjem Dieselovim motorima te elektroničkom opremom. Nose pramčani top Mk 22 kalibra 76/50, dvije dvojne instalacije kalibra 40 mm te dva topa kalibra 20 mm. Neki brodovi nose

pomoćnu brodicu Piranha, bacače granata kalibra 40 mm i strojnici kalibra 7,62 mm, no većini jedinica predstoje ubrzano otpis.

U službi je međutim još uvijek 12 bivših američkih oceanskih minolovaca (**MSF**) iz II. svjetskog rata razreda **Admirable** s kojih je skinuta protuminska i protupodmornička oprema, pa služe kao OPV-ovi. Premda su u prosjeku stari oko 55 godina (!), oni se osvremenjuju u ograničenom opsegu, tj. dograd-

Najveći i najsvremeniji brod za zaštitu ribarenja u Kanadi **Leonard J Cowley**

ki Kelvin Hughes Nucleus, kao i optoelektronički sustav za upravljanje paljbom Elsal NA 18 i zapovjedni sustav Elsal 2 CSDA-10.

Za ophodnje se rabi 16 jedinica bivšeg američkog razreda **Auk**, građenih tijekom II.

njom letne palube. Puni istiskuju 900 tona, dugi su 56,3 m, pokreću ih dva Dieselova motora Cooper-Bessemer GSB-8 snage 1255 kW (1710 KS) koji preko dva vijka pružaju brzine do 15 čv, uz doplov 4300 Nm pri 10 čv.

Posada broji 104 člana, od čega 8 časnika. Naoružani su topom Mk 22 na pramcu, na krmi su dva topa Bofors kalibra 40/70 mm (ukoliko nije postavljena letna paluba), a nose i šest do osam topova Oerlikon kalibra 20 mm.

Južna Amerika

Čile

Čileanska ratna mornarica (**Armada de Chile**) raspolaže sa šest jedinica razreda

OPV *Brigadier Jose Maria de la Vega Gonzalez* (bivši *Peter*) razreda *Holtzinger* (tip *Aguilla*) građen je u Meksiku kao poboljšana inačica španjolskog tipa Halcon

Micalvi, koje bismo mogli držati OPV-ovima. Izgradene su prema projektu **Taitao** u brodogradilištu Astilleros y Maestranzas de la Armada (ASMAR) u Talcahuano, a ušle su u flotu između 1993. i 1996. Radi se o višenamjenskim ophodnim plovilima, koja služe i za transport te posluživanje navigacijskih pomagala. Puni istiskuju 518 tona, dugi su 42,5 m, a dva Dieselsa motora Caterpillar 3512 TA snage 1880 kW (2521 KS) preko dvije osovine daju im brzine do 16 čv, uz doplov 4200 Nm pri 12 čv. Posada broji 23 člana. Naoružani su topom Bofors kalibra 40/60 mm i dva topa Oerlikon kalibra 20 mm, nose motrički radar, a sposobljeni su i za nošenje tereta - 35 tona u sklađišnim prostorima, uz daljnijih 18 tona tereta u kontejnerima. Moguća gradnja četiri broda za kolumbijsku ratnu mornaricu nije međutim potvrđena.

Brodogradilište ASMAR izgradilo je i jedan od trenutačno možda najzanimljivijih OPV-a - **Vigilant**, koji je u službi Obalne straže **Mauriciusa** od 1996. Brod je građen prema projektu **Guardian Type 10** kanadske kompanije Western Canada Marine Group, a tečaj kanadskog dolara i cijena te kakvoća rada u ASMAR-u učinili su konačnu cijenu broda vrlo prihvatljivom. Forma trupa temelji se na formi trupa kanadskog broda *Leonard J Cowley*, opremljen je sustavima za stabilizaciju, dok je nadvode projektirano prema stealth načelima. Pune istisnine 1600 tona i duljine 75 m, ima četiri Dieselsa motora Caterpillar 3516 ukupne snage 8000 kW (10.728 KS) s kojima može postići 22 čv, uz doplov 8000 Nm pri ekonomičnim brzinama, dok je autonomija oko 30 dana. Posada broji 18 časnika i 44 dočasnika i mornara, te dva člana letačkog osoblja, a postoji mogućnost udobnog smještanja još 20 ljudi. Naoružanje je skromno i čini ga pramčani top kalibra 40/70 mm (koji nije stalno ukrcan) i dvije strojnica kalibra 12,7 mm, dok je na krmi hangar i prostrana letna paluba, a oprema uključuje i motrički radar. Ima i bolnicu sa četiri kreveta, dvije pneumatske brodice krugog dna te protupožarnu opremu. Premda je izražena potreba za još jednom takvom jedinicom, čini se kako je njezina gradnja zbog manjka novca vrlo upitna.

Venezuela

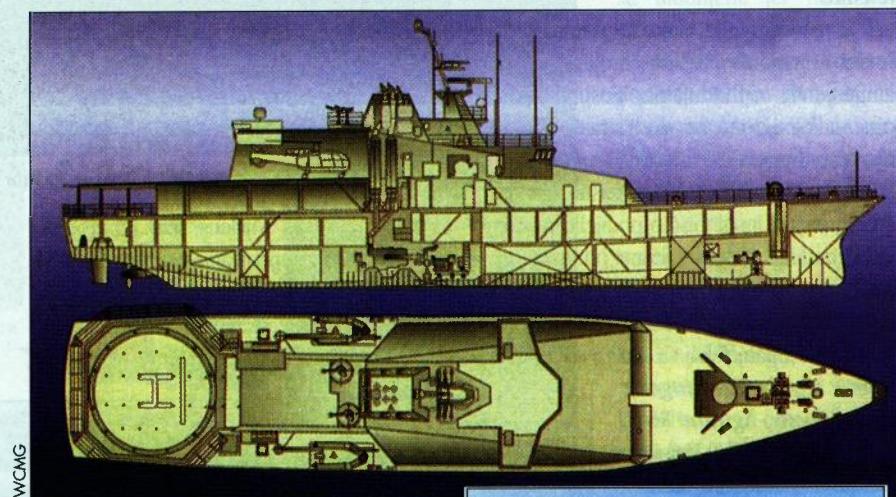
Obalna straža Venezuela (**Guardacostas**) utemeljena je 1982. upravo radi ophodnih gospodarskim pojasom, a kao OPV-ove rabi dvije jedinice razreda **Almirante Clemente**, koje su preostale od ukupno šest izgrađenih, kao eskortni razarači u brodogradilištu Ansaldo u Livornu tijekom pedesetih godina. **Almirante Clemente** i **General José Trinidad Moran** u floti su od 1956., osvremenjeni su 1968. te u razdoblju od 1983. do

Još tijekom II. svjetskog rata izgrađeni brod *Juan N Alvarez* američkog razreda *Auk* meksikanci i sada rabe kao OPV

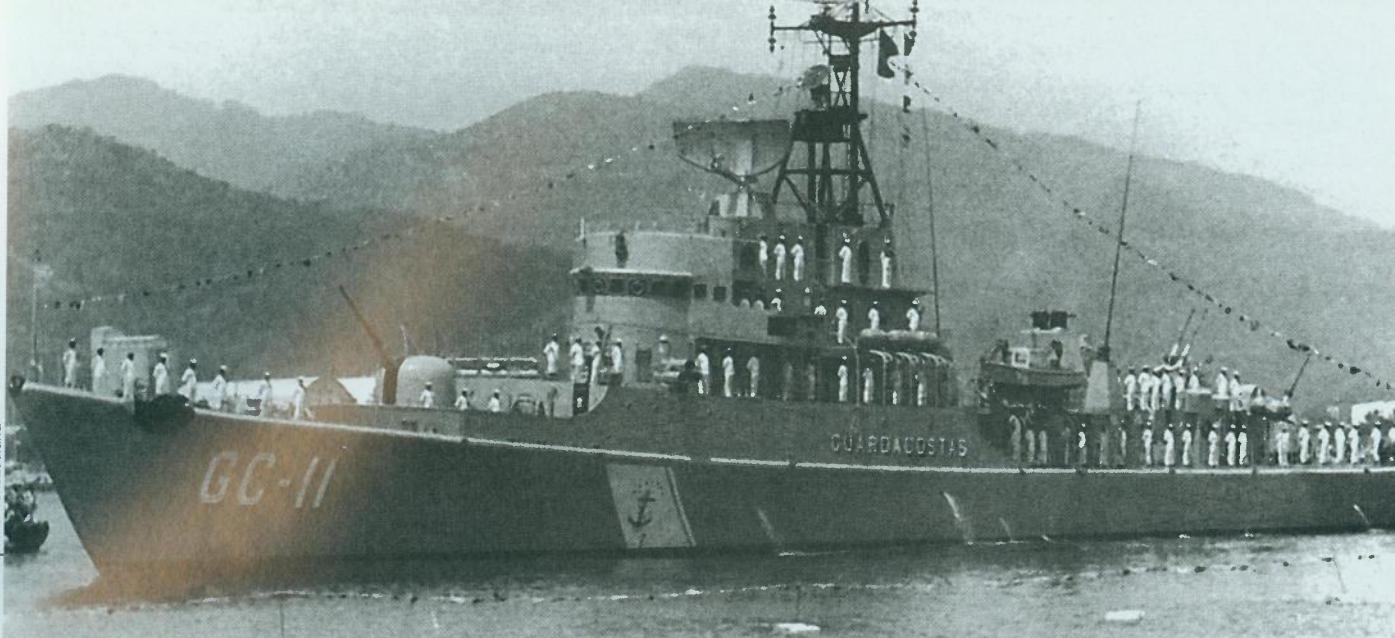
Čileanski ophodni brod *Contramaestre*

U Čileu je prema kanadskom projektu za Obalnu stražu Mauriciusa izgrađen brod *Vigilant*

1985., a zatim su predani Obalnoj straži. Puni istiskuju 1500 tona, dugi su 99,1 m, a dva Dieselsa motora GMT 16-645E7C snage 4470 kW (6080 KS) na dvije osovine pokreću ih brzinama do 22 čv. Posada broji 162 člana (12 časnika), a doplov je 3500 Nm

Obalna straža Venezuele kao OPV-ove rabi dvije jedinice razreda *Almirante Clemente*, a na slici je istoimeni brod

pri 15 čv. Naoružani su s dva topa OTO Melara Compact kalibra 76/62 mm, krmenom dvojnom instalacijom Breda kalibra 40/70 mm, s dva trocijevna torpedna uređaja ILAS 3 za protupodmornička torpeda kalibra 324 mm te dva klizača dubinskih bombi. Elektronička oprema uključuje motrilacke radare Plessey AWS 4 i Racal Decca 1226, a za upravljanje paljborom služe radar RTN 10X i sustav Elsag NA 10. Ugrađen je i sonar Plessey PMS 26 te sustav za satelitsku navigaciju. Venezuela već određeno vrijeme namjerava zamjeniti te zastarjele

jedinice, kao i jedan bivši oceanski tegljač američkog ratnodobnog razreda *Cherokee*, no manjak novca i prioritetsniji programi poput osuvremenjivanja fregata razreda *Mariscal Sucre* uzrok su stalnog odgađanja.

(nastavit će se)

Napomene:

1) Tri jedinice razreda *Boltenhagen* (bivši istočnonjemački minolovci Projekta 89.100 NATO kodne oznake *Kondor I*) su 1997. povućene iz službe. Tunis ima pet, Malta tri takva broda, a jedan je u službi Gvineje-Bissau.

2) Razred *Serviola* zamjenio je razred *Atrevida*.

3) U Bangladešu služi kao školski brod *Shaheed Rubul Amin*.

4) Uloga američke Obalne straže je primjeniti ili pomoći u primjeni federalnih zakona na otvorenom moru ili vodama nad kojima SAD ima jurisdikciju, uključujući zaštitu okoliša; provoditi sve federalne zakone koji se tiču sigurnosti života te imovine na otvorenom moru ili vodama nad kojima SAD ima jurisdikciju, osim onih zakona čije provodenje je izrijekom povjerenog drugim federalnim agencijama; razvoj, uspostavljanje, održavanje (i) uporaba (...) navigacijskih pomagala, oceanskih postaja, operiranje ledolomaca, oceanografska ispitivanja i spasilačke djelatnosti; održavanje stanja pripravnosti kako bi djelovala kao specijalizirana služba u ratnoj mornarici kada to proglaši predsjednik (SAD).

EZ

Tvrdi uvez, 272 stranice, više od 400 fotografija u boji Maloprodajna cijena knjige je 250,00 Kn, promotivna cijena 195,00 Kn

A.E. HARTINK

PIŠTOLJI I REVOLVERI ENCIKLOPEDIJA

"VEBLE COMMERCE" p. o.

Poduzeće za trgovinu knjigama na veliko i malo, izdavaštvo i zastupanje

Kraljevićeva 5, 10000 Zagreb

Tel./faks: 01 22 22 624 / 01 22 22 625

Sveobuhvatna enciklopedija, posebno napisana za sakupljače i vlasnike pištolja i revolvera, zadovoljiti će svakog sportskog strijelca, ali i ljubitelja vatrenog oružja. Velik dio ovog priručnika posvećen je tehničkim detaljima o suvremenim pištoljima i revolverima, markama i modelima upotpunjanim s više od 400 odličnih snimaka u boji.

Ova pouzdana enciklopedija sadrži:

- pregled povijesti vatrenog oružja
- savjete i preporuke za sportsko streljaštvo
- iscrpne podatke o načinu uporabe vatrenog oružja i sustavu oružja
- podatke o proizvođačima i različitim modelima vatrenog oružja
- pregled streljiva za pištolje i revolvere
- detaljno kazalo koje omogućuje brzo pronađenje traženih podataka o specifičnom oružju ili pojmu
- više od 400 različitih fotografija u boji

NARUDŽBENICA

Ovim neopozivo naručujem _____ primjeraka knjige "ENCIKLOPEDIJA PIŠTOLJA I REVOLVERA" po posebnoj promotivnoj cijeni od **195,00 kuna**, koju ću platiti poštaru prilikom preuzimanja pošiljke

Ime i prezime: _____

Adresa: _____

Telefon: _____

Broj osobne iskaznice: _____ Potpis: _____

Ispunjenu narudžbenicu pošaljite na adresu:

Oceanski tegljači klase POWHATAN

US Navy

Uz ratne, u službi svih ratnih mornarica važnu ulogu imaju i pomoćni brodovi poput tegljača, a jedan od njih, američki oceanski tegljač USNS Mohawk, nedavno je posjetio Split

svakom jedinicom. Glavni izvor su potrošnji i bježišni rezervi. Svi su u skladu s našim ciljevima. Uz to, u skladu s našim ciljevima, u skladu s našim ciljevima.

Dario VULJANIĆ, Marijan KUMIĆ

Usplitskoj Sjevernoj luci od 28. srpnja do 3. kolovoza 1998. boravio je oceanski tegljač (tegljač za otvoreno more, flotni tegljač) **USNS Mohawk** (T-ATF 170), peta od sedam plovnih jedinica klase **Powhatan**. USNS Mohawk je jedan od brodova Zapovjedništva za vojni pomorski transport (**Military Sealift Command, MSC**) američke ratne mornarice (US Navy, USN).

Razvoj, gradnja i služba

Prve tegljače za otvoreno more američka ratna mornarica uvela je u uporabu još potkraj 19. stoljeća. U razdoblju od devedesetih godina prošlog stoljeća pa do kraja I. svjetskog rata, mornarica je nabavila oko osamdesetak tegljača, te sama izgradila još 24 broda te vrste. Među tim mnoštvom plovila iste namjene, ali podosta različitih značajki, konstrukcije i izgle-

da, bilo je i desetak oceanskih tegljača, no jedva da su postojale dvije identične jedinice, što je izazivalo velike logističke probleme. Stoga se potkraj I. svjetskog rata prišlo gradnji niza istovrsnih flotnih tegljača klase **Bagaduce** (izgrađeno je 19 jedinica istisnine 1030 tona). Po završetku rata US Navy je raspolagala velikim brojem tegljača te nije bilo potrebe za njihovom daljnom gradnjom, pa je tek potkraj tridesetih godina, zbog

mogućnosti izbjivanja novog sukoba, došlo do projektiranja nove klase **Cherokee**, istisnine oko 1640 tona.

Flotni tegljač **USS Cherokee** je nakon službe u mornarici već od 1946. bio u službi američke Obalne straže te je stoga ta najbrojnija klasa oceanskih tegljača (izgrađeno je ukupno 97 jedinica) američke ratne mornarice znana i kao klasa **Apache** (po drugom brodu), a potkraj službe i kao klasa **Mocobi**. Kako su među brodovima klase *Cherokee* postojale neke razlike, često ih se dijeli na 29 jedinica potklase *Cherokee* (izvornih oznaka od ATF 66 do ATF 95), 51 jedinicu potklase **Abnaki** (od ATF 96 do ATF 147), te 17 jedinica potklase **Achromawi** (od ATF 148 do ATF 165). Tegljači klase *Cherokee* služili su i za spašavanje te čak i kao ophodni brodovi, a više jedinica preinačeno je za razne druge namjene poput brodova za spašavanje podmorničara i istraživačkih brodova. Nekoliko je ustupljeno američkoj Obalnoj straži, dok je 31 plovilo, nakon prestanka službe u US Navy, iznajmljeno ili prodano ratnim mornaricama 13 zemalja, gdje su se često rabili kao brodovi za ophodnju otvorenim morem tj. kao OPV-ovi.

Početkom sedamdesetih godina odlučeno je izgraditi više jedinica nove klase oceanskih tegljača što je u službi američke ratne mornarice trebala zamijeniti tegljače klase *Cherokee*, no zbog nove konstrukcije ustroja mornarice ti planovi nisu ostvareni. Tako je na kraju izgrađeno samo sedam flotnih tegljača klase *Powhatan* koji su nakon dovršenja umjesto u flotu US Navy, ušli u sastav MSC-a.

MSC, tj. Zapovjedništvo za vojni pomorski trasport američke ratne mornarice sadašnji je naziv službeno dobilo 1. kolovoza 1970. preimenovanjem dotadašnje Vojne pomorske trasportne službe (Military

Sea Transportation Service, **MSTS**). MSTS je bila stvorena 1. listopada 1949. iz Naval Transportation Service i Army Transportation Service. Glavne zadaće MSC su prekoceanski transport vojne opreme, goriva, strreljiva, i drugih tereta te osoblja za sve dijelove ministarstva obrane i druge agencije američke vlade, kao i stalna opskrba postrojbi američke ratne mornarice u miru i ratu, sve dok za to postoje operativni zahtjevi. Drži se naime kako se u slučaju rata oko 95 posto potreba američkih vojnih snaga na ratištu pokriva pomorskim putem. MSC sa

105 brodova u aktivnoj službi i 6913 ljudi (stanje iz listopada 1998.) ima status jedne od flota US Navy. Oceanski tegljači klase

Powhatan u sklopu su Pomoćnih snaga flote (**Naval Fleet Auxiliary Force, NEAF** ili **PM 1**), dijela MSC-a utemeljenog godine 1972. za izravnu potporu borbenim brodovima mornarice koji trenutačno ima oko 35 brodova.

Valja istaknuti kako svi brodovi MSC, za razliku od brodova američke ratne mornarice koji nose predmetak **USS** (United States Ship), imaju predmetak **USNS** (United States Naval Ship) koji označava brod u vlasništvu američke vlade s civilnom posadom. U slovno-brojčanoj oznaci **T-ATF** koju nose tegljači klase *Powhatan*, ATF označava (veliki) flotni tegljač, dok predmetak T- imaju sve plovne jedinice MSC-a. Već više od stoljeća američka ratna mornarica ima tradiciju tegljačima dod-

fikacijama trgovачke mornarice u brodogradilištu poduzeća Marinette Marine Corporation u mjestu Marinette u saveznoj državi Wisconsin, po uzoru na brodove za opskrbu platformi za vadenje nafte (ocean supplier).

Prva jedinica **USNS Powhatan** (T-ATF 166), po kojoj je klasa i dobila ime, financirana je na temelju proračuna za fiskalnu godinu 1975. tako da je njezina kobilica položena 30. rujna 1976., porinuće je uslijedilo 24. lipnja 1978., a brod je završen 15. lipnja 1979. zajedno s prvim brodom, dana 12. rujna 1975. naručene su i sljedeće tri jedinice koje su financirane iz proračuna za godinu 1976. po cijeni od 11,5 milijuna dolara po brodu. Ugovor za preostale tri jedinice sklopljen je 27.

Oceanski tegljač **USS Mocobi** dio je istoimene potklase oceanskih tegljača klase *Cherokee* (Apache), neposrednih prethodnika klase *Powhatan*

Prva jedinica u klasi USNS Powhatan snimljena je 1986. još s klasičnom pomoćnom brodicom umjesto koje je sada postavljena pneumatska brodica krutog dna (RIB)

jeljivati imena po indijanskim plemenima i riječima, tako da tegljači klase Powhatan nose imena američkih plemena.

Oceanski tegljači klase Powhatan izgrađeni su prema zahtjevima i normativima važećim za komercijalne brodove, tj. prema speci-

veljače 1978. i one su gradene na temelju proračuna za fiskalnu 1978., no zbog inflacije cijena se po brodu popela na 13,8 milijuna dolara po brodu. Gradnja još dva tegljača (prvotno su bila tražena tri) iz proračuna za 1978. nije odobrena, tako da je posljednji brod te klase, **USNS Apache** (T-ATF 172) dovršen 30. lipnja 1981., čime je ujedno završen program gradnje

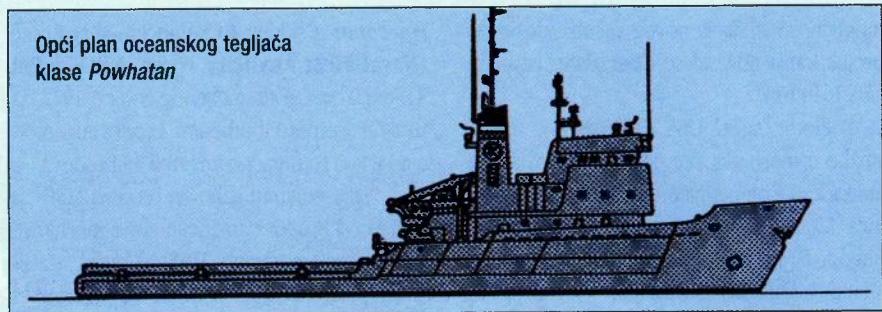
tih brodova.

Namjena tegljača klase *Powhatan* je ponajprije pružanje potpore brodovima flote u svim vremenskim uvjetima na otvorenom moru, pri čemu obavljaju zadaće tegljenja i spašavanja brodova i drugih plovnih objekata,

kao i protupožarne zadaće, zadaće rada sa sidrima, kao i zadaće tegljenja meta te čišćenja mora nakon zagodenja te ostale zadaće po zahtjevima USN ili MSC, sukladno mogućnostima i opremljenosti.

Tegljači klase *Powhatan*, poput drugih brodova MSC-a, nemaju stalne matične luke, a po jedna ili dvije jedinice su dodijeljene flotama radi potpore. Sada su Drugoj floti Atlanskog zapovjedništva dodijeljeni tegljači USNS *Powhatan* i *Apache*, a na Sredozemlju služi USNS *Mohawk*, podupirući Šestu flotu istog zapovjedništva. Tihooceansko zapovjedništvo u svom sastavu ima Treću flotu koju podupiru USNS *Navajo* (T-ATF 169) i *Siouxs* (T-ATF 171), Sedmu flotu na Pacifiku te u Indijskom oceanu kojoj je dodijeljen USNS *Narragansett* (T-ATF 167), dok Peta flota u Arapskom (Perzijskom) zaljevu rabi tegljač USNS *Catawba* (T-ATF 168). Dodajmo kako

Opći plan oceanskog tegljača klase *Powhatan*

uzdužnim ojačanjima. U kosoj pramčanoj statvi nalazi se otvor za jedno veće sidro, dva manja su na bokovima pramca, a na krmu je još jedno veće. Na pramcu s dobro zaštićenom palubom je visoki kaštel s jarbolom lake konstrukcije na kojem su brodska navigacijska svjetla.

Visoko četvrtasto nadgrađe također je izgrađeno od čelika i pomaknuto bliže pramcu zbog oslobađanja prostora na krmu.

Zapovjednički most s izvrsnom preglednošću na sve strane nalazi se na vrhu nadgrađa u kojem su i nastambe za posadu prikladne za duži boravak na moru. Na krovu zapovjedničkog mosta uz cjevasti jarbol koji nosi radarske antene su i dva protupožarna topa, antene za satelitsku komunikaciju i GPS sustav te štapne antene komunikacijskog sustava. Slijede dva usporedna četvrtasta dimnjaka u kojima su i glavni ventilacijski otvori. Dimnjaci

US Navy

Na prvoj polovici duljine tegljača USNS *Mohawk* uočava se visoko nadvođe s vanjskim uzdužnim ojačanjima, dok se na niskoj krmenoj palubi dobro vidi prostor za popunu iz zraka tijekom plovidbe (bijelo označeni četverokut)

se predviđa tijekom fiskalne godine 1999. USNS *Narragansett* prebaciti u pričuvu, a nakon nekog vremena bi ga slijedio i USNS *Powhatan*.

Izgled

Čelični trup tih tegljača na prvoj polovici duljine ima visoko nadvođe (tj. bokove od vodne crte do glavne palube) s vanjskim

Značajke oceanskog tegljača USNS *Mohawk*

Standardna istisnina	2000 tona
Najveća istisnina	2260 tona
Duljina preko svega	73,2 metra
Duljina između okomica	68,88 m
Širina	12,8 m
Gaz	4,6 m
Najveća brzina	14,5 čvorova
Doplov	10.000 Nm uz 13 čv
Posada	21 (17 civila, 4 časnika USN)

su povezani zajedničkom konstrukcijom na čijoj je platformi treći protupožarni top. Između dimnjaka je smješten (oslonjen na zajedničku konstrukciju) glavni jarbol koji nosi navigacijska svjetla i danje znake te razne manje antene. Okretna dizalica postavljena je pri desnom boku broda na povиšenom dijelu palube iza nadgrađa. U početku je na sohama na lijevom boku broda bila smještena klasična pomoćna brodica, dok je sada ondje postavljen

U prvom planu na zapovjednom mostu vidi se pult za upravljanje pogonskom skupinom

na mala dizalica za pneumatsku brodicu kružog dna (Rigid Inflatable Boat, RIB).

Svom širinom broda prostire se ravna "čista" krmena paluba velike površine za rad i manipulaciju, koja radi čvrstoće i zaštite posade ima punu ogradu, a na njoj se nalazi i posebno označen prostor za popunu iz zraka tijekom plovidbe (Vertrep). Na bokovima krmene palube su po dva čelična bočna granična stupa na koje se oslanja užad, dok se na krmni umjesto ograde nalazi masivni čelični teglački luk koji služi kao oslonac užeta za tegljenje ili krmnenog sidra.

Najveća istisnina oceanskih teglača klase *Powhatan* je 2260 tona, duljina 73,2 metra, širina 12,8 m, gaz 4,6 m, dok je brzina 14,5 čvorova. Najveći doplov 10.000 nautičkih milja pri brzini 13 čv ostvaruje se uz ukrcanim maksimalnih 600 tona goriva.

Stalna posada broda ima ukupno 21 člana, pri čemu su 17 članova civilni zaposleni pri MSC-u, dok su preostala četveročica časnici US Navy, zaduženi za kontakte s brodovima flote. Uz to, na teglaču je osiguran smještaj za još 20 ljudi, a najčešće su to ronioci i drugi specijalisti za spasilačke operacije.

Pogonska skupina

Glavni strojevi oceanskih teglača klase *Powhatan* su dva brzohodna dvotaktna Dieselova motora GM EMD 20-645F7B s prednabijanjem. Proizvedeni su u poduzeću Electro-Motive Division (EMD) korporacije General Motors (GM). Ti vodom hlađeni motori imaju 20 cilindara u V-rasporedu, postavljenih pod kutem od 45 stupnjeva. Svaki motor razvija kratkotrajnu (najveću) snagu 3308 kW (4500 KS) i najveću trajnu snagu (MCR) od 2646 kW

Krma teglača USNS Mohawk s ukrcanom kontejnerskom postojom za potporu ronilaca

Teglači klase *Powhatan*

Ime i oznaka	Kobilica	Porinuće	Ulazak u flotu
<i>Powhatan</i> (T-ATF 166)	30. rujna 1976.	24. lipnja 1978.	15. lipnja 1979.
<i>Narragansett</i> (T-ATF 167)	5. svibnja 1977.	12. svibnja 1978.	9. studenog 1979.
<i>Catawba</i> (T-ATF 168)	14. prosinca 1977.	22. rujna 1979.	28. svibnja 1980.
<i>Navajo</i> (T-ATF 169)	14. prosinca 1977.	20. prosinca 1979.	13. lipnja 1980.
<i>Mohawk</i> (T-ATF 170)	22. ožujka 1979.	17. svibnja 1980.	16. listopada 1980.
<i>Sioux</i> (T-ATF 171)	22. ožujka 1979.	15. studenog 1980.	1. svibnja 1981.
<i>Apache</i> (T-ATF 172)	22. ožujka 1979.	28. ožujka 1981.	23. srpnja 1981.

(3600 KS) pri 800 o/min. Motori preko spojki i reduktorskog prigona pokreću dva četverokraka vijka kontroliranog zakreta krila (CPP), ili promjenljivog uspona. Ugraden je i jedan pramčani traster (propulzor) snage 220 kW (300 KS).

Valja istaknuti kako su USNS *Catawba* i preostale četiri jedinice dovršene s brodskim vijcima smještenim u Kortovim sapnicama koje su naknadno postavljene i na USNS *Powhatan* i *Narragansett*. Kortove sapnice (nepomični prstenovi oko brodskog vijka koji

povećavaju korisnost vijka) su zbog pojave nedopuštenih vibracija tijekom devedesetih godina skinute sa svih teglača te klase.

Za opskrbu električnom energijom brodovi su opremljeni dizel-električnim agregatima Detroit Diesel ukupne snage 1200 kW (1633 KS), te postoji višak električne energije koji je slučaju potrebe moguće preko kabela dati vanjskim korisnicima, primjerice brodu koji se tegli ako ostane bez napajanja.

Palubna oprema

Brodovi klase *Powhatan* opremljeni su specijaliziranim opremom za tegljenje i gašenje požara te opremom za spašavanje brodova.

Neposredno iza nadgrađa na početku krmene radne palube nalazi se glavno vitlo za

tegalj i tri manja pomoćna vitla za tegalj i manipulaciju, sva s električnim pogonom. Glavno vitlo ima automatski uređaj za vuču, koji prema potrebi stavlja vitlo u pogon i uvlači ili popušta uže čim sila u vučnom užetu odnosno na bubnju poraste preko neke određene vrijednosti ili padne ispod nje. Na taj se način održava konstantno opterećenje

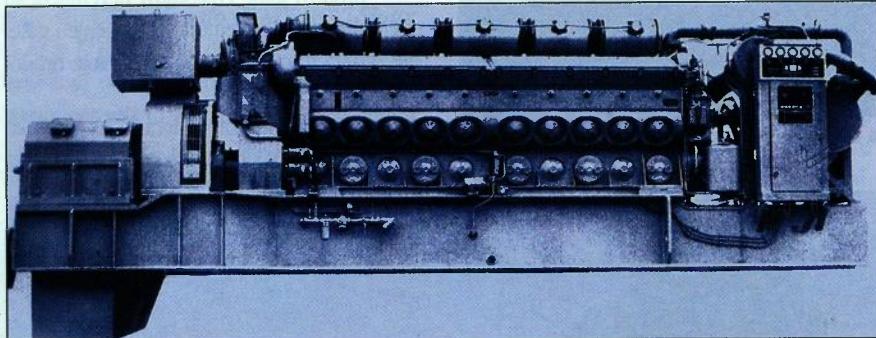
vitla i užeta te se izbjegavaju nagli trzaji koje izazivaju velike dinamičke sile u užetu za vrijeme tegljenja po uzburkanom moru. To automatsko vitlo (vitlo s automatskom regulacijom opterećenja, samopritezno vitlo) ima 600 metara čeličnog užeta (znanog i kao teglac ili teglo) promjera 57 mm. Manja pomoćna vitla imaju najlonsku vučnu užad različitih promjera, dok su masivne teglačke bitve sposobne za podnošenje vučne sile od bar 54 tone.

U početku službe brodovi klase *Powhatan* nosili su samo najosnovniju opremu za

spašavanje, no postupnim otpisivanjem starijih specijaliziranih spasilačkih brodova iz sastava američke ratne mornarice javila se potreba za dodatnim spasilačkim plovilima. Umjesto gradnje novih jedinica, odlučeno je dodatno opsežnom spasilačkom opremom opremiti klasu Powhatan, te ona sada među ostalim uključuje i hidrauličke alate i opremu za podvodno zavarivanje i rezanje.

Brodovi imaju i dvije neovisne centrifugalne crpke opće namjene (GPH) velikog kapaciteta koje uz ostalo služe za crpljenje vode iz oštećenog broda kojem se pruža

Za motrenje površine i navigaciju tegljači klase Powhatan u početku su bili opremljeni radarom Sperry AN/SPS-53 dometa 60 km koji je radio i I opseg, no sada je umjesto njega ondje ugrađen radar AN/SPS-64(V)9 sustava ARPA koji radi u istom opsegu s instrumentalnim dometom do 118 km. Njegov proizvođač Raytheon Marine Company prodaje ga i pod komercijalnom oznakom RM 1220 6X Mariners Pathfinder. Taj protusudarni radar ima potpuno modularnu konstrukciju s valovodnom antenom širine 1,829 m i odašiljačem impulsne snage 20 kW. U zapovjedničkom mostu su

pomoći. Kod protupožarnih zadaća crpke mogu po potrebi vodom ili pjenom opskrbljivati tri ranije spomenuta protupožarna topa (vatrogasni monitor) s ukupno 8316 litara pjene u minuti. Na brodu ima i više priključaka za vatrogasne cijevi. Za lakše obavljanje zadaća noću na krovu zapovjednog mosta i između dimnjaka su i dva reflektora.

Zahvaljujući posebnom, umreženom sustavu pričvršćivanja, na krmenoj se palubi može učvrstiti mnoštvo različite opreme i kontejnera, a manipulaciju raznim teretima olakšava elektrohidraulična dizalica nosivosti 10.000 kg. Primjerice, brod može prevoziti i rabiti kontejnersku postaju za potporu ronilaca (deep-diving support module) Mk 1 Mod 1 koja je i bila ukracana na USNS *Mobawk* tijekom njegovog posjeta Splitu. Ta postaja mase 90 tona može osigurati sve potrebno za rad i pripremu do 20 ronilaca, kako klasičnih tako i ronilaca za rad na velikim dubinama, jer ima kompletну opremu za spašavanje i podvodne radove koja uključuje i podvodnu televiziju u boji.

Naoružanje i električka oprema

Sukladno propisima američke ratne mornarice svi brodovi Zapovjedništva za vojni pomorski transport u vrijeme mira su nenaoružani, pa je to slučaj i sa klasom Powhatan. Iako oni nemaju stalno ugrađeno naoružanje, ukoliko se ukaže potreba postoji mogućnost postavljanja dva topa Oerlikon kalibra 20 mm i dvije strojnica Browning M2 HB kalibra 12,7 mm.

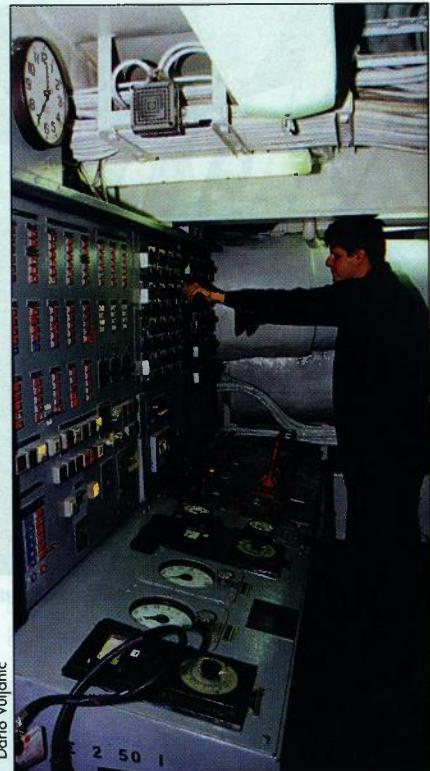
GM EMD

Dva brzohodna Dieselova motora GM EMD 20-645F7B najveće trajne snage 2646 kW (3600 KS) služe kao glavni strojevi

Dario Vučetić

Glavno vitlo (ispod pneumatske brodice) i tri manja pomoćna vitla (jedno je iznad brodice) smještena su neposredno iza nadgrađa, dok je između dimnjaka vidljiva konstrukcija na koju se oslanja glavni jarbol. U prvom planu se vide vodilice za užad za tegljenje i elektrohidraulična dizalica nosivosti 10.000 kg, a ispod nje je košara za prebacivanje tvoriva ili ljudi s broda na brod tijekom plovivbe.

Dario Vučetić

Iako se strojevima tegljača klase Powhatan upravlja iz kormilarnice, u slučaju potrebe rad motora i pomoćnih strojeva se može nadzirati i iz upravljačke kabine strojarnice

dviše usporedno smještene konzole s pokazivačima. ARPA sustav (Automatic Radar Plotting Aid) tj. automatsko radarsko plotiranje omogućuje automatsko praćenje izabranih objekata unutar radarskog obzora i kontinuirano procjenju situacije na radarskoj slici na temelju pravih i relativnih kursnih vektora drugih plovila prema vlastitom brodu, a tako dobiveni podaci nužni su za izvođenje manevra izbjegavanja suda. Kao pomoć pri tegljenju i manevriranju rabi se i manji navigacijski radar Raytheon 1660/12.

Među ostalom električkom opremom brodovi imaju i satelitske komunikacijske sustave, vojni mornarički FLTSATCOM (radi u UHF opsegu) sa satelitskim komunikacijskim terminalom AN/WSC-3 i civilni Inmarsat. Sofistirani brodski komunikacijski sustav povezan je s integriranim sustavom za spašavanje i komunikacije

Konsole s pokazivačima radara sustava ARPA

GMDSS (Global Maritime Distress and Safety System) odnosno Svjetski pomorski sustav sigurnosti u slučaju pogiblji, čija se konzola nalazi na krmenom dijelu zapovjedničkog mosta.

Zaglavak

Tegljač USNS **Mohawk**, kojim od ove godine zapovijeda kapetan Albert S. Hunt, u floti MSC-a je od 16. listopada 1980., no u američkoj je službi bilo nekoliko brodova s tim imenom. Spomenimo kako je prvi brod nazvan Mohawk bio parobrod s pogonom na kotače kupljen 1859. za pohod u Pragvaj. Usljedio je lučki tegljač **USS Mohawk** (YT 17) iz 1893. istisnine 161 tonu, te kuteri Obalne straže **USCG Mohawk** (CG 8) iz 1904. istisnine 1150 tona i USCG **Mohawk** (WPG 78) klase **Algonquin** iz 1934. istisnine 1005 tona. Sadašnji USNS **Mohawk** (T-ATF 170) sudjelovalo je u više znatnijih operacija, no posada ističe vrlo zahtjevno tegljenje plovnog doka iz Charlestona (Južna Karolina) do podmornič-

USNS Mohawk je od ove godine opremljen integriranim sustavom za spašavanje i komunikacije GMDSS

Dario Vučjanic

Dario Vučjanic

ke baze Holy Lock u Škotskoj, te operacije izvlačenja potonulih zrakoplova F-4E Phantom II i F-14 Tomcat, pri čemu je tijekom posljedne (u prosincu 1997.) prvi put ispitana daljinska upravljana ronilica za spašavanje Magnum 6000.

Oceanski tegljač klase **Powhatan** koji mogu tegliti i najveće brodove američke ratne mornarice te uspješno obavljati spasilačke i mnoge druge zadaće u sklopu Zapovjedništva za vojni pomorski trasport vjerojatno će služiti još podosta iza godine 2000., uz manja osuvremenjivanja i dopune opreme, nakon čega bi neki od njih mogli biti predani stranim mornaricama. Zasad nije predviđen njegov naslijednik, no vjerojatno će to biti neki komercijalni projekt oceanskog tegljača.

Literatura:

1. Stefan Terzibaschitsch "Seemacht USA", Bernard & Graefe Verlag, Koblenz/Bonn 1982.
2. Jean Labayle Couhat i Bernard Prézelin, A. D. Baker III (ured.) "Combat Fleets of the World 1988/89", Naval Institute Press, Annapolis 1988.
3. Pomorska enciklopedija sv. 8, Leksikografski zavod, Zagreb 1989.
4. Norman Friedman "World Naval Weapons Systems 1991/92", U.S. Naval Institute Press, Annapolis 1991.
5. Bernard Prézelin (ured.) "Flottes de Combat 1998", Éditions Maritimes, Rennes 1997.
6. Arthur D. Baker III (ured.) "Combat Fleets of the World 1998 - 1999", U.S. Naval Institute Press, Annapolis 1998.
7. Richard Sharpe (ured.) "Jane's Fighting Ships 1998-99", Jane's Information Group Ltd., Coulson 1998.
8. Promidžbeno tvorivo US Navy i tegljača USNS Mohawk

Tegljač USNS Mohawk na vezu u splitskoj Sjevernoj luci

Dario Vučjanic

Dario Vučjanic

HRVATSKA VOJSKA KROZ POVIJEST (XXXIII. dio)

Veliki turski rat 1683.-1699.

Velimir VUKŠIĆ

Iako je sultân Mehmed IV. (1648.- 1687.) objavio caru Leopoldu I. rat 2. siječnja 1683., prošli su mjeseci dok je osmanlijska vojska krenula prema Austriji na hodnju duž od tisuću kilometara. Nakon dužeg zadržavanja u Beogradu slijedilo je čekanje u Osijeku, dok veliki sultanov most preko Drave nije bio popravljen i ospozobljen za prelazak. U međuvremenu uz veliko zalaganje i diplomaciju pape Inocencija XI. (1611.-1689.) sklopljen je obrambeni savez između Leopolda I. i poljskog kralja Jana III. Sobieskog (1629.-1696.) koji je obećao osobno dovesti pomoć od 30.000 ljudi. Bavarska, Saska i Falačka također su obećale poslati pomoć

CARSKI PUKOVNIK, kraj 17. stoljeća

U Dubrovačkom povijesnom arhivu nalazi se nekoliko zanimljivih dokumenata uz čiju pomoć se može nešto više doznati o gotovo nepoznatom carskom podmaršalu i dubrovačkom plemiću Frani Gunduliću; U zapovijedi izdanoj u Carskoj kancelariji u Beču 10. ožujka 1659., car Leopold I. zapovijeda Gunduliću da ode u Njemačku novačiti vojnike, a ujedno zapovijeda lokalnim vlastima da mu u tome pomognu; U svjedočenju izdanom od Dubrovačke Republike 18. siječnja 1669., potvrđuje se da je Frane Gundulić plemenitog roda.; Diplomom izdanom u Carskoj kancelariji u Beču 28. veljače 1674., car Leopold I. daje Frani Gunduliću čin konjaničkog pukovnika u pukovniji "Barun Schneiden"; Diplomom od 7. ožujka 1682., car Leopold I. određuje da Fran Gundulić zapovijeda konjaničkom pukovnjom. U sačuvanom rasporednom planu za bitku kod Beća 12. rujna 1683., u trećem pričuvnom redu sredine bojnog rasporeda nalaze se dvije bavarske i jedna carska kirasisirska pukovnija. Carskom kirasisirskom pukovnjom zapovijedao je pukovnik Fran Gundulić, a njegov zamjenik bio je Irac puk. Buttler. I kasnije u bitkama Velikoga turskog rata 1683.-1699. sudjelovao je sa svojom kirasisirskom pukovnjom Gundulić. Tjekom rata unaprijeden je u čin generala, a vjerojatno je nakon bitke kod Senete godine 1697. unaprijeđen u čin podmaršala. Vrijeme tridesetogodišnjeg rata (1618.-1648.) vrhunac je plaćeništva u vojnoj povijesti srednje Europe. Iako se od oko godine 1670. ustrojavaju prve stajaće vojske, sve do sedmogodišnjeg rata godine 1756.-1762. podizanje i opremanje vojske bit će uglavnom u rukama vojnih poduzetnika. Dodjela činova također ima svoju osnovu u vojnom

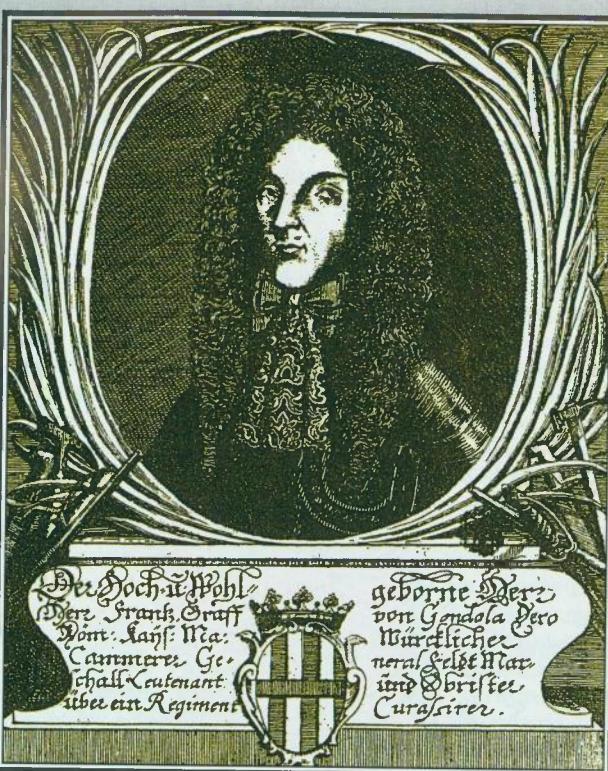
poduzetništvu. Početkom 18. stoljeća u Francuskoj je čin pukovnika u običnoj pješačkoj pukovniji stajao 25.000 livri, dok je isti čin u prestižnoj konjaničkoj pukovniji stajao 120.000 livri. Svaki građanin dobrog roda i s dovoljno novaca mogao je kupiti čin. Pukovnik je mogao sa svojim novcem podići i opremiti pukovniju. On je uzimao u svoju službu satnike (kapetane) koji su pak o svojem trošku podizali satnije. Ako pukovnik nije imao vojnih znanja ili jednostavno nije želio sudjelovati u ratu, vojno zapovijedanje prepustio je iskusnom dopukovniku ili ratnom pukovniku. Vlasnik pukovnije sklapao je ugovor s poslodavcem, carom ili državom i ratovao za taj račun. Pukovnija je mogla biti lijep izvor prihoda.

U Engleskoj je godine 1772. umro vojni poduzetnik John Calcraft koji je bio vlasnik nekoliko pukovnija, i koji je iza sebe ostavio imetak vrijedan četvrt milijuna zlatnika. Wallenstein je u Njemačkoj godine 1628. oduzeo zauzetim gradovima 200 tona zlata. Veći dio tog zlata zadržao je za sebe, a jedan dio podijelio je svojim pukovnicima. Imati pukovniju mogao je biti unosan posao, naravno, ako se pobjedivalo.

Gundulić je kao ratni pukovnik od 1674. zapovijedao pukovnjom čiji je vlasnik bio barun Schneiden. Tek kad je osobno (dobio, naslijedio, kupio, uzeo na otplatu i sl.) kirasisirsku pukovniju godine 1682., koja je nosila njegovo ime "De Gondola", poslovi su mu vjerojatno krenuli na bolje. Na ilustraciji je visoki kirasisirski časnik. U carskoj vojski će tek od oko 1700. započeti proces unifikacije, oružja i opreme. Do tada će vojsku opremati, odjevati i naoružavati velik broj dobavljača. U poznatom vojnom muzeju u Grazu danas se čuva desetak različitih kirasisirskih oklopa i kaciga iz vremena Velikoga turskog rata. Nije da su oklopi različiti među proizvođačima, nego je jedna majstorska radionica u nekoliko godina isporučila oko tisuću oklopa u pet različitih modela. Vjerojatno je to ovisilo o cijeni ali i o zahtjevima kupaca.

Bitka kod Beča 1683. Konačno, sredinom ljeta Kara Mustafa bio je spremam krenuti vojskom od oko 90.000 ljudi i 300 topova na zapad. Na ratnom vijeću održanom 25. lipnja, na veliko čuđenje svojih potčinjenih zapovjednika, Kara Mustafa objavio je da nije zainteresiran za osvajanje neke od carskih obrambenih utvrda u tzv. "Dunavskom pojusu", nego da protivno dotačašnjim osmanlijskim kampanjama, namjerava udariti ravno na Beč. Odluka Kara Mustafe nije samo začudila njegove zapovjednike nego je zbunila i zapovjednika carske vojske Karla Lotariškog (Karl Leopold von Lothingen, 1643.-1690.). Karlo je očekivao da će Turci udariti na utvrdu Raab. Zato je poslao jedan korpus pod generalom Johannom Schultzom od 5600 pješaka i 2400 konjanika prema Neusohlu (Banskoj Bystrici) protiv Thökolya, a dio vojske prema Neuhauselu (Nové Zámky) prikazujući to kao namjeru osvajanja te isturene utvrde koja se nalazila u turskim rukama, nadajući se da će Kara Mustafa odvojiti dio snaga da to onemogući. Kad je Karlo uvidio da se Turci ne obaziru na njegovu demonstraciju prema Neuhauselu, pozvao je svoj odred nazad prema Raabu gubeći dragocjeno vrijeme na ponovno okupljanje vojske. Iako je pod Neuhauselom kojeg je branilo 1200 Janjičara i 700 Spahija, izgubljeno nekoliko stotina vojnika, u toj kampanji posebno su stradali konji što je oslabilo carske konjaničke pukovnije. Sveukupno je Karlo okupio kod Raaba 12.500 pješaka i 9.500 konjanika.

U međuvremenu su Tatari 1. srpnja preplivali rijeku Rabu (Raab), otprilike dvadeset kilometara uzvodno od istoimene utvrde, prijeteci obuhvatom. Prestrašeni car Leopold napustio je utvrdu Raab i hitno krenuo prema Beču. Nakon manjeg sudara s odjelima Tatara kod Petronella 7. srpnja, prestrašeni

Suvremena grafika; Frano Dživa Gundulić (1630.-1700.) austrijski podmaršal, gospodar Trpnja

nadire izabirani su stasiti i hrabri vojnici zato što su se od njih očekivale posebno teške i opasne zadace.

Na suvremenoj grafici prikazan je carski grenadir iz vremena otprilike oko 1675.-1680. s jednim zanimljivim detaljem. Prije no što su dobili muskete, grenadiri su nosili šešire sa širokim obodom kao i ostali musketiri. Međutim, kad su dobili muskete promjenili su i pokrivalo za glavu. Naime, kako su im za bacanje ručne bombe bile potrebne obje ruke, morali su musketu objesiti preko leda. Široki šeširi smetali su prebacivanju muskete na led i zato su dobili pokrivalo za glavu bez širokog oboda. Početkom 18. stoljeća grenadiri protestantskih država uglavnom su nosili kapu sličnu biskupske mitre, dok su grenadiri katoličkih država nosili krznene šubare. Od kraja prve trećine 18. stoljeća grenadiri sve manje bacaju granate i sve više su elitne postrojbe paljbenog pješaštva. Postojale su posebne grenadirske satnije u sastavu bojni i pukovnija, samostalne grenadirske bojne pa čak i elitne konjaničke satnije - za razliku od pješaka - nazvane grenadirima na konju.

car zapovijedio je napuštanje "Dunavskog pojasa" obrane i pozvao vojsku prema Beču. Sad je Kara Mustafa bio potpuno otoren put na zapad. Ipak, za svaki slučaj zaustavio je vojsku i poslao glasnika sultanu Mehmedu IV. pitajući ga za ispravnost odluke da zauzme Beč. To je bio sad već treći zastanak vojske koji je trajao sedam dana dok je stigao pozitivan odgovor, dajući tako dragocjeno vrijeme braniteljima Beča da poprave obrambene zidove i da dopreme pojačanja i strjeljivo. Nakon što je za opsadu Raaba ostavio 20.000 ljudi pod Ibrahim-pašom, Kara Mustafa krenuo je prema Beču. U međuvremenu je Thököly sa svojih 15.000 ljudi, pojačan sa 6000 ljudi Abazy Kör Hussein paše, krenuo lijevom obalom Dunava i zauzeo Tatu, Pápu, Veszprém i Pressburg (Požun, Bratislava) u kojima su ostale turske posade. U poslijepodnevni satima 14. srpnja pod zidinama Beča podignuti su prvi od 25.000 osmanlijskih šatora, a u sljedeća dva dana grad je okružilo oko 60.000 turskih vojnika. Kasniji događaji pokazat će da utvrđivanje Raaba nisu bila uzašudna. Veliki vezir ostavio je tamo svo teško topništvo dok je pod Beč dao dopremiti nekoliko merzera, 17 srednjih (22,5 funte) i 95 lakih topova "...koji su služili samo zato da branitelji sagnu glave..."

Obranom Beča zapovijedao je general Ernst Rüdiger von Starhemberg (1638.-1701.). Grad je branilo 16.000 ljudi (10.603 redovitih pješaka, 600 kirasa, 1815 gradskih plaćenih stražara i policajaca, oko 3000 građana među kojima i 700 studenata poznatog Bečkog univerziteta), 94 teških (od 12 do 48 funti) i 228 lakih topova. U obrani Beča, koja je trajala sve do 12. rujna poginulo je ili umrlo oko 5000 branitelja dok su napadači imali nekoliko puta veće gubitke. Otpor branitelja Beča čiji je broj gotovo prepolavljen, omogućio je podizanje i prikupljanje savezničke vojske. Već 7. kolovoza stigao je kod Tullna, zapadno od Beča, bavarski korpus generala Degenfelda

(Christoph Hannibal von Degenfeld) sa 6000 pješaka, 3000 konjanika i 16 topova. Uskoro su za Bavarcima stigli postrojba salzburškog nadbiskupa od 1280 ljudi, pukovnija iz Württemberga od 1000 ljudi i pješačka bojna iz Hannovera od 600 ljudi. Saski korpus od 7000 pješaka, 3000 konjanika i 16 topova stigao je 10. kolovoza. Karlo Lotarinški imao je 8000 pješaka, 10.500 konjanika i 70 topova. Čekalo se samo još na dolazak Poljaka. U kasno poslijepodne 10. rujna stigle su prve poljske prethodnice, a ubrzo za njima kralj i ostala vojska. Poljaci su podigli oko 21.000 ljudi

(2670 krilatih husara, 5100 pancernih, 1900 lakih konjanika, 530 arkebuzira na konju, 2800 dragona, 150 Kozaka, 7150 pješaka i 150 topnika s 28 topova). Okupljanje vojske u Poljskoj trajalo je mnogo duže nego što je kralj planirao i zato, kad je konačno zapovijedio pokret, tjerao je ljudе do granica izdržljivosti. Za ono vrijeme veliki je vojni uspjeh prijeći s pješaštvom i topništvom 350 kilometara za 15 dana. Točno toliko je trebalo Poljacima da se pridruže saveznicima. Vrhovno zapovjedništvo nad savezničkom vojskom preuzeo je poljski kralj Jan I. Sobeski.

Turci su u međuvremenu lomili obranu Beča pritom i sami imajući velike gubitke. Veliki Revelin zauzet je 2. rujna, a minama su znatno oštećena dva bastiona poznata pod nazivima Laviji i Gradski (Dvorski). Njihovim padom subina grada bila bi zapečaćena i zato su branitelji uporno prizivali pomoć znajući da će se u najboljem slučaju moći održati još najviše desetak dana. Na drugoj strani Veliki vezir dugo je zanemarivao vijesti o okupljanju savezničke vojske, naročito o skorom dolasku Poljaka o čemu ga je obavijestio Thököly, a i Tatari su 4. rujna doveli zarobljenike koji su to potvrdili. Ipak je na kraju Kara Mustafa pozvao Ibrahim-pašu koji mu se 8. rujna pridružio sa 13.500 ljudi dok je dio snaga ostavio pod Raabom koji se uporno branio. Među braniteljima Raaba bile su i hrvatske graničarske postrojbe.

Iako je najvećim dijelom nepoznat sastav i snaga pojedinih osmanlijskih postrojbi, povjesničari se uglavnom slažu da je ukupna snaga objiu vojski bila podjednaka - oko 60.000 ljudi. Na ratnom savjetovanju održanom 9. rujna Veliki vezir nije donio nikakvu odluku.

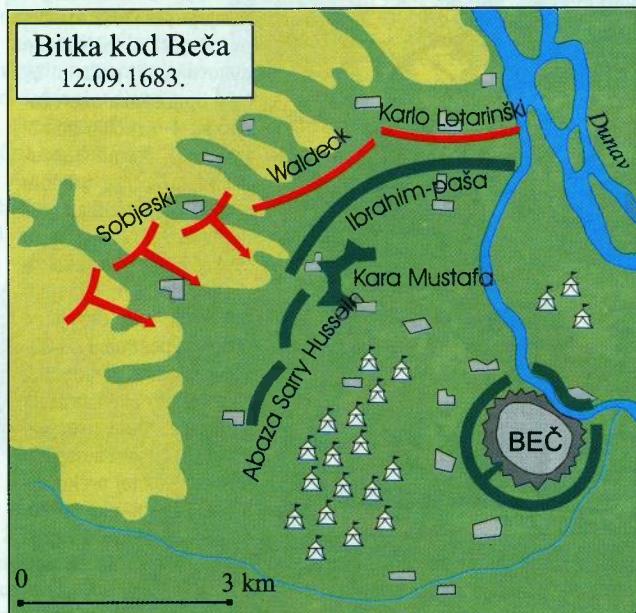
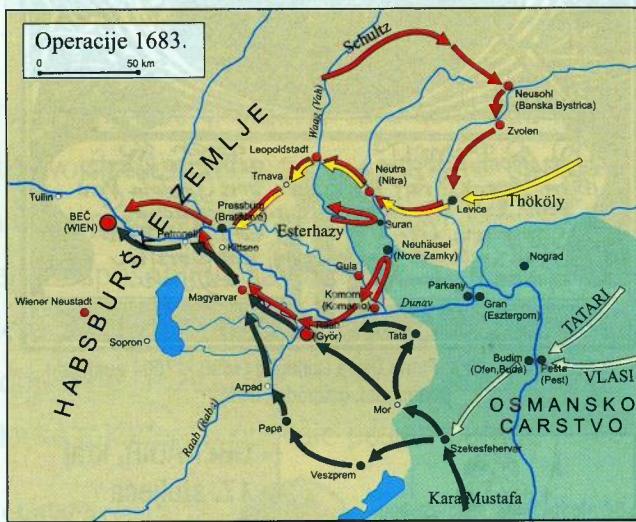
Ibrahim-paša predlagao je da se prolazni putevi na padinama iznad Beča zapriječe zemljanim nasipima, te da se iz njih postave topovi i janjičari. Međutim, Kara Mustafa nije prihvatio njegov prijedlog s obrazloženjem da kad janjičari jedanput napuste opsadne rovove oko Beča, teško će se u njih htjeti vratiti. Sljedeći dan uputio je Veliki vezir Ibrahim-pašu s 5400 konjanika Kara Mehmed-paše, 5000 janjičara, 18.000 ostalih pješaka i 62 topa da pripreme položaje na kojima će dočekati protivnički napad. Sljedeća dva dana Ibrahim-paša pojačan je s još oko 10.000 ljudi.

jutro oko 6 sati lijevo krilo i sredina bojnog reda razvili su se na brežuljcima iznad Beča dok su Poljaci, koji su imali najduži i slabo prohodan put izašli na svoje položaje tek oko tri sata poslije podne. U međuvremenu sukobile su se carske i njemačke postrojbe s Ibrahim-pašom koji je nakon početnog iznanedenja sredio svoje redove i krenuo u protunavalu. Usljedili su teški trenuci za savezničko lijevo krilo koje je nekoliko puta bilo u krizi. Zatvarači turski prodror stradala je i gotvo cijela hanoverska postrojba zajedno sa svojim zapovjednikom. Osmanlije su se borili s jednakom hrabrošću i odlučnošću kao i saveznici, braneći svaku stopu svojih položaja, jednako tako gubeći jednu postrojbu za drugom.

Pojava Poljaka na lijevom savezničkom krilu unijela je pomutnju u turske redove. Kara Mustafa zapovijedio je pregrupiranje svojih snaga slabeći tako Ibrahim-pašu. Postavljena je obrana od poljskog napada - 16 topova iza kojih su u gustim redovima stajali Levanti, bosanski pješaci naoružani musketama. Pred njima, u manjim skupinama u vinogradima na brežuljcima, razmješteni su janjičari. Lijevo i desno od bosanskih pješaka nalazile su se sirijske konjaničke postrojbe, a iza njih... "sve do turskog tabora, brojna i neobično duboko postavljena konjanička pričuva najboljih Spahiјa..."

Iz kasnijih pisama Jana III. Sobeskega vidi se da nije očekivao da će bitka biti gotova u jednom danu. Računao je da će tek sutradan uslijediti odlučan saveznički napadaj, a da je sve to do tada borba za povoljnije položaje na uzvisinama iznad grada. Međutim, ono što je gotovo nepoznato o samoj bitci, događaji su krenuli neočekivano drugim putem koji su svakako zanimljivi za pojašnjenje.

Između poljskih postrojbi i turskih položaja u podnožju udaljenih 400-500 metara, nalazili su se vinogradi, živice, šumarići i brojne manje prepreke. Zato je Sobeski, kako je bio poljski običaj, zapovijedio svojem kraljevskom stijegu, da s nešto više od stotinu "krilatih" husara, izvede probni napadaj kako bi se utvrdilo da li je teren pogodan za konjanički juriš. Pod probnim napadom podrazumijevao se prividni napadaj do protivničkih redova i povratak nazad bez upuštanja u borbu. Međutim, zapovjednik stijega satnik

Prema dogovoru na Ratnom vijeću, održanom dan prije bitke 11. rujna, saveznici su odlučili zauzeti položaj na brežuljcima zapadno od Beča. Uz Dunav na lijevom krilu saske i carske postrojbe, u sredini bavarske i južnjemjemačke, a na desnom krilu poljske. Sveukupna širina predviđenoga bojnog rasporeda iznosila je oko 6 kilometara. U bojnom rasporedu nalazila se i uzvisina Kahlemburg prema kojem se još naziva bitka. Još prije svitanja saveznici su u više hodnih kolona krenuli prema svojim mjestima. U maglovito nedjeljno

Zygmunt Zbierzchowski, pred očima cijele poljske vojske, imao je svoju viziju probnog napadaja. S nešto više od stotinu konjanika sjurio se u iznenadeno tursko konjaništvo, probio prve protivničke redove i nakon što je zaustavljen od dvadeset puta brojnijeg protivnika, povukao se istim putem nazad. U napadaju je poginulo 54 husara među kojima i kraljevski rizničar Andrzej Modrzewski. Napadaj je pokazao da je juriš konjaništva moguć. Na drugoj strani, lijevom krilom poljskog rasporeda zapovijedao je hetman Sienawski koji je također želio znati da li je na padini ispred njegovih postrojbi moguć konjanički juriš. U probni napadaj poslao je po jedan stieg husara i pancernih - sveukupno oko 300 konjanika pod zapovjedništvom Stanisława Potockog. Do prvih turskih redova trebalo je prijeći nešto duži put od oko 600 metara. Putem ih je dočakala paljba janjičara iz vinograda, 16 topova i bosanskih Levanta. Napadaj je odbijen uz znatne gubitke, a Potockog u odstupanju napali su Sirjaci. Odstupanje Potockog pretvorilo se u bijeg prema položajima Bavarcaca koji su puščanom paljbom zaustavili borbe turske konjanike. Sienawski je u protunavalu poslao 2000 pancernih pod krunskim nadkonjušnikom Marekom Matczynom koji su potisnuli azijske spahije. Ali je tada uslijedio novi juriš turskog konjaništva iz pričuve, njih oko 5000 udarilo je u lijevi bok Poljaka dovodeći ih u nered. Povlačenje poljskog konjaništva pokušali su zaštititi falački pješaci. Ali kad to nije bilo dovoljno, Osmanlije su napale dragonske pukovnije Schultz i Kūffstein. Kara Mustafa je ubacivao nove i nove konjaničke postrojbe sa željom da iskoristi nastalu pometnju u protivničkim redovima, dok su na drugoj strani, lokalni zapovjednici intervenirali pričuvama šaljući ih jednu za drugom. Tek kad su djelovali carski

LEVANT, druga polovica 17. stoljeća

Oko godine 1630. nepoznati majstor ilustrira je s nekoliko minijatura knjigu Paçaname koje prikazuju pohod Kenan-paše protiv albanskih pobunjenika. Na jednoj od minijatura prikazan je dio kolone osmanlijskih vojnika na čijem su čelu konjanici Spahiye, iz njih su pješaci odjeveni u crvene odore, zatim tjelesna straža i na kraju paša u pratnji Janjičara. Na toj minijaturi, koja se pod inventarskim brojem 3584 f.20a, danas čuva u British Library-London, nama su posebno zanimljivi pješaci koji se u zapadnim povjesnim izvorima nazivaju Levanti i prema kojima je načinjena ova ilustracija. Dok su u ostalim dijelovima prikazane kolone, vojnici hodaju u neredu, crveno odjeveni pješaci hodaju u redovima tri po tri i svi jednako nose muskete na lijevom ramenu. Na glavi nemaju turban nego crvene kape - po čemu se vidi da je riječ o kršćanima u osmanlijskoj službi. Ono što se lako može uočiti je namjera autora da prikaže pješake kod kojih vladaju stega i red. Od otprilike polovice 16. stoljeća u zauzetim krajevima Osmanlijskog Carstva, posebno u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, osmanlijske vlasti bezuspješno su pokušavale onemogućiti naoružavanje raje (reaya -

kršćansko stanovništvo koje se nije uzimalo u vojnu službu) paljbenim oružjem. Prihvativši to kao kao činjenicu, osmanlijske vlasti su iz tog odlučile izvući korist. Početkom 17. stoljeća povjesni izvori potvrđuju ustroj osmanlijskog paljbenog pješaštva prema zapadnom uzoru. Poznato je da su u prvoj trećini 17. stoljeća, otprilike u vrijeme tridesetogodišnjeg rata (1618.-1648.), takve postrojbe ustrojene od kršćana iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine. Naziv Levant dolazi od levant što izvorno znači pirat ili pomorski pješak.

Vrlo vjerojatno da su neke postrojbe, koje su prije službovale na brodovima, zadržale taj naziv iako su prebačene na kopno. U turskim izvorima Levanti ili bosansko pješaštvo, naziva se tifekdi (tüfekçi - arkebuz, musketa), odnosno pješaci naoružani musketama ili arkebuzama. Tifekdi su najkvalitetnije paljbenje pješačke postrojbe osmanlijskog carstva koje su se mogle mjeriti i s elitnim janjičarima. U bitci kod Beča 1683. izvori spominju bosanske pješake koji su se u početku bitke načazili na desnom krilu Ibrahim-paše, da bi pojavom Poljaka bili hitno prebačeni na lijevo krilo. Svojom paljbom odbili su

prvu navalu poljskog konjaništva.

kirasiri iz pozadine, turski napadaj je odbijen. Jednu od carskih kirasirskih pukovnija vodio je u protunavalu i pukovnik Frano Gundulić, hrvatski plemeč iz Dubrovnika. Cijelu tu gužvu na lijevom krilu poljskog rasporeda promatrao je Sobjeski. U njegovim redovima podigla se velika galama. Uzavrijeala je krv i Poljaci su željeli naprijed. Poljski kralj je osjetio da je došao pravi trenutak, podigao je bulavu (ukrašeni topuz) i simbolično poveo poljsko konjaništvo u navalu. Gotovo deset tisuća konjanika krenulo je u nezadrživ juriš i tada je nastao lom. Jedan očeviđac tog juriša ushićeno je zapisao "... kao andeli s neba navalili su krilati husari na bezbožne Turke...". I za sat vremena sve je bilo gotovo, a povijest je okrenula novu stranicu. Osmanlije su izgubile bitku, a u njihovoj vojski i državi započeо je nezastavljeni razorni proces s dalekosežnim i teškim posljedicama. Neshvaćajući posljedice te velike pobede car Leopold I. odmah je ponudio Kara Mustafi sklapanje mira. Ali na drugoj strani nitko ga nije čuo niti je mogao odgovoriti. Pobjeda pod Bečom vrhunac je karijere poljskog kralja Jana III. Sobjeskog. Car Leopold, zavidan na uspjehu poljskog kralja koji mu je spasio grad, odbio je poduprijeti Sobjeskog koji je predlagao daljnje zajedničke akcije protiv Osmanlija u Ugarskoj i Ukrajini.

U bitci kod Beča (na Kahlembertgu) Turci su izgubili oko 15.000 ljudi, svo topništvo, cijeli tabor i veliki broj plemenitih konja, dok su gubici saveznika bili 1500 poginulih i 4000 ranjenih. U ruke Poljaka pao je golemi ratni pljen. Cijena podizanja poljske vojske bila je oko 11 milijuna zlota (zlatnika), a ratnim pljenom višestruko je nadoknađen taj iznos.

Solak, elitni strijelac u sultanovoj gardi. Od oko 200 orti (satnija) janjičarskog korpusa solaci su služili u 60., 61., 62. i 63. orti

REVOLUCIJE GODINE 1848. I HRVATI

Revolucionarna događanja u Europi, a posebice u Monarhiji odrazila su se i na Hrvatsku. Kao reakcija na sva događanja i mađarske pritise u Zagrebu je 25. ožujka sazvana Narodna skupština na kojoj su formulirana narodna zahtijevanja. U narodnim zahtijevanjima se tražilo jedinstvo hrvatskih zemalja, službeni hrvatski jezik, moderno sveučilište, ukidanje feudalnog uređenja, te niz drugih modernizacijskih propisa, a između svega i ustroj hrvatske vojske i hrvatski kao zapovjedni jezik

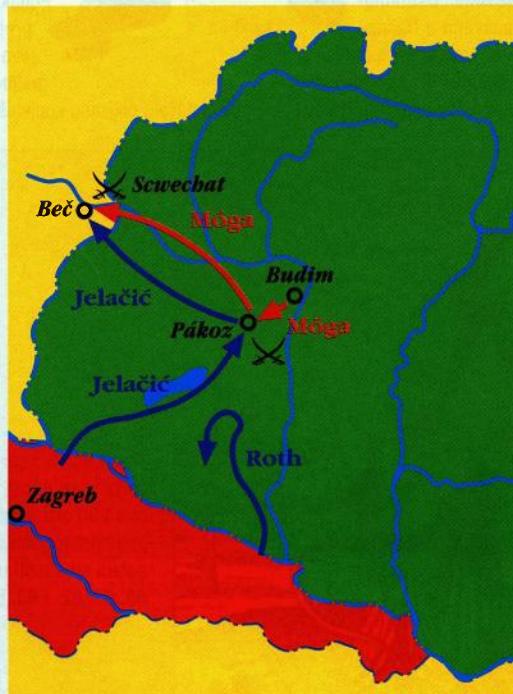
Vladimir BRNARDIĆ

Godine 1815., nakon dvadeset i šest godina gotovo neprekidnog ratovanja, u Europi je nastupilo relativno dugi razdoblje mira. Bečkim kongresom okončano je nemirno razdoblje započeto Francuskom buržoaskom revolucijom godine 1789., a nastavilo se Napoleonskim ratovima. Napoleon i njegovi vojnici na svojim su bagonetama revolucionarni val pronijeli gotovo čitavom Europom. Europski vladari i državnici okupljeni na kongresu u Beču smatrali su da im je uspjelo vratiti revolucionarni duh natrag u bocu i da će ga tamo uspijeti zadržati. Nastupilo je vrijeme restauracije, tj. obnavljanja stanja kakvog je Europa poznavala prije revolucionarnih događanja. Da bi se osigurali od budućih mogućih sličnih zbivanja na inicijativu Austrije i njezina kancelara Metternicha osnovana je Sveta Alijansa. Ovaj savez osim Austrije sačinjavali su još Rusija i Pruska. Velika Britanija se suzdržala od ulaska u ovaj savez. Saveznici su se obvezali da će u slučaju ponovnog izbjivanja kakve revolucije priskočiti jedni drugima u pomoć i sudjelovati u njezinom gušenju, odnosno u održavanju reda i prijašnjeg stanja.

Revolucionarna zbivanja u Europi

Potkraj siječnja 1848. buknule su revolu-

cije u Italiji, a u veljači i u Parizu. Nitko nije mislio da bi se revolucionarni val mogao uskoro proširiti i na druge dijelove Europe.

Zemljovid s prikazom Jelačičevih pohoda i ostalih kretanja vojski godine 1848.

Međutim vijest o pariškoj revoluciji, koja je za nekoliko sati oborila prijestolje Luja Filipa, stigla je u Beč isti dan 29. veljače, kad je izbila revolucija u Karlsruheu. Već u ožujku započelo je revolucionarno gibanje u čitavoj Njemačkoj;

2. ožujka u Stuttgartu, 3. ožujka u Frankfurtu, 4. ožujka u M(nchenu), a 16. ožujka u Berlinu. Zahtijevalo se da se njemačka pitanja počnu rješavati u okviru samoga njemačkog saveza. U Frankfurtu je tada po prvi put upotrijebljena revolucionarna zastava s bojama crno, žuto i crveno. Slično kao i u Njemačkoj na ulice su izašli građani Beča, koji su zahtijevали ukidanje cenzure, donošenje puno većih sloboda; slobode govora, slobode tiska, te prije svega smjenu ozloglašenog kancelara Metternicha. Slični događaji su uslijedili i u ostalim dijelovima Habsburške monarhije. Lajos Kossuth je u ugarsko-hrvatskom saboru održao svoj prvi govor u kojem je zahtijevao donošenje Ustava i osamostaljenje ugarske kraljevine. Nakon tjedan dana u Pragu su Česi također tražili osamostaljenje i svoja nacionalna prava.

Ugarska, u čijem sastavu se nalazila i Trojedna kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, zahtijevala je prava na slobodu i samostalnost, dok ih je istodobno negirala ostalim narodima. To je bio uzrok sukoba Mađara s Hrvatima, ali i s ostalim narodima. Prvotni otpor mađarskoga nacionalnog plemstva protiv apsolutističkoga bečkog centralizma uskoro je zamjenio moderni zapadnoeuropejski liberalizam, ali koji je i dalje provodio nacionalistički program revolucije.

Prilike u Hrvatskoj

Revolucionarna događanja u Evropi, a posebice u Monarhiji odrazila su se i na Hrvatsku. Kao reakcija na sva događanja i mađarske pritiske u Zagrebu je 25. ožujka sazvana Narodna skupština na kojoj su formulirana narodna zahtijevanja. U narodnim zahtijevanjima se među ostalim tražilo jedinstvo hrvatskih zemalja, službeni hrvatski jezik, moderno sveučilište, ukidanje feudalnog uredenja, te niz drugih modernizacijskih propisa, a između svega i ustroj hrvatske vojske i hrvatski kao zapovjedni jezik. Ova zahtijevanja je posebno izaslanstvo odnijelo i predočilo kralju. Zatraženo je i imenovanje pukovnika Josipa Jelačića hrvatskim banom. Unatoč protivljenjima i spletkama Mađara Jelačić je 27. ožujka imenovan za hrvatskog bana, unaprijeden u čin brigadnog generala, imenovan tajnim carskim savjetnikom i pukovnikom-vlasnikom obiju banskih graničarskih pukovnija. Ban Jelačić je sazvao Sabor, a dekretima je ukinuo kmetstvo, odnosno feudalne odnose, ustrojio prijeke sudove, te raskinuo sve veze s Ugarskom. Dan prije zasjedanja Sabora izvršena je instalacija bana, a tom prigodom Jelačić je još jednom promaknut u čin podmaršala i imenovan zapovjedajućim generalom u Hrvatskoj i Slavoniji, te na hrvatskoj i slavonskoj vojnoj granici. Ipak, usprkos raskidu s Ugarskom s Mađarama su i dalje vodeni pregovori tijekom ljeta u Beču. Za to vrijeme mađaroni i ubačeni mađarski agenti radili su protiv Sabora i bana, posebno ojačavši u Slavoniji, Turopolju, na Rijeci i u Međimurju.

U svibnju je hrvatska vojska zaposjela Turopolje, raspustila mađarsko činovništvo i oduzela Turopoljcima oružje. Sazvana je Skupština na kojoj je izabrana nova uprava, a kasnije je i vraćeno oružje. U isto vrijeme organizirana je obrana granice prema Ugarskoj, isprva u području koprivničke županije. Oko Ludbrega su sastavljene dvije satnije dragovoljaca konjanika i više pješačkih satnija. Nedostatak oružja je bio očit. Budući da su Mađari na Dravi skupljali vojsku, Jelačić je potkraj svibnja poslao u Podravinu po jednu bojnu Brodske i Slunjske graničarske pukovnije. Brođani su bili raspoređeni u Varaždinu i oko sela Vinice, a Slunjani u Koprivnici i lud-

breškom kotaru. Početkom lipnja, zbog dolaska oko 3200 pripadnika mađarske nacionalne garde u Csурgu na granici s Hrvatskom, dvije bojne Varaždinske graničarske pukovnije zajedno s topništvom premještene su u područja kojima je prijetila opasnost, kraj Petranca i Koprivnice. Ovim postrojbama zapovjedao je general-bojnik Dietrich, a raspoređene su uz postrojbe Brodske pukovnije pod zapovjedništvom nedavno promaknutog general-bojnika Neustädtera. Provokacije uz granicu na Dravi bile su sve češće, a zbog vijesti da Mađari pripremaju napadaj iz Čakovca preko mosta u Varaždinu upućen je jedan odjel serezana Slunjske graničarske pukovnije u Varaždin.

Potkraj kolovoza Mađari i mađaroni u Rijeci pokušali su stvoriti vojno uporište i

Hrvati. Kolorirana litografija J. Heickea. Lijevo se nalazi hrvatski graničar u odori s tzv. "hrvatskom kapom" (Croatenmütze). Hrvatska kapa je inačica, odnosno poprijeko nošena logorska kapa (Lagermütze). U sredini se vidi serezan, odnosno graničar u narodnoj svakodnevnoj nošnji. Desno je pripadnik narodnih straža obučen u standardnu srednjoeuropsku odjeću. Slika lijevo gore: Prijelaz bana Jelačića i hrvatske vojske preko Drave kod Varaždina 11. rujna 1848.

osnovati mornaricu. Zbog opasnosti koja je zbog toga prijetila iz pozadine hrvatsko-slavonskoj vojsci odlučeno je Rijeku zauzeti silom. Na brzinu, noću 30. na 31. kolovoza oko 2 ujutro oko 150 Bakarana, 50 Dražana, 70 ogulinskih graničara, 200 graničarskih lovaca i 50 čabarsko-fužinskih serezana pod zapovjedništvom podžupana Zagrebačke županije Josipa Bunjevca upućeno je na Sušak. Nakon što je odbijen poziv za priznanjem banske

vlasti, hrvatske postrojbe su ušle u Rijeku i priključili je Hrvatskoj, dok su mađaroni pobegli iz grada. Stalna opasnost prijetila je dugo i Slavoniji zbog toga što su Mađari uspjeli zadobiti i stvoriti uporište u osječkoj tvrđavi zadržavši ga sve do 1849.

Pokušaj stvaranja hrvatske vojske

Formalno ukidanje feudalizma odrazilo se i na organizaciju i ustroj vojske. Dodatni poticaj provođenju promjena bio je i rat s Mađarama što se vodio od rujna. Feudalni ustroj vojske temeljio se na povlasticama feudalaca i svećenstva, koji su istina matrijalno pomagali i svojim ljudstvom popunjavali vojsku, ali nisu u njoj morali osobno služiti osim u slučaju personalne ili plemičke insurekcije. Najčešće se provodila banderijalna insurekcija kad su velikaši ovisno o veličini posjeda morali opremiti i poslati određeni broj banderijalaca i predijalaca. Banderijalci su bili slobodnjaci koji su se borili kao konjanici ili pješaci pod banderijem (zastavom) svoga feudalnoga gospodara, a predijalci su bili također slobodnjaci, ali s crkvenih imanja. U slučaju izravne ugroženosti čitave zemlje provodila bi se opća ili pučka insurekcija. Insurekciju je imao pravo proglašavati samo Hrvatski sabor. Glavni zapovjednik insurekcijske vojske bio je kapetan kraljevstva, odnosno ban. Ova je vojska po sastavu bila hrvatska, ali ne i po namjeni jer je Trojedna Kraljevina bila sastavni dio Habsburške monarhije i njezina vojnog ustroja. Isto tako i veliki dio ljudstva novačio se na području Vojne granice, koja je bila pod izravnom upravom Beča.

Prvi počeci organiziranja nefeudalne, odnosno narodne vojske bilo je osnivanje narodnih gardi ili straža prema uzoru na druge europske zemlje. Prvu takvu stražu, odnosno gardu organizirao je grad Zagreb 18. ožujka 1848. Zagrebačka narodna garda bila je podijeljena u devet kompanija (satnija), a postala je uzor po kojem su se osnivale druge garde. Stražom su bili obuhvaćeni muškarci od 18 do 60 godina izuzevši redarstvenih činovnika, kalfi, šegrti, slugi, tjelesno nesposobnih, politički sumnjivih i kriminalaca. Načelo popune je bila dragovoljnost, a cilj straže bilo je očuvanje reda i mira, te sigurnosti osobe i imetka.

Studenti su ustrojili svoju zasebnu satniju, te se 22. ožujka pojavila zagrebačka akademska legija prvi put pod oružjem.

Uspešno osnivanje gradskih straža, ali i napadaj generala Hrabrowskog na Srijemske Karlovce potaknulo je Bansko vijeće da razmotri i predloži osnivanje mobilne garde, koje bi se borile i izvan svog zavičaja. Ipak, zbog općih prigoda i nedavnog ukidanja feudalnih odnosa mnoge su odluke Banskog vijeća ostale neprovjedene. Ali je važnost njegova rada u tome što je započeto ustrojenje narodnih postrojbi kao vojnih formacija.

Osim toga veliki nedostatak bilo je pomanjkanje kvalitetnog časničkog kadra. Stoga je Bansko vijeće pristalo da se uz odobrenje banskog namjesnika sposobniji vojnici promoviraju u časnike. Određena je i časnička hijerarhija narodne vojske, a sačinjavali su je: zapovjednik (bojnik), pobočnik, računovođa, satnik, podsatnik, nadporučnik, poručnik i podporučnik.

Narodnu vojsku mučili su i mnogi materijalni problemi. Novac, odjeća i hrana nisu stizali redovito, a nedostajao je sanitet. Stoga su u pomoć pozvani civilni liječnici i ranarnici. Centralna vojna vlast bila je nesklona ustroju narodne vojske i stoga nije dopustilo opskrbu lijekovima i medicinskim priborom na državni trošak. Stoga je nacrt saniteta izradio dr. M. Sach, koji je predložio da sanitetsku službu sačinjavaju: 1 stožerni i 10 pukovnijskih liječnika, 5 nadliječnika i 5 liječnika.

Jelačić je s velikom energijom mobilizirao sve raspoložive priče zemlje i pripremao se za nadolazeću vojnu konfrontaciju. Već 16. svibnja zapovjedio je da se popiše oružje, strjeljivo i živež, te pozvao sve sposobne u obranu domovine. Poslao je Ivana Kukuljevića generalu Radetzkom u Milano, u Italiju odakle je on donio u putnoj torbi 200.000 forinti u novčanicama i za naoružanje Narodnih straža u Hrvatskoj 7000 pušaka, koje su stigle u natovarenim rekviranim kolima. Ostali su bili naoružani svojim vlastitim privatnim oružjem različitog podrijetla. Na Saboru 4. srpnja, a kasnije i po cijeloj Hrvatskoj započeto je prikupljanje novaca i sredstava za vojsku.

Zbog toga što su najbolje hrvatske postrojbe, skoro sve prve i druge bojne graničarske pukovnije i 53. linijska pukovnija ugarskog pješaštva, nalazile na lombardsko-venetskom ratištu u Italiji pod zapovjedništvom generala Radetzkog, morao je podignuti treće i četvrte pričuvne bojne graničarske pukovnije, kao i sve vojno sposobne ljude s Vojne granice i iz civilne Hrvatske koje je mogao pozvati pod zastavu. Sveukupno je skupio oko 50.000 ljudi iz Hrvatske k čemu se još pridružilo oko 8000 iz

novogradiške i brodske pukovnije, sa slavonske Vojne granice. Okupljena vojska sastojala se od pukovnije banderijalnih husara, četiri redovne graničarske bojne (druge bojne graničarskih pukovnija), šest pričuvnih graničarskih bojni (treće bojne graničarskih pukovnija), te oko 30 zemaljskih bojni posljednjeg poziva, koje su se sastojale od devet četvrtih pričuvnih graničarskih pukovnija, a drugim dijelom od postrojbi narodnih straža. Očit je bio nedostatak konjaništva, topništva i časničkog kadra, a sama vojska bila je loše naoružana i opremljena, te popunjena ljudima starijih godišta ili neiskusnim mladićima. Sam Jelačić izrazio je vrlo skeptično mišljenje o borbenoj vrijednosti svoje vojske: *"Izučeni su samo za krajnju nuždu, slabo i loše naoružani, bez discipline, bez obuke, opskrbljeni za nuždu topovima i oskudno strjeljivom, takve su bile moje bojne uz neznatne iznimke."*

Ipak, bila je to prva moderno ustrojena

8000 vojnika i 12 topova. Jelačić na čelu hrvatskog korpusa 11. rujna 1848. prelazi rijeku Dravu na tri mesta, kod Varaždina, Barča i Osijeka. Mađarska posada na varaždinskom mostu se uglavnom razbjegala. Za tri dana je oslobođeno Medimurje, te priključeno Hrvatskoj. Pohod je nastavljen prelaskom rijeke Mure 14. rujna preko pontonskog mosta koji je sagraden pod zapovjedništvom general-bojnika Zeisberga.

Pohod u Mađarskoj

Hrvatski korpus nastupao je kroz Mađarsku prema Budimu i Pešti u tri navalne kolone smjerom uz jezero Balaton. Lijeva kolona koju je vodio general bojnik Kempen brojila je oko 19.000, desna pod zapovjedništvom podmaršala Hartlieba 21.000, a središnja pod zapovjedništvom generala Schmiedla, a s kojom se nalazio i Jelačić, 10.000 vojnika

Hrvatska vojska na pohodu kraj Blatnog jezera 20. rujna 1848.

vojska koja je u svom nazivu imala hrvatsko ime, tj. nazivala se hrvatsko-slavonska armija.

JELAČIĆEV POHOD

Prelazak Drave

Potkraj kolovoza propali su posljednji pregovori s Mađarima i traženje mirnog rješenja sukoba. Ministar rata Latour dao je na znanje Jelačiću preko povjerljivog čovjeka, za Hrvate pri dvoru baruna Kulmera da smatra da je došao pogodan trenutak za pohod na Ugarsku koji je planiran od ljeta. Za rat s Mađarima vojska je prikupljena uz rijeku Dravu, oko Varaždina i Virovitice. Kod Varaždina se pod zapovjedništvom Jelačića nalazio tzv. hrvatski korpus jačine oko 50.000 vojnika i 48 topova. Znatno slabiji tzv. slavonski zbor pod zapovjedništvom generala Rotha i Filipovića smješten kod Virovitice brojio je oko

ka. Jelačić se nadao da će privući k sebi regulare postrojbe stacionirane u Mađarskoj i stoga su hrvatske postrojbe nastupale do Drave pod hrvatskim zastavama da bi ih potom zamijenili carskom zastavom.

No, položaj Madarske bio je u tom trenutku fatalan; veliki dio "starih" postrojbi bio je uključen u krvavi mali rat sa Srbima i južnoj Ugarskoj i nije bio bio na raspolaganju. Ustroj i organizacija Nacionalne garde bila je još najvećim dijelom u začetku, a još neizučenim postrojbama nedostajala je borbeni pokretljivost i školovani časnici. Nastanak nacionane vojske Honveda također je bila još u začetku. Uz to časnici stacionirani u Ugarskoj bili su nesigurni kako da se ponašaju prema postrojbama predvođenih Jelačićem. Izvjesno je da bi veći dio njih zajedno s podređenima prešao u banovu vojsku da je on mogao predočiti službenu punomoć za upad u Ugarsku. No Jelačić je uzalud tražio od ministra rata Latoura službeni stav i očitovanje u svoju korist.

Kod Szemesa na Balatonskom jezeru 21. rujna propao je posljednji pokušaj pregovora s Mađarima koje je predvodio palatin nadvojvoda Stjepan.

Bitka kod Pákozda i Valencze

Do prvog sukoba došlo je 29. rujna kod sela Pákozd i Valencze udaljenih tri dana hodnje od Budima i Pešte. U međuvremenu je dan ranije na mostu između Budima i Pešte ubijen kraljevski komesar za Ugarsku grof Lamberg.

Mnogo je nejasnoća vezanih uz ovu bitku između ostalog i zbog toga što se mađarska, hrvatska i austrijska izvješća o bici međusobno razlikuju. Što se tiče brojnog stanja vojski za hrvatsku stranu postoje točniji podaci jer se zna da se prije bitke oko Stolnog Biograda nalazilo oko 51.000 vojnika, ali samo njih 48.000 bilo je sposobno za boj. Mađarsku vojsku sastavljenu pretežito od dragovljaca predvodio je podmaršal Móga, a kasnijom rekonstrukcijom došlo se do njezinog brojčanog stanja od oko 18.000 vojnika. U konjaništvu su obje strane bile izjednačene, ali su Mađari imali prednost u topništvu, brojčanu i kvalitativnu. Naime mađarski topovi su bili bolji, odnosno imali su veći domet što je ujedno i odredilo mađarsku taktiku, tj. trebalo je odbiti hrvatske napadaje ponajprije snagom topništva.

Ipak većina snaga obje strane nije prak-

tički sudjelovala u bici. Čitava divizija Hartlieb, oko 16.000 vojnika, ostala je kod Stolnog Biograda, jer nije bila obaviještena da se taj dan kreće u bitku. Da stvar bude još gora to tijekom bitke nitko nije uočio, što ukazuje na ozbiljne probleme u radu Jelačićeva stožera.

Bitka kod Pákozda i Velenczea 29. rujna 1848.

Trebalо je 4 sata hoda od mjesta bitke do Stolnog Biograda iako se uzme u obzir činjenica da je bitka trajala od 9 sati ujutro pa sve do 6 sati poslijepodne jasno je da se divizija Hartlieb mogla na vrijeme priključiti glavnini. Mađari su pak ostali relativno velike snage u pričuvi, a većinu snaga postavili su na južnu stranu jezera Valencze odakle nisu mogle mnogo pomoći ostalim ugroženim postrojbama. Ipak Hrvati su gotovo tri puta bili jači od Mađara.

Zanimljiv kuriozitet je činjenica da su se obje vojske borile pod obilježjima carske

vojske. Poznati vojni povjesničar Ferdinand Strobl von Ravelsberg opisao je ovu paradoksalnu situaciju: "Podmaršal Jelačić borio se po nalogu cara Ferdinanda protiv Pešte, dok je podmaršal Móga branio na istom tom mjestu Peštu za kralja Ferdinanda. S ove i one

strane bili su odjeli istog vladara, iste vojske, odgojeni u istoj tradiciji, obrazovani prema istim pravilima." Sukob, uglavnom žestoka topovska kanonada na dugoj prostranoj crti, bez većih gubitaka na obje strane, iako u biti neodlučan, bio je za mađarsku stranu u izvjesnoj mjeri pobijedosan poput pobjede francuske revolucionarne vojske kod Valamya. Na lijevom krilu i u središtu hrvatskoj vojsci su odbijeni početni napadaji, ali je održala položaje. Kod Valenzea, na desnom krilu, je došlo do

sukoba dvije bojne (oko 2000 ljudi) sa slabim odredom Mađara od oko 300 vojnika gdje je u hrvatsko-slavonskoj vojsci zavladala panika. Inače za vrijeme čitave bitke vladao je na obje strane svojevrstan metež. Kad je pri kraju bitke zapovjedeno povlačenje mađarske postrojbe su poput svake revolucionarne vojske u povlačenje krenule sve odjednom i sve istom cestom. U tom povlačenju je pak jedna postrojba regularnoga ugarskog linijskog pješaštva zabunom misleći da se radi o protivniku počela pucati po jednoj postrojbi Honvéda. Time su se do večeri povečali mađarski gubitci.

Kad su se povukli Mađari nisu nimalo sličili na pobjedničku vojsku. S obzirom na angažirane snage gubitci nisu bili veliki. Prema izvješću generala Móga Mađari su imali 7 mrtvih, 33 ranjena i 7 ubijenih konja. Hrvati su pak prema izvješću bana Jelačića imali 49 mrtvih i ranjenih.

Sukob je pokazao da se nove nacionalne trupe i dragovljci koji su se priključili "starim" postrojbama, i činili do 60 posto novoustrojenih postrojbi, mogu održati na svojim položajima pod paljicom i da su ozbiljni protivnici. Ipak, general Móga nije iskoristio taj dobitak već je zatražio trodnevno primirje i povukao se prema Martonvásaru. Oboje vojskovoda nije se moglo odlučiti za iznuđivanje odlučujućeg sukoba, a i psi-

Posljednji pokušaj pregovora s Mađarima kod Szemesa na Blatnom jezeru 21. rujna 1848.

hološko opterećenje na obje strane bilo je preveliko za časnički zbor i vojnike, koji su se morali boriti protiv nekadašnjih drugova iz iste vojske. Nakon dva dana Jelačić je morao zapovjediti povlačenje prema Austriji. Pre-sudno za ovu banovu odluku između ostalog su bile alarmantne vijesti iz Beča i zapovijed Windischgrätza da se povlači u smjeru Austrije i spoji se sa snagama iz Češke i Slovačke. Jedan od sudionika događaja 1848. podmaršal Johann Baptist Nobili, u to vrijeme načelnik logistike kneza Windischgrätzea, tvrdi da je Jelačić pred Budimpeštom doživio moralni poraz od brojčano slabijeg protivnika. Ipak, analizirajući položaje i ciljeve obiju vojsku možemo reći da su u bici pobijedili Mađari, ali da Hrvati nisu poraženi.

Klonula hrvatska vojska stigla je 3. listopada u Raab, a 5. do Altenburga. Ban je zbog kretanja u smjeru Austrije zapovjedio povlačenje slavonskoga krilnog zbara pod zapovjedništvom generala Rotha i Filipovića. U blizini austrijsko-mađarske granice Jelačiću su se priključile regularne postrojbe iz Češke i Slovačke. Time je njegova vojska ojačana s pet konjaničkih pukovnija, deset do dvanaest pješačkih linijskih bojni i topništvo. Vojska je reorganizirana, a oko 14.000 vojnika, uglavnom postrojbi slabije borbene vrijednosti, pod zapovjedništvom generala Todorovića uputio je natrag u Hrvatsku radi obrane od mogućeg napadaja Mađara. Već ranije 3. listopada Jelačić je bio imenovan kraljevskim komesarom za Ugarsku s diktatorskim ovlastima i zapovjednikom svih ondje stacioniranih postrojbi. Istim reskriptom bio je raspušten i parlament, te proglašen ratni zakon za Ugarsku. Ovo otvoreno proglašenje rata još je više potaklo otpor Mađara i ojačalo mađarsku vojsku.

Dolazak pod Beč

U početku studenog bečke i peštanske novine objavile su kompromitirajuću korespondenciju Latoura i bana. Nepovjerenje prema ministru rata još je više poraslo kad se

saznalo za zapovjed postrojbama stacioniranim u bečkom garnizonu da krenu na ugarsko ratnište i poduprnu Jelačićevu vojsku, koja je kod Pozuna, današnje Bratislave trebala uspostaviti mostobran u Mađarskoj. Bečani su još od rujna pratili hrvatsko-ugarski sukob i u Jelačiću su prepoznali oruđe kontrarevolucije. Sprječavanje odlaska grenadirske bojne Richter od strane bečkih radnika i demokrata označio je početak ustanka u Beču 6. listopada. Ostatak bečkoga garnizona pod zapovjedništvom grofa Karla Auersperga ponizno se povukao izvan grada. Nepopularni ministar rata Latour pao je kao žrtva narodnog bijesa, a zauzeta je i carska oružarnica što je omogućilo naoružavanje ustanika. Na bečkom trgu Am Hof još uvijek stoji zgrada oružarnice u kojoj su danas

Pošto je Jelačić primio vijesti o dramatičnim događajima u Beču, shvatio je da je njegov zahtjev da mu se preda utvrda Komaron više neodrživ, odlučio je da prijeđe na austrijsko područje i da pričeka daljnji razvoj događaja i osloni se na bečki garnizon. Jelačićeva vojska 9. studenog 1848. prelazi austrijsku granicu na rijeci Leith.

Postrojbe hrvatskog bana stigle su 10. studenog pred Beč. Hrvatska vojska razmješta se jugoistočno od Beča u Inzersdorfu, Ober- i Unterlaau, te Rotheneusiedlu, gdje je ujedno bio i Jelačićev stožer. Time je ojačan u svakom pogledu oslabljen, događajima od 6. studenog duboko potresen bečki garnizon pod zapovjedništvom Auersperga, koji se stacionirao u vrtu Belveder i Schwarzenberg. Bila je to ozbiljna

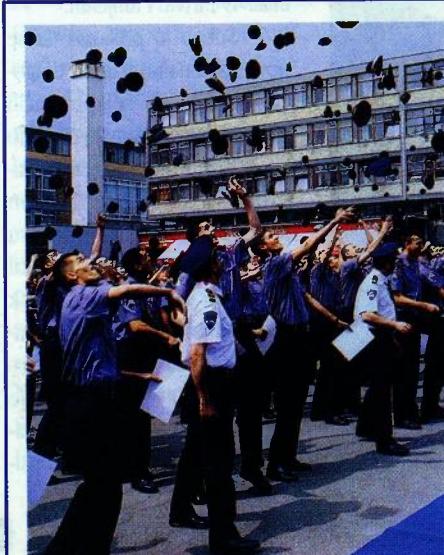

Predaja slavonskog zbara pod zapovjedništvom generala Rotha i Filipovića kod Ozore 7. listopada 1848.

smješteni vatrogasci, a na nekadašnjoj zgradi Ratnog ministarstva (danasa Landesbank) može se vidjeti križni mozaik, koji označava mjesto, gdje je stajala ulična plinska svjetiljka na koju je objesen ministar rata Latour.

prijetnja revolucionarnom Beču. Od 14. studenog počela je blokada Beča s istočne, jugoistočne i jugozapadne strane, odnosno od Freudenaua do St. Veita.

(nastaviti će se)

ČITAJTE I VI

HALO 92

GLASILO MINISTARSTVA UNUTARNJIH POSLOVA REPUBLIKE HRVATSKE

Za čitatelje "HRVATSKOG VOJNIKA"

VELIKI POPUST U PRETPLATI!

Godišnja pretplata (12 brojeva)..... 80 kn

Polugodišnja pretplata (6 brojeva).... 50 kn

Pretplaćujem se na ____ brojeva HALO 92

Izrežite popunjeni kupon, nalijepite ga na dopisnicu i pošaljite na naslov:

MUP RH (za HALO 92)

Ulica grada Vukovara 33

10000 Zagreb

Pošaljite mi ogledni primjerak glasila HALO 92 s uplatnicom za pretplatu na naslov:

Ime i prezime:

Ulica i broj:

Poštanski broj

i mjesto:

Naručujem godišnju pretplatu za:
 - službeno glasilo MORH-a, tjednik "Velebit"
 - stručni časopis, mjesecnik "Hrvatski vojnik"
 - zajedničku pretplatu

ZEMLJA	KN	210	295	495
NJEMAČKA	DEM	95	150	240
AUSTRIJA	ATS	600	1.050	1.620
SLOVENIJA	SIT	6.800	12.375	18.875
ŠVICARSKA	CHF	70	123	190
FRANCUSKA	FRF	300	525	810
NIZOZEMSKA	NLG	95	168	258
ŠVEDSKA	SEK	430	750	1.160
BELGIJA	BEF	1.800	3.150	4.850
ITALIJA	ITL	99.000	180.000	274.000
NORVEŠKA	NOK	380	675	1.035
DANSKA	DKK	320	600	905
V. BRITANIJA	GBP	38 (zrak 62)	68 (zrak 113)	104 (zrak 172)
SAD	USD	69 (zrak 118)	108 (zrak 205)	174 (zrak 320)
KANADA	CAD	95 (zrak 160)	150 (zrak 285)	240 (zrak 420)
AUSTRALIJA	AUD	95 (zrak 190)	150 (zrak 330)	240 (zrak 520)

Za zemlje gdje je navedena mogućnost zrakoplovom; zrakoplovom običnim putem

PRETPLATNIČKI KUPON

Ako plaćate kreditnom karticom pošaljite dopisnicu sa ispunjenim podatcima.

DinersClub Amer.Exp. Eurocard M. Card VISA

Broj kartice:

Vrijedi do: _____

Potpis: _____

Ime i prezime:

Naslov:

Adresa:

Brzoglas:

Možete izvršiti preplatu i čekovima građana, korisnik: "Tisak", Slavonska av. 4, 10000 Zagreb

Uplata preplate: - za Hrvatsku: u korist poduzeća "Tisak", Slavonska av. 4 (za HVG), ūro račun br: 301-01-601-24095; poziv na broj 05 JMBG

- za inozemstvo: na devizni račun poduzeća "Tisak" (za HVG) u Zag. banci br: 30101-620-16-2500-3281060

Molimo cijenjene čitatelje da nakon izvršenja preplate pošalju kopiju uplatnice ili ispunjeni ček na adresu:

"HVG", Zvonimirova 12, 10000 Zagreb ili na dalekomnoživač (fax) 01/4551-852

Preplatom lakše do Hrvatskog vojnika i Velebita

Hrvatski vojnik 210,00 kn • Velebit 295,00 kn • Zajednička preplata 495,00 kn

The advertisement features a large green tank in the foreground, with several issues of the magazines 'HRVATSKI VOJNIK' and 'VELEBIT' displayed behind it. The 'HRVATSKI VOJNIK' covers show various military scenes, while the 'VELEBIT' cover features a man in a suit. The overall theme is military and national defense.

SELF-PROPELLED ROCKET LAUNCHER

LOV RAK 24/128 mm, 4x4

Specifications

- caliber: 128 mm
- number of barrels: 24
- barrel length: 1300 mm
- panoramic telescope: PC-1
- handheld computer
- traverse: 0°-360°
- elevation/depression: -5°/45°
- fire: single and rapid fire
 - classical rocket 8550 m
 - rocket with increased range 13,500 m
- combat movement:
 - automatic levelling of launcher on vehicle,
 - automatic assumption of the position towards the elements of the target, corrective elements and control of fire with a handheld computer, from the vehicle or at a distance.

- combat set: 24 + 24 rockets
- operating temperature: -30°C to 50°C
- Light Armored Vehicle 4x4
- max. speed: 100 km/h
- combat weight: 8500 kg
- power-to-weight ratio: 15 to 20 hp/t
- diesel engine developing 130 hp/2650 rpm
- cross-country ability-pressure: 0.7-4.5 bar
- "run flat" - driving ability: 50 km
- max. road range: 500 to 700 km
- electrical system: 24 V/12 V
- armored protection:
 - from 7.62 x 51 API
 - HE shell fragments

Crew: 3-4, swift entry and exit, 3 doors

Logistics: high reliability, ease of maintenance, durability

RH-ALAN d.o.o.

Stančićeva 4, 10000 Zagreb
tel. 385 1 455 40 22, 456 86 67,
fax. 385 1 455 40 24

REPUBLIKA HRVATSKA

